

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Oğuz Atay Bir Bilim Adamının Romanı

Oğuz Atay

BÜTÜN

5

*Bir Bilim
Adamının
Romanı*

İLETİŞİM

8. BASKI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

<https://www.kitapyyati.com>

Bilgi Yayınları, 1975 (1 Baskı)

İletişim Yayınları 57 • Oğuz Atay Bütün Eserleri Dizisi 5
ISBN 975-470-067-2

© 1987 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1987, İstanbul
2. BASKI 1990, İstanbul
3. BASKI 1992, İstanbul
4. BASKI 1994, İstanbul
5. BASKI 1995, İstanbul
6. BASKI 1996, İstanbul
7. BASKI 1997, İstanbul
8. BASKI 1998, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

DİZGİ Maraton Dizgievi

DÜZÜŞÜ Ahmet Abbas

KAPAK BASKISI Sena Ofset

10. BASKI ve ÇİFT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Flodlaret Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

TEL: 0212 22 60 61-62 • Fax: 212 516 12 58

OĞUZ ATAY

Bir Bilim Adamının Romanı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://raney.org>

t.me/kitabilyat

m

Mustafa İnan en beğendiğim, güvendiğim ve sevdiğim arkadaşımdı. 1967 yazında öldü. O'nun ardından çok saydığım bir fizikçimiz olan Cavit Erginsoy genç denebilecek bir yaşta öldü. O sıralarda Kazancakis'in Zorba'sında anlattığı ve bir bakıma ölenle ölinmez deyimimizle özetlenebilecek bir kişilik kavramının etkisi altındaydım ve kendimi o kişiliğe göre programlamaya çalışıyordum. Bu ölümler gerek bende, gerekse içinde bulunduğum çevrede derin acılar yarattı. Bu acıları sözünü ettiğim kendi kendimi programlama çabaları ile bağdaştırmaya uğraştığım sırada, hatırladığıma göre Erdal İnönü'nün, Mustafa İnan ve Cavit Erginsoy'un yaşam öykülerini TÜBİTAK'ın desteği ile romanlaştırarak yayınlama önerisi ile karşılaştım. Bu öneriye sözünü ettiğim programlanma çerçevesinde şu görüşle katıldım:

Benimsediğim temel bir doğal yasaya göre, doğadaki bireyler karşılıklı etkileşmelerinde kendi iç örgütlenmelerini korumak yönünde güçlü bir direniş içindedirler. Bu arada insanlar da bu direniş ögesi ile mutluluklarını sınırsızlık, ölümsüzlük duygularında ararlar. Maddesel anlamda ölüm-

süz olabileceklerine kendilerini inandıramadıkları için de kimileri çocuklarına kendilerinin devamı gözü ile bakmak, kimileri de toplumda bırakacaklarını umdukları anılarla bir ölümsüzlük ve mutluluk duygusuna bir bakıma erişebilirler. Gerek Mustafa İnan'ın, gerekse Cavit Erginsoy'un yaşamları sırasında bu ikinci tür mutluluklara erişebildiklerini sanıyorum. Diğer taraftan toplumlarda gerek maddesel gerekse yukarda sözünü ettiğim anlamdaki mutlulukların yaygınlaşmasında, bırakacakları *anılar umudu ile mutlu olabilen bilim adamlarının* temel katkıları aşikârdır kanısındayım. Buna göre böyle kişilerin iç mücadelelerinin yayınlanması o umutların boşa çıkmayacağını göstermek ve bir sonraki nesillere o iç mücadelenin neler olabileceklerine örnek vermek bakımından çok yararlı olabileceği görüşündeydim. Köşe dönme hissinin çok yaygın olduğu bu günlerde daha da ısrarla aynı görüşteyim.

Toplumumuzun bilimsel düzeyini yükseltmek ve gelecek nesillere de mutluluklarını bilimsel anılar bırakmakta arayan insanlarımızın çoğalmasını sağlamak, TÜBİTAK'ın başlıca yasal görevi idi. O zamanki TÜBİTAK bilim kurulu Erdal İnönü'nün bu önerisini benimsedi.

Ancak aradan yıllar geçtiği halde anlatmaya çalıştığım bu hususları bir yaşam romanında canlandıracak bir yazar bulunamadı. Bu işi üstlenecek yazarın bilimsel coşku hakkında en azından bir sezgiye sahip olması gerekiyordu. Nihayet Mustafa İnan'ın bir öğrencisi olan ve dolayısı ile Mustafa İnan'ın bilim sahasında bir eğitimden geçmiş olan Oğuz Atay, bu işi kabullendi. Kendisine toplum koşullarımızın, Mustafa İnan'ın iç örgütüne yansımalarının oluşturduğu gerilimleri çoğu kez yenmekle beraber, bazen de doğal olarak yenik düşebildiğini ve duyduğunu sandığım mutluluk ve acılarını anladığım ve becerebildiğim kadarı ile ilettim.

Mustafa İnan'ın doğuştan olacak doğrudan doğruya algı-

lanamayan şeyleri sezebilme hususunda olağanüstü bir hafızası vardı. Bunların ötesinde de mükemmel bir insandı. Oğuz Atay, Mustafa İnan'ı başkalarından da dinledi ve sonuç, bu elinizdeki yaşam öyküsü oldu. Şunu da itiraf etmeliyim ki, bu sonucun düşlediğim sonuca tam tamına uyduğunu sanmıyorum. Ama ne yapalım ki hayallerimiz hiçbir zaman tam olarak gerçekleşmiyor. Yine ne yapalım ki, Tutunamayanlar'ın yazarı da hepimiz gibi yukarda sözünü ettiğim mutluluklara erişebilen bir insan olarak, toplum koşullarına arada bir yenik düşmüş olacaktır. O'nu bunun için çok sevdim.

CAHİT ARF

Birinci Bölüm

1

Bilim Hizmet Ödülü

Orta boylu, esmer ve ürkek bakışlı genç bir adam, üniversitenin büyük kapısı önünde durdu; ilkyazın sıcak günlerinden biriydi. Yakasını gevşeten bu kılıksız gencin, büyük kapının gerisindeki serinliğe sığınmak istediğini sezen ve çatık kaşlarıyla koyu renk elbisesinden görevli olduğu anlaşılan biri yolu kapadı: "Nereye bemşerim? 'Nereden hemşeri oluyoruz?' diye düşündü esmer genç. 'Hemşeri olsak yolumu keser miydin?' "Fen Fakültesi," dedi; sonra, sanki hangi şehirde olduğunu unutmuş gibi, "Ankara Fen Fakültesi, diye tekrarladı. "Evet burası, ne olmuş?" Delikanlı buruşuk yakasını ceketinin içine soktu: "Giriş sınavı gibi bir söz mırıldandı, başını kaldırıp baktı. Kapıyı tutan koyu renkli engel, yetkili kolunu yana uzattı: Orada, küçük demir kapı. Ve hemen genç adamı unuttu.

Listelerin başı kalabalıktı, karanlık koridorda hafifçe itişen insanların arasına karışmak istemedi; biraz yürüdü, bir köşeyi döndü, yaylı bir kapıyı itip geçti omuzuyla, gürültüden ve kazanılan puanlar üzerine yürütülen tahminlerden, sayılardan ve virgüllerden uzaklaştı. Koridorların bittiği bir

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

t.me/kıtabıyyat

yerde, güneş gören camlı bir çıkıntıda, tütünleri hep ceketinin dibine dökülen ucuz sigarasını içti. Sonra yeni bir koridor buldu aynı sessizlikte. Bir süre sonra da geri dönmek istediği zaman yolunu bulamadı. Gene kaybolduk diye öfkelen-di: "Ne olacak taşralıyız işte. Büyük kapıdaki 'hemşerim' bile gözlerimden anladı bunu. Kapılardaki yazılara baktı: sarı madenler üzerinde profesörler. Çok uzak ve düşünülmesi zor bir gelecek. Henüz kapalı kapıları vuracak kadar cesaretli değildi. Yürüdü geçti. Sonunda camlı ve aydınlık bir kapı; sıcağın güneşin altında buldu gene kendini. Koca binanın çevresini dolaşıp küçük demir kapıyı arayacaktı yeniden. "Virgüllü puvanların peşinden ayrılmamalı: üç yüz elliye geçtik mi ne?" Yakında bir bina daha vardı. Kapısı kalabalık. Çok sayıda yetkili. Puvan derdinden uzak oldukları yüzlerinden belli kimseler giriyorlar içeri. İnsanlar kapılardan taşıyor. "Kalabalık görünce kılığın düzgünse yaklaşacaksın, içeri girebilirsin. İlk engeli aştı kalabalıktan yararlanarak. Başını uzattı, içeri bakmaya çalıştı. "Ne oluyor orada?" Orta boylu, gözlüklü, yaşlıca bir adamı yana itti galiba. Kibar bir adam olmalı ki, kendisine omuz vurulmamış da sanki bir soru sorulmuş gibi açıkladı: "Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun ödülleri dağıtılıyor." Delikanlı duyduğu sestten yana çevirdi başını.

"Bu sözlerimden bir şey anlamadınız galiba. Anlamadık. Başını salladı. "Tören yapılıyor." O kadarını anladık. Gözlerini yere dikti, tören için parlatılmış döşemenin üstünde eski ve tozlu ayakkabılarını gördü. Orta yaşlı adam güldü: "Zarar yok; ceket ve kravat yeter." Sonra hemen sözü değiştirdi: "Ama tören için gelmedin buraya, değil mi?" Genç adam başını kaldırdı: koyu renk giyinmiş olmakla birlikte bu ihtiyaç, bir yetkiliye hiç benzemiyordu; gene de "Giriş imtihanı," dedi, sustu. "Sonuçları öğrendin mi?" Delikanlı eliyle bir hareket yaptı; bilim koridorlarında nasıl kaybolduğunu anlata-

caktı galiba. Sonra vazgeçti, başını salladı: "Ne yapacağıma karar vermedim daha." Orta yaşlı adam gülümsedi: "Belki de memleketinde bir dükkân filân açmayı düşünüyorsun. Hayır canım, öyle değildi: yani demek istiyordu ki, hangi fakülteye girmeli? Hangisi daha iyi? Gözlüklü adam güldü. "Yani hangisi daha kazançlı? Öyle mi? Bence bu dükkân fikri... Sözlerine devam edemedi; genç adamla ve kalabalığın bir kısmıyla birlikte koyu renk görevliler tarafından biraz kenara itildi. Kapıdaki kalabalık dalgalandı; ceketinin yakasını düzeltirken, "Cumhurbaşkanı geliyor," diye mırıldandı orta yaşlı adam; "bilim ödülleri dağıtacak. Kaşlarını çattı: "Ne zaman bilim desem, bu sözü hiç duymamış gibi bakıyorsun bana. Kapının önündeki sıkışıklık yüzünden çabuk samimi olmuşlardı galiba: birbirlerine bakıp güldüler. Yaşlıca adam, "Ama görüyorsun bilim, büyük insanları bile ayağına getiriyor."

Delikanlı ilk olarak biraz cesaretle konuştu: "Siz de bu bilim'in içindesiniz galiba. "Olabilir," dedi orta yaşlı adam; "üstelik gözlüklerim de var, sanki törene çağrılmışım gibi koyu renk de giyinmiştim. Ne dersin, dört yüz puvanı filân geçersen, bu asık suratlı bilim ailesine sen de katılmak ister misin?" Genç adam küçük kasabasını, kerpiç evini, çevresini, yaşadığı bölgeyi ve bütün kültürünü bir anda açığa vuran bir sesle, "Böyle şeyleri biz nerden bilek?" dedi. "Tamam!" diye atıldı gözlüklü 'bilim' adamı; "Mustafa İnan da tıpkı bu sesle, bu şiveyle konuşurdu; ama bundan utanırmış gibi görünmezdi." Esmer delikanlı şivesinden utandığını gizlemek için elini yüzüne götürdü, alnını kaplayan sık saçlarını karıştırdı: "Kim bu Mustafa İnan?"

'Bilim adamı' ciddileşti: "Bugün bilim ödülü alacak işte. Mustafa İnan'ın hemşerisi olduğunu yeni öğrenen genç biraz heyecanlanmıştı: "Demek onu tanıyorsunuz." Kapıya doğru boynunu uzattı: "Herhalde ön sırada oturuyordur; onu gös-

tersenize bana." "İçerde değil," dedi Mustafa İnan'ın tanıdığı. "Gelecek mi?" Orta yaşlı adam mahzunlaştı: "Gelemeyecek. "Neden? Hasta mı?" "Dört yıl önce hastaydı, bu zamanlar." Genç adamı kolundan tuttu: "Haydi içeri girelim. Görevlilerden birine yaklaştı, kulağına bir şeyler söyledi. Adam toparlandı, "Buyrun hocam," diyerek kalabalıkta onlara yeraçtı.

Mustafa İnan ölümünden dört yıl sonra bilim hizmet ödülü alıyordu.

Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Bilim Kurulu, 9 Ağustos gün ve 134 sayılı toplantısında Profesör Doktor Mustafa İnan'a

İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1944'lerde başlayıp, 1987'de vefatına kadar tatbiki mekanik dalındaki bilimsel çalışmaları, eşsiz hocalığı ve çok sayıda genç araştırmacı ve bilim adamı yetiştirmek suretiyle modern anlamda bir ekol kurmuş olmasını dikkate alarak

1971 YILI

HİZMET ÖDÜLÜ'

nün verilmesini kararlaştırmıştır.

'Ödül'ün üstünde böyle yazıyordu. "Ekol kurmuş ne demek?" diye yavaşça sordu esmer delikanlı. "Anlatması uzun sürer. Gerçekten merak ediyorsan sonra konuşuruz. Cumhurbaşkanı kürsüye yaklaştı bu sırada; merhum Mustafa Hoca'nın eşi 'Jale İnan'a ödülü verirken, "Bunu Mustafa İnan'ın kendisine vermek isterdim," dedi; "Size vermekte biraz olsun teselli buluyorum.

"İşte Mustafa'yı da parlak bir törenle andık, diyordu orta yaşlı profesör, törenden çıkarlarken. "Bir bakıma onun hayatında parlak dönüm noktaları çoktur; Mustafa İnan liseyi birincilikle bitirmişti. Mustafa İnan Teknik Üniversite'yi bi-

rincilikle ve daha önemlisi pek iyi derece ile bitirmişti. Bu dereceye orada yirmi yılda bir kere filân rastlanır. Mustafa İnan İsviçre'deki doktorasını da parlak bir şekilde yapmıştı, Mustafa İnan Teknik Üniversite'de ilk doktorayı yaptırmıştı, Mustafa İnan doktor olmuştu, Mustafa İnan rektör olmuştu.

Koridorda birlikte yürüyorlardı. "Şu listelere bir bakmayacak mısın?" dedi profesör. Sonra hemen, "Vazgeç şimdi istersen, diye düzeltti durumu. "Törenin güzelliğini bozmayalım, değil mi?" Orta yaşlı adamın konuşmak, bir şeyler anlatmak istediği anlaşılıyordu: "Gençler dinlemesini pek sevmezler ama sen taşradan yeni geldin; bu yüzden büyük şehir geleneklerini benimsememişsindir henüz."

"Bu kalabalığa bakıp da aldanma, dedi profesör. Büyük kapıdan çıkıyorlardı; bir süre önce delikanlının karşısına dikilmiş olan görevli onları saygıyla selâmladı. Sen benim hemşerim filân değilsin, diye içinden gülümsedi genç adam; benim asıl hemşerim Mustafa İnan. "Her şeyin başlangıcı böyle parlak değildir," dedi profesör. "Ben Mustafa İnan'ı birilerine anlatacak olsam bu törenle başlamazdım söze; ya da derdim ki: Salonda heyecan son haddine varmıştı, herkes olup bitenleri heyecanla izliyordu, Mustafa İnan parlak bir törenle anılıyordu. Bahçede bir bankın üstüne oturdu, delikanlıyı da yanına oturttu. "Dinle bak, dedi.

"Ama altmış yıl önce 24 Ağustos 1911 cuma günü Adana'da seyyar posta memuru Hüseyin Avni Bey'in evinde böyle gösterişli bir durum yoktu. Belki heyecan daha büyüktü; çünkü Hüseyin Avni Bey'in karısı Rabia Hanım, bir oğlan çocuk dünyaya getirmişti. Hüseyin Bey'le Rabia Hanım sevinçlerini gizlemeye çalışıyorlardı ayrıca. Durumları elverişli de olsa, böyle parlak bir tören yapmaya hiç yanaşmazlardı; çünkü on üç yıllık evlilik hayatlarında doğan erkek çocuklar yaşamıyordu. Daha önce altı çocuğunu kaybeden Hüseyin Avni artık batıl itikatlardan medet umuyordu: Çocuk için hiçbir

hazırlık yapılmamıştı doğumdan önce. Bu yüzden Mustafa İnan, komşuların hediyeleriyle kundaklandı, giydirildi. Lohusa yatağı da süslenmedi, geleneklere uygun hiçbir sevinç gösterisi yapılmadı yani. Ne olursa olsun bu erkek çocuk yaşamalıydı. Ve belki yaşamasının sevinci gizlenirse ölüm, durumu haber alıp gelemezdi. Ölümü kandırmak için bazı bazı oyunlar düzenlendi: Mustafa'nın kulağına, okula gidinceye kadar küpe taktılar, asker elbiselerinden bozma ve boynuna kadar düğmeli soluk ceketler giydirdiler. Rabia Hanım da lohusa yatağına sadece bir battaniye örttü, hem de siyah bir battaniye. Doğrusu geçim durumları da pek parlak değildi: kimse onların erkek çocukları öldüren kaderi kandırmak için böyle davrandıklarını ileri süremezdi."

Jale İnan geçti önlerinden; bilim ödülünü kollarıyla sıkı sıkı sarmıştı. Profesör ayağa kalktı: "Nasılsınız?" ve gene oturdu. "Yanındaki oğluydu," dedi sonra genç adama, "Hüseyin. Delikanlı arkalarından baktı: "Onu iyi şartlar altında yetiştirmiştir," dedi. "Tabii," diye hemen karşılık verdi gözlüklü profesör: "Hüseyin'in babası posta seyyarı değildi ki." Bir süre düşündü: "Dur acele etme. Hüseyin de parlak şartlar altında doğmadı; babasından otuz dört yıl sonra dünyaya geldiği halde. Bununla birlikte, Mustafa İnan da eniştesinin teklifini kabul ederek müteahhit olsaydı, oğlunun doğduğu gece Haydarpaşa Numune Hastanesi'nden Erenköy'deki kayınpederinin evine kadar yürümek zorunda kalmazdı belki; ama üniversitenin kutsal kapısından başını dışarıya uzatıp da insanların nasıl para kazanmaya çalıştıklarını merak etmeye başladın mı bu işin sonu iyi olmaz." "Hangi işin?" diye sordu delikanlı. Profesör güldü: "Bilim canım.

Jale İnan oğluna baktı. "Hüseyin hastanede başka çocuklarla karıştırılır diye ne kadar korkmuştuk. Ne yapalım oğlum, özel kliniklerin yanına yaklaşmak mümkün değildi ki. Bu devlet hastanesiydi, tanıdık bir doktor da bulmuştuk.

Korkmayın demişti doktor, çocuğunuz karışmaz. Hastane ucuzdu. Ucuz mu? Bana kalsa ertesi gün çıkardım; oysa Mustafa tutturmuştu: Birkaç gün daha yatıp dinlense olmaz mı?" demişti doktora. Aman ne yapıyorsun Mustafa, evde de dinlenirim. Doktor çıkınca azarladı kocasını: Mustafa paramız yetmez biliyorsun, bugün çıkmayalım. Başını önüne eğdi, param yok dedi. Nasıl olur? Canım birlikte hesaplamadık mı? Otuz lirayı bu iş için ayırmadık mı? Sabah ablam geldi, dişçiye götürmek gerekti onu. Dişçi tanıdıktı, elbette para almamıştı; ama ablasının çocukları da vardı yanlarında, önce öğle yemeği, sonra yol masrafları... elbette ben verecektim paraları, erkek olduğum için. Sonunda hastane parasının altından girip üstünden çıkmışlardı. Üzülme demişti Mustafa; bugün cumartesi. Pazartesi günü birinden borç bulurum. Sen iki gün daha dinlen. Devlet hastanesi ne de olsa, ucuz. Pazartesi günü Doçent Doktor Mustafa İnan, Profesör Salih Murat Uzdilek'ten otuz beş lira borç alarak karısını hastaneden çıkardı.

"Belki de böyle yaşamamanın kendine göre bir güzelliği vardır," dedi profesör; "Belki de bir gün insana ödül verirler bilime hizmet ettiğin için. Genç adama baktı: "Meselâ sana. "Efendim?" diye kendine geldi delikanlı: "Ne verirler?" "Bilim hizmet ödülü. Parmağını salladı: "Ama odana kapanıp kitaplara gömülmekle olmaz sadece, ekol de kuracaksın. "Sahi bu 'ekol kurmuş'u anlatacaktınız bana. Orta yaşlı adam oturduğu sıradan kalktı: bir süre konuşmadan yürüdüler. "Bilmem ki nasıl anlatsam. Meselâ ben şimdi sana bilim adamı olmanın yararlarını açıklamaya çalışırken, belki de küçük çapta bir 'ekol' kurmaya çalışıyorum, ne dersin?" "Nasıl?" dedi delikanlı, "Biraz daha anlatın. "Çok sevinirim, diyerek genç adamın koluna girdi profesör. "Bir yere gidip oturalım, olur mu?" Bir çekingenlik geldi esmer delikanlıya; bu şehirlilerin göreneklerini bilmiyorum, sizi sonra rahatsız

ederim bir gün, demeliyim herhalde. "Korkma, dedi profesör, "Rahatsız olmam, paralar da benden. "Onu demek istemedim de... Profesör güldü: "Bir de demek isteyecek miydin? Bunu ben teklif ettim; yani seni rahatsız etmek, yani bilime karşı bir ilgi uyandırmak istiyorum sende. Bunu becerebilirsen hemen bir ödöl vereceğim kendime.

Önce pastalarını yediler, çaylarını içtiler. "Mesele mühim, dedi profesör, "Seni hemen tedirgin etmemeliyim. Mustafa da olsaydı böyle yapardı; ama benim yaptığım gibi durumunu belli etmezdi açıkça. "Benimle eğlenmiyorsunuz ya?" Profesör kaşlarını çatı: "Bundan daha ciddi bir iş olur mu? Yeter ki sen benim sözlerimi ciddiye al; çünkü her şeyi hemen öğrenemezsin. Bilimle ilgileneceksen bunu bilime yakışır bir biçimde yapmalıyız. İnsanların yaşantılarında dedikodunun ötesinde bir şeyler bulmaya çalışmalıyız, değil mi?" "Evet, dedi genç adam. "Öyleyse dinle:

"Mustafa İnan doktorasını yaparak İsviçre'den döndüğü zaman Yüksek Mühendis Mektebi'nde Teknik Mekanik ve Mukavemet muallim muavinliğine tayin edilmişti. Aynı yıl, yani 1944'te Yüksek Mühendis Mektebi'nin İstanbul Teknik Üniversitesi olması üzerine doçentliğe getirildi. Aslında Mustafa İnan'ın doçentliği, bir bakıma çok eskiydi: Daha öğrencilik yıllarında, üçüncü sınıfta olduğu sırada Mustafa'yı çok seven matematik profesörü Kerim Erim, onu 'doçentim' diye tanıtıyordu öğretmen arkadaşlarına. Sonunda Mustafa İnan gerçek doçent oldu; ama şartları görünüşte pek değişmedi: asistanlarıyla birlikte oturduğu küçük 'Mekanik odası'nda çalışmaya başladı. Oysa İsviçre'de doktora yaparken şartlar ne kadar başkaydı. Zürih Teknik Üniversitesi'nin geniş laboratuvarlarında yıllarca deney yaparak geliştirmişti doktorasını. Burada laboratuvar filân yoktu, herkese bir oda bile yoktu. Adı değişmişti, ama mühendis mektebiydi henüz burası. Oysa Mustafa İnan yeni bir hava getirmek istiyordu:

mektebin Teknik Üniversite olmasını istiyordu, kürsüler kurulsun, araştırmalar yapılsın istiyordu. Öğretim üyeleri de araştırma işine alışmalıydı. O zamanlar Mustafa belki 'ekol'ün ne olduğunu pek iyi bilmiyordu; ama belki de ilk 'ekol'ünü küçük mekanik odasında asistanlarıyla birlikte kurdu, Bekir Tekinalp ve İlhan Kayan'a araştırma yapmanın önemini aşıladı. Bir yandan da üniversitede ilk seminerleri düzenlemeye başladı. Ve üniversitede ilk doktora yaptıran hoca oldu sonra. Hayatının sonuna kadar büyük bir titizlikle yürüttüğü Uygulamalı Mekanik seminerlerinde yalnız öğrencilere, asistanlara değil, hocalara bile bir şeyler öğretti.

"Sonra?" diye sordu genç adam. "Sonrası yok, dedi profesör. "Hepsi bu kadar. İşte bütün Mustafa İnan'ı öğrendin. "Olur mu ama... diye heyecanla itiraz etti delikanlı. Profesör güldü: "Ne bekliyordun yani? Yarım saatte koca Mustafa İnan'ı öğrenmek mi istiyordun? Bu uzun bir iştir, belki de seni ilgilendirmez." "Olsun, siz gene anlatın biraz daha.

"Bu yıllarda, yani Teknik Üniversite'nin ilk yıllarında, hocalar genellikle öğle yemeğinden sonra Mustafa İnan'ın küçük odasında toplanırlar ve mühendislik problemlerini tartışırlardı. Birçok doktora ve araştırma konusu bu konuşmaların sonunda ortaya çıktı. Ünlü matematikçi Cahit Arf da bu toplantılarda bulunurdu. Mustafa'nın en çok anlaştığı insandı bu matematikçi. Sanıyorum Mustafa İnan da matematikçi olmayı istemişti bir zamanlar. Bu yüzden olacak, mekanikte matematiğin önemi üzerinde dururdu. Bir gün Cahit Arf, 'Bana bir mühendislik problemi ver,' dedi Mustafa İnan'a; 'Ama içinde matematik bulunsun,' Mustafa, doktora-sını yaparken incelediği bir konuyu anlattı Cahit Arf'a. 'Ben de sonunda birtakım eğriler buldum,' diye anlatmıştı bana Cahit Arf. 'Mustafa çok heyecanlandı ve hemen eğrileri asistanlarına çizdirdi. Kendisinin İsviçre'de deneyle bulduğu eğrilerle aynı çıkınca da çok sevindi."

Profesör durdu. "Ne oldu?" dedi genç adam. "Mustafa'yı düşündüm de; onun konuları nasıl ilgi çekici bir biçimde sunduğu aklıma geldi. Şimdi bu anlattıklarımı dinleseydi hiç beğenmezdi herhalde. 'Dur bakalım,' derdi, 'Bir de benden dinleyin hikâyeyi,' Nitekim sözünü ettiğim bu mühendislik problemini nasıl çözdüğünü Cahit Arf da Mustafa'nın yürüttüğü seminerlerde açıklamaya çalıştığı halde kimsenin pek bir şey anlamadığını farketmiş Mustafa İnan, 'Benim konuşmam onların anlayacağı biçimde değildi,' diye anlatır bu hikâyeyi Cahit Arf, 'Mustafa kalktı ve onların kavrayacağı şekilde açıkladı bizim eğrileri.' Seminerlerin çoğunda durum böyleydi. Genellikle asistanlar hazırlardı konuları; sonunda Mustafa İnan kalker sorular yöneltirdi, bazı yerleri anlamamış gibi yaparak sorduğu soruları gene kendi cevaplandırır ve konuyu toparlardı. Semineri hazırlayan asistan bile işte bu sırada öğrenirdi konuyu.

"Mustafa'nın eski öğrencilerinden Profesör Günay Özmen de bu seminerlerde çok şey öğrendiğini söylerken, 'Sonunda Mustafa Hoca da bir seminerin gerçekten öğrencisi oldu,' diye anlatırdı: '1960'larda elektronik hesap makineleri ülkede yeni duyuluyordu; bu Hoca olmuştu. 1962 yılında sayısal hesap metotlarıyla ilgili bir seminer düzenleyerek konunun esaslarını bize anlattı. Sonra o günlerde Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde çalışan eski öğrencileri (Şenol Utku ve Canap Oran) elektronik hesap makineleriyle ilgili pratik bilgileri öğretmek üzere İstanbul'a gelerek konferanslar verdikleri zaman, eski öğrencilerinin en heyecanlı öğrencisi gene Mustafa Hoca idi. Üniversitenin soğuk bir salonunda veriliyordu bu konferanslar. Profesör Doktor Mustafa İnan, siyah paltosunu giymiş olarak ön sırada, bu yeni konuyu eski öğrencilerinden öğreniyordu. Bir kürsü arkadaşının dediği gibi, elektronik hesap makinesinin üniversiteye girmesine 'çocuk gibi' seviniyordu.

"İşte bu heyecanı ve sevinci anlatabilirsem, dedi profesör, "Mustafa İnan'ı sana biraz olsun tanıtmış sayarım kendimi. Asistanları verdiği bir problemi çözdükleri zaman onlardan çok sevinirdi Mustafa. 'Aman,' derdi 'bu konuda hemen bir seminer hazırlayın.' Öğrencilerinin ilerde kendisini geçeceğinden korkmazdı Mustafa. Bazı hocalar bu endişeyle yaşarlar. İşte belki de bu yüzden en yetenekli öğrencileri Mustafa İnan'ın çevresinde toplandı ve onun tatbikî mekanik dalında bir 'ekol' kurmasına yolaçtılar." Genç adamın yüzüne baktı profesör. "Efendim?" dedi delikanlı. "Yüzünde heyecan izleri belirdi mi diye bakıyorum. "Biraz heyecanlandım doğrusu, belki de törenin etkisidir." "Öyleyse bu fırsatı kaçırmayalım. İnsanlarımız, bazı madenler gibi çabuk ısınır ve çabuk soğurlar. Bende Mustafa ile ilgili bazı belgeler var. İstersen meseleyi en baştan ele alalım." "İsterim," dedi genç adam.

2

İlk Yıllar

"Mustafa İnan, eşi arkeoloji profesörü Jale İnan'ın verdiği bilgiye göre, 24 Ağustos 1911'de Adana'da doğmuştur. Orta yaşlı profesör önündeki kâğıtları karıştırdı; profesörün çalışma odasında oturuyorlardı. "Mustafa, Zürih'te yapmış olduğu doktora çalışmasının önsözünde de şöyle yazmış: 'Ben, Mustafa İnan, Hüseyin ve Rabia'nın oğlu olarak 2 Nisan 1911'de Adana Türkiye'de dünyaya geldim.' Nüfus cüzdanında sadece 1327 (1911) tarihi bulunduğuna göre, Mustafa'nın tam hangi gün doğduğu, herhalde tahminlerden öteye gidemiyor. Bununla birlikte Jale Hanım, Mustafa'nın annesinden doğumun 'ramazandan üç gün önce' olduğunu duymuş. Mustafa İnan'ın doktorasında kesin bir doğum tarihi kullanması da, nüfus kâğıtlarımızın ciddi bir şekilde doldurulmadığını gizlemek içinmiş.

"Babası, Malatya'nın Hacı Müminler ailesinden geliyordu. Hüseyin Avni Bey'in dedeleri Malatya eşrafındandı. Aileye adını veren Hacı Mümin Malatya'da valilik yapmıştı. Şehirde bir çeşmenin üstünde onun adını taşıyan bir yazıt olduğu söylenir. Hüseyin Avni Bey çok çocuklu bir ailenin en

küçüğüydü. Delikanlıya Hacı Müminlerin soyağacını gösterdi profesör: "İşte Müminler, yani 'inananlar' Çok dindar bir aileydi Hacı Müminler. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra işleminde İman sözünü beğenmeyenler olmuş. Bu soyağacı resmini gönderen de bak ne diyor: 'Hiçbir ilmî izahı olmayan ve yalnız milleti soy ve sop'undan uzaklaştırıcı bir nitelik taşıyan ve yalnız dünyada Komünist rejimin uygulandığı bedbaht rejim altında yaşanan memleketlerde uygulanan Soyadı Kanunu ile soyadlarımız değiştirilmiş ve sizin de malumunuz olan sözlük açılarak MÜMİN'in karşılığı olan İNAN soyadını almıştık.' Bu beyefendi İkinci Hacı, Mümin'in torunlarından; Müminoğlu olmuşlar sonunda. Hacı Hasan'ın torunlarından olan Hüseyin Bey daha açık fikirli; ailenin Müminzade lakabına uygun sözün Türkçesini seçmişler onlar. Galiba Hüseyin Avni'ye ağabeyleri fazla baskı yapmışlar Malatya'da; sonunda ailesinden, Malatya'dan kaçmış genç yaşta Hüseyin. Duyarlı bir gençmiş. Soyadına ve daha başka 'gâvur icadı'na karşı tepkisi yokmuş herhalde. Nitekim İstanbul'da Selimiye'de askerliğini yaparken telsiz telgrafta çalışmış ve bu gâvur icadını iyice öğrenmiş; telgraf maniplesinin yanında üniformasıyla bir de 'fotoğraf' çekirmiş.

"Hüseyin Avni Bey Adana'ya yerleşti ve bir daha Malatya'ya hiç gitmedi. Bu yüzden zor bir hayatı oldu, hep geçim sıkıntısı çekti; gene de Malatya'daki ailesinin yanına dönmedi. Askerliğini bitirdikten sonra Pozantı'da Hafız Bekir'in kızı Rabia Hanım ile evlendi. Rabia Hanım o zamanlar daha on üç yaşında. Hüseyin Avni, askerlikte öğrendiği sanatından yararlanarak bir iş buldu: seyyar posta memurluğu. Trenlerin posta vagonlarında geçiyordu ömrü; istasyonlarda koli dağıtıyordu. 1898'de evlenen Avni Bey'in, Mustafa'dan önce doğan çocuklarının çoğu küçük yaşta öldü; Mustafa doğduğu zaman, sadece iki kızı sağ kalmıştı: Emine ve Zübeyde. Mustafa'dan sonra da Güzide, Mehmet ve Sami dünyaya gel-

di. Küçük Mustafa'nın da yaşaması bir mucizeydi; çünkü Anadolu'da çocukların yaşaması -hele o zamanlar- mucizeydi. Hastalıklar, kazalar birbirini izliyordu. Nitekim küçük Mustafa da dört yaşında damdan düştü.

"Damdan mı düştü?" dedi genç adam. "Öyle oldu. Biliyosun Adana'da yazın sıcaklar bunaltıcıdır. İlkbaharda şehri seller altında bırakan Seyhan Irmağı yazın küçülür, içinde birkaç yüz mandanın yüzü bir dere olur. Zenginler serinlemek için yaylaya kaçarlar. Fakirler de bunaltıcı sıcaklarda evlerinin düz damlarının üstünde, açıkta yatarlar. Mustafa da böyle bir gecede, dama serilen yatağında bir türlü uyuyamıyordu. Gözü ağrıyordu. Annesi bir ev ilacı sürmüştü ve gözlerini bağlamıştı. Bu bez de sıkıntı veriyordu küçük Mustafa'ya. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte yerinden kalktı, uyku sersemi biraz dolaşmak istedi. Rabia Hanım da erken kalkmıştı, bu kalabalık ailenin işlerine yetişmek için sabah karanlığından akşam karanlığına kadar çalışmak gerekiyordu. Belki de gene bir çamaşır günüydü. Mustafa'nın hayatı boyunca ürküttüğü çamaşır günlerinden biri. Annesi bütün kirli çamaşırları bulmak için evin altını üstüne getirirdi, ortalıkta kirli çamaşırdan geçilmezdi. Mustafa bu karışıklıktan korkardı. Jale Hanım da çamaşır günleri Mustafa'nın eve hiç uğramadığından sözeder. Belki de bütün hayatınca uyguladığı 'düzenli yaşama' ilkesini, küçük yaşta onu ürküten bu karışık düzene karşı bir tepki olarak benimsemişti, kim bilir? Rabia Hanım evi derleyip toparlamaya çalışırken birden gözü pencereye ilişti: Damdan bir şey düşüyordu. Küçük Mustafa, gözü bağlı olduğu için yürürken damın bittiğini farketmemişti. Rabia Hanım yerinden fırladı, dışarı çıktı: Mustafa kapının önünde baygın yatıyordu. İşte bütün çabalar bir işe yaramadı: Oğlan çocuğumuz olduğunu gizlemek için (kimden?) kulağa takılan küpeler, hiç sevinmemiş gibi yapmalar... lohusa yatağıma serdiğim kara battaniye bile fayda

vermedi. Komşular ağıt yakar gibi feryat eden annenin yardımına koştular, Mustafa'yı yerden alıp doktora götürdüler. Çocuğun yaraları dikildi, sarıldı; ne var ki Mustafa kendine gelemiyordu, hayatından ümit kesilmişti."

Profesör, gözlerini delikanlıya dikti: "Mustafa İnan o sırada ölseydi," dedi, "belki de uzun yıllar, mekanik kolunda iyi bir öğreticiden yoksun kalacaktık. Belki de dün seninle tanışamayacaktık, belki hiçbir zaman tanışamayacaktık. Yani demek istiyorum ki bizim ülkede her şey pamuk ipliğine bağlı. Belki de nice Mustafa İnan'lar damdan düştükten sonra bir daha kendilerine gelememişlerdir; belki de daha önce-leri, doğum sırasında filân ölmüşlerdir." Genç adama hafif alayla bakarak gülümsedi: "Belki nice Mustafa İnan'lar da bütün görünmez ve görünür kazaları atlattıkları halde, ne yapacaklarını bilemedikleri için damdan düşmekten beter olmuşlardır. Ne dersin?" Delikanlı olayın heyecanını yaşıyordu: "Peki iyileşebildi mi Mustafa İnan?" dedi. Profesör mahzunlaştı: "Kim bilir? Belki de ömrü boyunca bu sarsıntının izlerini taşımıştır. Belki de sık sık hastalanması, zayıf bünyeli olması, hemen yorulması bu yüzdendi. Belki de bu yüzden tam sağlıklı bir adam olamamıştı.

Hüseyin Avni Bey de oğlunu baygın bir durumda yatar-ken görünce, "Bu çocuk artık adam olmaz, diye mırıldanmıştı. "Ne oldu bu çocuğa hanım?" Rabia Hanım olayı kocasından saklamak istiyordu! Mustafa'nın düşüşünden kendini sorumlu tutuyordu: Gözlerini bağlamasaydım oğlan damdan düşmezdi. Komşularla sözbirliği etmişlerdi: Mustafa merdivenden düştü bey. Mustafa'nın babası bu masala inanmadı. Durumu anlamıştı: "Bu çocuk iflâh olmaz artık, diye tekrarlardı. Mustafa bir daha damdan düşmedi; Rabia Hanım da bu olaydan sonra çocuklarını damda yatırırken ayaklarından yatağa bağlamayı ihmal etmiyordu.

Küçük Mustafa bir süre sonra iyileşti; ama düşüşün sar-

sırtısını uzun zaman çekti: Koşarken ayağı takılıp yere düştünce, ya da başını hafifçe bir yere çarpınca hemen burnu kanıyordu ve kanama çok zor duruyordu. Zayıf bünyeli bir çocuk olmuştu artık. Bu yüzden mahalle mektebine başlatıkları gün annesi hocaya yalvarmıştı: "Ne olur benim oğlanı dövmeyin. Mustafa uslu çocuktu, neden dövsün onu hocası? Falakaya yatırmak için hoca yaramazlığa filân bakmıyordu da; falaka bir alışkanlıktı. Çocuk sakat kalır sonra dediler, zaten ne kadicık canı kaldı ki? Hoca da sıra dayağında Mustafa'yı en arkada bırakıyordu; herkes dayağını yiyip gittikten sonra da Mustafa'yı dövmekten evine gönderiyordu. Sınıfın düzeni bozulmasın diye Mustafa'nın dayak yemediğini görmemeliydi çocuklar.

Mahalle mektebinin sıkıntılı günleri uzun sürmedi; yeni sıkıntılar yüzünden hoca korkusunu unuttu Mustafa. 1914 yılında, yani Mustafa İnan üç yaşındayken I. Dünya Savaşı başlamıştı ve 1918 yılında yani Mustafa İnan yedi yaşındayken Fransızlar Sevr Antlaşması uyarınca Adana'yı işgal ettiler. Savaşla birlikte kıtlık ve yoksulluk yılları başlamıştı. Dört çocuklu Hüseyin Avni'nin evinde geçim sıkıntısı da gittikçe artıyordu. Bununla birlikte Mustafa'ya savaşın ağırlığını duyurmamaya çalıştılar; belki de onu çok zayıf bünyeli gördüklerinden, belki de babanın yanlış önsezisine rağmen 'adam' olacağını anladıklarından, Mustafa'nın hiçbir şeyi eksik olmasın diye çırpındılar. Evdeki çocuklar içinde ona bazı 'imtiyazlar' tanıdı: "Çayına istediği kadar şekeri yalnız Mustafa ağabeyim koyabilirdi," diyor kızkardeşi Güzide. Tatlıyı çok severmiş de Mustafa. "Uykusu geldiği zaman da, dama tek başına çıkıp yatmaktan korktuğu için, ablalarımın biri onunla birlikte giderdi." Savaşın ve yoksulluğun acısından olacak, Mustafa çocukluğunu yaşayamamış. Durgun ve ağırbaşlıymış ayrıca, çocukluğundan beri böyleymiş. "Ağabeyimi bahçede koşarken gören yoktu." Çocukluğunun ilk yıllar-

rında bile uslu akıllı bir 'Mustafa Bey'miş. "Yeni elbise alınınca da pek sevinmezdi Mustağa ağabeyim. Gösterişi sevmeydi." Takım elbise alınınca bir süre giymekten çekinirmiş; sonra da ceket, pantolonu ayrı ayrı giyermiş.

Babasını da çok az görüyordu; Hüseyin Avni Bey'in ömrü yollarda geçiyordu. Belki de bu yüzden durgun ve mahzundu biraz küçük Mustafa. Babasını çok özlüyordu, onun eve dönüş günleri erkenden tren istasyonuna gidiyordu. Hele o zamanlar çok gecikiyordu trenler; Mustafa bekleme salonunda uyuklayarak babasını bekliyordu saatlerce. Trenden yorğun argın inen Hüseyin Avni, oğlunu yalandan paylardı: "Gene mi uykusuz kaldın? Sen adam olmayacaksın. Sonra iki büyük adam, konuşarak, dertlerini paylaşarak evlerine dönerlerdi.

Fransızlar'ın Adana'yı işgal ettiği gün de Hüseyin Avni Bey posta treninin arkasına takılmış küçük vagonuyla istasyon istasyon geziyordu. İşgalin ilk günlerinde Konya'ya varmıştı treni. Rabia Hanım yoksul evinde erkeksiz ve parasız kalmıştı. Bir fırsatını bulanlar şehirden kaçıyorlardı. O günleri yaşayanlar 'kaç kaç' diye sözederler bu kaçıştan. Rabia Hanım çok zor durumdaydı: kocasının giderken bıraktığı birkaç kuruşu da, Fransızlarla birlikte kıtlık gelir korkusuyla yiyeceğe bağlamıştı ve Hüseyin Avni Bey'in henüz görmediği ikinci oğlu Mehmet'i yeni doğurmuştu. Beş parasızdı ve yorgundu.

"Dediğim gibi," diye içini çekti orta yaşlı profesör, "Çocukların sokaklarda koşuşacakları, çocukluklarını yaşayacakları günler değildi. Mustafa'ların evinde Mustafa'dan başka erkek olarak kundaktaki Mehmet vardı ve küçük evde kimsenin beş parası yoktu. Fransızların durumu daha iyiydi. İşgal kuvvetleri komutanı bir sokak ötede büyük bir konakta kalıyordu. Koca konakta tek başına sıkılmıştı komutanın küçük oğlu, mahalledeki çocuklara yaklaşmıştı oynamak için.

Başka bir dünyadan gelmiş bu alışılmadık kılıklı çocuğun yanına kimse gitmedi. Fransız komutanın karısı bir kutu pastayla yolladı ertesi gün oğlunu; onu da yiyemediler; çocuğa ayıp olmasın diye aldılar kutuyu; ama düşman bu, demişlerdi onlara, zehirlidir verdikleri. Pastalar olduğu gibi çöplüğe atıldı. Düşmandan kaçmalıydı, buralarda durulamazdı artık. Ne var ki, Adana'da kalmak gibi, kaçmak da tehlikeliydi: Yollarda azınlık çeteleri vardı, eşkiya vardı. Biraz düşündü profesör. Sonunda, "Anlıyor musun?" dedi, "Bizde neden kolayca bilim adamı yetişmediğini? Bilimin küçük yaşta başına gelenleri görüyor musun? İşte bilimin anavatanı Batı, Adana'ya gelmişti; üstelik yalnız pasta ikram etmiyordu küçük çocuklara: Kuvayı Milliye çeteleri düşmana karşı direnişe başladığı için yolları, köyleri uçaklar bombalıyordu. Mahalle mektebi bitmeden, dayak korkusu bitmeden, düşman korkusu başladı Mustafa'da. Bir Newton'u mahalle mektebinde, falaka korkusuyla, anlamadığı bir dilin alfabesiyle ve kelimeleriyle savaşıırken düşünebiliyor musun? Ya da Leibniz'i dört yaşında damdan düşerken gözünün önüne getirebilir misin?" "Kim bu Leibniz?" diye sordu delikanlı. "Büyük bir matematikçi," diye mırıldandı orta yaşlı adam; sonra öfkelendi: "Bilmem neden böyle insanlardan sözetmezler okulda? Çocukları Büyük İskender ya da Napolyon olmaya özendireceklerine, neden onlara Gauss'tan, Pascal'dan bir şeyler anlatmazlar?" Güldü: "Gauss dedim de aklıma geldi: Gauss da küçük bir çocukken, evlerinin önündeki kanala düşmüş; yoldan geçen bir çiftçi onu kurtarmasaymış, o zamanlar matematikle fiziğin hali ne olurdu?" Ciddileşti: "Ne var ki, küçük Mustafa'nın Adana'dan, Fransızlardan kaçma telâşı içinde olduğu yaşta Leibniz, babasının kitaplığındaki Latince ve Yunanca şiirleri okuyordu; kendisi de Latince mısralar düzenliyordu.

"Batılı bilginleri kendi hallerine bırakalım da gelelim bi-

ze: Rabia Hanım'ın büyük kızı Emine, kocasıyla birlikte 'kaç kaç'a katılıp Adana'dan ayrılırken, annesine biraz para bırakınca hemen kaçış hazırlıklarına girişildi. Annesi, ertesi gün başlayacak uzun yolculuk için mutfakta hamur yoğururken, Mustafa İnan'ın ne yaptığını bilmiyoruz. Herhalde Vergilius'tan şiirler okumuyordu, Fuzuli'nin gazellerinden de haberi yoktu. Sabah karanlığında sırtına ekmek torbası yüklediği zaman,

*Dost bî-perva felekbi-rahm devrân bi-sükûn
Dert çok hem-derd yok düşman kavî tâlî' zebûn*

beytini bilseydi dünyaya acaba başka türlü mü bakardı?" "Nedir bu?" dedi genç adam. Profesör güldü: "Olur mu? Nasıl bilmezsin? Mustafa 'kaç kaç' sabahı büyük Adana ovasına doğru yürürken Fuzuli'yi daha duymamıştı, ama senin yaşındayken onun birçok gazelini su gibi okuyordu ezberden. Liseyi bitirdiği zaman Divan edebiyatının ateşli hayranlarından biriydi." "Peki," dedi genç adam, "Ne diyor Fuzuli?" *'Dost aldırışsız, felek acımasız, devir kararsız / Dert çok, dert ortağı yok, düşman zorlu, talih güçsüz'* diyor."

Mustafa'nın büyük ablası Zübeyde'nin sırtında çamaşır torbası, Güzide'nin elinde yiyecek sepeti. Yola çıktılar. Mehmet (profesör Mehmet İnan) Rabia Hanım'ın kucağındaydı. Ağırılık olmasın diye yanlarına giyecek bir şey almamışlardı. Mustafa'nın annesinin yıllar sonra anlattığı gibi karışık durum: "Tayyareler vızır vızır uçuyor, işte yola çıktık yaya, geldik, geldik büyük ovaya. Büyük ovada toprakların üstünde yatıyoruz. Ağlarız da ağlarız. Rahmetlik anam gitti; bir merkebin üstünde heybeyi atmış, içine işte tava koymuş, tencere koymuş, üstüne de üç halıyı atmış getirdi ovaya. Merkebi kiralamış, duymuş ki Fransızlar sokaklarda her yerde nokta duruyor."

Büyükannenin önderliğinde yola çıkan kafilgede galiba gerekli her şey vardı. Fakat Mustafa bir ara yerinden fırladı, koşarak eve gitti. "Mustafa elinde bir çingil, yani taşla döndü geldi. Oğlum ne yapacaksın? onu dedim. Ana, yolda neyle su içeceğiz? dedi. Sahiden çok işimize yaradı bu çingil."

İki üç gün ovada, açıkta yattılar. Sonra büyükanne tekrar eve döndü ve komşularını şehirden kaçırarak arabacıya, "Bizi Konya'ya götür," dedi. Hüseyin Avni Bey'in yanına gideceklerdi. "Hanım, dedi arabacı, "Adana nere, Konya nere. Sonunda razı oldu ve ovada, toprakta yatan İnan ailesi öküz arabasına bindi. Öküz arabası onları Dikili'ye kadar götürdü. Orada bir tanıdıklarına rastladılar: Ben de erkeklerle konuşmam, lakırdı söyleyemem. Kardeşim, dedim sonunda, siz nerede oturuyorsunuz? Bağlarda oturuyorlarmış." Öküz arabasını oraya çektiler, bir köylünün bırakıp kaçtığı evinde kaldılar. Ertesi gün bir gürültü duyuldu uzaktan: Sinan Paşa (Sinan Tekelioğlu) geliyor, dedi köylüler. Rabia Hanım, heyecanından, kucağındaki çocuğuyla birlikte Kuvayı Milliyecilerin olduğu yere koştu: "Baktık askerler gelmişler, atlılar. Herkes dereye indi. Van muhacirleri de var. Bizim başımızda erkeğimiz yok dedim, Konya'da kaldı. Bize tren vesikası verin dedim, şey, hayvan vesikası, yani katır. Yazdılar çizdiler." İnan ailesine iki buçuk katır düşmüştü; yani üçüncü katırın yarısına Van muhacirleri biniyordu. "Ben hayvana zor binerim, katırın tergisine Mustafa'yı aldım, başörtümü çıkardım, onunla da Mehmet'i belime sıkı sıkı bağladım." Yola çıktılar gene. Sinan Paşa'nın emriyle gidiyorlardı artık. "O gün yola çıktığımız ne iyi olmuş. Yoksa bir gün sonraki Fransız uçaklarının bombardımanı sırasında ölüp gideceklerdi. Tren istasyonuna vardılar sonunda, "Van muhacirleri bir trene bindiler, elimizdeki vesikayı da aldılar." Hepsi bitkindi, kasabanın sokaklarında ne yapacaklarını bilmeden dolaşıp duruyorlardı. "Bir gazata muhabiri varmış, çocuklar

onu söylediler: biz Adana'dan geldik, babamız Konya'da. Başıstüne demiş gazatacı. Konya'ya telefon ettirmiş. Ben bunların babalarını en son Mehmet'e beş aylık hamileyken görmüştüm. Hüseyin Avni Bey altı aydır dolaşıyordu yollarda; bir oğlu daha olduğunu bile duymamıştı. Mustafa, ablası Zübeyde ile sokakta, her geçene babasını soruyor. Baban haber göndermiş Konya'dan dediler bir gün; çarşamba günü postayla geliyorum demiş.

Hüseyin Avni Bey beklenen günde gelmedi, birkaç gün daha geçti. "Rahmetlik anam suyun kenarına oturmuş, değneklerle suyu karıştırıp ağlıyor." Büyükanne yolun başında Hüseyin Avni Bey'i gördü birden. "Anam ağlar, biz ağlarız." Evin erkeği onları derledi, toparladı, bir kara vagona bindirdi: "Kırk kişilik vagon. Hepsi muhacir. Ter ter. Çocuğun takkesi sıcaktan başına yapıştı. Vallahi takkeyi çıkarınca bir de ne görelim: Bütün saçları takkeye yapışmış. Su yok, yiyecek yok. Hükümet muhacirlere mısır unu dağıttı. Ne yapalım mısır ununu. Köylüler de insafsız, yirmi kuruşa bir soğan istedik de vermediler. Neyse Pozantı'ya geldik. Bunların, babası bize yeniden tren vesikası buldu. Beleş geldik." Artık 'kadife koltuklar'da seyahat ediyorlardı. Tren memurları onları kadife koltuklara yayılmış görünce "Muhacirler kara vagona!" diye bağırıyorlardı. "Vesikamızı gösteriyorduk hemen." Mustafa da zenginler gibi, kadife koltukların tadını çıkarıyordu; üstelik ona bir 'imtiyaz' daha tanınmıştı: Posta vagonunda babasının yatağında yatıyordu. Trenle Pozantı'dan Konya'ya üç günde varabildiler; 'kaç kaç' yirmi beş gün sürmüştü. "Gene talihliymişiz. Babalarını beklerken vızır vızır tayyareler uçuyordu. Hep kötü haberler geliyordu: Tayyareler bomba atıyorlar, yollarda açlıktan ölüyorlar, susuzluktan çatlıyorlar. Rahmetlik Mehmet Efendi susuzluktan ölmüş yolda, şişman olduğundan. Bir de Fatma diye bir kız vardı, o da susuzluktan ölmüş şişman olduğu için. Biz

çok şükür onları görmedik.

Konya'da iki buçuk yıl kaldılar. Mustafa, kardeşleriyle birlikte Şehit Muhtar Bey Mektebi'ne gönderildi. Konya'yı çok sevdi Mustafa İnan: Camileri dolaştı, Farsça verilen vaazları dinledi. Bir zamanlar İran'da hüküm sürerlerken devletin resmî dili olarak Farsçayı kabul eden Selçuklulardan beri, Türkçe ve Farsça yazan Mevlâna'dan beri, bu iki kültür birlikte yaşamış Konya'da.

"Benim hafızam o kadar kuvvetli değil, ama bir beyit hatırlıyorum Mevlâna'dan, dedi profesör, "İki dilden karışık yazmış; 'mülemma' diyorlar böyle şeylere:

*Dâni ki men zi âlem yalguz seni severmin
Ger der berem neyâyî ender gamet ölermin.*

"Siz beni şaşırtmak için mi bunları söylüyorsunuz?" dedi, "Yok canım. Mustafa'yı tanımaya çalışmıyor muyuz? Divan edebiyatından sözetmezsek, onun önemli bir yanını ihmal etmiş oluruz bence." "Herhalde Konya'da bulunduğu sırada bunlardan haberi yoktu," dedi genç adam. "Vardı, vardı, dedi orta yaşlı adam, "Dinlediği vaazları, anlamadığı halde, sözlerinin müziğini sevdiğinden olacak, ezberlemişti. Bir akşam kelimesi kelimesine tekrarladı o gün camide dinlediği Farsça sözleri." "Okuduğunuz beytin anlamı neydi?" diye sordu delikanlı. "Onun da anlamını ben ezberledim: '*Bilirsin ki ben dünyada yalnız seni severim / Eğer yanıma gelmezsen senin gamınla ölürüm*' demekmiş Türkçesi. Bilirsin şiirler başka bir dile çevrilince pek bir şeye benzemez. "Şey," dedi genç adam, bir kelimeyi hatırlamak ister gibiydi; "Mustafa Hoca 'mistik' miydi yani?" Profesör güldü: "Neden çok garip bir yaratığın adını söyler gibi kullandın o kelimeyi? Evet, Konya'nın mistik etkisini belki bütün hayatı boyunca hissetmiştir Mustafa: En çok mevlevî ayinlerinden etkilendiğini

söylerdi. Mevlevîlerin dönen eteklerinin hıştırtısını, ney müziğinin güzelliğini arkadaşlarına anlatırken gözlerini kapardı. Bir gün de birlikte yolda yürürlerken birdenbire profesör Cahit Arf'a sormuş: "Sen mistiklere inanır mısın Cahit?" "O sıralarda Yunus Emre'yi okuyordu durmadan, diye anlatmıştı Cahit Arf: "Ben mistiklere inanmıyorum Mustafa, dedim, 'ama bu konuyu da bütünüyle reddettiğimi söyleyemem.' Mustafa çok sevindi bu sözlerime.

Profesör önündeki kâğıtları karıştırdı: "İşte Konya'daki yaşantısından yıllarca sonra bir yazı hazırlamış: "Büyük Arya Dharma (Hindu dini) üzerine notlar" Bir 'ruh temizliği' olarak gördüğü 'inanç' meselesi Mustafa'yı çok ilgilendirmiştir. Yazısında da bu kelimelerin altını çizmiş, bir de 'kurtuluş'un. Hindistan gezisi sırasında bu konuyu daha ayrıntılı olarak düşünmüştür sanıyorum. Evet, işte bir yazı daha: Şri Lakşminarayin tapınağını gezerken bir yazı vermişler bu konuda Mustafa'ya. Mustafa İnan için hiçbir konu önemsiz değildi; bence onun hiçbir merakı, gelip geçici bir heves değildi. Sonunda Arya - Dharma konusunda bir konferans verdi."

Konya'da başka şeylerle de ilgilendi küçük Mustafa. Bütün gün sokaklarda dolaştı, eski eserleri gezdi. Bir gün de duvardaki bir ilâna takıldı gözü: Hükümet bir sünnet düğünü düzenliyor, hem de Mustafa gibi muhacir çocukları için. Heyecanlandı. Dokuz yaşına geldim, daha sünnet olmadım. Babam da zengin değil ki. Mustafa Efendi, olgun görünüşlü küçük bir adamdı artık, bazı işlerini artık kendisi halledebilirdi. Tek başına sünnet düğünü için yazılmaya gitti; kayıt memuru da bu ağırbaşlı efendinin yalnız başına gelmesini yadırgamadı, nerde annen baban senin? diye sormadı. Eve de söylemedim diyordu Mustafa İnan; belki oğullarının fakir çocuklarıyla birlikte garip bir muhacir olarak sünnet olmasını istemezlerdi. Sünnet düğünü günü haber verdim onlara; annem ağlamaya başladı: Neden daha önce söylemedin oğ-

lum? Hiç olmazsa bir gecelik dikedim sana. Anlamıyorsun ama, ben büyüdüm artık, bu işleri kendi başıma yapabilirim; göreceksin babam bile 'adam' olacağıma inanacak yakında.

Adana'ya uzun süre dönemeditler. Kurtuluş Savaşı başlamıştı. Yunan bir yaklaştı, bir uzaklaştı; hep korku içinde yaşadılar. Böylece 1911 yılında doğan Mustafa İnan, on iki yaşına kadar posta seyyarı Hüseyin Avni'nin dar gelirli yoksulluğunun yanısıra iki büyük savaşın sıkıntısını da çekti. Sonra savaş bitti, yalnız yoksulluk kaldı geriye: Cumhuriyetin ilânından sonra Adana'ya döndükleri zaman evlerini tamtadır buldular. Her şeye yeniden başlamak gerekiyordu. Mustafa daha ilkokulu bitirecekti. Evde sıkıntılı bir hava vardı, üstelik Mustafa da derslerine çalışmıyordu; onun olağanüstü hafızasından kimsenin haberi olmadığı için babası söyleniyordu; damdan düştüğü günden beri düzelemedi bu oğlan. Evet bu çocuk adam olmayacaktı. Hiç olmazsa bir sanat öğrensin. Eve de yardımı dokunur. Okullar tatil olunca Mustafa'yı, geleceğin ünlü mekanikçisini, belki biraz adam olur diye bir kuyumcunun yanına çırak olarak verdiler. Allahtan bu çocukta her şeye karşı merak vardı: Kuyumculuğu da kısa zamanda kavradı, harçlığını da çıkarıyor, inşallah ilerde iyi bir kuyumcu olur, anasını babasını rahat ettirir. Ustası da oğlandan memnun. Ne var ki akşamları erkenden yatıyor, hastalıklı olduğundan mı nedir? Zaten kitabı, defteri de yok ki çalışacak. Hüseyin Avni Bey gene öfkeleniyordu: "Bu oğlan adam olmayacak." Mustafa duygularını pek belli etmezdi; soluk yüzünden ne hissettiği kolayca anlaşılmazdı. Babası azarlayınca gülümsüyordu sadece. İçinden üzülüyordu: haksızlık ediliyor, bütün yaz çabaladım adam olmak için, kuyumculuğu öğrenmek için elimden geleni yaptım. Mesleğini de seviyordu. Bu dünya insan için bitmez tükenmez bir merak kaynağıydı. Bir gördüğünü bir daha unutmuyordu Mustafa.

"İnsan gördüğü bir şeyin esasını merak ederse, onun neden öyle olduğunu araştırırsa, günün birinde kendi işinde muhakkak yararlanır bundan," dedi orta yaşlı profesör, "Bunu neden söyledim dersin?" "Bilmem", dedi genç adam. "Meselâ, biz şimdi Mustafa İnan'ı merak ediyor muyuz?" Delikanlı hemen, "Ediyoruz," dedi, "Bu Allahın sıcağında oturup eski kâğıtları karıştırdığımıza göre ediyoruz." "Neden?" Genç adam ellerini iki yana açtı: "Siz hocasınız, siz daha iyi bilirsiniz. Herhalde sadece rahmetli Mustafa İnan'ın hayatını öğreneyim diye anlatmıyorsunuz bütün bunları. Sözlerinizin altında bir şeyler vardır herhalde. Profesör güldü: "Peki, gizli emellerimi hiç merak etmiyor musun? Bu sıcak yaz günlerinde çektiğimiz sıkıntılar ilerde nasıl işimize yarayacak acaba?" sorusuna gene kendi karşılık verdi: "Böyle şeyleri de daha işin başında merak etmek iyi değildir bence. İnsan sonra 'bu ne işime yarayacak?' diye düşünmekten, uğraştığı konuya aklını veremez olur. Bana kalırsa kimse, meselâ matematikle neden uğraştığını hiçbir zaman tam olarak bilemez. Önemli olan, geri dönmeyi göze alamayacağımız kadar yol gitmiş olmaktır bu konuda. Biz de bir an önce böyle bir yere varalım, olmaz mı?" "Yani?" dedi genç adam. "Yani hemen yarın gene buluşalım ve sadece Mustafa İnan'ı düşünelim, onu merak edelim.

3

Öğrencilikle Birlikte Öğreticilik

"Şimdi sen benim öğrencim oldun, dedi profesör. Yemekten yeni kalkmışlardı; profesörün çalışma odasına geçtiler. "Ben bir yaz semineri düzenliyorum, konusu: Mustafa İnan'ın Hayatı." Çalışma odasında yerlerini aldılar: Profesör büyük masasının başına geçti, genç adam da sehpanın önüne oturdu, kâğıtlarını düzeltti. "Hayır, ilk tanım durumumuza uymuyor. Ben üstad oldum, hayat romanları üstadı. Seni de çömez yaptım kendime. İçeriye seslendi: "Kahveler gelsin. Delikanlının oturuşuna baktı: "Görünüşümüz iyi. Ne dersin bu işin sonunu getirebilecek miyiz? Biliyorsun her işe çok iyi başlarsınız da, İngiliz gibi bitiremeyiz." Elini salladı: "Ümitsizliğe kapılmayalım, dedi, "biz de bazen günlük çıkarlarımızı unuturuz, gerekli işlerin peşinden koşacak yerde sonu belirsiz bir uğraşa kapılır gideriz. Allah sonumuzu hayırlı etsin. Genç adam, "Size bağlı her şey," dedi, "ben sizi izliyorum sadece." Profesör içini çekti: "Neyin ne olduğu o kadar belli değil. Birlikte çalışıyoruz bence. Öğrenciliğimizde de tek başıma çalışmazdım; hiç olmazsa, bir arkadaşımı bulur öğrendiklerimi anlatırdım hemen. Bu bakımdan Mustafa'ya çok benzerim.

Sehpaya baktı: "Hızlı tutmak gerekiyor notları, yapabilecek misin?" "Elimden geldiği kadar." "Olmaz, biraz daha hızlı olmalısın. Neyse aklımıza gelmişken hemen yazalım:

Mustafa İnan'ın öğretmenliğe ne zaman başladığını belirtmek çok zordur. Onun 'eşsiz hocalığı' belki de ortaokula gittiği yıllarda başlamıştı. Öğrendiklerini hemen arkadaşlarına anlatıyordu, içinden öyle geliyordu. Bu işten heyecan duyuyordu. Arkadaşları arasında önce ağırbaşlılığı ile bir saygı uyandırdı. Sonra, onların dilinden anlıyordu, problemleri onların anlayacağı bir dille açıklamasını biliyordu. Kendi heyecanını onlara da duyuruyordu. Yıllarca sonra Teknik Üniversite'de mekanik derslerini verirken de en karmaşık problemleri bile sanki çok basit konularmış gibi anlatırken, öğrencilerini heyecanlandırmasını da biliyordu.

Genç adam başını kaldırdı: "Mekanik insanı heyecanlandırır mı?" "Hem de nasıl. Bana sorarsan, anlattıkları konularla öğrencilerinin canını sıkan hocalar, ders verirlerken kendileri de sıkılırlar.

Teknik Üniversite'de mekanik dersini Mustafa Hoca'dan dinleyenler özellikle bu konuyu hiç unutamazlar. Bugün Amerika'da öğretim üyesi olan Şenol Utku, "Hocanın bana en çok etki eden sözleri, 1950 - 1951 ders yılında Teknik Mekanik I dersi sırasında Genel Yerçekimi Kanunu ile ilgili konuşması olmuştur," diyor; Eski Mezopotamya'da başlayıp Newton'da gerçekleşen bu gelişimi ondan dinlerken muhakkak ki ömrümün en ilginç ve heyecanlı anlarından birini yaşamışımıdır." Evet, bilim binlerce yıl boyunca bu konuyu iyice oluşturmuştu. Sanki bu süre içinde Genel Çekim Kanunu havada oluşarak yakalanmayı bekliyordu. Newton'dan önce Kepler vardı: "Tam otuz üç yıl gökyüzünü gözleyen Kepler, gezegenlerin hareketleriyle ilgili üç temel kanunu bulmuştur." Mustafa Hoca'nın eski öğrencisi statik profesörü Günay Özmen, bu dersi dinlerken kendini Kepler sanıyormuş: "Öy-

lesine kaptırırmıştım kendimi." Newton, Genel Çekim Kanunu'nu bulmak için Kepler Kanunlarından yola çıkmıştı. "Fakat sonuca hiç de kolay ulaşamadı Newton. Mustafa İnan gibi zayıf bünyeli olan Newton da çocukluğunda arkadaşlarının oyunlarından uzak durmuştu; bir litrelik bir kavanoza sığacak kadar küçüktü doğduğu zaman; bu çocuğun yaşayacağını sanmıyorlardı. Bazıları bu yüzden Newton'un erken gelişmediğini söylerler. Genel Çekim Kanunu da yıllarca uğraştırdı onu: "Hesaplar bir yerde takılıp kalmıştı. Ne yapsın? Diferansiyel ve integral hesap henüz bilinmiyordu. Sizin yarım saatte çözebileceğiniz bir integral problemi için Newton yirmi yıl uğraşmak zorunda kaldı. Sonunda Genel Çekim Kanunu'nu bulmak için diferansiyel ve integral hesabı da icat etmek zorunda kaldı: Başka çaresi yoktu. Sonsuz küçükler hesabı da artık havada dolaşıyordu; onu da bir matematikçinin bulması zamanı artık gelmişti. Nitekim Leibniz de aynı yıllarda bu metodu Almanya'da geliştiriyordu. Sonunda Çekim Kanunu iki sayfaya sığdırılabilecek duruma geldi. "İşte evrenin temel kanunlarından biri de basit bir diferansiyel hesaba dayanır. Siz daha neleri çözüyorsunuz şimdi, şu ikinci dereceden basit denklemin de sözü mü olur?" İşte bilim böyle basit temellere dayanıyordu; işte Newton da bu basit kanunu bulurken diferansiyel hesabı ve türevi icat edivermişti(!). İnsanın Mustafa Hoca'yı dinlerken kendini Newton ya da Kepler gibi hissetmemesine imkân var mıydı?

"Şimdi bu kanunu arza tatbik edelim, dedi Mustafa İnan, "yani şu bizim küçük dünyamıza. Meselelere yukardan bakmayı bildikten sonra dünya gibi gezegenler insana çok küçük görünür. Newton da, 'Başkalarından daha ilerisini görebiliyorsam, bunu, devlerin sırtına çıkmama borçluyum,' demiştir. Evet, Newton adlı dev bile başarıya ulaşmak için Descartes, Kepler ve Galile gibi devlerin sırtına çıkmak zorunda kalmıştır." Mustafa İnan'ın dersini dinleyenler de

kendilerini aynı yükseklikte hissediyorlardı. İki sayfalık hesapla evrenin önemli sırlarından birini daha kavramışlardı. Üstelik Mustafa Hoca bütün hesabı, cebinden küçük bir kâğıt parçası bile çıkarıp bakmadan, ya da kürsünün üstüne notlarını koyup da onları okumak gibi uyutucu bir yola başvurmada yapmıştı. Zaten hocanın elinde notla sınıfa girdiğini gören yoktu.

Mustafa İnan ortaokula giderken de onun defter tuttuğunu gören yoktu. Ders kitabı da yoktu Mustafa'nın. Sadece sarı bir defteri vardı; onu da bir boru gibi büküyor ve kemerine sokuyordu bir düdük gibi. Hüseyin Avni Bey de bu haylazlığa içerliyordu: "Bu çocuk adam olmayacak." Doğru dürüst bir sanat da öğrenmedi ki, Mustafa'nın eski ustası kuyumcu Ahmet Efendi'ye danıştı bu konuda: Mustafa kuyumculukla kalsa daha iyi olmaz mıydı? Kitap defter masrafı olmadığı için oğlanı okutmak pek pahalıya gelmiyor, ama ders çalışmayan bir çocuktan ne hayır gelir? Ahmet Usta babadan daha anlayışlıydı: Beyim bu çocuk çok akıllıdır, sen bunu okut; yoksa yazık olur oğlana. Mustafa'nın annesi de çocukların okumasından yanaydı; kızlarının bile öğretim görmesini istiyordu. Ne var ki bu Mustafa da insanın içine güven vermiyordu: çalışacak bunca ders varken akşamları erkenden yatıyordu. Oysa Mustafa'nın derdi başkaydı: Elbette hiç çalışmadan olmaz ana. Ne yapayım, sizlere yük olmak istemiyorum; kitaplar da pahalı. Onun için sabah erkenden kalkıyordu Mustafa ve herkesten önce mektebe giderek yatılı öğrenciler kahvaltılarını bitirinceye kadar onlardan aldığı kitapları okuyordu.

Her sabah karanlığı ortaokul öğrencisi Mustafa İnan, çamurlu yollardan geçerek Seyhan Irmağı'nın kıyısındaki okuluna gidiyordu. Bileklerine kadar çamura batarak geçtiği sokaklarda 'Adliye Sarayı'ndan başka doğru dürüst bir bina yoktu. Adana o zamanlar elektriksiz, yolu bozuk bir şehirdi.

İki tekerlekli camız, yani manda arabalarına rastlanırdı şehrin dar sokaklarında. Tahıl taşıyan bu arabalardan başka bir de faytonlar vardı, ama fiyatları on ile yirmi beş kuruş arasında değiştiği için bunlar pahalı taşıtlardı; öyle herkes faytona binemezdi. Şehrin en lüks binek aracı da Kız Öğretmen Okulu'nun katırla çekilen yaylı arabasıydı. Adana'nın tek sineması olan Türk Ocağı Sineması'nda sessiz filmler oynatılırdı. Salonda bir de piyano vardı. Sinemada kız öğrencileri ve kadınları görmek mümkün değildi. Mustafa da bir gün sinemaya gitmek istemişti. Babası bundan hiç hoşlanmadı; fakat sinema da evlerinin karşısındaydı. Her gün önünden geçerken içi giderek bakıyordu Türk Ocağı'na Mustafa. Sonunda babası onun da bir kere gitmesine izin verdi, ama Mustafa gene sinema diye tutturunca sinirlendi. Mustafa İnan, babasının cevabını sık sık tekrarlamaktan çok hoşlanırdı: "Oğlum, bir defa gidersin; ışık nereden geliyor, perdeye nasıl aksediyor öğrenirsin. İki de birde gitmenin ne âlemi var!" Hüseyin Avni Bey büyük oğlunun bu hevesinden de hiç hoşlanmamıştı: "Sinemaya durmadan giden insan sonunda ne olur? Sonunda sinemada gazozcu olur, başka bir şey olmaz."

Sıcak yaz günlerinde Adana'da gazozdan başka içecek bir şey bulunmazdı. Ağzı bilyalı bu gazozu da herkes içemezdi; çocukların 'gazuz, gazuz!' diye bağırarak sattıkları bu bulanık renkli sıvı da çok pahalıydı çünkü: tam yüz paraydı şişesi. Aslında o zamanlar Adana'da içilen bütün sular bulanıktı. Karanlığa doğru, mandalar çekildikten sonra, bulanık dere suyu alınır ve biraz durulması beklendikten sonra içilirdi. Çocuklar meyve olarak da şeker kamışından başka bir şey bilmezlerdi. Şeker kamışını toprağa dikerek oyun oynarlardı aralarında: bunları yıkmadan bıçakla en çok kim vurursa oyunu kazanırdı. Evet, çocukların çoğunda bıçak vardı. Mustafa İnan'ın ortaokuldan sınıf arkadaşı Seniha Hanım (Müridoğlu) da bu kamalı çocukları hatırlıyor; hatta bir keresinde

bunlardan biri okul müdürünü yaralamış. Tabii Mustafa İnan'ın kaması filân yoktu: "Onun gibi sakin ve efendi biri böyle bir ortamda daha çok dikkati çekiyordu. Mustafandi, Senihanım diye hitap ederdik birbirimize."

Soluk yüzlü Mustafa İnan'ın canı sıkılıyordu. Seyhan'ın suları azaldığı zaman yüzen mandaları seyretmek için arkadaşlarıyla birlikte ırmağın kıyısına inerken düşünüyordu: Böyle de yaşanır mı? Mustafa İnan'ın okulu bugün Kız Lisesi olmuş. Lisenin müdürü de Mustafa ile aynı yıllarda okumuş Adana Lisesi'nde. "Bazı günler de ırmağın karşı yakasında, gün batımından sonra sivrisinek bulutlarını görmek ayrı bir yaşantıydı, diyor Kız Lisesi'nin bugünkü müdürü Sacit İpekçioğlu, "Sinek bol olduğu için, ilkbahar kuşları kırlangıçlardı. Sabahları kalkınca mavi kinin yutarmış öğrenciler. "Okulun yukarısındaki Şafak Gazinosu'na gidecek kadar paramız yoktu; ırmağın kıyısındaki çaycıda otururduk genellikle; 'süvari' denilen ayaklı çay bardaklarıyla çay içmekti en büyük zevkimiz. Fakat çay da pahalıydı, bardağı bir kuruştı. 'Gönder bir süvari!' diye seslenince fakir çaycı Özer Ağa çok sevinirdi. Kış günlerinde 'Siptilli' denilen sebze çarşısında çamur kalınlığı beş santime düşünce, burası rahatlıkla gezilecek bir yer haline gelirdi. Hepimiz burada zevkle gezerdik.

"İlkbaharda Seyhan Irmağı taşar ve okulu sel basardı. Tedbir olarak okulun bahçesinde iki kayık dururdu; ulaşım bunlarla sağlanırdı. Okul binası o zamanların en güzel yapılarından biriydi. Öğretmenleri de profesör çapındaydı. Bu liseden mezun olmak çok zordu. Mezunları istedikleri yere girerlerdi. Bölgenin (Gaziantep, Mardin, Maraş, Silifke, Mersin vs.) tek yatılı lisesiydi. Yüz yirmi lira ücreti vardı; bu ücret üç taksitte alınırdı. Okulun yemekleri çok iyiydi. Aydınlatma da iyi sayılırdı. Akşamları sınıflarda lüks yanardı. Lüks lambaları makarayla tavana çekilirdi. Şehirde köşe başlarında el yakması fenerler bulunurdu.

1928 yılında bir Alman firması Demir Köprü yakınında bir elektrik fabrikası yaptı. Şehirde söylentiler dolaşıyordu: Bir gecede iki bin lamba birden yanacaktı. Kimse bu sözlerle inanmadı. "Sanırım Eylül'dü: Elektriklerin yanacağı gece seyir için damlara çıktık. Bir anda gece, gündüze döndü. Bütün Adana hayretten donakalmıştı. Aynı yıl okula da elektrojen alındı. Okulun su kuleleri bile vardı. Okulda yaşamak gerçekten bir lükstü. Müdür Nahit Cemal de ileri görüşlü bir adamdı. Belki de öğrencileri okul yönetimine ortak eden ilk yöneticiydi. Adana Lisesi'nin ilk kız öğrencilerinden Seniha Müridoğlu, "Örnek bir okuldu, diyor. "Her gün bir çocuk nöbetçi olurdu; etütleri yönetir, yiyecek tartısını yapar, öğrenciler yatıncaya kadar bir muavin gibi çalışırdı. Mustafa İnan da, çalışkanlığı ve tavırlarıyla bütün hocaların sevgisini kazandığı ve bu yüzden okulda istediği gibi hareket edebildiği halde, muntazam olarak bu nöbetleri tutardı. Mustafa İnan'ı 1928 yılında, ortaokul son sınıfta tanımıştı. Leyli mecânî, yani parasız yatılı imtihanını yeni kazanmıştı Mustafa Bey. Seniha Hanım'a göre, ağır hareketli, çile çekmiş, çocukluğunu yaşamamış bir çocuktü. Oyunlara karışmazdı. "Koştuğunu bile görmedim." Çocukluğunu yaşamadığı halde hayata küskün değildi. Bütün sosyal hareketlere katılırdı. "Ev hayatının zorluklarından kimseye sözettiğini sanmıyorum. Ketum bir insandı. Okul yıllarından çok sonra, İstanbul'da görüştüğümüz günlerde de savaş yıllarında çektiklerinden hiç sözetmezdi."

Akşam üzeri, dersler bittikten sonra, ırmağın kıyısına inerdi Mustafa İnan. Bir taşın üstüne oturur, karşı kıyıda su çeken mavrayı (su dolabı) seyrederken gözleri daldardı. Neler düşünürdü Mustafa Efendi? İlerde adam olacağını, hem de büyük adam olacağını sezer miydi acaba? Seniha Hanım'a göre adam olacağı ortaokul sıralarında belli olmuştu. Riyaziyeci derse gelmediği zaman, tahtaya kalkıp onun yerine

problemleri çözüyordu; yüzünün ifadesi bile hocaninki gibi ciddi idi. Yukarı sınıflarda okuyanlara da boş zamanlarında ders veriyordu. 'Riyaziyeci Mustafa' diyorlardı ona. Leyli meccanî olduğundan beri biraz rahatlamıştı; özellikle babasının, "Bu çocuk ne zaman ders çalışıyor?" diye yakınmasından uzaktı. Bir gün dayanamamış, "Geceleri şeytanlar çalıştırıyor beni," diye karşılık vermişti Hüseyin Avni Bey'e. Babası genellikle kötümserdi. Mustafa Efendi leyli meccanî imtihanına girmeden önce de, "Aman oğlum boşuna zahmet etme; bu işler iltimassız olmaz, demişti. En iyisi bu işlere babasını karıştırmamaktı. Bu yüzden, baştan aşağı pek iyi dolu karnesini de babasına göstermemeye başladı Mustafa İnan: ortaokulda aldığı karnelerin altına Hüseyin Avni'nin mühürünü basar, geri götürürdü. Babasının huysuzluklarını hoş görmeliydi. Altı kardeşini Malatya'da bırakarak on altı yaşında bu sıcak şehre geçeden Hüseyin Avni Efendi, her zaman kendini gurbette hissediyordu. Malatya'ya da dönülmezdi artık. Hiç olmazsa oğlunu bir kere olsun göndermek istemişti.

"Mustafa ilk Malatya yolculuğunu hiç unutmadı, dedi profesör; "Galiba çocukluğunun tek güzel hatırası olduğu için bu yolculuğu uzun uzun anlatırdı. 'Kaç kaç'ı anlatmazdı da bunu anlatırdı. İlkokulda öğrenciydi, bir yaz tatilinde göndermişlerdi Mustafa'yı Malatya'ya; bir kervanla gidecekti. "Babam beni kervanbaşına teslim etti, oğlumu sağ salim ulaştır yerine, dedi. Uzun bir yolculuktan bu. "Tuluklardan su içiyorduk; gece de ateşler yakılıyor, ağır yağlı pilâvlar pişiriliyordu. Hava daha aydınlanmadan uyandırılıyorduk, uykumu alamadan yolda buluyordum kendimi. Güneşin doğuşunu seyretmenin de başka bir tadı vardı. "Kervanın en küçük yolcusu olduğum için herkes beni gözetiyordu. Bu ilgiye rağmen hastalandı yollarda. Bu kaba insanların ilgisi çok dokundu Mustafa'ya; onu Malatya'ya varmadan iyileştirdiler. Kervan Malatya'ya on beş günde vardı. Amcaları karşıla-

dı onu. 1873 yılında Malatya'nın Halfettin Mahallesi'nde doğmuş olan Hüseyin Avni Efendi'nin dört erkek (Mahmut, Sabit, İsmail, Mehmet) ve iki kızkardeşi (Emiş, Zahide) vardı. Amcaları Mustafa'ya çok iyi baktılar, ona büyük adam muamelesi yaptılar. Sen büyük adam olacaksın, dediler. Gel bizim yanımızda kal, burada gidersin okula. Mustafa bu teklife yanaştı; sinemaya da yollar mısınız beni? İstediyim kadar gidersin. "Adana benim için çok uzaklarda kalmıştı. Amcalarımla birlikte kervanı uğurlamaya gittik; yolculukta, geceleri havlayarak beni korkutan köpekleri düşündüm: burada kalmak daha rahattı. Fakat amcamın evine dönünce bir grip-lik çöktü içime. Ben de Adana'ya döneceğim kervanla, diye tutturdum. Annemi özlemiştim." Mustafa'yı zorlukla kervana yetiştirdiler.

Leyli meccanî olunca bütün yatılılara sahip çıkmıştı Musta Efendi; yoksa cebirci Muhittin insanın yakasına yapışıyor: "Seni devlet okutuyor; neden çalışmıyorsun?" Öğrenciler de, özellikle cebirci Muhittin'den korkanlar, boş derslerde Mustafa'nın öğrettiklerini dinliyorlardı.

Irmağın kıyısında oturmuş düşünüyordu: leyli meccanîlerden Rasim yaklaştı yanına; "Mustafa ağabey," dedi, "Cebirle gene başım dertte." Ertesi gün bir de fizik imtihanı vardı. Mustafa hemen toparlandı, gözlerine bir yumuşama geldi: Ona bir şey sorulunca, ne durumda olursa olsun sevinirdi. Fakat Rasim'e de dert anlatmak zor. Üç beş gibi sayılarla oldu mu problemi çözüyor da işin içine 'n' girdi mi şaşıyor; bu 'n' yüzünden okul hayatı kararmış; "Mustafa ağabey olmasaydı ben liseyi bitiremezdim, diyor doktor Rasim Dölek, "İmkânı yok bitiremezdim. Şu şöyle, bu da böyle diye, bak Rasim gayet basit diye anlatırdı. Sonra da, haydi bakalım 'n'e ne kıymet verdin? Ne oldu sonunda? diye sorardı. "Yahu Mustafa bunu, 'n' değil de başka bir şey olunca çıkartıyorum. Peki 'n' nedir? 'n' oldu mu olmuyor, bitiyor mesele orada.

Mustafa düşünüyordu: 'n' bilim demekti, soyutlama demekti; meselelere Newton'un yaptığı gibi yukardan bakabilmek demekti. Bu 'n'i herkese anlatabilmeliyim, herkes 'n' nedir öğrenmeli benden. Bir öğretmen olmalıyım ve demeliyim ki arkadaşlar 'n' "Ne düşünüyorsun öyle? Canın mı sıkılıyor Mustafa ağabey?" Mustafa İnan, hayır anlamında bir hareket yaptı başıyla: Hayır. İş öğretmeye gelince kendine mazeret tanımazdı. Herkese, her durumda bir şeyler öğretebilirdi. "Babamı rektör olduğu zaman çok az görebiliyordum, diyor Mustafa İnan'ın oğlu Hüseyin, "Akşamları eve yorgun argın gelince, biraz sonra traş olup üstünü değiştireceğini ve hemen bir toplantıya gideceğini bildiğimden koridorda karşılardım onu, yapamadığım bir problemi sorardım. Bazen paltosunu bile çıkarmadan küçük masanın başına çöker ve problemi benim anlayabileceğim bir biçimde nasıl ifade edeceğini düşünmeye başlardı. Bu kısa süre içinde problemi öğluna istediği gibi anlatamazsa üzülürmüş. Sonra da gittiği kokteyl partide problemi düşünmeye devam edermiş. Zaten böyle toplantılarda Mustafa İnan gibiler başka ne düşünür ki. "Gece eve dönünce beni uyandırırdı babam; gözlerinin içi gülerek. 'Problemi sana nasıl anlatacağımı buldum Hüseyin,' diye müjdeyi verirdi bana.

Mustafa İnan için öğretmek vazgeçilmez bir tutkuydu. 1987 yılının sıcak yaz aylarında Almanya'nın Freiburg şehrindeki hastanede ölümle savaşıırken bile hocalığını unutmamıştı. Artık serumla yaşıyordu; doktor, hemşireye talimat vermişti: Serumunu hiç kesmeyeceksiniz. Mustafa İnan bir süre dalgın gözlerle onları seyretti, sonra kendini kaybetti. Gece uyandığı zaman odada yalnızdı, serum şişesine takıldı gözü: düzenli damlalarla akıyordu sıvı. Sonra da saatine baktı bir süre. Sonra gene sıvı damlalarını izledi ve telâşlı bir hareketle zile basarak hemşireyi çağırdı. "Bu serum yetişmeyecek sabaha kadar," dedi uykulu gözlerle kendine bakan kadı-

na. "Dakikada kırk damla akıyor; yirmi beş damla bir santimetreküp ettiğine göre, bu gidişle gece yarısından önce taktığınız şişe biter. Nöbetçi hemşireye talimat vermezseniz, yarın doktordan iyi bir azar işitirsiniz." Hemşire hayretle bu soluk yüzlü adama bakıyordu. Mustafa İnan gülümsedi: "Merak etmeyin, hesap tamamdır. Çocukluğumda bir eczanede çıraklık yapmıştım da, oradan kalmış aklımda.

Her şey aklında kalıyordu. Evin geçimine yardım etmek için yaptığı eczacı çıraklığı yıllarca önce gene Avrupa'da bulunduğu sırada, Zürih'te doktorasını yaparken, gene olmadık bir yerde işine yaramıştı. Arkadaşlarıyla birlikte bir birahaneye gitmişlerdi. O gün salonda bir balo veriliyordu. Düzenlenen eğlenceler arasında bilgi ve tahmin yarışması da vardı. Bir adam elinde orta boylu bir lavabo ile sahneye çıktı: Söyleyin bakalım, bu lavabo kaç damla suyla dolar? Mustafa İnan lavaboya şöyle bir baktı, sonra birkaç dakika düşündü. En yakın tahmini yapan üç kişi birer şişe şampanya kazanacak. Öteki tahmincilerle birlikte sahneye çıkmaya çekindi. Gösterişe lüzum yok, şampanyalar bizim masaya gelsin yeter. Kız arkadaşlarının kulağına eğilerek birer rakam söyledi. Mustafa İnan, yakın arkadaşı yüksek mühendis Kemal Ölçügil'e olayı yıllar sonra şöyle anlatmıştı: "Çocukluğumda annem beni, boş gezmeyeyim diye, yaz ayları boyunca muhtelif esnafın yanına çırak yollardı." Evet, yani geçim sıkıntısından filân değil, boş gezmesin diye. "Bir sene kuyumcu yanında, bir sene de eczanede çalışmıştım. Ve aklımda kaldığına göre, yirmi beş damla bir gram eder, yani bir santimetreküp. Lavabonun enini boyunu, derinliğini şöyle bir tahmin ettim. Ona göre bir rakam buldum ve arkadaşlarıma söyledim. Netice itibariyle üç şişe şampanya bizim masada toplandı.

Her şey aklında kalıyordu. Gerekli olsun olmasın, duyduğu ya da gördüğü bir şeyi hiç unutmuyordu. Bazıları onun

boş zamanlarında durmadan bir şeyler okuyup ezberlediğini sanıyordu.

"Yok canım," diyor çocukluk arkadaşı doktor Ekrem Beyazıt, "Eline geçen şeylere şöyle bir bakıyordu. 1929 yılı yazında, sağlığı biraz düzelsin, hava değişimi olsun diye Mustafa'yı trenle İstanbul'daki ablasının yanına göndermişlerdi. Okulun bahçesinde coğrafya hocası Sabri Bey'e onu anlatıyordu. Boğaz'dan sözederken bir çırpıda iki kıyıdaki vapur iskelelerini, gidiş-dönüş sırasına göre sayıvermişti: "İstanbul'da büyüyen coğrafya hocamız bile saymaya kalkınca ufak iskeleleri atladı. Bu arada o zaman yolculara verilen tren tarifelerini bana uzattı. Adana'yla İstanbul arasındaki yüzlerce istasyonu sırasıyla saydı. İnsan günlerce uğraşsa gene ezberleyemezdi bunu: "Şiirleri de çok kolay ezberlerdi; ama, birader tren tarifesi de kafiyeli değildi ya. Fuzuli'yi, Baki'yi, Nedim'i derste hocadan dinlerken ezberlemiş.

"Yüksek çevrelerde hafızaya çok önem verilmez," dedi profesör. Genç adam önündeki notlara dalmıştı; neden sonra profesörün sesinin farklı çıktığını kavradı: "Efendim?" "Hafıza, diyorum: Nasıl bir şey?" "Bilmem, dedi delikanlı; "Siz ne diyorsunuz?" Orta yaşlı adam karşılık vermedi; masanın üzerindeki zarflardan birini açtı: "Düşünme üzerine notlar. Mustafa'nın bir makalesi. Yok, konferansmış. Kısacık notlar tutmuş sadece; hafızasına güvendiğinden olacak. Diyor ki: 'Herkes hafızasından, hafızasının zayıf olduğundan kolaylıkla şikâyet eder; fakat asla zekâsından yakınmaz. Bilmez ki hafıza, zekânın bir unsurudur.' Neyse birden bu kadar ileriye gitmeyelim: Mustafa daha liseyi bile bitirmedi, değil mi? Kolay değil: Ne demiş adamın biri: İyi bir hayat hikâyesi yazmak, bir hayat yaşamak kadar zordur. Neyse biz işimize dönelim. Nerede kalmıştık?" "Ekrem Beyazıt anlatıyordu."

"Ben Mustafa'dan iki sınıf büyüktüm; onuncu sınıfa geçtiği yaz bana verdiği matematik, fizik gibi fen dersleri saye-

sinde liseyi birincilikle bitirmiştim. Hafızasının kuvvetiyle bütün dersleri sınıfta dinlemekle noksansız öğrenirdi. Hiç kitap almazdı. Tek bir sarı defteri ile kurşun kalemı vardı; onu da matematik problemlerini çözmek için kullanırdı. Cebir hocası Muhittin Bey, 'Mustafa'dan ders alıyorum, size öğrettiklerimin çoğunu ondan öğrendim,' diyerek onunla iftihar ederdi. Fizik hocası, Mustafa olmazsa hiçbir problemi çözüp ders veremezdi."

Rasim'i de riyaziye imtihanı için iyice çalıştırdı Mustafa. Ertesi gün Nami hocanın sorularını gene yapamadı Rasim'in sınıfı. "Sınıfın büyükleri beni sıkıştırdılar," diyor doktor Rasim Dölek, "Çık Mustafa'ya yaptır bize getir, dediler. Yapmazsam bu işi döveceklerdi. Çıktım. Mustafa abi halletti. Şeklini de çizdi. Sınıfa getirdim. Hoca çok yaşlıydı. Mustafa abinin bir resim defterinin kâğıdına çizdiği şekli hocanın paltosunun arkasına iğneledik. Nami Hoca sınıfı kontrol için sıraların arasında dolaşırken hocanın sırtına bakan herkes problemi yapmış. Bunda da en kırık numarayı ben aldım: Heyecanlı olduğum için. Herkes tam numara aldı. Ve hoca beni çağırđı. Rahmetli, 'Doğruyu söyle, nasıl oldu?' dedi. Anlattım meseleyi ben de. 'Bunu zaten Mustafa yapardı, başka kimse yapamazdı,' dedi.

Mustafa İnan'ın ders kitabı yoktu; lise derslerinin ötesindeki konularla ilgili kitaplar okuyordu riyaziyeci Mustafa. Salih Zeki'nin '*Kamus-u Riyazat*'ını okuyordu. Riyaziye hocası Muhittin Erev, böyle kitaplar hediye ediyordu Mustafa'ya. Sınıfta, öğretmenın yanında arkadaşlarına riyaziye dersi vermek kolay değildi.

"Böyle öğrencilere okulda bazı adlar takılır, değil mi?" diye sordu profesör. "Nasıl?" dedi genç adam. "Canım bilirsin, sanıyorum lisede 'inek' derler böylelerine. Teknik Üniversite'de de 'kuş' diye çağırırlarmış çalışkan öğrencileri. Böyle garip kuşlara iyi gözle bakılmaz; hele bir de ders kitapları-

nın dışında bir şeyler okumaya kalkarlarsa... en azından kurulu düzen bozulur diye korkulduğu için hiç acınmaz bunlara. Böyle ukalâlara hemen haddini bildirir kalabalık: Bu kuşlar arkadaşlık yuvasından atılır. Onun için kimse 'kuş' ya da 'inek' görünmemeye çabalar: Aman çalıştığım anlaşılmasın, aman insanlığıma leke sürülmesin. Genç adam gü-lümsedi: "Bizim sınıfta da bir çocuk vardı, sınıfın birincisi. Ders çalıştığını görmezdik hiç. Bütün gün top oynardı. Sonradan öğrendik: yataktan kimse uyanmadan kalkar ve gidip tuvalette gizlice çalışmış." "Okullarda her sınıf ikiye ayrılır böylece," dedi profesör; "Herkes kendi toplumunda yaşar: iki ayrı millet gibi. 'Kuşlar' da ötekileri küçümser tabii." Güldü: "Şu iki milleti aynı bayrak altında toplayabilseydik, belki biz de bilim savaşında bazı toprakları ele geçirebilirdik.

4

Herkesin Dostu

"Şurada teypler var," dedi profesör; "Önce onları bir dinleyelim, sonra şu mektuplarla birleştiririz. Mustafa'nın lise yıllarını toparlayacağız böylece." Düğmeleri nasıl kullanacağını gösterdi genç adama: "Sonra da romanı yazacağız. "Ne romanı?" Profesör güldü: "Mekanik romanı. Elde ettiğimiz bütün bilgileri roman kazanı içinde kaynatarak yenir yutulur duruma getirmeye çalışacağız."

Adana Lisesi'nde okurken, Mustafa İnan'a önceleri çok takıldılar, ona adlar taktılar. Öğrenciler, öğle tatilinde bahçedeki dut ağacının altında toplanarak kendi aralarında eğlenirlerdi. Mustafa'nın kıraatı, yani senin anlayacağın okuması iyi olduğu için 'Akbaba' dergisi ona okutulurdu.

"Bu roman dediğiniz şeyi benim için yazıyorsunuz galiba, dedi genç adam, "benim anlayacağım bir şey olması için titizlik gösteriyorsunuz sanki. "Aşağı yukarı öyle. Neyse, bunu sonra tartışırız."

Bu eski yazıyı da sökmek çok zordu aslında. Her kelime türlü biçimlerde okunuyordu. Mustafa da bir gün 'imam nikâh kıyınca,' yerine 'imam nikâh kınca' diye okuyunca sınıfın

elebaşları bunu fırsat bilerek ona Kınca Mustafa diye ad tak-
tılar. Bu takma ad birkaç ay tuttu, fakat Mustafa böyle şey-
lere kızmadığı için ona Kınca diye seslenmenin tadı kalmadı,
vazgeçildi bu lakaptan. Sonra bir süre Giritli cebir hocasının
dili dönmediği için, Mustafa İnan'a 'Mustayfendi' demesin-
den yararlanmak istediler. 'Mustayfendi'nin soluk benzi gene
kızarmadı, kendisine 'Mustayfendi' diye seslenenlere dönüp
beyaz dişlerini göstererek gülüyordu. Sonunda ona yaran-
mak için müthiş bir lakap bulundu: Dâhi Mustafa! Bu hiç
tutmadı. Mustafa yüzünü buruşturdu kendisini böyle çağır-
dıkları zaman ve dâhi olduğunu sınıfa kısa bir süre içinde
unutturdu. Ona, 'Riyaziyeci Mustafa'dan başka takılabilecek
uygun bir ad yoktu.

Sınıfın elebaşları, yani sınıfın tembelleri, denilir ki onlar-
dır sınıfın her şeyde güçlüleri, onlar herkesi yönetir, güldü-
rür, sanki en akıllı en güçlü onlardır. Oysa Mustafa'daki mi-
zah duygusu onlarda yoktu. Adana'da Fenerbahçe ile Mısır'ın
El İttihat takımları arasındaki maçı en iyi kim anlatıyordu?
Maçı seyretmeyen Mustafa anlatıyordu: "Verdi pası Zeki,
Alahattin'e şuveyh şuveyh. Yetiştirdi Zeki topa aman Allah "
Aslen Adana'lı olanlarla aslen Malatya'lı Mustafa alay edi-
yordu, kendisiyle alay ediyordu. Hayır alay etmiyordu, sev-
giyle takılıyordu. Kız kardeşi Güzide Karacabey'in anlattığı-
na göre daha yedi yaşındayken, akşamları ayağında takun-
ya, elinde mum evlerinin bitişiğindeki camiye giden Mustafa
İnan, şimdi lisede vaaz veren hocanın konuştuğu gibi 'ayınla-
rı çatlatarak' taklidini yapıyordu, onun gibi 'tecvitli' konu-
şuyordu. Hem de çalışkandı, hem de sınıfta herkesi güldürü-
yordu; yeni bir 'kuş' tipiymiş, hayata dönüktü. Oysa hayat as-
lında onun için baş ağrıları, kramplar ve halsizliklerle doluy-
du. Yatakhane geceleri Nevzat'ı çağırırdı. "Çiğne beni Nev-
zat," diyerek gülümser ve masaj yaptıırırdı ona. Soluk beniz-
liydi. Gizli bir hastalığı mı vardı? Kanser miydi? Damdan

düştükten sonra şifa bulmaz bir sarsıntıya mı uğramıştı? Hayır, "Damdan düştüğüm iyi oldu, diyordu arkadaşlarına, "Belki o gece düşünmeseydim aklım yerine oturmazdı. Akli yerine iyice oturmuştu. Efe Rasim'le birlikte matematik kitabı yazıyorlardı. Kimdi bu Efe Rasim? Matematik Hocası'ydı. Onun dersinde Mustayfendi, arkadaşlarına tahtada ders veriyordu. Efe Rasim, talebenin dilinden Mustafa'nın anladığını sezmişti: "Bu meseleyi bir de Mustafa anlatsın size bakalım. Peki Mustafa neden iyimserdi bu kadar? Rengi solmuş eski asker ceketiyle ve bunca ağrı sızıyla birlikte neden iyimserdi? Bütün bunların önemli olmadığını seziyordu herhalde. Başka şeylerin, meselâ matematik gibi güzellik taşıyan şeylerin önemli olduğunu, parasızlığın değil Fuzuli'nin ciddiye alınması gerektiğini düşünüyordu belki de. İnsan ters talihi için olsa olsa bir 'Şikâyetname' yazardı, o kadar. Ciddiliği, öğrenci arkadaşlarını da etkiliyordu. Tahtaya kalkınca bir hoca gibi davranıyordu, çünkü öyle hissediyordu. Demek hocalık daha o zamanlarda bile yakışıyordu Mustafa İnan'a. Evet yakışıyordu. arkadaşları da onun hocalığını hissediyorlardı. "Musta Efendi, ikinci satırı nasıl yazdığınızı anlayamadım. Sinirleniyordu küçük hoca: "Canım daha iki dakika önce tekrarladım, neden dikkat etmiyorsunuz? Neden iyi dinlemiyorsunuz? Musta Efendi, Efe Rasim'in sınıfta olduğunu, kürsüde oturduğunu unutmuştu. Sınıfta öğrencilerin dalga geçmesine kıızıyordu. Belki o sırada geç kalmış bir öğrenci sınıfa girmeye kalksa, almazdı onu içeri, tıpkı yıllar sonra Teknik Üniversite'de Teknik Mekanik dersini verirken yapacağı gibi.

Bahçedeki dut ağacının altında bir açık hava okulu açmıştı arkadaşlarına. Eski Yunan'da olduğu gibi, çevresinde hayranları, yürüyerek anlatıyordu: "Okumalısınız." Neden okusunlar Mustafa? Sen okuduklarını onlara anlatıyorsun ya. Olmaz. Bakın binlerce yıl önce bu topraklarda yaşayan

Eski Yunan gibi meraklı olmalısınız, her şey neden öyle oluyor diye. Aritmetik okuyoruz işte. Olmaz. Benim gibi astronomi de okumalısınız. Sen okuyorsun ya yeter. Herkes senin gibi riyaziyeci Mustafa olamaz ya. Olmaz, yalnız benim okumamla olmaz; hep birlikte bir şeyler yapılabilir. Mustafa henüz 'ekol kurmak' deyimini bilmiyordu. Onlara astronomi konusunda bir de konferans vermişti okul salonunda. Bu ne garip bir çocuktur canım: Helenler diyordu, Kopernik diyordu, kafaları karıştırıyordu. Oysa son sınıf öğrencileri, o zamanlar adı kozmoğrafya olan astronomiden lise bitirme imtihanlarında ne yapacaklarını kara kara düşünüyorlardı.

İmtihan günü soruları sınıfta kimse yapamadı. Lise nasıl bitirilecekti? Tedbir alınmıştı: Orta kısımdan Nevzat'ı, imtihanın yapıldığı salonun bir köşesine saklamışlardı. (Nevzat, ufak tefek olduğu için seçilmişti bu göreve.) "Üç Kulak Baha ile Osman beni zorlamıştı, derken, biraz da eski günlerin korkusunu yaşıyor doktor Nevzat Arman. "Beni sıkıştırdılar oraya. Yukarıya sakladılar; imtihan salonunun, yatakhane-nin oraya. 'U' şeklinde salon, tahta paravana var, tahtaları sökmüşler. Beni oraya oturtular. 'Biz,' dediler, 'sana soruları vereceğiz, sen aşağı sarkıtıp Mustafa'ya vereceksin.' Yarım saat filân içerde bir şey yazamamış Baha. İple çektik soruları. Mustafa ağabey dokuzuncu sınıfta. Mustafa ağabey kozmoğrafya sorusu dahil yaptı. Gönderdi bana. Ben teksir edip içeriye veriyorum mütemadiyen. Cebirci Muhittin sonunda Baha'dan şüpheleniyor: "Yarım saattir bir şey yazamıyordun, şimdi ilham mı geldi?" Muhakkak birinden aldı cevapları bu Üç Kulak Baha. "Nerden ilham geldi, söyle bakalım, diye sıkıştırıyor cebirci. Yukardan gelmiştir herhalde. Baha içinden gülüyor: evet, tavandan geldi, yukardan Kopyalar bulunuyor. İçerde panik başladı. "Ben sıraların arkasına saklanıyorum. Beni görmüyorlar. Dışardan çocuklar bağırlıyorlar: "Nevzat'ı indirelim!" 'İzci odasından urgan getirin!' de-

di Mustafa. Ben kurtulmak için bahçedeki okalıptüs ağacına tutunmak istiyorum. Ağaca tutunamazsam parçalanırım, diyorum. Mustafa İnan, telâşlı suç ortağını yatıştırıyor. İşte Nevzat aşağı indirildi. "Mustafa ağabeyle sarılıp öpüştük. Beni çok severdi."

"Kopya çekmek kötü bir şeydir," dedi profesör; "Kopya vermek de kötüdür. Üstelik Mustafa, Efe Rasim'in, coğrafyacı Sabri'nin ve daha birçok hocanın arkadaşıydı. Bak, kır gezintilerinde onlarla şakalaşırken çekilmiş fotoğrafları var. Fakat 'herkesin dostu' olmak kolay değildir. Üstelik çalışkan öğrenciler biraz korkak olurlar bilirsin. Mustafa da pek cesur sayılmazdı biliyorsun, damda yalnız yatamazdı. Ne var ki koca bir sınıf kendini mahvolmuş sayıyordu. Ondandır yardım istemişti. Bütün tedbirler alınmıştı. Oyun bozanlık edemezdi Mustafa; ona ihtiyaçları vardı. Yani ne demek istiyorum? Bütün talebelerin mektepleri kopya ile mi bitirmesini istiyorum? Ne yapabilirim? Sizlere bazı şeyleri anlatmak o kadar güç ki." Delikanlı, "Bana mı söylüyorsunuz?" dedi. "Yok, bir arkadaş var da, daha doğrusu birçok arkadaş var da, onlara söylüyorum. Kozmoğrafya imtihanına giren öğrencilerin kopya çekmek yerine bütün kitabı ezberlemesini isteyenlere söylüyorum. Üç Kulak Baha'ya bile kozmoğrafya öğretebilecek bir Mustafa İnan olamazlarsa bu meseleye çözüm getiremeyeceklerini söylüyorum. Bunun bir yolu vardır beyler, bunu Mustafa biliyordu. Bu sırra ermişti. Onun bu sırra erdiğini bütün Teknik Üniversite biliyordu. Sınıf arkadaşları biliyordu. 'İyi bir yemek nasıl olmalıdır' diye söze başladığı zaman onu merak ve hatta inanmayacaksınız ama heyecanla dinleyen akrabaları biliyordu. Onun bu sırra erdiğini cümle âlem biliyordu. Dostları biliyordu, düşmanları biliyordu. Manifaturacılar Çarşısı inşaatında teknik müşavirlik yaptığı sırada tanıştığı tüccarlar bile biliyordu. Jale İnan'la birlikte gittiği Side kazılarında tanıdığı ve onun 'iyi yoğurt nasıl yapılır' ta-

rifini dinleyen köylüler biliyordu, hatta Side'nin balıkçıları biliyordu. Profesör içini çekti: "Hoca olmanın da bu mahzuru var," dedi, "insan edebiyat yaptığını unutuyor, ders vermeye kalkıyor."

Herkesin dostu Mustafa İnan nasıl öğretiyordu bu kadar insana? Önce onlarla dost oluyordu tabii. Öğretmenden önce onları öğreniyordu; nasıl öğretebileceğini hesaplıyordu. Sanki öğretmiyordu onlara, onlarla sohbet edermiş gibi yapıyordu. Onunla konuşanlar, Hoca'dan bir şey öğrendiklerini çok sonra anlıyordu; ya da onların bildikleri şeyleri söylüyormuş gibi yapıyordu. "Sen zaten bilirsin," diye başlardı söze. Her şey öğretilir. İyi yaşamak için neler yapmalı? Bunu bile öğretebiliriz insanlara. Çünkü iyi yaşamak da 'bilgi'ye dayanır. Bunu da göstermeliyim sizlere. Çünkü ülkemizin insanları daha yaşamanın acemisidir. Onlara insan gibi yaşaması öğretilmemiştir henüz. Nasıl yaşamak gerektiği de sezdirmeden öğretilir onlara. Hayatın yaşamaya değer olduğu öğretilir. Güzel sanatların da, edebiyatın da 'büyük ve güzel şeylerin' de varolduğunu öğrenmeli insanlarımız.

'Herkesin dostu' olmak gerekiyordu kısaca. Herkesin derdine koşmak gerekiyordu. Ve en önemlisi, onların derdine koşarken, onların işine yaramak gerekiyordu. Öğreteyim derken, onların yaşantısını büsbütün içinden çıkılmaz bir duruma getirmemek gerekiyordu. Bunun için de her şeyin aslını öğrenmek gerekiyordu. Bunun için de her şeyi merak etmek gerekiyordu. Bu soluk benizli çekingen insanda işte bu merak fazlasıyla vardı, bazen kendi esas meselesini unuttak kadar vardı. Her öğrendiğini uygulamak hevesi vardı. Kızkardeşi Güzide, çaydanlıktan dökülen kaynar suyla ayağını yaktığı zaman acısından ne yapacağını bilemeyerek bahçedeki havuza koştuğu zaman onu bileğinden yakalamıştı Mustafa İnan ve, "Bana biraz un getir" diye seslenmişti annesine. "Ayağımı unun içine koydu," diyor Güzide Hanım,

"Ve üç saat başımda bekledi." Sonra, sancısı geçen kızkardeşine, "Un bulamazsan temiz küll koysan da olur," dedi.

Efe Rasim'le birlikte yazdıkları matematik kitabını bastırmadılar. Mustafa şimdi romanlara merak sarmıştı. Kütüphaneye baktığı için anahtarı onda duruyordu. Eve de romanlar getirmeye başlamıştı, ama kızkardeşi Güzide'ye vermiyordu. "Kızlar da roman mı okumuş?" diye karşılık verdi, "Neden kıza okutmuyorsun?" diyen babasına, "Sen okuyorsun ya," dedi babası, "Kızların oğlanlardan ne farkı var?" Yeni bir şey öğrenmişti lise öğrencisi Mustafa. Öyle ya kızlar da insandı. Ona erkeğin üstünlüğü öğretilmişti şimdiye kadar. Posta seyyarı Hüseyin Avni Bey kadınların da bir yeri olduğunu belirtmişti. Mustafa İnan bu yerin önemini bir daha unutmadı. Daha sonraları da erkeklerin elinde bulunan bu dünyada kızların korunması gerektiğine inandı. Hoca'nın ölümünden sonra oğlu Hüseyin İnan'la evlenen eski asistanı Esin, "Kız çocuğu olmadığı için üzülürdü Hoca, diyor. "Evin havası değişirdi, dermiş. "Kürsüye ilk girdiğim zaman bana çok yardım etti Hoca, diyor Esin, "Bu ülkede kızların karşılaştıkları güçlükleri çok iyi biliyordu. Bu durumun değişmesini istiyordu. Bir yemekte benimle uzun uzun konuştu: 'Bu ülkede en çok şundan sakınmalısın: Erkekler bizde belirli bir yaştan, yani elli yaşlarından sonra çevrelerindeki harcamaya başlarlar. Artık yaşayacak kaç yılın kaldı, istediğimi yaparım bundan sonra, diye düşünürler. Sen erkeklerin içinde yaşıyorsun; onların arasında kendi yaşlılarından değil, orta yaşlı erkeklerden çekinmelisin.' Benimle çok yumuşak konuşurdu. Oysa kürsüye girdiğim ilk günlerde nedense Mustafa Hoca'dan çok korkuyordum, odasına giremiyordum. Bir gün beni çağırttı: 'Gelsin, ne duruyor orada?' demiş."

Öldükten sonra gelini olan Esin İnan'a çok yardım etti hoca. "Sen benim kızım ol, diyordu bana. İlk seminerimi ha-

zırlarken de çalışmalarımı izledi uzaktan. Verilen uzay sisteminin içinden çıkamıyordum. Hocanın yanına gittim sonunda, bunalmıştım, 'Bir aydır uğraşıyorum, yapamıyorum,' dedim, 'bana yardımcı olur musunuz?' Mustafa İnan güldü: 'Senin bir ayda yapamadığını ben hemen nasıl yaparım?' Gülüyordu. 'Neden gülüyorsunuz?' dedim. 'Ne yapmak istiyorsun, amacın nedir?' diye sordu. Ben hemen, 'Eğriyi çizmek,' diye karşılık verdim. Gene güldü: 'Değil,' dedi. Haklıydı Mustafa Hoca. Bir seminer hazırlamanın amacı bir eğriyi çizmek olamazdı. 'Senin amacın, bu eğriyi çizmekle ne yarar sağlayacağını göstermektir' " Mustafa İnan bunu anlatmakta genellikle çok zorluk çekiyordu: meselâ lisedeki sınıf arkadaşları derslere çalışırken amaçlarının sınıf geçmek olduğunu sanıyorlardı.

5

Sözünün Eri

"Bizde sözün çok değeri kalmamıştır," dedi orta yaşlı profesör. "Söylemek başkadır, yapmak başka. Bazı sözler yasaklanmadıkça bunun sonu alınmayacak galiba. Ne dersin?" Genç adam biraz düşündü, "Ben hayatta paraya asla kıymet vermem, dedi. Güldüler. "Tamam" diye bağırdı profesör, "Dur yahu, sen kaç gündür burada kalıyorsun fazladan?" Delikanlı, "Dün listelere baktım sonunda, dedi, "durum fena değil." Profesör, "Sen gerçekten paraya kıymet vermiyorsun, memleketine dönmelisin artık." "Mustafa Hoca'nın durumu ne olacak?" diye itiraz etti genç adam. "Daha liseyi bile bitirmedi." Profesör bir süre düşündü, sonra içini çekti: "Türk gibi başladık ama İngiliz gibi bitiremeyecek miyiz yani?" "Mektup yazdım eve," dedi genç adam, "Bir çaresine bakacaklar." Profesör, "Olmaz," dedi, "hiçbir şey bedava olmaz. Sen bizde kalacaksın bugünden itibaren." "Bu işten bir çıkarınız mı var?" diye gülümsedi delikanlı. "Canım belki bir insan da hayatında bir kere 'paraya kıymet vermiyorum' derken sözünün eri olabilir. İşimizi İngiliz gibi bitirmesek de İngilizden farklı olduğumuzu, birbirimizi Doğululara has bir içtenlikle

düşündüğümüzü göstermeliyiz. Tamam, sen bizde kalıyorsun. Ve boğaz tokluğuna bir araştırma yapıyorsun. "Sonunda gazetelerde tefrika edilir miyiz dersiniz? Hiç olmazsa masraflar çıkardı." "Neden olmasın?" diye kaşlarını çattı orta yaşlı adam, "Çıkan tefrikalar çok mu daha iyi? Ayrıca paraya değer vermiyorsak, bizim için önemli olan maneviyatsa, işimizi iyi yapmaktan başka kaygımız olmamalı bence. Ne dersin?" "Sermaye sizden," dedi genç adam, "Ben emeğimle katılıyorum."

Evet, nerede kalmıştık? Sözü'nün erinde kalmıştık. Mustafa'nın bir bilim adamı olacağı belliydi. Bunu hissediyordu. Fakat boş söz etmek istemiyordu. Durum karanlıktı. 1929 yılında on sekiz yaşındayken babasını kaybetmişti Mustafa İnan. Sağlığı bozuk, biraz dinlensin, hava değiştirsin diye Mustafa'yı tatilde İstanbul'da akrabalarının yanına göndermişlerdi. Belki Adana'nın havası sarı benizli delikanlıya iyi gelmiyordu. Mustafa, Adana'ya döndünce babasını göremedi. Onu bir daha göremeyeceğini söylediler Mustafa'ya; cenaze töreni bile çoktan yapılmıştı. Hayatının çoğu tren istasyonları arasında geçen posta seyyarı Hüseyin Avni Bey, çok ıstıraplı on sekiz gün yaşadktan sonra ölmüştü. Ayağı kangren olmuştu, iki kere bacağı kesilmişti. Mustafa ağlıyordu: "Neden bana haber vermediniz? Babam beni istemedi mi?" Kolay mı haber vermek? 1929 yılının şartları altında İstanbul nere, Adana nere?

Mustafa İnan bir an önce hayata atılmalıydı. Bunun için de en kısa öğrenimi yapmalı. "Bir an önce aileme bakmak zorundayım. Neyse ben de, Güzide de Leyli meccanî okuyoruz Allahtan. Leyli meccanî aile olarak yaşıyoruz. Zübeyde ablam da evlendi. Daha Mehmet ve onun küçüğü Sami var, annem var. Küçük bir emekli aylığı kime yeter?" Mustafa İnan 1931 yılında liseyi bitirdiği zaman karışık duygular içindeydi.

"Ben tıp fakültesinin ikinci sınıfına geçmiştim, diye anlatıyor Mustafa'nın eski dostu doktor Ekrem Beyazıt. Birlikte güzel günler geçirmişlerdi lisede okurken: "Onunla iki sene izcilik yaptık. Ben, boyum uzun olduğu için, bayrak taşırdım. O, benim yanımda yürürdü. Kamplarda herkese yardım eder, mazeretli olsun olmasın, sevdiklerinin nöbetini tutar, bulaşıklarını yıkardı. Evet, sözünün eriydi Mustafa. İzci 'Daima Hazır' olmalıdır deniliyordu, Mustafa da daima hazır: "O, kendi nefsinden fedakârlık eder, arkadaşlarının rahatı için çırpınırdı. diyor Ekrem Beyazıt. "Bütün lise hayatında inatçı bir baş ağrısı onu rahatsız ederdi. Buna rağmen başkalarının yardımına koşardı.

İzci olarak birlikte Ankara'ya gittiler. Büyük Millet Meclisi'nin önünde sıralandılar. Atatürk, Fevzi Paşa, İsmet Paşa onları selâmladı. Adana izci oymağının başında Ferit Celâl Bey'in kardeşi beden eğitimi öğretmeni Coşkun Güven vardı. "Sert ve disiplin sahibi olan bu hocamız törenden dönerken bir arkadaşımızı cezalandırmıştı. Onu soyarak trende don gömlek bırakmıştı. Bu sert hoca ancak Mustafa'nın ricasıyla cezayı affetti. Yoksa çocuk, anasının babasının karşısına don ve gömlekle çıkacaktı." Mustafa İnan, "Cezayı Tarık'a değil, annesiyle babasına veriyorsunuz," diyerek Coşkun Bey'i kararından vazgeçirdi. Ankara'da heyecanlı günler yaşadılar. Cumhuriyetin ilk yıllarıydı, daha söz ayağa düşmemişti; vatan-millet-Sakarya bir edebiyat haline gelmemişti; daha herkes sözünün eriydi. Ankara'da izcileri yatıracak yer bulunmadığı için, Öğretmen Okulu'nun bahçesine gerçek izciler gibi kamp kurmuşlardı. Sacit İpekçioğlu da bu gidişlerini şöyle anlatıyor: "İzciler içinde Türkiye birincisi olmuştuk. Şapkalarımızda pamuk vardı. Meclisin önündeki törenden sonra Çankaya'ya gittik. Yol bataklıklardan geçiyordu. Oraya üç saatte giderek Atatürk'ün mütevazî köşkünde kendisini tekrar gördük. Bize iltifat etti. Tekrar Meclis'e geldiğimizde ma-

sasına sandalyesine oturduk. Atatürk'ün tarihî nutkunu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kendi ağzından dinledik. Sacit İpekçioğlu, Adana Lisesi ile hep öğünürdü: "Yalnız izcilikte değil, sporda da çok ileriydik. 1927'de Muhafızgücü'nü futbolda yenmiştik. Meşhur kaleci Bekir ve memduh bizim okulun yetiştirdiği elemanlardı. Kültürde de ileriydik. Türk Ocağı okulumuza bitişikti. Çıkardıkları 'Çağlayan' gazetesinde başta Mustafa İnan olmak üzere hepimizin emeği vardı.

1927 yılları heyecanlı zamanlardı, herkes iyi işler başaraacağına güveniyordu. Mustafa İnan da evini nasıl geçindireceğini düşünüyordu. Hangi okula girmeliyim? Elbette bilim adamı olacaksın, diyordu Ekrem: "Biz liseyi bitirirken bir temsil veriyorduk. İçimize bir aşağı sınıftan yalnız Mustafa'yı almıştık. Oyunda gözlüklü, bıyıklı, kırk yaşlarında bir bilim adamını canlandırdı. Mustafa Efendi: "Profesör Raymond Voller rolü ancak ona yakıştırdı. Mustafa bu rolü tam bir başarıyla canlandırdı." Bir de fotoğraf çektirmişlerdi temsilde: İçinde Hatay bulunmayan Türkiye haritası ve Atatürk'ün resmi önünde Mustafa İnan, "İşte, diyor Ekrem Beyazıt, "Sahneye bir profesör olarak nasıl yakışıyor, değil mi? İşte, ilerinin hakiki profesörü Mustafa İnan'ı görüyorsunuz. Ayakta, on bir numara ile işaretlenmiş.

On bir numara Mustafa İnan'ın durumu zordu 1931 yılında: "Mustafa liseyi birincilikle bitirmişti. Zaten hiçbir sınıfta, hiçbir dersten 10'dan aşağı numara almamıştı." Ekrem Beyazıt yanılıyor. Bir keresinde, coğrafya imtihanında, Mustafa İnan kâğıdı boş vermişti. Coğrafyacı Sabri Bey de imtihanıdan çıktıktan sonra kâğıdın üstüne şöyle yazmıştı: (yazarken de bütün sınıfa yüksek sesle okumuştı) "Kâğıda sıfır, Mustafa'ya on.

"1931 Eylül'ünde Vefa'daki evimize geldi. Gülerek, 'Fen Fakültesi'ne kaydoldum,' dedi. Tek gayesi öğretmen olmaktı. Böylelikle üç sene içinde hayata atılacak, 'öğretmen olma' aş-

kına da kavuşacaktı. Kısa zamanda hayata atılmakla hem annesine, hem de okuyan kardeşlerine yardım edecekti. Kendisine günlerce yalvardım. O zamanki ismiyle 'Mühendis Mektebi'ne yazılması için iknaya çalıştım. İki sene fazla okumakla hiç olmazsa üniversite hocası olarak memlekete daha fazla faydalı olabileceğini söyledim.

Mustafa, hocalık sözünü duyunca durakladı. O zaman belki düşünebilirdi bu teklifi. Mustafa sözünün eriydi, hoca olacaktı. Peki, mühendis olunca serbest hayata atılsa, daha çok kazansa, evine daha çok yardım etse? Olmaz, daha yüksek tahsile başlamadan böyle bir şeyi düşünemem. Ben hoca olmak için yaratılmışım. Ben kendime söz verdim daha ortaokulda okurken. Böyle yetiştirdim kendimi. Başka türlü razı olamam bu işe. Ya 'müderris' olurum ya da hiç gitmem mühendis mektebine. Bu para meselesinde işin başında ve bir kereye mahsus olmak üzere katî kararımı vermeliyim. Oysa bu mesele ilerde sık sık karşısına çıkacaktı. Mustafa, para kazanma meselesini sık sık düşündü, düşünmek zorunda kaldı.

"Sonunda razı oldu; fakat ancak bir hafta sonra Fen Fakültesi dekanı beye giderek Mustafa'nın diplomasını geri aldık. Ve Mustafa'yı Mühendis Mektebi'ne kaydettirebildik. Artık onun için, daha geniş imkânları olabilen bir ilmin ufukları açılmıştı."

Bilim ufuklarının açılması öyle kolay değildi; Mustafa İnan kayıt için Mühendis Mektebi'ne gittiği gün yeni bir engelle karşılaştı: Giriş imtihanı. Kayıt bürosunun önü kalabalıktı. Sıra bekleyen gençler, bu sarı soluk benizli çekingen delikanlıyı görünce gülümsediler. Biri sordu: "Ne istiyorsun hemşerim?" İstanbullu bir gençti bu. Uzak diyarlardan gelmiş bu "hemşerim" ile biraz eğlenmek istiyordu anlaşılan. "İş arıyorsan yanlış kapı çaldın; burada kayıt var." Mustafa sustu. Büyük şehirde insana yabancı olduğunu hemen hissetti-

rirlerdi. "Burada Mühendis Mektebi için kayıt yapılıyor, dedi bir başkası, "sen ne arıyordun?" Mustafa kendini küçümseyerek süzenlere derdini anlatmaya çalıştı. "Buraya girmek zordur," dedi İstanbullu genç. Onun anlayacağı dille konuşmak istedi: "Her yiğidin harcı değildir hemşerim. Mustafa beyaz dişlerini göstererek gülümsedi: "Bir deneyek bakak. Gençler güldüştüler. Mustafa kızardı, yani saflığından kızardı. Şivesinden mi utandı? Öyle olsaydı, hayatının sonuna kadar şivesinin özelliklerini titizlikle korumazdı. İnsanları bu yönleriyle değerlendirerek küçümseyenlere her yerde şiddetle karşı çıkmazdı. Kayıt bürosu önünde sesini çıkarmadan gülümsemişse, her şeyin bir sırası vardır diye düşündüğü için susmuştu. "Deneyek bakak, diye tekrarlamıştı içinden. Şimdi bu meseleyle uğraşamazdı, daha önemli problemler vardı: Geçim durumu ne olacak? Eve kim bakacak? İki yıl fazla okuyacağım, hayata iki yıl geç atılacağım. Savaşlar yüzünden zaten geç kalmıştı. Bu okulun da leylî meccanîsi varmış. İnan ailesinin temel desteği idi 'leylî meccanî'. Aferin Leylî Meccanî, sen olmasan ne yapardık? Eniştesi Nedim Bey de leylî meccanîden geri kalanları, Sami'yi, Mehmet'i ve annesini düşünecekti. "Sen okumana bak Mustafa, demişti Mahmut Nedim Kozacıoğlu. Kuyumcu çıraklığı, eczacı çıraklığı, halsizlik, burun kanamaları, kansızlık... Birçok cephede birden savaşmak zorundaydı. Nedim bey ya da Leylî Meccanî gibi Hızırlar da yetişmeseydi 'adam olmak', rahmetli posta seyyarı Hüseyin Avni Efendi'nin yanıldığını göstermek çok zor olacaktı. Kendimizi koruyalım, deneyelim, bakalım.

Anadolu'nun uzak bir köşesinden gelmiş. Lisede doğru dürüst hocaları var mıydı acaba? Sık sık düşünceye daldığına göre zorlanıyor fakir. Derslerinin çoğu boş geçer bunların. İşte ayağa kalktı. Saatine baktı mümeyyiz hoca: daha kırk beş dakika var. Çok bunaldı demek. İşte kâğıdını veriyor. Mümeyyiz toparlandı: "Dur bakalım bir dakika. Belki bir

ipucu verebilirim. Birinci soruyu nasıl yapmış bakalım. "Bekle biraz." İkinci soru... "Allah, Allah... "Efendim?" dedi Mustafa. "Allah Allah, dedi mümeyyiz gene. "Sen nerelisin bakalım?" İşte gene taşralı olduğumu yüzüme vuracak? Yazımı mı beğenmedi nedir? "Adanalıyım," diye karşılık verdi zayıf bir sesle, "Tebrik ederim, dedi hoca. Ve kâğıdın üstüne kocaman harflerle yazdı: ADANALI MUSTAFA. Bu şehirlilerin de ne yapacakları belli olmuyor hiç. Doğrusu anlamadım. Mümeyyiz kâğıda bir daha baktı: Kim bu Adanalı Mustafa?

Kazananlar listesine bakan öğrenciler de merakla sordular birbirlerine: Kim bu Adanalı Mustafa? Mustafa İnan biraz geç gelmişti, arkada kalmıştı. "Ne olmuş Adanalı Mustafa'ya? diye sordu. Listenin önü kalabalıktı, yaklaşmak zordu. "Birinci olmuş birader," dedi bir genç. Herkes salonda Adanalı Mustafa'yı arıyordu. Mustafa İnan da heyecanlandı. Kim bu Adanalı Mustafa? Bizde de ne çalışan hemşeriler varmış. Herkesle birlikte aramaya başladı bu parlak öğrenciyi: "Kardeşim Adanalı Mustafa siz misiniz?" Yanındaki genç gülümsedi, hayır İstanbulluyum. Sonra birden tanıdı Mustafa İnan'ı: Bizim "Deneyek Bakak'da gelmiş canım. Birlikte aradılar giriş imtihanı birincisini ve bulamadılar.

Kayıt memurlarının yardımıyla esrar çözüldü: Sensin! dediler Mustafa'ya, parmaklarını uzatarak. Ben mi? Kayıt günü onu 'deneyek bakak'la tanıyanlar Mustafa'nın çevresini sardılar, omzuna vurdular, biras sarstılar onu: "Bu ne biçim 'deneyek bakak' Adanalı Mustafa?" dediler. "Bir de ciddiye alsaymışın ne olacaktı?"

"Mustafa Hoca, İstanbullu öğrenciyi mat etti," diye sevincini belirtti delikanlı. Profesör kaşlarını çatı: "Sen de İstanbullu gibi bölgecilik yapma bakalım. Mustafa İnan millî maç yapmak için girmemişti imtihana. Deneyip başaracağını göstermek istemişti sadece; sözünün eri olduğunu göstermek istemişti." "Vah bana, dedi genç adam; "Adanalı hocamızı sağ-

lığında duyup tanıyamadım." "Tabii tanımazsın. Gazetelerde resmi çıkanları tanırırsın yalnız. Ortalıkta görünenleri tanırırsın. Her zaman başkalarından bir adım öne çıkanları tanırırsın. Adanaspor'un oyuncularını tanırırsın da, Adanalı Mustafa'yı tanımazsın. Güldü: "Artık bilim adamlarının büyük boy resimleri dergilerin, gazetelerin filân parasız ilâvelerinde basılmalı bana kalırsa. Mustafa Hoca'yı görseydin, onun resmini de yakışıklı futbolcuların yanına hiç çekinmeden asabilirdin. Delikanlı atıldı: "Onların hayatlarından resimli roman da yapmalı. Profesör yüzünü buruşturdu: "Yok, dedi. "Resimli roman okuyanları henüz kandıramayız bu işte. Onların bilim adamı olmaya özeneceklerini pek sanmıyorum. Biz biraz gerçekçi olalım: Şimdilik resimsiz bir romanla yetinelim.

6

Bilimin Hizmetinde

"Herkes bilime hizmet için yaratıldığını anlamaz. Maksim Gorki '*Benim Üniversitelerim*'de, bir arkadaşının onu üniversiteye girmesi için şu sözlerle kandırmaya çalıştığını anlatır: 'Siz bilime hizmet için yaratılmışsınız Peşkov.' Gorki, 'Ben daha o zamanlar bilime bir tavşan olarak da hizmet edebileceğimi bilmiyordum,' diyor. Mustafa da bilime bir hoca olarak hizmet etmeyi düşünüyordu. Genç adam, 'Herkes neden anlamaz bilime hizmet edebileceğini?' diye sordu. 'Anlar da, genellikle işine gelmez. Herkes Mustafa gibi bu çağrıya karşılık vermez. Çoğu zaman çağrılmayanlar bilimin hizmetine giriyor bizde. Bilimin asıl sahiplerinin yerleri genellikle boş duruyor henüz. Bilim ordusu gerçek gönüllülerini bekliyor.'" "Bizde gerçekten bir şeyler yapılabilir mi bilim konusunda?" dedi genç adam. "Hayır yapılamaz. Çünkü biliyor-sun ülkemizde düzen bozuk. Önce düzen kurulmalı. Bunun için de düzenle birlikte ağır sanayi de kurulmalı ve ulusal gelir düzeyi yükselmeli. Vergi reformları yapılmalı ve adam başına düşen gelir adaletli bir biçimde dağıtılmalı. Bu zamanı da bilimi kuracak yerde, elimiz kolumuz bağlı bekleyerek

geçirmemeliyiz ve bilim adamlarımıza büyük bir şirketin genel müdürü kadar aylık vermek için gereken girişimlerde bulunmalıyız. Çünkü insanların bir ülküsü olması, bilime gönül vermesi aslında gültünç bir şeydir." "Bunları demek istemedim," dedi delikanlı. "Ondan sonra da sizden rica edebilir miyim ülkemizi aydınlatmak için bilimin başına geçmenizi?" "Rica ederim," dedi genç adam. "Hayır ben rica ediyorum. Birey olarak ortaya çıkmadıkça, uyuşuk felsefemizden vazgeçmedikçe ve tek tek katkılarımızı insanlarımızdan esirgedikçe bizi kim değiştirebilir? Belki sen de Dünya Bankası'ndan kredi almamızı bekliyorsundur." "Bu işlerden pek anlamam," dedi delikanlı. "Önemli değil," dedi profesör. "Hemen öğretirler bunları sana. Bir üniversiteye gir bakalım, işlerin neden yapılmaması, yürütülmemesi gerektiği hakkında çok akıl hocası bulursun. Ve memleketin haline öyle üzülmeye başlarsın ki üzülmekten başka bir şey yapmaya gücün kalmaz. Ülkeyi kurtarma heyecanından tıkanıp kalırsın. Genç adam sordu: "Peki ne yapmalı?"

"Hiçbir şeyin aslını merak etmemeli. Formülleri ezberlemeli ve bu formüllerin problemlere nasıl uygulanacağını, geçen yıllarda sorulmuş imtihan sorularını gözden geçirerek iyice bellemeli ve imtihandan bir gün sonra hepsini unutmalı. Belki böylece hayata dinç ve yıpranmamış bir kafayla atılırsın ve elektrik üretiminin artırılması konusunda ilginç tekliflerde bulunarak memleketinden milletvekili adayı olursun. Delikanlı, "Benimle ciddî konuşmuyorsunuz, diye sızlandı. "Biliyor musun?" dedi profesör. "Mustafa İnan'ın böyle akıllı bir öğrencisi varmış. Akıllı olduğu için de çabuk büyümüş ve mektebini de kısa yoldan bitirerek hemen mühendis olmuş. Akıllı olduğu için hayata atıldıktan sonra da, ikide birde Hocaya uğrar ve şu hesap nasıl olacak, bu hesap nasıl yapılacak diye bedava akıl danışır, Mustafa'ya parasız teknik müşavirlik yaptırır. Hoca da Üniversite veznesinden

başka bir yerden para almayı aklına getirmediği için, bu duruma aldırmazmış. Günlerden bir gün bir duvar hesabı sormuş bu akıllı mühendis bizim hocaya. Hoca hemen oturmuş, gerekli formülleri göstermiş, hesap yolunu anlatmış. 'Biliyorum, ama bu uzun bir hesap yolu hocam,' demiş öteki. 'Peki canım,' demiş bizim Hoca; "Bazı kabuller yap, bazı yükleri ihmal ederek basitleştir sistemi.' Eski öğrenci gider, bir hafta sonra gelir: 'Hocam bu hesap yine uzun oluyor.' Mustafa yine bazı basitleştirici tavsiyelerde bulunur. Öğrenci durmadan gelir gider. Aslında niyeti bozuktur: İster ki Hoca ona, 'Duvarın yüksekliği şu kadar, eni boyu bu kadar olsun,' diye boyutları versin. Bir gün gene bu eski ve akıllı öğrenci daha kısa bir hesap yolu sorunca Hoca onun içini rahatlatan bir tavırla karşılık vermiş: 'Şimdi sana gerçekten çok kısa bir yol göstereceğim.' Akıllı mühendisin gözleri parlamış: 'Aman hocam sağolun.' 'Bir kısa yol daha var,' demiş Mustafa Hoca ciddiyetle: 'O da, bu hesabı sen yapmazsın oğlum'."

Mustafa İnan 1931 yılında Mühendis Mektebi'ne ve bilim hizmetine girdi. 1930 yılları bir uyanış dönemi idi. Her alanda büyük işler başarılacaktı, buna inanılıyordu. Bilim alanı da ele alınmış. Hayatta en gerçek yol göstericinin bilim olduğu söyleniyordu. 1938 yılında İstanbul Darülfünü'nu Üniversite olmuştu, müderrisler profesör olmuştu. Artık bizde de Newton, Pascal ve Gauss gibi bilginler yetişecekti. Üniversite reformu bunu sağlayacaktı. Herkes iyimserdi. Kürsüler kuruluyordu. Doktora diye bir şey olduğunu da öğrenmişlerdi artık. Yeni bir Gauss'un ortaya çıkacağı günler yakındı.

"Peki neden çıkmadı?" diye yakındı genç adam. "Yalnız bir şey unutulmuştu. Gelenek ve özellikle sistem diye bir şey olduğu unutulmuştu. Doğu'nun sistemsizliği diye bir şey olduğu unutulmuştu. Doğu geleneğinin bilim geleneğiyle nasıl uzlaştırılacağı meselesi unutulmuştu. Aceleden temel ilkeler unutulmuştu. Gauss'un Alman vatandaşlarının ülkeye getirilme-

siyle topraktan Gauss'ların fıskıracağı sanılmıştı. Beklenen Gauss meyva vermedi. Mustafa bunu bilim dünyasına girer girmez anlamıştı. Kapıdan girer girmez hemen, 'İthal malı bilim olmaz,' demişti. Bu, ithal malı kafa olmaz demekti aynı zamanda. Bilim için de bir 'Yerli Mallar Haftası' düzenlemek gerekliydi." Genç adam, "Nerdeyse kırk yıl geçmiş, şimdi neden çıkmıyor Gauss peki?" diye sordu. Profesör öfkелendi: "Kim demiş onu? Nerden biliyorsun çıkmadığını? Bilginlerin ağzı, yazarlar kadar laf yapmıyor diye onları ne sanıyorsun? Yayın dünyasını herhalde ortaokuldan matematik yüzünden belge alanlar ya da fizikten çok çekenler yönetiyor. Herkes ansiklopedilerde dördüncü sınıf şairlere rastlıyor; yeteneksiz yazarlarla sık sık karşılaşılıyor, ama mekanik bilgini deyince suratlar asılıyor. Benden bir ansiklopedi için danışmanlık yapmamı istemişlerdi. Bilim adamları arasında Mustafa İnan'm da yer alması gerektiğini söylediğim zaman baş yönetici hayretle baktı yüzüme: "Nasıl olur? Ben bu adamı hiç duymadım. İşte bu yüzden meselâ Cahit Arf'ın bugün dünyada en büyük matematikçilerin arasında yer aldığını kimse bilmiyor."

Genç adam itiraz etti: "Bunları duyurmak sizin göreviniz. Biz yalnız 'dalgın profesör' fıkraları okuyoruz gazetelerde. Bilimi 'asık suratlı bir amca' olarak tanıyoruz; onun yanına girmeye çekiniyoruz." "Bizim de sevimli hikâyelerimiz var," dedi profesör; "Mustafa onları anlatmasını pek severdi. Özellikle Gauss'un fıkralarına bayılırdı. Efendim, bir bahçıvanın oğlu olan Gauss, daha ilkokulda okurken kendini göstermiş. Bir gün öğretmenleri yaramazlık yapan sınıfa bir ceza vermiş: Birden yüze kadar sayıları toplayıp getirin bana, demiş. Herkes hesap yapmış, sayfalar doldurmuş. Gauss birkaç dakika düşündükten sonra defterine bir satır yazıp hocaya uzatmış. 'Nasıl olur canım?' demiş öğretmen, 'Senden akıllısı yok mu?' Herhalde yokmuş. Öğretmen bile bu kadar akıllı değilmiş. 'Çok kolay öğretmenim,' demiş Gauss, 'Bir-

den yüze kadar sayıları düşündüm: İlk sayı bir, son sayı yüz. Toplamları 101 ediyor. Sonra, baştan ve sondan iki sayıyı düşündüm: 2 ve 99. Onların da toplamı 101. Sonra 3 ve 98, sonra 4 ve 97... hepsinin toplamı 101. Bu 101'lerden ne kadar var? Yüzün yarısı kadar. Öyleyse $100/2$ ile 101'i çarpalım. İstedığınız toplam 5050 olmalı.' Öğretmen şaşırdı; çünkü bu metod matematik dünyasında bilinmiyordu henüz. Küçük Gauss'un bulduğu yeni bir formüldü. 100 rakamı yerine 'n' sayısı konulursa, 1'den 'n'e kadar sayıların toplam formülü çıkıyordu ortaya $n(n+1)/2$. Öğretmen ertesi gün Gauss'a, bulabildiği en iyi matematik kitabını satın alarak hediye etti. Profesör, "Bu hikâyenin adı şöyle olmalı bence: Ülkemizde eksik olan sistem." "Lisede pek bir şey öğrenmediğimiz anlaşıyor," diye üzüldü genç adam. "Sistemi anlamak için, dedi profesör, "Daha doğrusu, sistemin gerisindeki matematik düzeni anlamak için, formüllerin gerisindeki matematikçiyi, onun nasıl düşündüğünü sezmek gerekiyor. Bunu öğretmiyorlar size; belki liseden sonra da öğretmiyorlar, hiç öğretmiyorlar. Matematikçinin neden ve nasıl düşündüğünü hiçbir zaman bilmiyorsunuz belki.

"Matematiği birtakım uzun ve yorucu işlemlerden ibaret gördüğünüz için de bilim çekici gelmiyor size. Sayıların ve Eski Yunanca harflerin gerisinde canlı ilişkiler olduğunu sezeemezsiniz, sayılarla hayatın arasındaki ilişkiyi göremezseniz, matematik ve dolayısıyla fizik çalışmanın tek amacı sınıfı geçmek olur."

Mustafa İnan hayatla ve tabiatla ilgiliydi: savaş yıllarının 'kaç-kaç' gezisini, Malatya'ya ve İstanbul'a yaptığı yolculukları, inanılmaz hafızasının da yardımıyla, olduğu gibi hatırlıyordu; gördüklerini matematik bir soğukkanlılıkla yorumluyordu. Tabiatla matematik bir düzen vardı; "Riyaziyeci Mustafa' da bu düzenin sırlarını çözebilmek için uzak Adana'nın tozlu ve sıcak yollarını geride bırakmıştı. Sınırlı im-

kânlardan uzaklaşmak istiyordu. Doğu'dan Batı'ya doğru yola çıkmıştı. Doğu'nun sistemsizliğinden ve kaderciliğinden uzaklaşmak, bu dağınıklığı yenmek gerekiyordu. Yoksa babası gibi, gönüllü askerliği sırasında öğrenilen mors alfabesinin peşine takılırdı insan ve posta seyyarı olarak istasyonlar arasında dönüp dururdu. Yüzyıllarca kendi haline bırakılmış taşranın kaderine karşı gelmek istiyordu Mustafa, şivesini ve özelliklerini kaybetmeden.

Yüksek öğrenime de leylî meccanî olarak başladı tabîî. Mühendis Mektebi'nin yatılı öğrencileri de bu kara kaşlı, kara gözlü delikanlının ilginç özelliklerini öğrendiler hemen: Mustafa İnan hemen herkesle arkadaş oluyordu, hemen herkesin derdiyle ilgileniyordu, kendisinin ders çalıştığı pek görülmediği halde, herkese ders veriyordu. Birlikte çalışırken, bir süre sonra Mustafa İnan, konuyu arkadaşlarına anlatmaya başlıyordu. "Birlikte çalışmak deyimi de sözün gelişi, diyor Şevket Arat, en yakın arkadaşlarından biri olan Mustafa İnan'ı anlatırken; "Aslında Mustafa tek başına çalışırdı; çünkü her zaman bizden ilerdeydi. Çoğu zaman bizi seyrederdi çalışırken, sonra çıkar tiyatroya giderdi." Hocaların anlattıklarının çoğunu daha önce her nasılsa öğrenmişti. Arkadaşları ders notlarını çalışırken, Mustafa Salih Zeki'nin '*Kamus-u Riyazi*'sini okuyordu, henüz yabancı dil bilmediği için Salih Zeki'nin Henri Poincaré'den çevirdiği '*İlim ve Faraziye*', '*İlmin Kıymeti*' gibi kitaplar okuyordu. Mühendis Mektebi'nin birinci sınıfındaydı. Divan edebiyatına da merak salmıştı. Mustafa'nın eski edebiyata meraklı bir arkadaşı olan Füzuni (Ertegi) de aynı yıl, Nedim'in İstanbul kasidesine bir nazire yazmıştı ve bu şiirinde Mustafa İnan'ın riyaziyeciliğini şöyle övüyordu Füzuni:

*Salih Zeki'nin bir eşidir Mustafa bişek
'Kamus'u Riyazi' ile tartılsa sezadır*

"Nazire ne demek?" diye sordu genç adam. "Anlaşılan si-ze edebiyat da öğretmemişler lisede," diye homurdandı orta yaşlı profesör. "Kaside diye bir şey duymuştum ama... "Nazire ile tanışmadın, değil mi? Bu yaşlı kadının bana ne yararı dokunur giriş imtihanlarında? diye düşündün herhalde. Efendim... yani Nedim'in yazdığı kasideye benzer bir şey yapmış bu Füzuni amca. Nedim'in bu çok ünlü kasidesi herhalde sen adını bile duymadın- şöyle başlar.

*Bu şeh-r-i Stambul ki bi mislü bahadır
Bir sengine yekpare Acem mülkü fedadır*

Füzuni de kendi sınıfındaki arkadaşlarını övmek amacıyla yazdığı kasidesine şöyle başlıyor:

*Bu sınıf-ı kemalat ki bi müslü bahadır
Bir ferdine yekpare hukuk mülkü fedadır*

Nedim, İstanbul'a paha biçilmez diyor; Füzuni de olgunların sınıfı için aynı şeyi düşünüyor. Nedim, İstanbul'un bir taşına bütün İran'ı feda ediyor, sanırım Füzuni de sınıf arkadaşlarının bir tanesine bütün Hukuk Mektebi'ni feda ediyor. Neyse bunu geçelim.

"Demek mühendisler de şiir yazıyor," dedi genç adam. "Neden yazmasınlar? Roman bile yazarlar bazen. Bence Mustafa'nın hayatını yazarlarsa meselâ çok iyi etmiş olurlar. 'Kaç-kaç-lar. Katır kervanlarıyla Malatya yolculukları... giriş imtihanı... Aram Manavyan'a göre 'dünyanın en heyecan verici ve en inanılmaz olayı' Çolak Salim Bey yerine bir yıl Mustafa İnan'ın ders vermesiymiş:

"Rahmetli 'mihanik-i riyazi' ve temami-tefazuli' hocamız Mustafa Salim Bey'in sağ eli çolaktı. Karatahtaya çıkıp ders vermek âdeti değildi. İlk sınıfa girdiği gün, 'İçinizden biri an-

latsın bugünkü dersi,' demişti. 'Ben biraz rahatsızım da. Arada bir hata olursa ben düzeltirim, sonunda da mevzuyu hülâsa ederim.' Mustafa kalktı tahtaya, meseleyi biliyordu; bir saat durmadan anlattı. Hoca da onun sözünü hiç kesmedi, yazdığı ya da söylediği hiçbir şeyi düzeltmedi. Bütün sene boyunca Mustafa anlattı, biz de not tuttuk. Sorarım size, bundan daha akıl almaz bir şey var mıdır dünyada? Bir insan hem sınıf arkadaşınız hem de hocanız olabilir mi? Böyle bir şey duyulmuş mudur?"

"Bizlere, bilmediğimiz bir konuyu hemen anlatmaya başlamazdı, diyor Şevket Arat. "Önce bizi dinlerdi: Esas konuyla ilgili hangi meseleleri bilmediğimizi öğrenirdi önce. Bunu açıkça sormazdı tabii; biz konuyla ilgili ne biliyorsak anlatırdık; Mustafa da bize sezdirmeden nelerin cahili olduğumuzu tahmin ederdi. Sınıfta dersleri dinlerken hemen hiç not tutmadığı için, Mustafa'nın bu özelliği hocaların ilgisini çekmişti. Özellikle riyaizeci Kerim Bey (profesör Kerim Bey) Mustafa'nın bu tutumuna biraz ierleşmişti; bu çocuk neden bu kadar ilgisiz, diye düşünmüştü. Bir gün dayanamadı: Yazacağı yerde, neden durmadan yüzüme bakıyorsun? Neden beni seyredip duruyorsun, sanki bundan sonra ne yazacağımı biliyormuş gibi?" Mustafa Efendi başını salladı: evet biliyordu. "Kalk bakalım Mustafa Efendi," dedi Kerim Bey, "Göster bildiğini. Mustafa Efendi de gösterdi bildiğini. O günden sonra Mustafa Bey diye hitap etmeye başladı, Mustafa Efendi'ye Kerim Bey. İki yıl sonra da üçüncü sınıf talebesi Mustafa Bey, Kerim Erim'in 'doçenti' oldu.

Bununla birlikte 'Doçent' Mustafa Bey'in yaşama şartlarında bir düzelme görülmedi. Doçent aylığı alamadığı için, özenli bakıma muhtaç olan hassas bünyesi yüzünden gene eskisi gibi çabuk yoruluyordu. Oysa çok yönlü bir öğrenciydi Mustafa Bey; kendini bilimin hizmetine verdiği gibi, edebiyatla da uğraşmak istiyordu, durmadan okumak istiyordu.

Bilimi sevdiği kadar, yaşamayı da seviyordu; hem de iyi yaşamayı. Durmadan 'hafızalamaktan', hoşlanmıyordu. Namık ve Şevket'le birlikte Fischer'e gidip bira içmekten hoşlanıyordu. Okul bahçesinin duvarından atlayarak geceleri tiyatroya kaçmak istiyordu. (Bu duvardan atlamak da ne kadar zordu. Matematikten de, mekanikten de zor. Bir gece tepesinde kalmıştı duvarın.) İnsanın yolunu bulması da kolay değildi. Ülke 1930 yıllarında büyük bir sarsıntı geçiriyordu. Yetişmiş -ya da yetiştikleri söylenen- aydınlar bile yüksek duvarların tepesinde kalıyorlardı, ne tarafa atlayacaklarını bilmedikleri için.

Her şey her gün değişiyordu. Önce harfler değişmişti, yepyeni bir yazı çıkmıştı. Eski yazı da bir çırpıda ortadan kalkmamıştı tabii. Eski ve yeni her konuda yanyana yaşıyor, karşıt anlayışlar birbirlerini yoketmeye çalışıyorlardı. Aydınlar, yeni harflerle basılan kitapları okuyorlar ve kitaplar üzerindeki düşüncelerini eski harflerle bir kenara yazıyorlardı. Sonra kelimeler değişti. Her gün yüzlerce yeni kelime ortaya atılıyor, bir gün önce ortaya atılmış olan yüzlerce kelime siliniyordu. Bu arada eski kelimeler de yara alıyordu, ortadan kalkıyordu. İki taraf da ağır zayıat veriyordu. Cepheye durmadan yeni kelimeler sürülüyordu. Bugün bile kullanılan eski kelimelerin savaş dışı edildiği sanılmıştı önceleri. Büyük Millet Meclisi'ne 'Kamutay' deniliyordu. Türk Urayları (?) toplandı' gibi başlıklar çıkıyordu gazetelerde. Gazetenin bir köşesinde de Ulusal Sü Bakanının (millî savunma bakanı) resmi vardı. Yüzyılların geleneklerine, alışkanlıklarına karşı her cephede savaşılıyordu. Bu savaşın, Kurtuluş Savaşı gibi başarıyla sonuçlandığını, ya da Başkumandanlık Meydan Muharebesi gibi kesin bir sonuca ulaştığını söylemek güçtü. Mustafa İnan da meseleyi kendine göre düşündü. Bu kadar çok cephede savaşmak gerekli midir? Düşman bu kadar çok cepheli midir? Yoksa bazı dostlara karşı da düşman sanılarak savaş mı açılmıştır? Tanzimattan beri bu ülkede biraz karışık ve belir-

siz bir savaş veriliyordu. Eski kültürün, medeniyetin yanısı-
ra, Batı'dan bazı birlikler getirtilerek, savaşa sokulmuştu.
Yüz yıl kadar önce de, yeni görünüşlü birtakım adamlar ık-
mıştı ortaya. Bu adamlar ülkeye yeni ayak basan yabancılar
gibiydi. Her konuda değişik görüşlerle ortaya çıkararak, her
konuda bir şeyler yapmaya çalışıyorlardı. Fransız ansiklope-
dicileri gibi bir şeylerdi bunlar. Her telden çalıyorlardı: Ah-
met Mithat Efendi tek başına bir gazeteyi dolduruyor, Namık
Kemal de tiyatrodan romana, şiirden siyasete kadar her konu-
yu deniyordu. Her şeyden biraz bilmeye çok önem veriliyordu.
Herkes her şeyi biliyordu. Herkes her şeyden anlıyordu.

Bu rzgr, 1930 yıllarında da bütün gücüyle esiyordu.
Aceleden, yeni kılık-kıyafetler Batı'dan ithal edilirken, kafaların it-
hali unutulmuştu; ya da gümrüklerden ekilmemişti. Saçı ve
sakalı uzun olan -biraz uzun tabii- şairler filozof sanılıyordu:
tarih, dil, sosyoloji gibi konularda biraz fıkri olanlar -ya da
fıkri varmış gibi görünenler- bilgin olarak saygı görüyordu.
Böyle bilginler de, biraz vakit geçince, artık olgunlaşmıştır
düşüncesiyle hemen profesör yapılıyordu. Bilimsel aşamala-
rın akademik bir çalışma sonunda, belirli düzeyde eserlerle
geçileceği hiç akla gelmiyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında,
bu yorulmak bilmeyen 'her şey profesörleri' durmadan teori-
ler ortaya atıyorlardı. Teoriler mantar gibi büyüyor, bilginler
kendi kendine yetişiyordu. Artık ne bilginlerle, ne bunların
düşünceleriyle başa çıkmak imkânı kalmamış gibi grn-
yordu. Bu arada yorulmaz mütercimler, ellerine geçen her
şeyi, insana hüzün verecek kadar acıklı bir biçimde, Türkçe-
ye pek yakın sayılamayacak bir dile eviriyorlardı. Bir kari-
katr bu durumu özetliyordu:

*Naşir (yayımcı) stad, bu tercüme ettiğiniz eserde, yaz-
dığınız gibi hadiseler yokmuş.*

Mütercim Nasıl olur? Bana yle anlatmışlardı.

Batı'nın önemli, önemsiz bütün kapıları birden açılmıştı: Her şey yeniydi, her şey ilk defa duyuluyordu. Bunun için insanlar her şeye birden sarılıyorlardı, her şeyi birden öğrenmek istiyorlardı. Her şeyi bilme hastalığı en sağlıklı kafalara bile bulaşmıştı.

1930 yıllarında ilk sarsıntı geçer gibi oldu; bütün sakallıların filozof, bütün gözlüklülerin profesör olmadığı anlaşılmaya başladı. Yeniye karşı çıkanlar kadar, eskiye karşı çıkanların da büyük bir yenilik taşımadığı anlaşılmaya başladı. Sonunda, meselâ 1933 yılında Darülfünun'un adı Üniversite olarak değiştirilince gene ithal malı bilime ihtiyaç duyuldu: yeni üniversitenin temellerini atmak yabancı hocalara düştü. Bazı meseleler nutuklarla çözümlenemiyordu. Malazgirt hakkında çok şey söylenebilirdi, fakat gazların genleşmesi hakkında bir 'Alpaslan Kanunu' olmadığı gibi, matematikte de bir 'Hüsamettin Serisi' yoktu. Bunun ötesinde söylenenler efsaneden ibaretti. Aristo Eski Yunan'da bilimin temellerini atmadan önce mitoloji yürürlükteydi. Bizim mitolojinin de yerini artık bilime bırakması gerekiyordu; özellikle bilim alanından efsaneyi çıkarmak gerekiyordu.

Oysa, Mustafa İnan'ı daha okul sıralarında efsaneleştirmeye başlamışlardı: Bir gün Mustafa Efendi tahtaya kalktığı sırada, o ana kadar bulutların arkasında gizlenen güneş birdenbire ortalığı aydınlatmaya başlamıştı. İşte demişti dersin hocası, Mustafa da ilerde bir güneş gibi parlayacak. Bir de İngiliz profesör masalı vardı: Yüksek Mühendis bir İngiliz profesör ithal edilmişti. Efsaneye göre, Mustafa İnan bu profesörün dersinde hiç not tutmazmış. Öteki öğrenciler de durmadan yazarlarmış. Mustafa İnan da durmadan dinlermiş. Profesör merak etmiş. Bu öğrenci neden hiç yazmaz? Bakalım ne öğrenmiş diye düşünen İngiliz, Mustafa İnan'ı derse kaldırmış. Anlat bakalım, demiş. Mustafa Bey, profesörün vermiş olduğu dersleri üstelik fazlasıyla anlatınca, İngiliz

Profesör hemen dersten çıkarak mektep müdürüne gitmiş ve bir istifa dilekçesi yazarak hemen o anda istifa etmiş. Profesörün istifa sebebi sorulmuş ise de verdiği cevapta, sınıfta bir talebe vardır; o talebe sınıfta oldukça ben ders veremem demiştir.

Mustafa İnan, Evliya Çelebi anlayışını ve üslûbunu çok sevmekle birlikte, bu tarzın bilime karışmasını istemiyordu. Masal ile gerçeğin ayrılmasından yanaydı. Kendisi hakkında anlatılan masallara karşıydı. Gerçeğe yakın Mustafa İnan masallarını bile, "Yakıştırmadır canım," diyerek reddediyordu. Bu milletin artık masal dünyasından, çocukluk döneminden kurtulmasını istiyordu. Bu milletin gerçek, inanılır bilim adamlarına ihtiyacı vardı.

Ne var ki bu millet gerçek bilim adamlarını efsaneleştirmeden yapamıyordu: Adanalı Mustafa hiç ders çalışmadan koca Mühendis Mektebi'ni bitirebiliyordu, hem de her dersten tam yirmi not alarak, yani tam not alarak bitiriyordu. Bu yüzden profesörler, birbiri arkasından mektebi terketmeye kalkıyordu. Mustafa'yı iktisattan imtihan eden Yetimzade Tevfik Bey, "Kürsümü hemen bu çocuğa terke hazırım, demişti. İşte İngiliz de gitmişti; bu gidişle mektepte hoca kalmayacaktı. Hocalar Mustafa'ya soruları 'usulen' soruyor ve ne karşılık alırlarsa alsınlar, tam numara veriyorlardı. Böyle olunca Mustafa neden çalışsın? Neden bir şeyler öğrensın? Hayır, yalandı: Mustafa İnan çalışıyordu. Sınıf arkadaşı İbrahim (Batukan) anlaşılan, efsaneden yana değildi: "Mustafa İnan, sabah zili çalmadan yarım saat önce kalkar, duş-banyo alırken traşını da beraber olur. Daha kimse yokken yemekhaneye dalar, kahvaltısını yapar. Daha önce, kalk zili çalar-ken bornozla, bizlerin uyuduğu yataktaneden geçerek giymiştir. Sıhhatı, teraveti ve sabahın zihin açıklığı ile bir, bir buçuk saat derslere gözetardı. Bu metodik çalışması kendisine çok şeyler kazandırmıştır. Bir kere; daha talebe iken ar-

kadaşlarının hocası durumunda idi. "Öğrendiklerini hemen arkadaşlarına anlattığı için de hafızası bileniyordu. İbrahim Batukan, Mustafa Efendi'nin yolunu benimsemişti: "Bizler akşamları normal etüd saatleri sonunda yatakhanenin yolunu tutardık. Bizler de böylece Mustafa gibi, erken yatan talebeler kategorisine dahildik. Normal hallerde bile, diğeri kategoriye dahil bulunan arkadaşlar proje hazırlama, oyun ve nadiren derslerle meşgul olurlar ve genellikle geç yatarlar ve o nispette de sabahları geç kalkarlardı ve hatta çok kere sabah kahvaltısını kaçıırlardı." Herkes Mustafa Bey'in efsane yönüyle ilgili olduğı için, gerçekte nasıl yaşadığını pek merak etmemişti anlaşılan. Belki de Mustafa'dan, kendi deyimleriyle 'beylik' konuları öğrenmekle ilgiliydiler sadece. Durmadan Mustafa Bey'in karşısına dikilip "Mustafa, şunu anlamadım; Mustafa, bunu anlamadım," diye sızlanıyorlardı. Mustafa da bazen, bu hazırakonuculardan sıkılıyordu. Dertli bir gününde gene, "şu bahiste takıldım Mustafa," diye bir arkadaşını yakasına yapışmıştı. "Ulan, dedi Mustafa, "şunu bir kere okusan anlarsın ya, tembellikten okumuyorsun. Arkadaşlarının ifadesine göre her zaman, 'boynu bükük' gezen bu öğrenci, gene boynunu bükerek Mustafa'nın yanından ayrıldı. Mustafa öfkelenmişti. Ulan hepinizden kötü durumdayım ben; benim neden boynum bükük değıl? şu haysiyet denen kelimeyi ne zaman öğreneceksiniz? Yüzyılların boynubüküklüğünden neden sıyrılıp doğırlamıyorsunuz? Ne zaman adam olacaksınız? Kendinizi ne zaman adam sırasında saydıracaksınız? Mustafa, öfkesinin acısını çıkarmak için onlarla alay ediyordu, onlara adlar takıyordu: Gandi Hikmet! Bura gel! Buyur ağıam. Bu hafta kimleri birbirine düşürelim dersin Gandi? Bir kolaçan edelim ortalığı ağıam. Yıkıl karşımdan, tez rapor getir bana. Başüstüne ağıam. Mustafa ne yapsa oluyordu. Mustafa efsaneleşmiştir.

"Ben bu efsaneleştirmeye pek karşı değılim aslında, dedi

orta yaşlı profesör. "Yeter ki efsaneleşen kişi buna hak kazansın. Ne yazık ki insanların kalabalık bölümü, olanları biraz büyütmezsen pek etkilenmiyor. Tek başına elli kişiyi birden kılıçtan geçirdiğini anlatmazsan kahraman olamıyorsun. Üstelik bilim masalları da zararsız. Buna inanan, bilim kahramanlarının efsanelerine özenen, sonunda olsa olsa profesör filân olur; hiç olmazsa insan kasabı olmaz. Böyle bir özentisi sonunda sahte bir bilim adamı bile olsa, sahte kahraman olmaktan iyidir bence. Mustafa efsanesi de aslında birçok bakımdan gerçektir. Üstün insana alışık olmadığımız için, Mustafa gibi insanların gerçek üstünlüklerini de belki efsane sanıyoruz çoğu zaman. Hep verilenle yetindiğimiz için, bunun ötesini merak eden kafaların varlığına alışmakta güçlük çekiyoruz. Belki onu efsaneleştirerek bir bakıma kurtulmak istiyoruz böyle değişik insanlardan. Öyle ya, onu gözümüzde çok büyütmezsek, sonra onun gibi bütün gücümüzle kendimizi ve dünyayı değiştirmeye çalışmak zorunda kalırız. Bununla birlikte bu arada, bilim masallarının kahramanlarına özenerek yeni kahramanlar arasında yeralmayı isteyenler çıkıyorsa, Mustafa'nın payı büyüktür bu işte. Mustafa herkese karşı anlayışlı davranarak, herkese yardım ederek, her çeşit insana sevimli görünerek efsanesini kendi yaratmıştır; bu nedenle bütün masalların kahramanı olmaya hak kazanmıştır. Bu masalların yeni kahramanlara zararı olur mu? Gerçek kahramanlara olmaz; çünkü yeralan olaylar arasında 'hayal ve gerçeği' birbirinden ayırmayı başaracaklardır."

Hayal ve Gerçek

"Canım efendim, gerçekleri Mustafa İnan da görüyordu, diye sinirlendi profesör. Genç adam saflıkla sordu: "Kime sinirleniyorsunuz?" Kendime. Sen hiç insanın kendine sinirlendiğini görmedin mi?" Sonra gülümsedi: "Daha doğrusu bir an için Mustafa'nın yerine koydum kendimi. Mustafa da gerçekleri görüyordu: Öğrenci arkadaşlarına, çalışmıyorlar diye öfkelenmek doğru muydu? Herkesin hafızası Mustafa kadar kuvvetli değildi. Çocuklar harıl harıl not tutmaktan dersi dinlemeye fırsat bulamıyorlardı genellikle. Hemen hiçbir konuda Türkçe kitap yoktu. Mustafa not tutmadığı için hiç olmazsa dersi dinleyebiliyordu. Riyaziye dersinin Mustafa ile rahmetli Çolak Salim arasında bir sohbet şeklinde geçmesi, Mustafa'nın bütün iyi niyetine ve öğretme yeteneğine rağmen, acaba ne derece yararlı olmuştu? Üçüncü sınıfa geçilince ilk yılların rahatlığı kalmadı; bir hocanın dersi pek anlaşılmıyordu ve matematik bilgisinin eksikliği kuvvetle duyuluyordu. Ayrıca hocanın iyi ders 'takrir ettiği' söylenemezdi. Ne var ki hoca sertti, derste kimsenin bir şey sormak haddi değildi. Sonunda öğrenciler Nafia Vekiline hocayı şikâyet et-

meye karar verdiler. O zamanlar Mühendis Mektebi'nin işle-ri Nafia Vekâleti'nden soruluyordu. Mustafa, sınıfta en sayı-
lan öğrenci olduğu halde arkadaşları onun itirazlarını da
dinlemedi ve şikâyet dilekçesi bakanlığa gönderildi. "Yahu
çocuklar," demişti Mustafa. "Bu dersten korkacak ne var? Bi-
raz dikkat edilirse ve çalışılırsa yapılır. Bu hep böyle devam
edecek değildir. İlerde bu dersin tatbiki kısımları da gelecektir."
Yani laboratuvar çalışmaları durumu kurtaracaktır. Ne
var ki Nafia vekili yaz aylarında okulu ziyarete gelince ken-
disine 'tatbiki' kısımlar hakkında 'izahat veren' hocaya, "Ben
bu söylediklerinizden bir şey anlamıyorum. Talebe de böyle
anlamıyorsa... demekten kendini alamamıştı. Fakat öğren-
cilerin dilekçesi bir yankı uyandırmadı. Tek parti dönemi ya-
şanıyordu; öğrenci kısmına pek yüz vermeye gelmezdi. Ba-
kanlık sertti, hocalar sertti; ikisinin de pek yanına yaklaşıla-
mıyordu. Bu hocalar yüzünden birçok öğrenci okuldan ayrıl-
mak zorunda kaldı. Doğrusu, sadece Mustafa'nın verdiği
derslerle iyi bir mühendis olmak kolay değildi.

Mustafa düşünüyordu: Ne yapmalı? Bu okula hoca olun-
ca bir kenara çekilerek sadece bilimsel çalışmalarla uğraşa-
rak sınırlı bir yol mu çizmeli? Yoksa... Bu eski kafalı hocalar-
la başa çıkabilir miydi? Yoksa hoca filân olmayı da bir yana
bırakıp piyasaya mı atılmalıydı insan? Şantiyelerde mi çalış-
malıydı? İnşaatları mı yönetmeliydi? Okul stajını yapmak
için bir yıl önce Malatya Çetinkaya demiryolu inşaatına
gönderilmişti Mustafa Efendi. Tünelleri şantiye şefiyle ge-
zerken, büyük bir yarmanın şevinden inmeye bir türlü cesa-
ret edememişti genç mühendis aday. İnşaat şirketinin mü-
dür muavini mühendis Bedri Ölçer'in deyimiyle Mustafa
Bey, "Tereddütler içinde sıkıntı çekiyordu." Okuldan kaçır-
ken de bahçe duvarının üstünde işte böyle kalmıştı. "Benim
sert ve keskin ihtarım üzerine," diyor Bedri Ölçer, "Şevi otu-
rarak inmek zorunda kalmıştı. Pantolonunun arkasında ko-

caman bir delik... Ben kahkaha ile gülerken o, durumdan müteessir görünüyor ve sesini çıkarmıyordu. 'Peki Mustafa Bey,' dedim, "Yarın mühendis çıktuktan sonra şantiyelerde nasıl çalışacaksınız?" O, gayet sakin, bana şu cevabı verdi: 'Beyefendi, ben şantiyelerde çalışmayacağım; ben, mektepte boca olacağım'."

199 Mustafa, hoca olacaktı. Daha ikinci sınıfta okurken hocalarıyla arkadaş olmuştu; teneffüslerde riyaziye hocası Kerim Erim'le sohbet ediyordu. Lisede olduğu gibi gene en yakın arkadaşları hocalardı. Kerim Erim, Mustafa Bey'in matematikçi olmasını istiyordu; ona göre Mustafa'da araştırmacı ve yaratıcı olarak kusursuz bir matematik kafası vardı. Mustafa İnan birinci sınıfı imtihan vererek atlamak istediği zaman bunu düşünerek itiraz etmişti. "Ben ona nazari hesap okutacağım. Mustafa için hocalığın yolu Mühendis Mektebi'nin ilk yıllarında açılıyordu böylece. Şantiye şefine söylediği gibi, Mustafa Bey'in inşaatlarda çalışmaya pek niyeti yoktu. "Mustafa'nın mektepte sevmediği tek iş proje çizmekti, diyor yakın arkadaşı Şevket Arat, "biraz uğraşır, sonra bana gelerek, 'Şunu çiziver, ben beceremedim,' derdi." Mühendislik bir disiplindi ve Mustafa İnan bazen bu disiplinden sıkılıyordu. Mühendislik bir 'iş'ti ve Mustafa İnan işadamı olmak istemiyordu. Mühendisin bulduğu formüllerin ötesindeki konuları merak ediyordu.

"Lisedeki çalışkan bir öğrenci bizde genellikle fen bölümüne ayrılır," dedi profesör, "Edebiyat bölümümüz bu yüzden fakir kalıyor herhalde. Fen bölümüne ayrılan bir öğrenci ne yapar? Bu soruya yıllarca verilen karşılık şuydu: Mühendis olur. Peki mühendis olunca ne yapardı bunlar? Elbette serbest hayata atılırdı, zengin olurdu. Asistan olanlara da, hayattan korkan pısırık insanlar gözüyle bakılırdı. Allahtan Mustafa'nın akli para hesabına ermiyordu ve Mustafa Bey proje çizmekten de hoşlanmıyordu. Şantiyelerde toza duma-

na karışmak istemiyordu. Pısırik mıydı yani? Yani şu dalgın profesör fıkrası mıydı Mustafa İnan?

"Sosyal hayatın her türlüüne iştirak edecek kadar vakit bulurdu Mustafa, diyor hayat boyu onun arkadaşı olan Şevket Arat; ilk birayı, Mühendis Mektebi'ne başladıkları yıl Be-yoğlu'ndaki Lala birahanesinde içmişler, ikinci sınıfta da Fischer'e 'dadanmışlardı'. Her hafta sonu Namık (Sılay) ile birlikte soluğu orada alıyorlardı. Üçüncü sınıfta da rakıya 'terfi etti' Mustafa İnan kendi başına. Yazın Sivas-Erzurum hattında çalışmıştı. Dönüşünde kendisini Haydarpaşa İstasyonu'nda karşılayan Namık, "Hadi Mustafa, Fischer'e gidelim, birer bira atalım, dedi, "Özlemişsindir içkiyi." Mustafa yüzünü buruşturdu: "Bira içmek de hamallık birader." "Ne oldu?" dedi Namık. Ne olacak, Mustafa şantiyede rakıya alışmıştı. "Bizi de alıştırdı, diyor Namık Sılay. Bu işlerde de önderlik Mustafa'daydı. Lala'ya da onları götüren Mustafa'ydı aslında. Bugünkü Yeni Melek Sineması'nın sokağındaki 'Özcan' meyhanesinde, haftada bir iki kere, mezesiyle birlikte kadehi yirmi beş kuruş olan rakılarını içmeden edemiyorlardı artık. Birlikte kafaları çekerlerken Mustafa onlara Fuzuli'den beyitler okuyor. Nedim'in içki düşkünlüğünden örnekler veriyordu:

*Meyhane mukassî görünüir taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letafet var içinde*

Rakıdan başka bir de tiyatroya düşkün olmuştu. Hafta sonları arkadaşları mektepte harıl harıl çalışırken Mustafa, Darülbedayi'de Shakespeare'i seyrediyordu. Sınıf arkadaşı Remzi'ye (Buldan) İngilizce kursuna gittikleri sırada Yüksek-kaldırım'dan yüz paraya İngilizce bir 'Hamlet' satın alarak hediye etmişti. Bazen hafta içinde, okulun duvarından atlayarak -Mustafa için zor bir hareket- sinemaya gidiyorlardı.

Mustafa Bey hoca olacaktı, ufukları geniş bir hoca olacaktı; sinema ve tiyatro ve şiir ve içki ve arkadaşlık ve arkadaşlara yardımdan vakit kalıyor muydu öğrenim ufuklarını genişletmek için? Kalıyordu. Mustafa Bey bilim ufuklarını da genişletmek için yabancı dil öğrenmeye kararlıydı. 'İlim ve Usul'u, Salih Zeki'nin tercümesinden öğrenmek yeterli olmuyordu. "Galatasaray ve ecnebi mekteplerden gelmiş arkadaşlar müstesna, hiçbirimiz doğru dürüst yabancı lisan bilmezdik. Daha doğrusu bazılarımız, ancak riyaziye kitaplarını anlayacak kadar bilirdik. Sanırım Mustafa da bizim gibi idi." Mustafa Bey'in arkadaşı Remzi durumu böyle görüyor. Okulda ilk olarak Almanca kursu açıldığı zaman Mustafa da devam etmeye başladı, sonra İngilizce kursuna yazıldı; kısa bir süre sonra 'Uzun Boylu İngiliz Mr. Pitch'in örnek öğrencisi oldu. "Sonraları Mustafa, Almancaya hususî olarak çalıştı. Derste not tutmadığı için deftere alışık olmayan Mustafa Bey, bir çizgili defter satın alarak ve Almancada çok kullanılan cümleleri altalta yazarak ezberlemeye başlamıştı. Bu çalışma, Mustafa'nın 'müderris' olmamak için, doktora araştırma gibi zahmetli bir yoldan geçerek gerçek bir profesör olmak için ilk ciddî teşebbüsüydü. Darülfünun, üniversite olmuştu: müderrisler, profesör olarak dolaşıyorlardı artık İstanbul Üniversitesi'nde. Ne var ki daha Mühendis Mektebi'nin adı bile değişmemişti. 'Laboratuvar', 'tatbikat' henüz, bazı hocalara yabancı kavramlardı. Kara tahtada tebeşirin bıraktığı beyaz izlerden ibaret bilgilerden pek bir şey anlamayan öğrenciler, halden anlamayan hocalar tarafından durmadan sınıfta bırakılıyordu. Halden anlayan hocalara Mustafa Bey aracılığıyla biraz dert dinletilebiliyordu. 'Doçent Mustafa', yazılı imtihanlardan önce hocalarla öğrenciler arasında hakemlik yapardı. Remzi Buldan bu hazin durumu hatırlıyor: "Mustafa, müşkül ve karara varılması gereken hususlarda sınıfın hakemi idi. Meselâ biraz gevşek ve nazı-

mızın geçtiği hocaların yazılı imtihanında sordukları sual, o anda Mustafa'nın süzgecinden geçirilirdi. Mustafa eğer, 'Köylüdür canım yapılabilir,' derse, ses çıkarılmazdı. Mustafa, 'Vallah yapılır, ama uzun sürer,' deyince de hemen o suale itiraz edilir, sual hafifletilir veya tamamen kaldırılırdı. Mustafa'nın bu konularda yardımı bazı durumlarda daha da ileri gidiyordu: "Yine böyle halden anlayan hocalardan biri, yıl sonu imtihanında soracağı soruların tamamını bir kâğıda yazarak sınıf mümessiline verdi. Soruları hemen Mustafa'ya gösterdiler: "Mustafa, dediler, "bunların zor olanlarını sileceksin, yerine bizim çözebileceğimiz gibi olanlarını tertip ederek yazacaksın. Hoca vaziyeti anlamasın ha." Mustafa da ustalıkla yeni sorular düzenledi. "Sınıf mümessili aynı adette olan sual listesini daktiloya çekip hocaya götürdü. Ama şunu da ilâve edeyim; hoca, imtihanda soruları bilemeyen bir talebeye meselenin farkına vardığını söylemişti."

"Mesele ahlâk açısından ele alınırsa acaba tenkit edilebilir mi?" diye sordu orta yaşlı profesör. "Bir öğrenci olarak bu konuda tarafsız bir karşılık vereceğimi sanmıyorum," diye içini çekti genç adam, "Yalnız bana kalırsa sonuç tek taraflı olarak biz öğrencileri perişan ediyor. Öğrenemeyen arkadaşlarımdan başına gelenleri biliyorum da öğretemeyen hocaların akıbeti hakkında pek bilgimiz yok. "İşte Mustafa da talebeliği sırasında hocalık yaptığı için iki tarafı biraz daha iyi değerlendirebiliyordu. Onlarla aynı zamanda arkadaş olduğu için, talebenin neyi bilip neyi bilmediğini kolayca anlıyordu, gerçeklere sırt çevirmiyordu.

Gerçekten de talebeye sınıfta sürekli olarak sırtını çevirerek ders veren bir hocaları vardı. Belki de bu yüzden talebenin gözlerinde, dersinin hiç anlaşılmadığını göremiyordu. İri gövdesini tahtaya yapıştırarak sanki karatahtayı ve bildiklerini onlardan saklıyordu. Talebe, sağa sola boynunu uzatarak hocanın sırlarını görmeye çalışıyordu. "Yazdıkları-

nızı kapatıyorsunuz," diyen bir öğrencisini de, "Şeffaf olamam ya, diye paylamıştı. Başka bir hocanın da ne yazdığı görülürdü, ne de söylediği işitilirdi. Yıllar sonra, Mustafa İnan'ın profesör olduğu yıllarda bile, hatta Mustafa İnan öldükten sonra bile hocalığını sürdüren bu hocanın da şu fıkrası yürürlükteydi: Yıllar geçtikçe öğrenci de biraz olsun cesaretleniyordu ve Mustafa İnan devrinde büyük bir suskunlukla böyle hocaların yaptıklarını sineye çeken talebe milleti artık konuşabiliyordu: "Hocam duyamıyoruz," denilmişti bir dersinde. Hoca da, Mustafa İnan'ın öğrenci olduğu yıllardaki tersliğiyle bakmıştı: "Yazıyoruz ya." Biraz sonra gene bir şikâyet duyuldu: "Hocam göremiyoruz." Hoca da yarım yüzyıllık aksiliğiyle karşılık verdi: "Söylüyoruz ya. Böyle hocaların yer aldığı bir dünyaya girmeye hazırlanıyordu Mustafa İnan, kimseyi incitmeden bu dünyayı değiştirmek üzere hazırlanıyordu, bu dünyayı değiştirmek için akıllı ve gerçekçi bir siyaset izlemeye hazırlanıyordu. Zürih'ten doktorasını bitirerek döndüğü zaman yolda kendisine rastlayan Remzi Buldan'ın, "Mustafa, bizim okuduğumuz mukavemet dersini nasıl buluyorsun? Avrupa'da bu ders nasıl okutuluyor?" sorusuna, biraz düşündükten sonra şu karşılığı vermişti: "Vallah, bugün Avrupa'da mukavemet dersi başka türlü okutuluyor, ama bizim okuduğumuz da makbul ve kâfidir."

Mustafa İnan 'antika' hocaların dünyasına yeni bir hava getirecekti, kendini kabul ettirecekti; çünkü çevresinin hemen ilgisini çekiyordu, çünkü sevimliydi. Esprisi de kuvvetliydi; sözlerini, tatlı şivesiyle renklendirmesini biliyordu. Üstelik güzel konuşuyordu ve mantığı kuvvetli olduğu için boş konuşmuyordu, her zaman konuşmuyordu, her söze atılmıyordu. İnsanları ve özellikle insanımızı tanıyordu; yenilikleri hemen kabul ettirmek bir hayaldi. Ülkenin bilim dünyasına doğru, yani Batı'ya doğru gerçekte ne kadar yolaldığını biliyordu: ülkenin nefesi henüz Mustafa Bey'e ayak uyduracak

güçte değildi, bunu da biliyordu. Adana'dan kalkıp İstanbul'a varmıştı Mustafa Efendi ve daha şimdiden Avrupa'ya doğru ilerlemişti; onu izlemek kolay değildi. Doğu'yu yaşıyordu, Batı'yı seziyordu; ikisini de bütün derinliğiyle içinde hissediyordu.

Gelecekteki öğrencilerini düşünüyordu Mustafa İnan, gelecekteki hoca arkadaşlarını düşünüyordu. Onları çok iyi tanıyordu, çocukluğundan beri tanıyordu. Mustafa İnan'ın öğrencileri efendi çocuklardı: Mustafa Bey gibi yetenekli bir arkadaştan bir şeyler öğrenebileceklerini sezdikleri için yıllardır onun peşini bırakmıyorlardı. Mustafa İnan'ın hocaları da efendi insanlardı, öğrencilerde saygı uyandırıyorlardı. Hepsi de Mustafa'yı seviyorlardı, hepsi de iyi niyetliydi: hocalar da, öğrenciler de. Fakat hepsi bu kadardı ve iyi niyetlerle iyi eserler verilemiyordu. Tercüme birkaç kitapla ve derste anlama telâşu içinde tutulan notlarla ve her yıl tekrarlanan 'beylik' konularla ve her yıl tekrarlanan basmakalıp örneklerle mühendislik gibi ağır bir öğrenimi yürütmek çok zordu. Derslerde hocaların anlattıkları fıkralar bile yıllardır değişmiyordu: öğrenciler Bağdat demiryolunun hikâyelerini dinlemekten yorulmuşlardı. Zaten bu fıkraları bir yıl önce tutulan notlarla birlikte eski öğrencilerden temin etmek mümkündü. Bazı hocalar da herhalde kendilerini, daha doğrusu Mustafa İnan'ın deyimiyle 'ithal malı bilimlerini' tekrarlamaktan usanmışlardı, isteksiz görünüyorlardı. Konular gibi, imti-handa sorulan sorular da, beylik olduğu için ve Mustafa Bey de kendilerine yardım ettiği için, öğrenciler fire vermeden üst sınıflara geçiyorlardı. Her iki taraf da işin kolayına kaçıyor. Mustafa İnan çevresine baktıkça, sonraları kendisini çok düşündüren 'düşünme tembelliği' meselesinin farkına varıyordu. Düşünmek zordu, düşünmek büyük bir enerji istiyordu. Hele yaratıcı, araştırmacı düşünce için çok yorulmak gerekiyordu; belki sağlam kafa sağlam vücutta bulunuyordu,

ama galiba sağlam vücutlar, Mustafa Bey'in nahif bedeni kadar yorulmak istemiyordu, ya da bu sözde bir eksiklik vardı; belki de bu söz, daha uzun bir cümleinin bir parçasıydı. Yüzyıllardır gördüklerini, dinlediklerini, öğrendiklerini yorumlamaya alışmamıştı insanlar, bu nereden geliyor diye merak etmemişlerdi. Onları tedirgin etmeden, onlara yeni olan karşısındaki ilkel korkuyu hissettirmeden düşünmeye alıştırmak gerekiyordu. Doğı'yu, tedirgin etmeden, Batı'ya yaklaştırmak gerekiyordu. Riyaziyeci Mustafa'nın işi zordu.

8

Doğu ve Batı

"Mustafa İnan'ın çok sevdiği İngiliz şairi ve hikâyecisi Rudyard Kipling, 'Doğu doğudur,' der, 'Batı da batı. İkisi hiçbir zaman yaklaşılamaz.' Mustafa böyle kesin bir ayrılmadan yana değildi. 'Bu millet...' diye başlayan kısa anlamlı uzun sözlerden yana da değildi. Batılı olmak, Batı'da yaşamak gibi bir rüyası da yoktu." "Biz ilerlemek, ileriye gitmek, Batılı gibi olmak istemiyor muyuz?" diye sordu genç adam bütün saf-lığıyla. Orta yaşlı profesör itiraz etti. "Bunlar kolay formüllerdir. Mustafa her formülün nereden geldiğini araştırmadan içi rahat edenlerden değildi. Batılı olmak mümkün müydü? Bilimde bile bir gelenek sözkonusuydu. Bugün Batı'nın ulaşmış olduğu bilim seviyesine hayran olmak, onların birçok şeyi bize oranla daha kolay çözdüğünü görerek bu bakımdan hayranlık duymak 'ithal malı bilim' yapmak için yeterli bir sebep değildi. Ve birdenbire, hayranlıkla gelenek yaratılamazdı. Doğu'ya da hayran olunabilirdi: Mustafa İnan'ın hayran olduğu Ömer Hayyam, aslında bir matematikçiydi. Gelenek, hayranlıkla filan başlatılamazdı; gelenek, sabırla küçük halkaları birbirine ekleyerek yaratılabilirdi. Bu gelenek var-

miş gibi, hemen bilimsel dünyanın ayrıntılı derinliklerinde kaybolmakla sonuçlanan araştırmalara girişmek için vakit erkendi."

"Mustafa, arkadaşları futbol oynarken topun uzağında duruyordu, ama hayatın içindeydi. Bir konuda uzmanlaşarak bilim hayatının bir köşesine çekilecek yaratılıştta değildi. Belki Mekanikte daha birçok bilimsel makalenin altına imzasını atarak kitaplarda daha çok adını geçirebilirdi; üstelik, bütün çalışma arkadaşlarının kuşkusuz kabul ettiği gibi bunu herkesten iyi yapabilirdi. İnsanlarımızı ve hele bilim çevremizi iyi bildiği için daha geniş kapsamlı bir denemeye girişti. Bilime; ülkede bir 'ekol' kurarak hizmet etmeyi seçti. Neden daha çok araştırma yapmış gibi görünenler değil de, Mustafa İnan kalıyor geriye? Çünkü Mustafa İnan, onlardan çok daha derinlere doğru yayılmak istiyordu aslında. Ülkede bilimsel gelenek yaratmak gibi bir işe girişiyordu. Bunun için belki de yüz yıl yaşamak gerekiyordu. Olsun, Mustafa İnan da yüz yıl yaşayacaktı, belki daha fazla yaşayacaktı.

Mustafa Efendi'nin lisedeki hocalarından Muhittin Bey (Erev), "Talebelerim içinde Mustafa başka idi," diyor titrek sesiyle, yetmiş altı yaşındaki eski hoca, "Benimle teoriler konuşurdu," diye anlatıyor. "İlmî çalışmalarına İsviçre'de başlamıştı. İstanbul'da her zaman, yaptığı işleri duyuyordum. Mustafa'yı doksan yıl yaşayacak zannediyordum. Ben kaldım, o gitti. Başka bir şey söyleyemem." Evet, bu konuda söylenecek başka bir şey yoktu: Mustafa İnan gitmişti. Uzun vadeli planında belki bir bakıma yanılmıştı. Elli altı yaşında ve bütün yorucu günlük işlerden tam kurtulduğu sırada hesabının doğru çıkmadığını görmüştü.

Oysa bu hesap doğru yapılabilirdi. Düşük tansiyonlar, çabuk yorulmalar gözönünde tutulabilirdi. İnsan kendini koruyabilirdi. Kendini korumak mı? O da ne demek? Bunu anlaması zordu Mustafa'nın. Burada belki Doğuluydu, alçakgö-

nüllüydü yani. Yeterinden fazla bir 'mahviyet' içindeydi. Kılıklarıyla Batılılara benzeyen üniversite arkadaşlarının da bu özelliği anlamaları kolay değildi. Kendini yıpratmanın ne anlamı vardı birader? Peki insan nasıl yıpratmaz kendini? Yani ben, şu sevmediğim proje çizmekle mücadele ederken, sıkılganlığını yenmeye çalışarak yanıma yaklaşan şu garip birinci sınıf talebesini, 'Ben sizin sınıfın geometrisini çoktan unuttum,' diyerek kapı dışarı mı etmeliydim? Nasıl bu yalanı söyleyebilirdim? Birinci sınıfın geometrisini unutmamıştım ki. Yoksa şu rakıyla sigarayı daha mühendis mektebi yıllarında mı bıraksaydım? Vallah, böyle bir hareket de hayata karşı ayıp olurdu birader. Dünya nimetlerini de seviyordum çünkü. Fuzuli'nin, Nedim'in şiirlerini laf olsun diye okumuyordum ki millete; onları içimde yaşıyordum. İnşaat şubesindeki seksen üç arkadaşımın yükünü altı yıl boyunca sırtımda hissettiğim doğrudur. Onların gönül maceralarına kadar her taraflarıyla meşgul olduğum da doğrudur. Onlara durmadan ders anlattığım da doğrudur. Ne yapabiliirdim? Bizim hoca arkadaşlardan bazıları gibi bildiklerimi öğrenciden de, hocadan da kıskanmalı mıydım? Vallah bu hiç aklıma gelmedi gardaş. Bu hesapları hiç akıl edemedim.

"Ama, insanlarımız bencil, diye itiraz etti genç adam, "Böyle birini buldular mı tüketinceye kadar kullanmaya çalışırlar." Profesör, "Dur bakalım, dedi, "Hemen bir karar verme. Mustafa'nın belki işe yarar bir görüşü vardı bu konuda. Mühendis Mektebi'nden diplomayı alınca doğru İsviçre'ye gitmişti; orada doktorasını yaptıktan sonra ona Zürich Üniversitesi'nde kalmasını teklif etmişlerdi. E.T.H.'nın (Eidgenössische Technische Hochschule) imkânları, Mühendis Mektebi ile ölçülmeyecek kadar genişti. Bunu kendi gözleriyle görmüştü. Orada kalsaydı, İsviçreli hocalarının da inandığı gibi, dünyanın bir iki büyük mekanikçisi arasında yer alabilirdi. Fakat ülkesinin bundan ne yararı olacaktı? Olmasın; t.me/kitabiyyat

çünkü bazılarına göre bilim evrenseldi, bu gerçeğin dışında hiçbir şeyin önemi yoktu. Bu görüş belki doğrudur. Ne var ki, ülkemizin de, bu görüşün doğru olmadığına inanan insanlara şiddetle ihtiyacı vardır. Ve Mustafa İnan gibi düşünen bilim adamları da Doğu'dan Batı'ya doğru durmadan artan beyin göçünün her zaman karşısında olmuşlardır."

Mustafa İnan, hayatının sonuna kadar böyle düşündü. Ölümünden dört yıl önce (8.10.1963) yazdığı bir makalede bunu açıkça belirtirken, meselenin evrenselliğine de değiniyordu:

"Göç edenler meselesine çok önem verilmemesini savunan diğer bir düşünce tarzını da şöyle özetlemek kabildir: 'II. Cihan Savaşı'ndan sonra, barış konusunda, fikirlerde büyük gelişmeler oldu; Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi gibi çeşitli organizasyonlar sayesinde milletler birbirlerine daha çok yaklaştı; memleketler arasındaki sıkı sınırlar gevşedi; insanlık dünya barışında önemli ilerlemeler kaydetti. Bu sebeple bir ilim veya meslek adamının kendi yurdunda veya başka bir diyarda çalışmış olması bir problem teşkil etmemelidir; çünkü bu kimselerin, daha prodüktif olarak çalışacakları yeri seçmeleri, dünya çapında bir refah artışına hizmet olacaktır.'

"Dünya sulhu yönünden savunulan bu fikirde kanaatimizce bir çelişme mevcuttur; zira, yine II. Cihan Savaşı'ndan sonra, iyice anlaşılmıştır ki dünya yüzünde gerçek barış, ancak milletler arasında mevcut ekonomik ve kültürel seviye farklarını gidermekle kabil olacaktır. Bu fıkre uygun olarak ileri seviyede olan milletler, az gelişmiş ülkelere yardımda bulunmuşlardır; ancak, seviye farkının giderilmesi, başlangıçta dış yardımdan temin edilse bile, zaman geçtikçe geri kalmış memleketler kendi imkânlarıyla kalkınmak zorundadırlar. Bu içten kalkınma mecburiyeti için de, ilme, tekniğe ve dolayısıyla onun adamlarına ihtiyaç vardır; kendi kabiliyet-

lerini durmadan kaybeden milletlerin, seviye farkını kapatmaları hiçbir zaman beklenemez, dolayısıyla da dünya barışına hizmet edilmiş olamaz."

"Görüyor musun?" diye gülümsedi profesör, "Dünya barışının korunması da bizim dertli omuzlarımıza yükleniyor. İhraç edebileceğimiz bir değer yetiştirince onu, ziyan olmasa için Batı'ya göndermek düşünüyor bizlere. Tabii Mustafa, Batı'ya karşı bir tavır olarak benimsemiyordu bu görüşü. Ülkenin Batı ile Doğu arasında büyük sarsıntılar geçirdiği bir dönemin insanı olarak yaşıyordu bu meseleyi."

Mustafa İnan iç dünyası ile Doğu'ya bağlıydı, bütünüyle bağlıydı. Lise yıllarında başlayan bir sevgiyle Divan edebiyatına bağlıydı. Divan edebiyatının büyük geleneğine hayrandı. Geleneklerine bağlıydı Mustafa İnan. Geleneksiz olunca hiçbir yere varılabileceğine inanmıyordu. Türk kültürünün de büyük bir gelenek içinde yerini alacağına inanıyordu. Matematik'in de, mühendisliğin de, kurulacak bir bilim geleneği içinde gerçek yerini alacağına inanıyordu. 'İthal malı bilim' ile bilimsel ortamın yaratılamayacağına inanıyordu. Konuya evrensel olarak eğildiği zaman bile 'içten kalkınma mecburiyeti'ni gerekli görüyordu. Oysa Tanzimatla birlikte varlığına inandığı 'büyük gelenek' önemli sarsıntılar geçirmeye başlamıştı. Doğu'nun, bireye önem vermediği ileri sürülen 'kapalı toplum' anlayışı en ağır biçimlerde eleştiriliyordu. Her şeyin ve bu arada bilimin de, Batı'dan ithal edilmesi gerektiği sanılıyordu. Kültürün de, yaşama tarzının da bütünüyle değişmeye başladığı sanılıyordu. Ne var ki, belki her şeyin biraz görünüşü değişiyordu; ama ithal malı bir gelenek kurma çabaları çoğu zaman hazin sonuçlar veriyordu.

"Mustafa İnan bu sarsıntılı dönemin ilk kahramanlarından," dedi profesör, "Bu yüzden sık sık, 'Biz ziyan olmuş bir nesle mensubuz,' diyordu. Üstelik Mustafa, Anadolu'nun

garip ve leylî meccanî kaderinin içinde yetişmişti. Yüzyıllar boyunca ihmal edilmiş bu insanın kaderini yenmesi gerekiyordu; hem de emekleme çağını yaşayan teknik bilimlerde, birçok şeyi kendi başına bulup çıkarması gerekiyordu. Her yönde kendi başına genişleyip, kendi başına ilerlemeliydi. Mustafa gibi, her şeyin aslını merak edenler için yol göstericiler de yok denecek kadar azdı. Bilimsel geleneği olmayan bir ülkede Newton gibi, başka 'devlerin sırtına binmek' de mümkün değildi. Doğu, birikmiş dertleriyle herkesi yutmaya hazırdı: Önce geçim derdi vardı. Yemekhanelerin ve yatakhanelerin sıkıntılı dünyasında yaşamaktan usanmışlardı, yeni bir hayata yorgun başlıyorlardı. 'Yurdu terkeden kabiliyetlerden' biri olmamak, kendini 'yurduna ulusuna' adayan bir kahraman olmak kolay değildi. 'Sözünün eri' olmak her kahramanın harcı değildi bu şartlarda. Onun için Mustafa İnan, 'Biz ziyan olmuş bir nesle mensubuz, diyordu. Arkadaşlarının çoğu, bunun bile farkında değildi. Okulu bitirmek ve hayata atılmak ve insan gibi yaşama şartlarına kavuşmaktan başka bir şey düşünemez olmuşlardı. Artık bu leylî meccanî yaşantı bitmeliydi; artık, herkesin kendi başına bir evi olmalıydı; artık, kendi odalarında uyumak gibi masum bir ihtirasın peşindeydiler. Artık, eli yüzü düzgün bir 'hayat arkadaşı' bularak düzenli bir hayat sürmek istiyorlardı; daha fazla ziyan olmak istemiyorlardı.

"Bununla birlikte," diye sözlerine devam etti orta yaşlı profesör, "her şeye rağmen saf bir iyimserlikleri vardı. Sen buna, bugün biraz modası geçmiş gibi görünen 'milliyetçilik' adını takabilirsin. Belki, daha yeni kurulan bir düzenin heyecanı içindeydiler; millet olmanın heyecanını daha yeni yeni öğreniyorlardı. Öğrenciler henüz, geldikleri illere göre topluluklara ayrılmış değillerdi aralarında. Henüz marşların heyecanla söylendiği dönemler yaşanıyordu. Belki bugünün öğrencileri onları seyretselerdi, hafifçe gülümserlerdi. Ne var

ki, bu işten bir çıkarları yoktu Mustafa'ların, bu tutum bir geçim kaynağı olmamıştı. Milletini sevmek, iyi bir duygu olarak tanımlanıyordu; bu kavramlar henüz gerçek anlamlarında kullanılıyordu. İnsanlar, henüz resmî geçitleri filân, ilgiyle izliyordu. Vatan ve millet deyimleri henüz sadece bayram nutuklarının tekelinde değildi; insanlar yaşantılarında, kendi aralarında bu sözleri kullanıyorlardı. Mustafa İnan'ın sınıfı da acıklı yaşantılarının içinde birlik ve beraberlik gibi şeylerin varlığını da duyuyordu. Profesör güldü: "Bana içinden kuşku duyuyorsun herhalde; her sözümden sonra, 'aman dikkat' diyorsun. Şimdi bu duygularla alay etmek bir marifet sayılıyor, biliyorum. Milletini sevmek de ancak onun için durmadan üzölmek anlamına geliyor. Artık millet olmanın sevinci değil, millet olmanın üzüntüsü makbul sayılıyor. Ne yapalım? Bir zamanlar da böyle sevinçler varmış. Bazı kavramlar kötüye kullanıldı diye, şimdi iyi niyetli kimseler bile bu kavramlara dokunmaktan korkuyorlar. Neyse bizim bu bakımdan korkumuz olmasın; biz geçmişte bugünü inceliyoruz, bir zamanlar da böyleymiş diyoruz; bir zamanlar böyle tarih öncesi duygularla kendini mutlu hissedenler varmış, diyoruz. Belki 'çağdaş uygarlık düzeyi'ne artık ulaştığımız için, millî gelirimiz arttığı için, daha iyi şartlarda yaşadığımız için bu bakımdan da 'ileri bir düzey'e geldik. Ne var ki Mustafa'nın sınıfı belki de 'ziyan olmuş bir nesil' olarak birbirine bağılı bir topluluktur. Sınıfta, her biri, henüz tek başına kendi başının çaresine bakacak kadar güçlü ve yalnız hissetmiyordu kendini. Bu çocuklar da bu bakımdan 'nevi şahsına münhasır'dı.

9

Öğrencilerin Son Yılları

Mühendis Mektebi'ni 1937'de bitirenlerin kendilerinden önde gelenlere oranla birçok değişik özelliği varmış. "Bizim sınıf," derken yüzünü tatlı bir gülümseme kaplıyor profesör Rıfat Yazar'ın, "Bizim sınıf, liseyi bitirerek mektebe imtihanla giren ilk sınıftır." Daha önceleri, ortaokul mezunları da alınırılmış Mühendis Mektebi'ne. O zamanlar yüksek teknik öğretimin önemi pek bilinmiyormuş demek. Üstelik bu sınıf, giriş imtihanına katılan 860 kişi içinden elenen 56 öğrenciden meydana geliyormuş ve bunların hepsi tam not olan 20 üzerinden en az 13 alarak imtihanı kazanmışlar. Bu sınıfın, yani inşaat şubesinin bütün öğrencileri birbirine çok bağlıydı diye anlatılıyor. Sonradan, başka şubelerden filan da katılmalar olmuş: "Elli altı kişi girdik, seksen altı kişi bitirdik mektebi." İkinci sınıfta leylî meccanilere bir de ekose palto lar verilince, "Yirmi beş otuz kişi birden çıkardık Beyoğlu'na." Rıfat Yazar böyle anlatıyor sınıfını: "Biz nedense birbirimizi çok severdik; bugün bile yolda karşılaşınca hemen hasretle birbirimize sarılırız." Evet birbirlerini çok tutarlarmış. Kırk yıl sonra, bugün bile, her ay en az bir kere topla-

nıp, gene on beşi yirmisi birden Beyoğlu'na çıkıyorlar. "Fakat Beyoğlu, eski Beyoğlu değil. Degüstasyon'un bile değiştiğinden yakınıyorlar. 208 Kemal (Ölçügil), "Zaten Mustafa dikkat etmiş," diyor, "her yirmi yılda bir, meyhanelerin eski müşterisi tamamen değiştirmiş." O zamanlar Yeni Melek Sokakı'ndaki 'Özcan'a gidilirmiş; kırk dokuzluk rakı, mezesiyle birlikte bir liraymış. Makine şubesinden 864 Tahsin (Fener), "Bizim devrede talebeler üçe ayrılırdı, diye anlatıyor eski heyecanı, "Kemal gibi çalışkan olanlar, yani kitaptan başını kaldırmayanlar; benimle Muammer gibi mektebe hiç uğramayanlar (bir keresinde bütün Beyoğlu'nda Tahsin'i aramışlar önemli bir mesele için; bütün eğlence yerlerini, sinemaları altüst etmişler, bulamamışlar. Sonunda yorgun argın mektebe dönünce karşılarında Tahsin'i bulmazlar mı: 'Onu aramak için aklımıza en son gelen yerdi mektep.') Bir de Mustafa gibi her iki işi birden yürütenler vardı. Eski çalışanlardan birine takılıyor Tahsin Fener. "Beyoğlu'nun yüzünü bile görmezdin sen. Sonra içini çekiyor: "Mustafa başkaydı." Ona itiraz ediliyor: "Biliyorsun hepimiz fakirdik. Ben öğleden sonraları çukolata satardım. Tahsin Bey kızıyor: "Peki Mustafa nasıl gezerdi? O çok mu zengindi sanki?" "Canım biliyorsun, liselilere ders verirdi Mustafa.

Mustafa İnan'ın eski arkadaşları, her ayın ilk çarşamba-sında, akşam üzeri, önce bir pastanede buluşuyorlar. Aralarından eksilenler de olmuş bu arada. "Baba Hikmet öldü mü?" diye soruyor biri, "Dün bir ilân gördüm de gazetede. "Olamaz, diye hep birlikte itiraz ediliyor, "Mühendis, diye yazmıyor ilânda, biz de gördük. Hem Baba Hikmet karşı tarafta otururdu, bu cenaze Şişli'den kalkıyor. Mustafa İnan'ın sözü geçiyor sık sık; 'rahmetli' her konuda 'fikir sahibi' olduğu için, onun fikirlerini hatırlıyorlar durmadan. "Yahu, diyor 99 (aslında 100'müş de sonradan değiştirilmiş) Nurettin (Demircioğlu), "Geçen gün radyoda bayrağın nispet-

lerini sordular; iki taksim üç müydü, neydi?" 208 Kemal, "Galiba öyle bir şeydi," diye karşılık veriyor. "Zannedersem bizim Mustafa onu incelemiş. Beş taksim yediye daha uygun bulmuş. Birçoklarına göstermiş sonra, anket yapmış. Çoğunluk, beş taksim yedi nispetindeki bayrağı beğenmiş. Zannedirim 'altın ölçü' de aynıdır diyordu Mustafa. Mukavemette kesit hesaplarında da en iyi neticeyi veriyormuş bu oran; kirişlerde filan.

Mustafa İnan'ı onlar da efsaneleştirmişler. 864 Tahsin, "Mustafa, İsviçre'ye doktora için gidince, onun hemen doktora almasını profesör mahzurlu bulmuş, diye başlıyor bir efsaneye: "Önce matematikten, fizikten filân imtihan etmek istemiş. Mustafa yanaşmamış buna: 'Benim mektebim, en az sizinkiler kadar kıymetli,' diyerek diretmiş. Onu çok 'milliyetçi' bulmuşlar ve bir süre doktora vermemişler. Bir gün Mustafa'nın bulunduğu bir toplulukta, o sıralarda Belçika'da çöken bir köprüden sözediliyormuş. Profesör birden Mustafa'ya dönmüş, 'İşte senin doktora tezinin konusu,' demiş, 'bu köprüde malzemenin yorulmasını incele bakalım.' Mustafa da bu sözü çok ciddiye almış, hemen çalışmaya başlamış. Bir süre sonra, bulduğu ilk neticeleri göstermek ve çalışmalarının ilerlemesi bakımından fikrini almak için profesörünün yanına gitmiş. Onun yaptıklarını inceleyen hoca, 'Sen doktor olmuştun bile,' diyerek hayretini ve hayranlığını belirtmiş. 'Olmaz,' demiş Mustafa, 'Önce matematikten imtihan edin beni, ondan sonra karar verin.' Sonra ona bir laboratuvar kurmuşlar, köprünün maketini yaptırmışlar camdan. Doktora'yı bitirince de İsviçre'de kalması için çok ısrar etmişler. Elçilik kanalıyla baskı bile yapmışlar. Kabul etmemiş. 'Ben memleketime döneceğim,' demiş. İşte böyle 'milliyetçi' bir çocuktuk Mustafa.

1937 mezunları, talebe oldukları sıralarda bile yabancı tesirlere karşı çıkmışlar. 'Vagon Li' olayına karışmışlar. Be-

yoğlu'nda 'türkçeleştirme' bildirileri dağıtmışlar. "Bugünkü postanenin olduğu yerde bir 'Parisienne' vardı. Onu 'Hatay' yapmıştık. Aramızda sözünü ederken hep 'Hatay'a gittik diye söylederdik o yerden. 'Kurtuluş' takımıyla yapılan bir voleybol maçında da Mühendis Mektebi kaybetmek üzereymiş. Karşı taraf seyircisi durmadan bağırıyormuş. 239 Müeyyet (Berdan) yanındaki seyirciye sinirleniyormuş: "O kadar bağırıyordu ki sonunda dayanamadım, bir yumruk attım. Adam hemen yere serildi. Ortalık karıştı, maç durdu. Bizimkilerin de kendilerini toparlamak için böyle bir duraklamaya ihtiyacı vardı. Yeniden başlayan maçı kolayca kazandık. Fakat yumruk vurduğum adam karakola gidip polis getirmiş. Adam, yanımda duran bizim Kaçık Muammer'i gösterdi, bana vuran işte bu dedi. Muammer'i götürdüler. Gece yatakhaneye geç saatte döndü Muammer. Vurduğun adam bir hafta içinde ölürse seni mesul tutarız demişler karakolda. Muammer, 'Adama senin vurduğunu söylemedim tabii,' dedi, 'ancak adam ölürse söylerim.'" 864 Tahsin, "Bizim sınıftan üç rektör, üç de meşhur futbolcu çıkmıştır," diye öğünüyor, "Rektörlerin resmi var bende, yanyana: Mustafa İnan, Fikret Narter, Ahmet Özel. Futbolcular da, milli takımda oynayan Fenerbahçeli Yaşar (Alp), Galatasaraylı Suavi (Atasagun), bir de Vefalı Ragıp (Balçioğlu). Büyük oyunculardı hepsi." Yaşar biraz kabadayı imiş. Sınıfın zayıflarından Necati ile maç konusunda tartışırken birden kızmış, "Seni döverim, demiş Necati'ye. Bütün anlaşmazlıkların hakemi Mustafa İnan bu olayı duyunca çok kızmış Yaşar'a. Ragıp ve Namık gibi, sınıfın kuvvetlilerine başvurmuş ve Yaşar'a haddinin bildirilmesini talep etmiş. "Sonunda Yaşar'a gidildi ve Necati'den özür dilemesi istendi. Sınıfın birliği ve samimiyeti bozulamazdı: "Yaşar (rahmetli) özür diledi."

"Tabii Mustafa futbol oynamazdı. Bir iki kere zorla oynatmışlar. Oysa, "Yemekhanede, 'Mustafa işte senin porta-

kalın, atıyorum, tut bakalım,' diyerek bir metre mesafeden uzatmaya kalksan, 'Yahu şunu doğru dürüst versene, ben tutamam,' diye itiraz ederdi." Fakat sınıfın ilginç bir maç sistemi vardı ve bu maçta herkes yeralabilirdi. İki takımın da kaptanı, birer birer, karşı takımın oyuncularını seçiyordu bu 'sistem' de. Her seçiminde de elbette en zayıf oyuncuları veriyordu karşı takıma. Çok eğlenceli bir maç oluyordu. Bir oyuncu kaleye doğru mu ilerledi hemen seyirciler karşı takımın bekine bağıryorlardı: "Yık onu yere." Oyunun kurallarını bilmeyen bek de bu tavsiyeye uyuyordu ve işte penaltı. Fakat iyi bir oyuncu olan ve bu nedenle takıma giremeyen Şevket (Aral) Mustafa'ya, doğru öğütler veriyordu: Mustafa'nın, ayağına gelen topla ne yapacağını bilmez bir durumda kaldığını görünce. "Vur Mustafa!" diye bağırdı ve gol oldu. Hepsi bu kadar. Fakat cebir hocası (p-I) neden (p-I) ile kabili taksimdir diye sorunca en ilginç karşılığı Mustafa vermişti. Futbolcular böyle durumlarda sahadaki kadar başarılı olamıyorlardı: Futbolcu Yaşar, malzeme dersi imtihanında İhsan Bey (İnan), "Oğlum bu camı çelik çerçeveye nasıl tuttursun?" diye sorunca hiç tereddüt etmeden cevabı vermiş: "Çivileriz efendim." "Nasıl olur oğlum? Cama çiviye nasıl çakarsın?" Yaşar da durumu düzeltmek için sesini alçaltmış: "Yavaş yavaş çakarız efendim: çıt çıt.. Bununla birlikte bütün sınıf toptan başarılı olurmuş: "Hepsi girer-hepsi geçer" bir sınıfmış imtihanlarda. Bu sınıfın hemen hepsi fakirmiş. Hepsi de bir bakıma talihsizmiş; çünkü yalnız onların okula girdiği yıl Maarif Vekâleti, döviz sıkıntısını ileri sürerek yurt dışına talebe göndermemiş. Oysa diyorlar, hepimiz çalışkandık lisedeyken, hepimiz yurt dışında okuyabilirdik.

Bu sınıfın çalışkan olmayanları bile yamandı. Bazı imtihanlarda yaman buluşlarla ortaya çıkarlardı. Mesela elektronik hocası Fouchet'nin imtihanına çoğu çalışmamıştı. İmtihan şöyle yapılıyordu: Hoca bir kutuya soruları yazıp koy-

muştı, herkes bir tane çekip anlatıyordu. "İmtihanda Fikri Santur mümeyyiz, bizim Naci (Yüngül) de tercüman. İmtihan sürüp giderken Muhlis'in (çalışkan olmayanlardan) aklına bir 'kolaylık' geldi: "Yahu, dedi, "içeriye girenlerden biri, iki soru birden çeksin kimseye belli etmeden." Deddiği gibi yapıldı. Bir soru imtihanda cevaplandırıldı, bir soru dışarıya çıkarıldı. Bir sonra imtihana girecek öğrenci bu soruya çalıştı. Sonra imtihana girince, kutudan çektiği soruyu cebine koydu ve daha önce çalıştığı soruyu anlattı. Böylece sürekli işleyen bir düzen kurulmuştu: imtihana her giren bayat soruyu anlatıyor, taze soruyu alıp götürüyordu. Durum çok iyi gidiyordu. Yalnız olay bir facia ile bitti: dışarıya birden fazla soru yürüten açgözlüler yüzünden, imtihan bitmeden kutudaki sorular bitti.

Yazın da askerlik kamplarına gidilirmiş. Mustafa İnan, hiç değiştirmek istemediği Adana şivesiyle, molalarda fıkralar anlatırmış. En çok onun fıkralarına gülermiş çocuklar. Avni de molalarda hep uyurmuş. Bir gün Mustafa'nın fıkrası bittiği sırada uyanmış ve herkesin gülmekte olduğunu görünce, "Bir tane de ben anlatayım da görün, demiş ve tesadüf bu ya, Mustafa'nın anlatmış olduğu fıkrayı anlatmaya başlamış. Daha fıkranın başında herkesin güldüğünü görünce telâşlanmış: "Durun yahu, diyormuş, "asıl sonunda güleceksiniz."

1937 mezunları mektebe bir canlılık, bir değişiklik getirmişlerdi. Mühendis Mektebi'nde yenileşme hareketleri onların zamanında başladı. İlk fizik ve kimya laboratuvarı çalışmalarını onlar yaptılar. Yurt dışında ilk doktorayı Mustafa İnan yaptı. Onlar 1938 yılında yedi asistan ve yedi hoca ile bugünkü Teknik Üniversite'nin çekirdeğini meydana getiriyorlarmış. Bugün de çoğu aynı üniversiteye hizmet ediyor.

Öğrencilerin bir kısmı geçinmek için çukulata filân satar-ken, bir kısmı da -Mustafa İnan gibi- lise öğrencilerine ders

vererek hayatlarını kazanmaya çalışıyorlardı. Futbolcu Suavi de Mustafa gibi, liselilere ders veriyordu; fakat bir yandan da Galatasaray'da futbol, voleybol oynuyordu; üstelik keman çalmayı da öğreniyordu. Bu yüzden öğrencileriyle fazla uğraşmadı ve onlar da derslere gelmemeye başladılar. Akşam saat beşten sonra bir de onlara ders vermek doğrusu zor oluyordu. Suavi de (Atasagun) öğrencilerini unuttu. "Sene sonunda bir akşam üstü," diye anlatıyor Suavi Bey, "199 Mustafa İnan beni çağırdı, yanına çıktım. Baktım ki Mustafa, benim iki talebemle birlikte oturuyor. Ellerini sıktım, bir müddet konuştuktan sonra talebeler Mustafa'ya ve bana veda ettiler ve sınıflarını geçtikleri için teşekkür ederek ayrıldılar. Onlar ayrılınca Mustafa bana bir zarf uzattı; aldım, açtım ve baktım ki içinde bir miktar para vardı. Ben ders vermediğim halde bu parayı neden verdiler acaba? diye sordum. Mustafa, 'Sen spor ve kemanla meşgul olduğun sırada, seni bulamadılar. Ben de, boş kalmasınlar diye derslerini muntazam verdim. Sınıflarını geçmişler, teşekkür ettiler ve bu zarfı da sana bıraktılar,' dedi.

Sınıftaki muziplikleri de, ağırbaşlı görünüşüne rağmen, Mustafa İnan yönetirmiş. Yalnız kendisi ortada görünmüyormuş. 228 Hikmet (Temiziç), "Bu işlerde ekseriya beni aracı yapardı, diye anlattı. "Ben Mustafa'ya 'ağam' diye hitap ederdim. O da bana 'Gandi' derdi. Gandi'ye benzer bir tarafım yoktu, ama 'ağam' öyle münasip gördüğü için bu lakap benim de hoşuma giderdi. Bugün mühendis camiasında herkes beni Gandi Hikmet diye tanır. Bu lakap Mustafa'nın bir hatırasıdır; benim hüviyetim gibi bir şeydir." Mustafa, Gandi Hikmet'i ileri sürermiş, "Sınıfın haydutları da bana saldırınca, Mustafa bu işe kıs kıs gülerdi. Ama ben gene başka sefer onun hatırını kıramazdım. "Birbirleriyle geçinmeyenlere de Gandi Hikmet aracılığıyla oyunlar oynardı Mustafa. Meselâ Vedat (Barbaros) ile Naci'nin (Bengisu) tabiatları uyuşmu-

yordu. Üstelik Naci, Vedat ve Gandhi Hikmet birlikte liman projesi yapacaklardı. ‘Gandi,’ diye beni çağırdı. Ben de yanına gittim; bana yavaşça ‘Şu Naci ile Vedat’ın arasını açabilir misin?’ diye sordu. Ben de ‘Hay hay ağam,’ dedim. Ufak bir fitne fücurluktan sonra bu işte muvaffak oldum. Sonunda Vedat hocaya hesapları vermeye, Naci de resimleri teslim etmeye karar verdiler. Ben de bu işte hapyı yuttum. Çünkü benim proje olarak vereceğim bir şey yoktu. Hemen ağaya gittik: ‘Aman Mustafa ben bu işte yandım. Bu işi ben bozdum. Sen düzelt,’ diye ricada bulundum. Mustafa araya girdi ve bu hadisenin, onun muzipliği ile olduğu anlaşıldı. Hep beraber projeyi bitirdik ve zamanında teslim ettik. Bizim şakalarımız hiçbir zaman kırgınlıkla neticelenmezdi.” Mustafa’dan, notlarını kimseye vermiyor diye yakınırlarmış bazıları. “Derste tuttuğu notları kimseye vermezdi,” diyor sınıf arkadaşlarından biri. “Sen onları anlamazsın, dermiş. Notlarını vermezmiş, ama hemen oturur, istenen konuyu anlatmaya başlar. Bir gün de oturup anlatmaya vakti olmadığı için notlarını arkadaşına vermek zorunda kalmış: “Haklıydı, bu notlardan hiçbir şey anlamadım. Sadece başlıklarını yazmıştı bahislerin, altlarına da bir iki küçük şekil çizmişti.” ‘Büyük Hafıza’ için bu kadar yetiyordu; bu şifreleri görünce hemen meseleleri hatırlıyordu. Ve Mustafa İnan, Mühendis Mektebi’ni, belki de yirmi yılda bir görülen bir dereceyle, pekiyi ile bitirdi.

“Üçüncü sınıftan itibaren hafta sonlarında Mustafa, ortadan kaybolmaya başladı,” diye anlatıyor en yakın arkadaşlarından Namık Sılay, “Birçok Mühendis Mektebi talebesi gibi, liselilere matematik dersi verdiğini söylüyordu. Özel yaşantısından pek sözetmeyi sevmeyen Mustafa İnan, hafta sonu derslerinin neden bu kadar uzun sürdüğünü anlatmıyordu. Onu Adana’dan tanıyan arkadaşları da bir hemşerisinin kızına ders verdiğini söylüyorlardı. Bazen cuma (hafta tatili)

günleri de ortalıkta görünmüyormuş, yani Beyoğlu'na çıkıyormuş. Kadıköy taraflarında bir yere gittiği rivayet ediliyordu. Yol uzak olduğu için de gece yurda dönmüyormuş. Mustafa'nın bir ilişkisi olduğu muhakkaktı. "Bir arkadaşlık," diyerek sözü kısa kesiyordu Mustafa. Parmağında bir yüzük fi-lân da görmedikleri için, arkadaşları bunu geçici bir ilişki saydılar. Oysa Mustafa bu işi ciddi olarak programa almıştı: Uzun uzun düşünüyordu bu ilişkiyi. Bu düşüncüyü, Mühendis Mektebi'ni bitirinceye kadar sürdürdü ve İsviçre'de doktora yaparken de, meselenin daha büyük bir ciddiyet kazandığını anladı: yani bu konuda uzun zaman 'imal-i fikir' etmişti Mustafa Bey.

İkinci Bölüm

Genç Öğretmenin Sevgisi

Mustafa İnan kendini bildi bileli öğretmenlik yapıyordu, çocukluğundan beri iyi bir öğretmen olarak ün yapmıştı; onu tanıyanlar ya da duyanlar, ‘Aman Adanalı Mustafa’dan ders alsın çocuğumuz,’ diyorlardı. Mustafa Bey, Müzeler Müdürü Aziz Ogan’ın kızı Jale Hanım’ı da ‘ünlü’ bir öğretmen oluşu yüzünden tanıdı: "Lise son sınıftaydım, on üç kişiydik sınıfta. On üç rakamı uğursuzdur derler; bizim matematik öğretmenimizi de mektep açıldıktan bir ay sonra, Cumhuriyet Bayramı’nda askere aldılar. Dersler boş geçiyordu, zaman ilerliyordu. Bir gün bizim sınıftan Adanalı bir arkadaş bize, ortaokuldan beri matematikten zorluk çektiğini anlatıyordu: "Mühendis Mektebi’nin üçüncü sınıfında Adanalı bir genç var,’ dedi söz arasında, ‘Bir arkadaşım, onun sayesinde sınıfı geçmiş. Bu genç bizim sınıfa hafta sonları gelsin’, perşembe ve cuma iki gün kurs mahiyetinde ders versin.’ O zamanlar tatil cuma günüydü. Bütün sınıf ayağa kalktı, ‘Olur mu öyle şey?’ dediler. Müdür genç adamı ‘mektebin içine alır mı?’ Düşündük, Mektebin yanında bir arkadaşın evi vardı. Hafta sonu okuldan çıkınca, alışverişe gidiyoruz, bir arkadaşına gidiyo-

ruz diyerek onun evinde toplanalım dedik. Arkadaşlarımızın annesi razı olmadı. Ben de anneme söyledim: 'Tabii,' dedi annem. Adanalı arkadaşım ile ikimiz hafta sonları Mustafa'dan matematik dersi almaya başladık. Derslerde vaktin nasıl geçtiğini anlamıyormuş Jale Ogan; kendini matematik derslerine öylesine kaptırmış ki, liseyi bitirince Mustafa İnan, "Sen mühendis olmalısın," deyince bu teklifi hemen kabul etmiş. "Yok, dedi babam; kızlara göre bir iş değil bu, dedi.' Bir kız mühendis ne yapar? Bütün gün büroda oturur. Ben de önce Tıbbiye yazıldım, sonra da bursum çıkınca Almanya'ya gittim."

Bu kısa süre içinde Mustafa Bey, yeni ortamını çok benimsemişti. "Ben Almanya'ya gittikten sonra da, sanki hiçbir şey değişmemiş gibi, Mustafa hafta sonlarını bizim evde geçiriyormuş. "Bu ev, çocukluğunu ve ilk gençliğini yatılı okulların sıkıcı ortamında geçiren genç öğrenci için çok ilginçti. Bir kere, kimse yadırgamıyordu onu; üstelik, her şeyle ilgilenen, her şeyi bilen bu gence bütün evdekiler hayrandı. Jale Hanım'ın kızkardeşi piyano çalıyordu; Mustafa da ona müziğin matematik yönlerini açıklıyordu, alaturka ile alafranganın farklarından sözediyordu. Erkek kardeş Mengü de bu kalın kaşlı ağabeyden hoşlanmıştı: "Ablama ders vermeye gelmişti; 9-10 yaşlarındaydım. Onu ilk gördüğümde elimi iki kaşımın arasına götürdüğümü hatırlarım. Kalın kaşlı olduğu için beni çok etkilemişti. Akşamları, onun geldiği günler, her şeyden sözedilirdi. Mustafa ağabey muhakkak bir film anlatırdı. Her şeyle ilgiliydi; yalnız, sporcu değildi galiba: ilk defa bisiklete bindiğim gün beni bisikletin üstünde görünce çok hayret etmişti." Jale Hanım'ın küçük kardeşi Türkân Hanım da Edebiyat Fakültesi'ne gittiği yıllarda Mustafa İnan'dan nasıl yararlandığını hatırlıyor: 'Türkoloji sertifikası alacaktım ve Adanalı öğretmenden öğrendiği 'iştikak' sayesinde üniversite hocalarını bile hayrette bırakmış.

Bu ev yeni bir dünyaya açılıyordu: Evin çocukları piyano, keman çalıyordu. Erenköy'de çamlar arasında bir konakta oturuluyordu. Baba arkeoloji ile uğraşıyordu. Bu evde kızlar erkeklerden kaçmıyordu, bu evde Mustafa Bey gece yatısına bile kalabiliyordu. Hem de hafta sonu olsun da Mustafa gelsin diye dört gözle bekleniyordu. Mustafa, Almanya'da okuyan Jale Hanım'la mektuplaşıyordu ve evdekiler durumu bildikleri halde bunu hiç yadırgamıyorlardı. "Ben 'hocam' diye hitap ederdim mektuplarımda Mustafa'ya. Mustafa da 'kardeşim' diye başlardı mektuplarına. Oysa Mustafa'nın duygularını yansıtmıyordu bu resmî görünüş: Mustafa Bey, ilk günlerden Jale Hanım'dan hoşlanmıştı. Fakat çocukluğundan beri her işi ciddi ve uzun uzun düşünmeye alışmıştı, her zaman büyük adam gibi davranırdı Mustafa Bey. İki erkek kardeşini okutmak, annesine bakmak gibi sorumlulukları vardı. Hayatı, Erenköy'deki köşkte oturan insanların yaşantısı kadar gölgesiz ve rahat değildi. Hem sonra bir evlenme sözkonusu olunca acaba genç öğretmene aynı şekilde davranmaya devam ederler miydi? Çocukluğu yaşamadım, acaba gençliğimi yaşayabilecek miyim? diye soruyordu kendine. Galiba en iyisi, ilişkiyi bir arkadaşlık çerçevesinde sürdürmekti.

Mustafa İnan doktora yapmak için İsviçre'ye gidince Jale Hanım'ı ziyaret etti: Jale Hanım da ona müzeleri gezdirdi, arkeolojiden bahsetti. Mustafa Bey de İsviçre'ye dönünce Jale Hanım'a paketler dolusu hediyeler gönderdi, elbette çoğu yiyeceklerle doluydu paketlerin, çünkü savaş yıllarının en makbul hediyesi buydu. Jale Hanım'ın kaldığı pansiyonun sahibesi, durumu daha başından anlamıştı. Evde verilen bir ziyafette, 'kahverengi ceketli adam'ın Jale ile çok ilgilendiğini sezmişti. "Kim bu adam?" sorusuna Jale Hanım heyecan ve telâşla karşılık verdi: "Çok akıllı, çok bilgili bir adam, üstün bir adam." "İşte tam sana göre bir 'adam'." Jale Hanım

hemen aynı telâşla itiraz etti: "Aramızda sadece arkadaşlık var." Her zaman insana nasıl yardım edileceğini bilen bir arkadaş. İstanbul'dan ayrılırken bana en işe yarayan hediyeyi vermişti hocam: Almanca bir lügat. Her zaman insana o anda neyin gerekli olduğunu yalnız Mustafa bilirdi. İşte durmadan gönderdiği yiyecek paketleri de bunu göstermiyor mu?

Sonra dönüş başladı. İstanbul'a önce Mustafa İnan geldi. Jale Hanım'ın dönüşü çok uzun sürdü: çıkış vizeleri, savaş yıllarının yolları... Mektuplar kırk günde geliyordu. Her gün Erenköy'deki eve Mustafa İnan telefonla sordu, geldi mi diye. Telgraf çekmedi henüz, bugün de gelmez dediler hep. Jale Hanım yolda Bulgaristan'dan telgraf çekti, ama döndükten bir hafta sonra geldi telgraf. Mustafa Bey de bu yüzden istasyona gitmedi ve akşamüstü gene Erenköy'e telefon etti. Jale Hanım'ın babası, "Sen çık telefona Jale," dedi. Durumu artık herkes biliyordu, ama bu konuda kimse bir şey söylemiyordu evde. Mustafa İnan, Jale Hanım'ın sesini duyunca, "A, geldin mi? Şimdi geliyorum," diyerek telefonu kapattı hemen. "O günden itibaren hissettim ki Mustafa benimle başka türlü ilgileniyor. Ama ben, bu kadar değer verdiğim bir insanla aramızda kırgınlık olmaması için, tam kararımı vermeden evlilik konusunda konuşmak istemiyordum. Acaba evlilik hakkında ne düşünüyordu? En başta, acaba beni çalıştırır mıydı? Biraz Anadolu çocuğu olduğu için böyle düşündük herhalde. Hemen her gün bana geliyordu. Vapurdan inerken beni karşılıyordu. Gidip bir yere oturuyorduk ve konuşuyorduk." Jale Hanım evlenmelerinin söz konusu olmasından çok korkuyormuş. "Belirli yerlerimiz vardı; meselâ Cihangir'deki Ege bahçesi. Oralarda oturur, başkalarının evliliklerinden konuşurduk. Konu bizim durumumuza yaklaşıncı ben ustalıkla başka şeylerden sözaçardım. Bir gün, üstelik evde, misafirlerin olduğu bir sırada. 'Yarın seninle dört gözaltında konuşmak istiyorum,' dedi. Herhalde artık çok sı-

kılmıştı. Jale Ogan o gece uyuyamamış. Gitmiş annesine danışmış. "Biz, Mustafa için kimseye, nasıl bir insandır diye sormayız," demiş annesi, "İsteyen gelsin, Mustafa'nın nasıl bir insan olduğunu bizden öğrensın. Jale Hanım Almanya'da okurken, Erenköy'deki evde herkes Mustafa İnan'ın 'tiryakisi' olmuştu. "Ben de artık kaçamak yolu kalmadığını anlamıştım. Ertesi gün gene Ege Bahçesi'nde buluştular. "Mustafa gene ordan burdan konuştu, mevzuya girmedı. Sonra birden sigara paketinin arkasına bir şeyler karaladı ve önüme uzattı: "Ich werde mich riesig freuen wenn ich von Dir höre, dass Du mich als Dienen verlobten ansiehst ('Beni nişanlın olarak kabul ettiğini senden duyarsam, son derece mutlu hissedeceğim kendimi'). Altında kesin bir soru vardı: Ja oder nein?" ('Evet mi hayır mı?')." Anadolu'nun sıkılğan çocuğu Mustafa İnan, Almancaya sığınmıştı. "Biliyorsunuz kadınlar evet demezmiş; fakat artık kaçamak yolu kalmamıştı. Paketi aldım ve Mustafa'nın karaladığı satırların altına yazdım: 'Ja oder nein, das weiss ich nicht. Doch weiss Eins dass ich Dich lieb habe' ('Evet mi hayır mı bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa o da seni beğendiğimdir'). Mustafa bunu 'evet' kabul etti. Oradan Kadıköy İskelesi'ne indik hemen. Koşarak geldik âdeta iskeleye. Sevinç içindeydik. İkimiz de sanki uzun ve ağır bir yükten kurtulmuş gibiydik.

Belki Jale Ogan, Mustafa İnan'ı, Almanya'ya gitmeden önce de beğeniyordu, daha doğrusu seviyordu. Yalnız, bu konuda, bugün bile kesin konuşmaktan çekiniyor, ya da sıkılıyor olmalı ki, Mustafa Bey'e verdiği 'ich habe Dich lieb' sözünü, 'seni seviyorum' diye değil de, 'seni beğeniyorum' diye çeviriyor Türkçeye. Belki de Jale Ogan, ilk ders aldığı günlerden itibaren Adanalı öğrenciyi sevmeğe başlamıştı: hatta, anlaşıldığına göre, birlikte ders aldıkları kız arkadaşı da, Mustafa İnan'a âşık olmuştu. Yoksa, neden Mustafa'nın sigara paketini alarak bahçeye kaçıyordu? Jale Hanım da aca-

ba neden arkadaşını kovalayarak paketi elinden kapmak istiyordu?.. Hayır ondan değilmiş: "Mustafa çok sigara içerdi de; kafasını toparlasın, bize ders vermeye devam edebilsin diye sigarayı, onun koynundan almaya çalışırdım. Bu arkadaş matematik öğrenmeye Jale Hanım kadar meraklı değilmiş. İmtihanlarda da Jale Hanım'dan kopya çekiyormuş. Jale Ogan'ın, birdenbire ortaya çıkan matematik başarısından sınıf arkadaşları kuşkullanmışlar, bir gün sınıfta onu sıkıştırarak durumu itiraf ettirmişler. Ve Jale Hanım'a darılmışlar bu yüzden. Fakat Jale Hanım'ın umurunda değildi, genç kız başka şeylerle ilgileniyordu: "En çok ellerini beğenirdim Mustafa'nın. Uzun ve güzel parmakları vardır. Yazarken, kalem kendi yürüyormuş gibi olurdu. Kaleme böyle bakardım hayran hayran, kalemin arkasından giderdim. İnsan böylece, farkına varmadan en zor problemleri kavriyordu. Sınıfta tahtaya kalkınca da aynı kolaylıkla çözüyormuş meseleleri. Arkadaşları kıskanmakta haklıymış doğrusu: Jale Ogan iyi bir öğretmen bulmuş.

Jale Hanım'la tanıştığı yıl, Kerim Erim'in Mustafa'yı 'doçentim' diye arkadaşlarına takdim ettiği yıldır. Üçüncü sınıf talebesi Mustafa Bey'in dünyasını yenileştiren bir zamandı. Aziz Ogan'ın Erenköy'deki yaşantısının ve Kerim Erim'in kişiliğinin genç öğrenciyi etkilediği bir zamandı. Kerim Erim de, Mustafa İnan gibi mühendislik eğitimi görmüştü. Çok genç yaşta Almanya'da doktora yapmıştı. Mustafa Bey de doktora yapmak istiyordu. Kerim Bey bilimin Mühendis Mektebi'nde öğretilenden daha derin bir şey olduğunu sezmışti ve bu yüzden matematik doktorası yapmıştı. Matematik, Kerim Erim'in hayal dünyasına daha uygun gelmişti. Mühendis Mektebi'ne hoca olunca da teorik matematiğe önem vermişti derslerinde. Mühendisler için gerekli olan matematiğin ötesine geçmiş, iki ya da üç boyutlu uzay yerine, 'n' boyutlu uzaydan sözlemeye başlamıştı. Öğrenciler durum-

dan çok memnun değildi; onlara göre hoca, projelerinde yararlı olacak bir uzay ve hesap bilgisi yerine, kendini tatmin etmek için soyut kavramları öğretmeye çalışıyordu. Kerim Bey'in 'doçenti' Mustafa, hocasına hayran olmakla birlikte, öğrencinin gerçeklerine daha yakın bir yolu seçti; doktorasını, uygulama alanıyla ilgili bir konuda yaptı. Zürih'te fotoelastisite laboratuvarlarında çalıştı. Köprü hesaplarında ortaya çıkan yeni problemleri çözebilmek amacıyla, köprü modelleri üzerinde deneyler yaptı. Ülkesine dönünce de 'Tatbiki' yani uygulamalı Mekanik Kürsüsü'nü kurdu. Yapı Malzemesi Laboratuvarı'nı uzun süre yönetti.

"Peki," dedi genç adam, "neden yalnız mekanikle, matematikle uğraşmazdı? Yöneticilikle birlikte hocalık ve daha birçok işle uğraştı?" Profesörle birlikte lokantada yemek yiyorlardı. "Evet," dedi profesör, "Meselâ yemek yerken de iyi bir yemek nasıl olmalı diye düşünürdü Mustafa. Yaşadığı her olayı bütün derinliğiyle içinde hissedirdi." Delikanlı, "Bence bu kadar dağılmamalıydı, diyerek görüşünü belirtti. "İstersen onu daha yakından tanıdıktan sonra verelim bu kararı. Bazıları hayatları boyunca yürürlükte kalan bir 'iç yönetmelik' yaparlar kendileri için. Hayatları boyunca bu yönetmeliğe uygun bir yaşantı sürdürürler. Mustafa gibi, daha tabii yaşamayı, eğilimlerine uygun yaşamayı seçenler için böyle bir yönetmeliğe göre yaşamak oldukça zordur. Belki de kendilerine güvendikleri için, böyle bir 'iç yönetmelik' gereksizdir onlar için. Ben bunu anlıyorum; meselâ benim de bu çeşit bir yönetmeliğim olsaydı, oturup seninle bu kadar uzun zamanı birlikte geçirmezdim. Düşünürdüm ki sen bir öğrencisin ve ben de bir profesörüm; ben bilim adamıyım, sen henüz bilime yabancısın. Mustafa bu konuda benden de ileri giderdi: seninle konuşmakla kalmazdı, oturur hemen seni üniversite derslerine hazırlamaya başlardı... Mustafa her şeye hakkını vererek yaşıyordu, içinden öyle geliyordu. İşte Jale

Hanım'la ilişki kurduğu zaman, ona evlenme teklif ettiği zaman da yeni bir yaşantıya kaptırmıştı kendini. Üstelik bu yaşantıda birçok güçlükler ortaya çıkıyordu. Jale Hanım'la evlenmesi, Mustafa İnan'ın ailesi içinde bir problem olmuştu. Nişanlısına, bir yıl sürer evlenmemiz, demişti. Annesi vardı, okuyan iki kardeşi vardı, taşranın tutucu gelenekleri vardı. İstanbul'a yeni gelen annesi, oğlunun evlenmesinden yana değildi, geleneklere göre kızı ailesinden gidip istemek gerektiği halde buna yanaşmıyordu. Mustafa Bey de sevinç ve üzüntü arasında çelişkili bir durumda kalmıştı. Profesör içini çekti: "Eve gidelim; sana Mustafa'nın o günlerde yazdığı mektuplardan parçalar okumak istiyorum. Bu durumu Mustafa'nın ağzından öğrenmeni istiyorum.

Bu mektuplar 1943 yılında yazılmıştı. Mustafa Bey bir yandan Mühendis Mektebi'nde muallim muavinliği yapıyor, bir yandan da lise öğrencilerine matematik dersleri veriyordu. Nişantaşı'ndaki evinden Bostancı'ya gidiyordu özel derslerini vermek için. Bu arada, II. Dünya Savaşı'nın karanlık günlerinde, iki ay süreyle tekrar askere alınmıştı. Bütün bunlar bir yana, aylar geçiyordu ve evlenme problemi bir türlü çözümlenemiyordu:

Şimdi saat tam 24.00. Bu satırları dizimin üstünde yazıyorum. Herkes uykuda. Yazarken kendimi sana daha yakın hissediyorum. Bugün beni biraz kederli buldun.

Sevincin verdiği bir durgunluk olacak. Tahtel-şuurda gizli olan hislerin tazyiki olacak. Bilsen, malûm ve muayyen saatlerden sonra senden ayrılmak bana ne kadar acı geliyor. Artık kendimi böyle zamanlarda o kadar mecalsiz hissediyorum ki, trende, vapurda âdeta şuursuz, kalabalık içinde sürüklenip gidiyorum. Nerede, ne yapıyorum hiç farkında olmuyorum; hareketim

tamamen insiyakî oluyor. Zihnim hep seninle, hep bizimle meşgul oluyor. Hayatın bazı zorlukları altında bazen kendimi bu kadar yorgun hissederken, senin tatlı gülüşün neşe ve sıhhatli çehren bunları bana hep unutturuyor. Kendimi daha şevkli ve daha sakin hissediyorum. Bugün belki durgun hâlimden başka şeyler anladın veya anlamak istedin. Seni samimî olarak temin ederim ki, hâlim tamamen samimî idi ve hiçbir şey ifade etmek için takınılmış sunî bir vaziyet değildi. Dün bilhassa kendimi çok yalnız hissettim. Bende acı ve hasrete karşı müthiş bir mukavemet olduğunu tahmin ediyorum. Belki bu düşüncemde aldanıyorum. Fakat böyle olmasa dahi hasretten ve ıstıraptan bir çeşit zevk duymaktayım. Belki bunu marazi bir ruhun kararsızlıkları olarak telâkki edeceksin... Bilmiyorum belki de öyle... Sen çok iyisin, açıksın... dünyada bundan daha mesut bir şey tasavvur edemiyorum.. Zaten bu büyük âlemde kendimizi ayrı ayrı düşünecek olsak mutlak değerimiz sanki nedir... eğer birimizin bir kıymeti varsa, o da diğerinin ona verdiği değerdir... aşk muhakkak derin bir dostlukla başlar. Seni bilmeden ve tanımadan önce de ben daima sevdim. Fuzulî'nin dediği gibi, bende ezelden beri aşk istidadı var (Bende Mecnûn'dan füzûn âşıklık istidâdı var). Daima kalbimde bir ateş vardı. Öyle muayyen bir şey yoktu, yalnız daima içli idim.

Bu mektubun yazıldığı günlerde Mustafa İnan, Jale Hanım'ı her gün görüyordu. Sonra, kısa süren bir ayrılık oldu:

Dün de tren istasyonunda ortada kaldım. Kendimi öyle yalnız hissediyorum ki. Halbuki vapurda seni yavaş yavaş kaybetmiştim. Daima uzaklaşan senle hiç ol-

mazsa gözle rabıtayı kaybetmemiştim... Gardan çık-
tım. Vapur bekliyorum. Hava çok tuhaf. Boyuna renk
değiştiriyor. Goethe'nin mısralarını hatırlıyorum.

*Nur wer die Sehnsucht kennt, weiss was ich leide
Allein und abgetrennt von aller Freude
Sehe ich ins Firmament nach jener Seite
Ach! der mich liebt und kennt, ist in der Weite
Es brennt mir, es schmerzt meine Eingeweide
Nur wer die Sehnsucht kennt, Weiss was ich leide*

*(Özlemi tanıyanlar ne çektiğimi bilirler.)
(Yalnız ve bütün zevklerden uzak)
(Göğün o tarafına bakıyorum.)
(Ah! Beni seven ve tanıyan çok uzakta.)
(İçim yanıyor, içim sancıyor)
(Özlemi tanıyanlar ne çektiğimi bilirler.)*

‘Eingeweide’ kelimesi hoşuna gitmemişti, değil mi?
Tramvayda camlara çarpan damlaların şekilleri ara-
sında hep seni aradım.
İkimizin çilesi ne zaman bitecek?

Evet evlenme çilesi uzuyordu; Mustafa Bey. Erenköy’ün
tozlu yollarını ve orada yaşayan Jale Ogan’ı düşünüyordu.
Mustafa Bey’in annesi de, oğlunun tozlu ayakkabılarına ba-
karak, ‘Gene Jale’ye gelmiş,’ diyerek endişeleniyordu. Musta-
fa Bey, değişik bir heyecanı bütünüyle yaşıyordu:

Ben evde bir köşede oturuyordum. Mektubunu derhal
açamadım. Bir müddet yanımda dolaştırdım. Okusam
derhal bitecekti.

Fuzulî'yi hatırlıyor sık sık:

Aklıma Fuzulî'nin şu satırları geliyor:

*Gehî şevk-ı visal-ü geh belâ-yı hecr ile zârım
Özüm hem bilmezsem derdim nedir ben nice bimarım
Gam-ı aşk içre bin dermânı yok derde giriftârim
Bu yetmez mi ki bir derd artırırsın derdime hem sen*

Anlamadığın kelimeler olursa lügattan bulursun, yahut da ben sana söylerim.

Malatya'dan bu mektubu trende yazıyorum, onun için bu kadar titrek oluyor. Ben hep kederli yüzlü Jale'yi düşünüyorum. Sana bu mektubu Fuzulî Divanı üzerinde yazıyorum. İşte sana birkaç satır da ondan:

*Cânımın cism ile zevk-ı ittisâli kalmadı
Ah kim sensiz dirilmek ihtimali kalmadı*

Günler beklemekle geçiyordu:

Bugün sabahtan akşama kadar senden posta bekledim. Mektebe akşam sekizde telefon ettim. Şimdi geldi dediler. Dokuzda mektebe gittim aldım. O kadar tatlı acılar çektim ki tarif edemem.

Hava bozdu, benimle beraber matem tutuyor.

Dün âdeta kendimde olmayarak dolaştım. İskeleden ayrıldıktan sonra, sen gözden kaybolduktan sonra Şevket'i aradım... yoktu. Çok yalnız kalmıştım. Velhasıl çok üzgündüm. Doğrusu dün şaşkın vaziyetteydim. Saadetimiz hakkında içimde çok üzüntü var.

Bu satırları okurken sen yalnız başbaşa bu satırlarla berabersin, ben ise yalnız senin hayalinle...

Dün senden ayrılırken ahvâlimde bir başkalık, bir durgunluk olduğunu söyledin. Gitmemem için ısrar ediyordun. Bilsen ısrarına ne kadar sevindim. Herhalde yorgunluğun tesirinden olacak, öyle sakın bir hal takınmıştım. Bundan evvel, yani 3 numaralı mektupta anlattığım gibi zihnen çok yorgundum. Bundan başka dört saat ders verdim (özel ders). Havanın sıcaklığı ve ayrıca da Bostancı'dan mahut yoldan yaya olarak size geldim. Yolda hep bir gün evvelki mesut hâlimi -ister sen hâlimizi- düşündüm. Buna mukabil o gün yollarda pek yalnızdım. Onun için hızlı yürüdüm. Bir an evvel bu boğucu sıcak ve beni ezen düşüncelerden uzaklaşmak istedim. Sen de geç geldin, seni çok bekledim. Sonra senin odanda kitap okudum. Gözlerim bu suretle pek yorgun görünüyordu. Sonra senin birkaç sözün de bunlara ilâve edilince kendimi daha büsbütün halsiz buldum. Aslında söz senin değildi. Fakat doğrusu yanlış anlaşıldığıma çok üzüldüm. (Burada Mustafa İnan, Jale Ogan'ın annesi ve babasıyla kızlarını isteme meselesine dokunuyordu.) Memleketteki cari seromonileri yerine getirmek için uygun fırsat kolluyorum.

Fakat günler geçiyordu ve Rabia Hanım bir türlü Erenköy'deki konağa gitmiyordu Jale Hanım'ı istemek için. Mustafa Bey de üzgün mektuplar yazıyordu nişanlısına. Rabia Hanım bu işe bir türlü yanaşmayınca, Mustafa İnan da eniştesini razı etti ve Jale Hanım'ı resmen istediler babasından. Sonrası çok hızlı geçti; uzun süren üzüntüler birden sona eriverdi; sonra nikâh günü Taksim Belediye Gazinosu'nda yemek yenildi ve elbette birlikte resim de çektirildi, fakat hepsi bu kadar. Mustafa İnan, annesini ve kardeşlerini eski evinde

bıraktı ve yeni tuttuğu eve karısını eşikten kucağında geçire-
rek taşıdı: Adanalı Mustafa yeni alışkanlıkların ve yeni bir
düzenin insanı oluyordu bundan sonra. Ne var ki bu düzen,
yeni evliler için kolay olmadı: Anneye ve kardeşlere bakıldı,
iki evin kirası... geçim zorluğu başlamıştı. Ayın sonunu getir-
mek için ikinci mevki tramvaylarda yolculuk ediliyordu.

Mustafa İnan'ın eniştesi Nedim Kozacıoğlu gene yardım
etmek istedi onlara: Genç doçente birlikte müteahhitlik yap-
malarını teklif etti. Mustafa Bey de durumu, olduğu gibi ka-
rısına ilettili, "Bak Jale, dedi, "eniştemle birlikte yollar yapa-
cağız, inşaatlar alacağız. Evimiz de olacak, arabamız da. Çok
rahat yaşayacağız. Ne dersin?" Durumları gerçekten zordu:
eve et 'yüz gramlarla', odun da 'beş on kilolarla' alınabiliyor-
du. Jale Hanım kocasının ne düşündüğünü sordu. "Ben," de-
di Mustafa İnan sıkılarak, "piyasada mühendislik yapamam;
daha doğrusu zorlukla yaparım. Ben öğretmenlik için yara-
tılmışım. Devlet beni daha iyi yetişmem için Avrupalara gön-
dermiş. Gerçi eniştem tazminatı ödeyecek devlete; ama bu
arada benim yetişmem için devletin beklediği yıllar ne ola-
cak? Bu zaman içinde başkasına bu parayı harcarlardı, şimdi
de bu adam ellerinin altında olurdu. Ben bu davranışı bir
ihanet gibi görüyorum doğrusu. Karısı da ona cesaret verdi
ve genç adam müteahhit olmak yerine profesör olmayı seçti
ve bu kararından bir yıl sonra, 1945 yılında profesörlüğe
atandı.

Yetmiş beş lira aylık alıyordu Mustafa İnan. Nişanlısını
Salih Murat'a (Uzdilek) tanıştırdığı gün de odada bulunan
bir tanıdık aracılığıyla Şişli'de küçük bir apartman dairesi
tutuldu. Jale Hanım da, babasının evindeki tavan arasında
sedef kakmalı birkaç parça eşya bulmuştu. Cilâsız ve sedef-
leri dökülmüş eşya tamir ettirildi, ev biraz bir şeye benzedi.
Düzenli bir hayatı özleyen Mustafa İnan, her şey yolunda
gitsin istiyordu. Fakat ev işleri zordu, leyli meccanî Mustafa

Bey'in elinden pek iş gelmiyordu. Soba, yanlış kurulduğu için tütmeğe başlamıştı ve borulardan eşyanın üstüne zifir akıyordu. Mustafa İnan düşündü ve kusuru sobanın yakılmasında buldu. Sabahları sobayı yakan Jale Hanım'a 'soba nasıl yakılır?' konulu teorik bir ders verildi; fakat soba tütmeğe devam etti. Karısının uygulamasını yetersiz bulan genç profesör, bir pazar günü işe kendisi girişti. Jale Hanım sonucu tahmin ettiği için içerideki odaya kaçmıştı, pencereden dumanın ne zaman çıkacağına bakıyordu. Mustafa Hoca'nın 'tatbikatı' başarısızlıkla sonuçlandı ve son anda odaya giren karısı eşyaları kurtarmayı başardı.

11

Zor Yıllar

İşler kolayca yoluna girmedi; eşya sözden anlamıyordu. Baca deliği ile borunun birleşme yerindeki hatanın bulunması kolay olmadı. Sonra perdelerin takılması yeni meseleler çıkardı. Jale Hanım böyle işlerde yalnız kalıyordu: "Perde rayının bir tarafı sarkıyordu, öteki tarafı da neredeyse düşecekti. Mustafa ise içerde, masasında çalışıyordu. Yatak odasının perdesini yapmak lâzım dediğim zaman, isteksizce yerinden kalktı ve merdivene çıkarak rayın sağlam tarafını da düşürdü. Ben içeri koştum ve başka âletler getirdim. Döndüğüm zaman Mustafa'yı gene masasının başında, kitabına dalmış bir durumda buldum. Perdeyi çoktan unutmuştu. Jale Hanım bu gibi işlerde kocasının pek yararlı olamadığını ve yararlı olamadığına çok üzüldüğünü gördü sonunda ve onu böyle konularda bir daha rahatsız etmemeye karar verdi. Bundan böyle pratik sorunlarla kendisi ilgilenecekti. Mustafa İnan da bu sorunlar hakkında sadece teorik görüşlerini bildirmekle yetiniyordu. Bu teorilerin, Jale Hanım gibi tatbikatçılar tarafından uygulanması sırasında, bazen yerine getirilmesi güç olan emirler verdiği de oluyordu; fakat zamanla

bu tutumunu da değiştirdi ve bütün işleri karısına bıraktı.

Üniversitede de işler bir günde yoluna girmedi. ğrencilerinin çoğu, Mustafa İnan'ın leyli meccanî kaderini yaşıyordu. Onlar da sinemaların hep duhuliyesine gidiyorlar, ucuz meyhanelerde bir iki kadeh içebiliyorlardı. Allahtan mektep bitince bu eziyet de bitecekti. Yoksa soğuk yatakhanelere, kötü yemeklere, ışsız çalışma salonlarına katlanılır mıydı? Bir kere şu okul bitsin, bak o zaman neler olacaktı. O zaman bütün kapılar açılacak, bekâr öğrencilere oda kiralamaktan çekinen anlayışsız ev sahipleri önlerinde yerlere kadar eğilecek, garsonlar onları kapılardan karşılayacak, güzel kızlar uzun kirpiklerinin arasından onlara hayranlıkla bakacaktı; güzel bir akşamın sonunda kaloriferli evlerin sıcak yatakları onları bekleyecekti. ğrenim yılları uzadıkça böyle elle tutulur isteklerden başka bir şey düşünülemez oluyordu. Mustafa İnan gibi, kendilerinden bir şeyler beklenen öğrencilerin çoğu, kısmetlerini serbest piyasada arıyorlardı. Üniversiteye asistan bulmak kolay olmuyordu. Üniversitede kalmak, hayata atılmamak gibi görülüyordu. Peki hayata atılanlar ne yapıyorlardı? "Düşünme yeteneğini gittikçe kaybettiğimi hissediyordum," diyor bunlardan biri, "karşıma çıkan meselelerin, öğrendiklerimle hemen hiç ilgisi yoktu; bunların hakkından gelmek için öyle uzun boylu düşünmeye ihtiyaç yoktu, yalnız koşuşmak gerekiyordu. Böylece, en az düşünen insanlardan biri oldum zamanla."

Leyli meccanîler okulu bitirdikten sonra yıllarca devlete ucuza satıyorlardı emeklerini. Düşük aylıklı işlere tayin ediliyorlardı; yarı a yarı tok geçirdikleri öğrencilik yıllarını çok pahalı ödüyorlardı. Sonra bir gün ortadan kaybolarak devlete olan borçlarını ödeyecek duruma gelinceye kadar izlerini belli etmemeye çalışıyorlardı. 'Hizmeti mecburiye' bir gölge gibi peşlerini bırakmıyordu. Kelimenin anlamında bile ürkütücü bir şey vardı: 'Hizmete mecbur' birtakım insanlar, bu

mecburiyetlerinden kaçmaya çalışıyorlardı. Devlet hizmetinin bu üvey evlâtları, yorgunluk ve yoksullukla geçen öğrencilik yıllarının hesabını neden böyle ağır bir şekilde vermek gerektiğini anlayamıyorlardı. Mustafa İnan onlar gibi düşünmüyordu; ama onları da ayıplamıyordu. Kendini para kazanmak zorunda hissedenlere her zaman anlayış göstermişti. Kendisine getirilen işleri arkadaşlarına devrederdi; dışardan proje alan asistanlarını hoşgörü ile karşılardı. Kimseyi Mustafa İnan gibi davranmaya zorlamazdı; onu böyle olmaya kimse zorlamamıştı ki.

Mustafa Bey'i düzenli yaşamaya da kimse zorlamamıştı; ama Mustafa İnan 'harfiyen' uyguladığı bir 'dış yönetmelik' yapmıştı kendisi için: Sabah altıda kalkıyordu ve okul yıllarında spora uzaktan bakan Mustafa Bey, kalkar kalkmaz yarım saate yakın jimnastik yapıyordu. Sonra her sabah muhakkak traş olurdu. Elbiseleri ütülü, gömleği temiz olmalıydı. Yakası paçası bir tarafta olan hocaları öğrenciler pek ciddiye almazdı çünkü. "Evde en küçük şeylere bile dikkat ederdi," diyor Jale Hanım, "Çay bardağı daha önceden ısıtılmış olmalıdır, yumurta ve kızarmış ekmek öyle ayarlanmalıdır ki, ikisi de birlikte aynı sıcaklıkta sofraya getirilsin." Üstelik evde bir de bebek vardı artık; ikisi de çalıştıkları için Jale Hanım'ın aylığından beş lira fazla alan bir de dadı vardı.

Hüseyin'in doğumunda 'dış yönetmelik' biraz zorlukla uygulanmıştı. Özel bir klinikte doğum yapmak mümkün değildi. Genç karı-koca devlet hastanelerine karşı bir güvensizlik duygusu içindeydi: Doğumdan sonra çocukları karışmaz mıydı acaba? Böyle hikâyeler çok anlatılıyordu da. Sonunda Haydarpasa Nümune Hastanesi'nde tanıdık bir doktor bulundu, kendilerine bu konuda teminat verildi. Hastaneden çıkınca bebek için karyola alacak para olmadığı için, küçük Hüseyin bir sepette büyütölmeye başladı. Ailenin büyükleri onların parasızlığının derecesini bilmedikleri için, bu sepet

meselesini biraz fazla 'modernlik' sayıyorlardı: Çocuk sepetten düşebilirdi. Mustafa İnan, damdan düşüşünü hatırlayarak ürperiyordu. Bu yüzden, hiç istemediği halde kürsüye getirilen bir betonarme hesabını yaptı ve kazanılan parayla hemen bir parmaklıklı karyola ve 'park' alındı Hüseyin için. Benim çocukluğumda bebekleri kül üstünde oturturlardı çişlerini yapsınlar diye. Hüseyin başka türlü büyütülmeli, sonra kötü hatıraların izlerini taşıy ömrü boyunca.

Sabahları Mühendis Mektebi'ne yürüyerek giderdi. Yolda divan şairlerinden gazeller ezberler ve çoğunlukla o sabah vereceği dersi düşünürdü. Sınıfta, sanki hiç hazırlanmadan anlatıyormuş izlenimi veren Mustafa Hoca, yolda yürürken vereceği dersi önceden yaşıyordu kafasında. Fikri Santur Hoca, tahtayı, resim yapar gibi doldururdu ve kompozisyonunu bitirince de elinden tebeşiri bırakırdı ve tam o sırada zil çalmış olurdu. İnsan bir film gibi takip ederdi her şeyi tahtada. Adımlarını sıklaştırdı: Birazdan eş dost kürsüyü istilâ eder, hemen gidip hazırlanmalı derse. Ceplerini karıştırdı: tamam, problemleri sağ cebimize yerleştirmişiz. Bu sınıfın ortalaması pek iyi sayılmaz, formülleri çabuk geçmek olmaz. Çocuk da dün gece çok ağladı. Dadı da hasta. Kamarot Sokağı'ndan geçiyordu. Çocuğun bezleri de yıkanmadı: sular kesik çünkü. Talebeden biri uykulu gözlerle bakarsa söylerim hemen: öğlum sular mı kesik? Neden yıkamadın yüzünü? Sorma, bizim evde de çocuğun bezleri... Salih Murat yamandır, muhakkak bir espri bulur her dersinde. Gülümsedi; Salih Murat Hoca tahtaya bir eşek çizmiş, fizik problemiyle ilgili tabii. Bir elips çizmiş, içinden dört tane çubuk çıkıyor. Çocuklar gülmüşler. Ne gülüyorsunuz? Her eşek sizin gibi olmaz ya. Bu Salih Murat da kaç yılın adamıdır. Artık modası geçmiş diyorlar. Ben severim. Herkesten bir şey öğrenilir. Arkadaşlar da çırpınırlar. Bu adamdan ne anlıyorsun? Antikanın biri. Ben de antika meraklısıyım gardaş, bak arkeoloji müzesi müdürü Aziz

Ogan'ın kızını aldım; Salih Hoca'yâ da otuz beş lirayı ödeyemedik daha. Jale hastaneden çıkalı çok oldu halbuki. Gene de Salih Murat Hoca kadar dağılmak iyi değil galiba. Bizim asistan Murat Dikmen soruyordu, nasıl ders anlatılır, diye. Bak oğlum Murat, dağılmayacağın, hep anlatacağın dersi düşüneceksin. Sınıfa girdin mi, kapıyı kapadın mı, sana Allahtan başka karışacak kimse yoktur. Yok, biraz karışan olur: geç kalarak beş dakikada bir sınıfa dalan düşüncesiz talebe vardır. Talebeler demeyeceksin, çünkü talebe zaten çoğuldur, 'talib'in çoğuludur. Talip, yani istekli. Demek bizim çocuklar istekli ha. Gülümsedi. Ön sırada oturan uzun bacaklı 'talip' hiç istekli görünmüyor da. Bir kere not tutmuyor. Sen de tutmazdın. Benim durumum başka. Neyse bu uzun bacaklı talip de son günlerde fazla göze batmamak için ön sıraya oturmuyor. İyi de oluyor, hiç olmazsa dikkatimi dağıtmıyor. Her şeyi görmek de iyi değil galiba. Çevresine bakındı: mektebe girmişiz bile. İşte Sacit geliyor, ona tatbikatta yapacağı problemleri anlatmalı. Sacit Bey'den bir sigara istedi. Pencerenin kenarına oturdular. Şunları yaptırırsın tatbikatta. Ben odaya gidiyorum Sacit; hiç olmazsa yarım saat beni kimse rahatsız etmesin, olur mu?

Gümüşsuyu'ndaki binanın bir odasında Teknik Mekanik Kürsüsü'nün profesörleri ve asistanları hep birlikte oturuyorlardı. Mustafa Hoca evden getirdiği yemek tasını masasının gözüne yerleştirdi, çekmecesinden çıkardığı küçük kâğıt parçalarına yazılmış notlara bakarak düşünmeye başladı. Yüzü duvara dönük oturuyordu: Masayı öyle yerleştirmek gerekmiş. Hoca, bu küçük odada, asistanlarına Teknik Üniversite'nin ilk doktoralarını yaptırıyordu. Seminer diye bir şey olduğunu da göstermek gerekiyor; yalnız asistanlara değil, bütün mektep alışmalı bu işe. Asistanların da para durumu pek iyi değil. Gelecekleri de parlak görünmüyor: Benim iki yıldır aynı elbiseyi giydiğimi görünce moralleri bozuluyor.

Dışardan bir iki iş alsalar da biraz vaziyetlerini düzeltseler. Benden çekiniyorlar. Peki ne yapsınlar yani? Doktora yapsınlar, imtihanlara girsinler, sonra doçentlik tezi, gene imtihanlar... sonra da iki yıldır aynı ceketle dolaşan bir Mustafa İnan mı olsunlar? Ben de dışardan proje filan alsam mı acaba? Düşündü. Olmaz, benim için lâzım olmayan bir sürü şey öğrenmiş olurum. Üstelik bende bu hafıza varken, bu lüzumsuz bilgileri istesem bile unutamam: Keşif bedeli, ihale dosyası, birim fiyatlar, yüzde yirmi beş müteahhit kârı, 0,00725 çarpı 2,546 artı 118,842, hesap tabloları, hesap cetvelleri, kirishler, kolonlar, döşemeler, aynı formüllerin farklı sayılarla yüzlerce kere tekrarı... bunaldı. Asistanlar yapsın ama. Ayrı bir odaları olsaydı çalışırlardı. Benim yanımda utanıyorlar: Neyse bunu bırakalım. Sınıfı, öğrencileri gözünün önüne getirdi, karatahtayı gözünün önüne getirdi, koridorları, kapıyı, pencereleri... gidelim de düşündüklerimizi baştan yaşayalım. Allah yardımcımız olsun.

Evet, Allah yardımcımız olsun, diye düşündü Mustafa İnan: Sobamız iyi yansın, çocuğumuza iyi bakılsın, ayın sonunu getirecek paramız olsun, duraklarda uzun zaman tramvay beklemeyelim, suyumuzu soğuk içebilmek için bakkalda buz bulabilelim -belki bir gün buzdolabımız bile olur- bütün bunları düşünmekten vakit kalırsa memleketimize yeni bir mekanik anlayışı getirebiliriz herhalde; 'fotoelastisite'yi bile öğretebiliriz. Halbuki beyler, ilim adamı ender yetişen bir kuştur, ona itina edilmelidir. Meselâ İsviçre'de... evet ama, İsviçre başka, onlar zengin. Canım Hindistan'da bile âlimler, hem de atom âlimleri yetişmiyor mu? Mesele, zenginlik fakirlik değil. Mesele, zihniyet meselesi. Peki laboratuvar olmadan nasıl tanıtacaksın fotoelastisiteyi? Olur, önce elastisiteyi öğretelim öyleyse.

Çok şeyi tanıtmak gerekiyordu; kulaktan dolma bilgilerle kurum satan sözde bilginlere daha çok dersler vermek gere-

kiyordu. Mühendis Mektebi'nde -daha doğrusu sadece adı değişerek müderrisleri profesör oluveren Teknik Üniversite'de- Einstein fiziğinin hatalı olduğunu ispat ettiklerini zanneden profesörler vardı. Bunlar üstelik öğrencilerine, toplama-çıkarma-çarpma-bölme fiziği gösteriyorlardı. "Önce şu mekanik denen şeyi bir bilim seviyesine çıkarmalı, onu bakkal hesabı olmaktan çıkarmalı, diye düşündü Mustafa Hoca. Matematik aslında nedir? onu göstermeli. Fakat insanları karşısında bir cephe olarak görmeyi sevmiyordu, eski kafalıları ürkütmekten çekiniyordu. Sonra 'Talebe anlamaz' adlı korkunç silahla dikilirlerdi karşısına.

Bu yüzden, matematikçilere de haber vermeden matematikten sözetmeye başladı derslerinde. Matematikçilere gidip de 'Mekanikte lâzım oluyor, şu vektöriyel cebri anlatın' demedi; Teknik Mekanik konuları içine vektöriyel cebir de sıkıştırıldı. Mustafa İnan'ın bu tutumu, derslerinin bir matematik fizik bütünlük kazanmasını sağladı. Onun dersini dinleyenler, sanki daha önce bir şey öğrenmemiş olmanın sıkıntısını çekmezlerdi, sanki her şeyi yeni baştan Mustafa Hoca öğretirdi onlara.

"Bazıları bu tutuma karşı çıkabilir," dedi orta yaşlı profesör. "Öğrencinin seviyesini düşünmeden, bir bakıma devekuşu gibi, teori kumuna başlarını sokarlar. Talebenin yüzüne hiç bakmazlar, anlamayan gözleri görmemek için. Mustafa, on beş yaşından beri hocalıkla uğraşıyordu; talebenin durumunu, onların gözünden anlardı. Yalnız talebenin değil, asistanın, doçentin, profesörün... öğretme konusunda yaman bir ruhbilimciydi.

Evet mekanik bir bakkal hesabı olmaktan çıkarılmalıydı; ama bir 'vektör cebri' durumuna da getirilmemeliydi. Bilim adamı, öğretirken, sadece kendini tatmin etmeyi düşünen bir bencil değildi. Önce temel kavramlar, bütün açıklığıyla verilmeliydi. Bazıları yeni bir şey öğrenince hemen kapalı kapılar

ardında kendilerine ün kazandıracak ayrıntılı araştırmalara girer. Herkesten önce bilim dünyasında bir yıldız gibi parlamak ister. Mustafa Hoca hemen seminerler düzenledi; insanların öğrenmeye ihtiyacı vardı ve Mustafa Hoca'da mülkiyet duygusu hiçbir alanda gelişmemiştir, bildiklerine yalnız kendisi sahip olmak gibi bir hırsla yanıp tutuşmuyordu. Onun bu huyunu hemen anladılar. Herkes hocanın konferanslarına, seminerlerine koşmaya başladı. Hemen her doktora yapan asistan, başı sıkışınca hocanın yardımına başvurdu.

Profesör, "Üniversitede ilk doktorayı Mustafa yaptırdı, dedi, "ilk doktora yapanlardan da biriydi. Bununla birlikte daha çok araştırma yapmadığı, daha çok makale ya da kitap yazmadığı için bugün onu eleştirenler var. Böyleleri, bütün bildiklerini Batı'da, yabancı ülkelerde öğrendiklerini sanıyorlar. Yabancı ülkelerde gözlerinin açıldığını düşünüyorlar. Ne var ki, bütün bunlar Batı'da çoktandır biliniyordu ve yıllardır insanlarımız Batı'ya gidip geliyordu. Mekanik denilen bilim dalı, nedense bu kürsünün başına Mustafa Hoca geçtikten sonra birdenbire ve kendiliğinden baş döndürücü bir hızla ilerlemeye başladı. Profesör düşündü; "Her şey birdenbire oldu, diyor şair. Yani bir de bakıyoruz sabah olmuş. Zaten olacaktı, diyoruz. Peki nasıl oldu? Ne oldu? Zor zamanlar nasıl geçirildi? İnsan ne kadar üzüldü? Kendini nasıl yıpratmış, bir gün unutulacağını bildiği halde? Vallahi bilmem ki? Ben o sırada çok şeydim... bilemiyorum.

"Mustafa'nın en yakın arkadaşlarına soruyorsun: Nasıl bir insandı? Çok mükemmeldi, -Allahtan bunu unutmamışlar- tatlı tatlı gülümsüyor, gözleri uzaklara dalıyor. İşte, şimdi bana müthiş şeyler anlatacak diyorsun. Yıllar geçmiş, ne yapalım? diyor sonunda. Ama çok iyi hatırlıyorum: Çok koşuşturdu, durup dinlenmek bilmezdi, hep bir şeylerin eksikliğinden sözederdi, ne yazık ki neyin eksikliğinden sözederdi hatırlamıyor. Canım, herhalde Mustafa sayesinde bu eksik-

likler giderildi. Peki bu konuyu hiç düşünmediniz mi? Düşündünüzse bir kenara yazmadınız mı? Unutmuşuz işte: Nerde bizde Mustafa'nın hafızası. Ha, evet hafızası çok kuvvetliydi. Ne güzel şeyler anlatırdı. İnsan bir kenara yazmayı akıl edemiyor ki.

"Neden yazsınlar? Mustafa, meydan muharebesi kazanmadı ki. Harbi Umumi'de esir mübadele komisyonunda da bulunmadı. Bayındırlık bakanı olmayı da anlaşılmayan bir sebeple, kabul etmedi ki gazetede resmi çıksın. Radyoda, atomu ve Einstein'ı basitleştiren konuşmalar da yapmadı. Cumhuriyetin ilânı sırasında orta yaşlı biri olsaydı, ne yaparsa yapsın, bir caddeye filan adı verilirdi. Ne yazık ki, o yıllar da geride kalmıştı. Artık zor yıllar yaşanıyordu. Herkes bir telâş içindeydi. Üniversitede profesör diye kapıya kart ilâştirmek bile yetmiyordu artık; doktora yaptırmak diye bir şey çıkmıştı; profesörler iki yabancı dil bilecek, diye bir söylenti dolaşıyordu. Doçentlik tezi, kollokiyum, bilimsel araştırma ve daha bir sürü yabancı deyimden söz ediliyordu. Tozdan dumandan ferman dinleyecek hal yoktu kimsede. Kimsenin, Mekanikte temel yenilikleri kim yapmış diye ilgilenecek hâli yoktu. Herkes kendi derdine düşmüştü. Peki, herkesin kendi derdine düştüğü bir sırada Mustafa İnan ne yapıyordu? 'Kâmil bir insan' olmaya çalışıyordu:

"Ekseriya, kâmil bir insan olmak için nefis kontroluna lüzum olduğundan bahsedilir," diyor bir makalesinde. "Fakat bu tabirlerden ne kastedildiği pek sarîh değildir." Evet Mustafa İnan, kendi yerini ve inandığı kavramları "sarîh" olarak tayin etmek istiyordu. "Evvelâ, kontrol ne demektir?" diye devam ediyordu sözlerine. "Ve iyi nafız kontrol nasıl yapılır? Bunların bilinmesi icap eder ki oradan nefis kontroluna geçilsin.

"Bir sistemin kontrolundan maksat şudur:

"Evvelâ o sistemin belirli ve bilinen bir gayesi olacaktır

ve o sistemi bu bilinen gayeden saptırmağa savaşıan dış ve bozucu tesirler bulunacaktır. Sonradan bu bozucu kuvvetlerin tesirlerini yokedecek veya daha mütevazî tabiriyle, hafifletecek tedbirler manzumesi mevcut olacaktır."

Bu bir 'Mukavemet' meselesiydi; 'Dış Kuvvetler' ve 'İç Kuvvetler' problemi.

"Kontrol bu şekilde tarif edildikten sonra, 'nefis kontrolü' meselesini ele alabiliriz.

"Kâmil bir insandan ne anlıyoruz, evvelâ bunun tarifi gerekir. Bu husustaki çeşitli tarifler arasında en basit ve basit olduğu kadar şayanı dikkat olan şu tarif beni çok düşündürür:

"Sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma.

Mustafa İnan, insanın dış tesirlere karşı mukavemeti için prensipler arıyordu. Bir başka makalesinde de 'zihnî işlemini kontrol' demek olan Yoga ile ilgileniyordu. 'Nefis Kontrolü' adlı makalesinde 'Kâmil İnsan'ı şöyle tanımlıyordu:

"Yukarıdaki tarifi içinde -sana yapılmasını istemediğin bir şeyi başkasına yapma- çok önemli prensipler olan tolerans, diğerkâmlık ve bir kelime ile insanlık yatar." Fakat çok da iyimser değildi Hoca:

"Bununla beraber şunu da ifade etmek yerinde olur ki, iyi ve kâmil bir insandan beklenen davranışı basit ve umumî bir formüle sokmak da kolay değildir.

"Gaye böyle tespit edildikten sonra, şimdi insanları bu gayelerinden saptırmaya gayret eden bozucu tesirleri analiz etmeğe sıra gelir."

Mustafa İnan, sistemde bir 'Denge' olduğuna inanıyordu; ona göre bütün problem, bu dengeyi yaratan iç ve dış kuvvetlerin 'Analiz'i ile, nefis kontrolü sisteminin işleyiş prensiplerini bulmaktır:

"Saptırıcı tesirleri tartmak ve nefsin gayeden ne kadar ayrıldığını tespit etmek gerekir. Buna 'nefis muhasebesi' de-

nir. Her an bu yapılmadıkça iyi bir kontrol yapmak kabil değildir."

Profesör, okuduğu yazıdan başını kaldırdı; "Görüyor musun?" Sonra durdu; düşündü: "Hayır, görmüyorsun. Genç adam şaşırdı: "Nedir görmediğim?" "Hepimizin yabancı olduğu bir şeyi görmüyorsun. Evet, bu sözleri çok basit olarak nitelendirmek kolaydır. Evet, 'Nefis Muhasebesi' aslında beylik bir deyimdir. Fakat, 'İnsanın kendisiyle hesaplaşması' diyebileceğimiz bu işe insanlarımız nedense henüz girişmemektedir. Mustafa, 'basit ve basit olduğu kadar şayanı dikkat' meselelerin özünü çok iyi kavramıştı bence. Şu Teknik Mekanik'ten biraz fırsat bulsaydı, birçok yazarımıza, sonradan unutsalar da, oldukça esaslı şeyler öğretebilirdi ve onlar da 'Yüzyıllardır Neden İlerleyemiyoruz?' ya da 'Batılılaşmanın Neresindeyiz?' gibi sorular sormaktan vazgeçerlerdi belki. Başkalarıyla hesaplaşmaktan, kendileriyle hesaplaşmaya vakitleri kalmıyor ki."

Mustafa İnan, kendisiyle hesaplaşmasını zor yıllarda bile sürdürdü. Başkalarıyla hesaplaşmaya da hiç girişmedi; çünkü 'hikmet sahibi' idi. Türk toplumunun da, 'kapalı bir sistem' içinde kaldıkça kendisiyle hesaplaşmaya girişemeyeceğini biliyordu. Nitekim, bu görüşünü, 'Nefis Kontrolü' kavramı içinde şöyle belirtiyordu:

"Saptırıcı kuvvetlere karşı tedbir almadan önce, kontrolün ne şekilde tatbik edileceğinden, yani metodundan bahsetmek yerinde olur. Kontrol usullerinden biri olan ve 'Kapalı Sistem' adıyla anılan bu usulde esas takip edilen yol, saptırıcı tesirleri sisteme ulaşmadan bloke etmektir; diğer bir deyimle sistemin tecridi demektir. Bu usul, nafız bir kontrol usulü gibi görünürse de, basit olduğu kadar tatbiki güç olan bir yoldur. Zira hayat şartları bu çeşit kontrolü imkânsız kılar. Fena tesirlere karşı bloke edilen sistem, yaşatıcı kaynaklardan da mahrum kaldığı için boğulur. Ayrıca, nefis kontro-

lunda bozucu tesirlerin yalnız dışardan gelmesi de bahis konusu değildir, zira kontrol edilecek sistem canlı bir yaratıktır, bozucu tesirler dıştan bloke edilse bile fesat içeride mevcuttur. Kalenin içten düşürülmesine benzeyen bir harp sistemi karşısında kalınır."

İyi bir 'Mukavemet' hocası olarak Mustafa İnan, dış kuvvetler kadar, iç kuvvetleri de hesaba katıyordu. Hayat şartlarının böyle kapalı sistemleri yaşatmayacağını biliyordu. Bunu teoriden olduğu kadar pratikten de biliyordu. İnsan ancak 'açık sistem'le gelişecekti:

"Kontrolün diğer bir usulü daha vardır. Buna 'açık sistem' adını veriyoruz. Burada sistem her çeşit tesirlere açık bulunmakla beraber silâhlanmış bir vaziyettedir, gelecek bozucu tesirlere karşı koyacak tedbirleri vardır demektir, bu tarz kontrol daha elâstiki ve daha mütekâmildir."

Mustafa Hoca, 'Elastik' sistemleri, 'Rijit' sistemlere tercih ediyordu.

"Yalnız bu tarz kontrolün nafız olabilmesi için bozucu tesirlerin tenevvürü ve şiddetine eşdeğer nisbette tedbirlerin çeşitli ve kuvvetli olmaları gerekir..."

"Bunlardan birçoğu, bilhassa 'bilgi' nevinden olanları, kontrolde hatanın tesbitine yarar."

'Nefis muhasebesi' uzun bir yoldu, hayat kadar uzun bir yol. İnsanın bütün bir ömür boyunca heyecan içinde yaşaması ve yaşarken de durmadan kendisiyle hesaplaşması demekti bu. Bir hocanın öğrencilerini imtihan ederken, belki öğrencilerinden bile daha heyecanlı, daha telâşlı olması demekti: "Hoca, imtihan günlerinde hepimizden önce gelirdi mektebe. Ve bizim de erken gelmemizi isterdi. Tabii, geleneksel nezaketi içinde, bizim de onun gibi acele etmemiz gerektiğini belli etmemeye çalışırdı; ama, 'Ne yapacağız çocuklar? Yapabilecek miyiz?' derken, bu çocukça heyecanı içinde, bizim de kendisi gibi davranmamızı istediğini gizleyemezdi. Mustafa Bey,

imtihan günleri sabah saat sekizde kürsüye gelirdi. Gururundan olacak, bizim saat dokuzda gelmemizi de yadırgamıyormuş gibi görünürdü. Evet gururluydu Mustafa İnan: asistanlarında her zaman saygı uyandırmıştı. Bununla birlikte 'dış kuvvetler'e karşı davranışlarında 'açık sistem'i tercih ederdi. Bir gün aynı asistana, "Yalçın Bey bana yüz lira borç verebilir misin?" demişti; koca Mustafa İnan, bir asistanından borç istemişti, hem de yüz lira. Kısaca 'açık sistem'in adamıydı; heyecanını ve sözünü kimseden esirgemiyordu.

'Açık sistem'de insan her türlü çevreye açıktı, her ortama girebilirdi; Mustafa İnan da toplumun her katından dostlar edindi, aydın çevrelerin aranılır adamı oldu kısa süre içinde, birçok 'üstad' ile tanıştı.

"Bunların çoğu, bana kalırsa, felsefe ya da edebiyat dairelerine tayin edilmiş memurlara benziyordu, dedi orta yaşlı profesör, "Kimse kendi konusunu fazla sevmiyordu; hatta Mustafa kadar sevmiyordu. Mustafa onlara, 'hâli vakti yerinde kimseler' oldukları için ve kendisi de hâlâ asistanlarından yüz lira borç isteme durumunda olduğu için, biraz özeniyordu o kadar. Bu insanlar bence kalıplarının kıyafetlerinin adamı değillerdi. İnsanı, rahat ve kolay bir ömür sürmeye özendiriyorlardı. Kendi konularını ya da başka konuları hiç dert etmezlerdi. Uzun sofraların çevresinde hafif ve sürükleyici konulardan sözetmeyi severlerdi. Meselâ Divan şiiri gibi, her zaman üzerinde konuştukları bir konuda bile Mustafa kadar heyecanlı oldukları söylenemezdi. Kimse Mustafa gibi, 'Şikâyet-name' yazarı Fuzulî'nin 'ruh haleti'ni merak etmiyordu."

Mustafa Bey'in arkadaşı çoktu. Bir zamanlar ders çalıştığı eski okul arkadaşlarıyla da buluşurdu Mustafa Hoca; mühendislik yaparken başı sıkışan da Teknik Mekanik kürsüsüne koşardı. Bazen de, Hocanın sanki hiç işi yokmuş gibi, onu çağırıp akıl sorarlardı. Mustafa 'herkesin dostu' değil mi? Başka ne işi olur? Hepsi başka bir akıntıya kaptırmıştı

kendini: kimi zengin bir müteahhit olup paraya hükmetmek istiyordu, kimi de büyük bir masanın gerisine kurulup oradan herkese emir vermek sevdasıdaydı. Ve Mustafa İnan, bana uğramaya belki çekinirler diye, hepsine giderdi sırayla. Bir gün gene bir dairede arkadaşlarıyla oturuyordu. Onu gene bir işe koştular: "Mustafa, statik hesapta 'Cross' diye bir metod çıkmış," dediler. "Bunu bize anlatsana." Mustafa'nın da böyle teklifler hoşuna giderdi doğrusu. Öğretmeye dayanamazdı. Oda kalabalıktı. Olsun, Mustafa İnan kalabalık sınıflardan da hoşlanırdı. Hemen yeni hesap metodunu mühendis arkadaşlarına anlatmaya başladı. Herkes de, mühendis olsun olmasın, güzel konuşan bu adamı dinledi. Mustafa Hoca gidince, odada bulunanlardan biri, bir hukuk müşaviri, "Durun yahu," dedi, "galiba bu 'Cross' metodunu ben de anladım.

"Bununla birlikte," diye sözlerine devam etti profesör, "Mustafa yalnızdı, kendini Fuzuli gibi hissediyordu:

*Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge
Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı*

"Nereden çıkarıyorsunuz bunu?" dedi genç adam, "Kalabalık bir çevre içinde yaşadığını söylemediniz mi?" "Arkadaşlarının sözlerinden çıkarıyorum. Onlara, 'Mustafa'yı anlatın bana' dedim, Mustafa'nın kendilerine anlattığı fıkraları naklettiler. Başlarından geçen komik olayları anlattılar. Onun olağanüstü yeteneklerinden birkaç kelimeyle sözettiler; iyi yaşamayı, iyi yemek yemeyi seven kuvvetli bir hafızayı tanıttılar bana. Asıl Mustafa İnan'la ilgilenmemişlerdi anlaşılan. Mustafa da, belki onlara bakarken içinden hafifçe gülümsemişti. Asıl Mustafa'yı onlara tanıtmadığı için gizli bir memnuniyet duymuştu. "Peki asıl Mustafa İnan'ı kim tanıyacak?" Profesör, "Galiba onu bulup çıkarmak da bizim işimiz," diye mırıldandı, "Kimse bu işin üstüne bizim kadar

düşmediğine göre, kimse bunu bizim gibi dert edinmediğine göre, bunu kendimizden bekleyeceğiz. Bunda ne derece başarılı oluruz bilemiyorum, ama hiç olmazsa böyle bir meseleyi dert edinenler olduğunu gösterebiliriz insanlara. Onları, yani Mustafa'yı tanıdıklarını sananları memnun edemeyeceğiz gibi geliyor bana; fakat kendimizi memnun edebilirsek gene de biraz yolalmış sayılırız. Mustafa İnan, günlük olayları yaşamakla yetinen orta sınıfın dışındaydı artık. Anlattığı fıkralara gülenlere 'Büyük Arya-Dharma'dan nasıl sözedebilir? 'Hakikî din, muayyen bir inanç ve muayyen bir insana sarılmak değildir beyler,' deseydi, bu sözleri acaba nasıl karşılanırdı? 'Hakikî din bunun çok üstünde bir şeydir,' diye diretseydi, belki onu dinsiz bile sayarlardı, sanki din meselesiyle çok ilgilenirlermiş gibi. Oysa Mustafa İnan, bütün ciddiyetiyle anlatmak istiyordu: "Nefes almanın kendine mahsus nizamı olan 'Pranayana' egzersizinde Pranayana vasıtasıyla, aydınlığı saklayan peçe kaldırılır. Zihin belirli bir temerküze erişerek uygun hâlini iktisap eder. İşte o zaman hisler tamamıyla hüküm altına alınabilir." 'Cross' metodunu bile anlayan hukuk müşaviri işte bunu anlamazdı. Hoş sohbet ve ölçülü Mustafa Bey, bir kere, neden hislerini hüküm altına almak istesin? Böyle şey olur mu?

Ülkenin 'ileri gelen aydınları' da böyle konularda beylik görünüşlerden yanaydı. Onlar da, sadece iyi giyinen, her mevzuda sohbeti tatlı olan, kadınlara kibar davranan salon adamı Mustafa İnan'la ilgiliydiler. Nirvana ya da Karma ya da Vişnu filanla ilgili olmadıkları gibi, 'Carryover Matrix' (Taşıma Matrisi) ya da 'Boolean Algebra' (Boole Cebri) mesele olmuyordu aralarında. Mustafa Bey, ne de olsa 'saf bir taşralı' heyecanı taşıyordu. Bazı inceliklere sinirleniyordu. Bir toplantıda kibar bir hanım, "Siz uzun müddet Avrupa'da bulunduğunuz halde, neden dans etmiyorsunuz?" diye sorunca, "Ben Avrupa'ya dans öğrenmek için gitmedim" demişti.

Galiba hiçbir 'cemiyet'in içinde Mustafa İnan kendini rahat hissetmiyordu. Oysa bu ülke Hindistan'a benziyordu: Kastlardan geçilmiyordu. İnsanların giyimi bile buna göre değişiyordu. Bu kılıklar pahalı-ucuz, zengin-fakir ayrımlarının da ötesindeydi. Bir 'köylü kılığı' vardı, 'taşralı kılığı' vardı. Sivillerin, bir bakıma üniformalarla ayrılması, belki dünyanın hiçbir ülkesinde böyle belirgin değildi. Mustafa İnan gibi, ilkokulu Adana'da okuyan Cahit Arf anlatıyor: "Bütün Adana'nın durumu, bizim sınıf talebesinin giyiminden anlaşılabilirdi. Şalvarlıların yanında, kısa pantolonlu bahriye yakalı memur çocukları vardı. Fakat memur çocukları ilkokulu 'Sultani'nin ilk kısmında okudukları için, bu fark daha çok ortaokulda meydana çıkardı. Ayrı milletlerin birarada okuyan çocukları gibiydiler. Birinciler, yani bahriye yakalı-kısa pantolonlu olanlar, muhallebi çocuklarıydı; şalvarlılar da ikinci sınıf vatandaş. Aralarında pek arkadaşlık olmazdı. Bir de, bu iki zümrenin, daha doğrusu milletin arasında bağlayıcı bir sınıf vardı: Yerli halktan memurluk yapanların çocukları." Peki bunlar nasıl giyinirdi? Cahit Arf gülüyor: "Şalvarla kısa pantolon arası bir şey: bir çeşit uzun pantolon giyerlerdi bu çocuklar:"

Mustafa İnan herhalde uzun pantolon giymişti. Şimdi bu zümrenin de yabancısıydı artık. Belki de gerçek kişiliğini Cahit Arf gibi ender arkadaşlarının yanında, biraz gösteriyordu. "Ben ondan bir yaş büyüktüm," diyor Cahit Arf, "Fakat, Mühendis Mektebi'nin daha üçüncü sınıfında Kerim Bey'in 'doçenti' olan Mustafa, benden olgundu."

"Peki Mustafa İnan kimsenin işine karışmayan, kendi halinde bir bilim adamı mıydı?" diye sordu profesör. "Yaptıklarına bakılırsa pek öyle görünmüyor," dedi genç adam. "Görünüşte ihtirassız, başkalarına bir şey kabul ettirme çabasında olmayan ılımlı bir insandı Mustafa. Ayağa kalktı, alaycı bir gülümseyişle delikanlıya baktı: "Peki hiç mi ihtira-

sı yoktu? Neden hoca oldu öyleyse? Hem de büyük ve erişilmesi güç bir hoca oldu; yani başka insanların kafasına girmek, onları değiştirmek, doğru bildiği biçimlere sokmak istiyordu. Değiştirmek ne demek? Yeniden yaratmak istiyordu. İnsanları da, kurumları da düzeltmekten yana değildi Mustafa. İşe yaramayan şeylerden kurtulmaktan yanaydı. Tatbiki Mekanik dalında en iyi gençleri çevresine toplamak istiyordu ve iyi olmayanlardan hemen kurtulmak istiyordu. Eski öğrencisi doçent Vural Cinemre, 'Yeterli görmediği kimselelere hemen yüzlerine karşı ne olduklarını söylerdi,' diyor; tabii Mustafa İnan gibi söylerdi, yani onların durumlarını anlamalarını sağlardı, "Herkes karşı saygılıydı, herkese iyi davranırdı; ama bilime saygısı daha büyüktü."

1945 yılında profesör olunca, Teknik Mekanik kürsüsünün temelini attı. Aynı yıl ek görevle Makina Fakültesi'nin de Mukavemet profesörlüğüne tayin edildi. O yılların Makina bölümü öğrencileri, bugün de, Mustafa İnan'dan Mukavemet öğrenmiş olmakla öğünürler. Çok ders veriyordu yani, bazı hocaları şaşırtacak kadar yüklüydü bu bakımdan. Canım bir profesör bu kadar derse girer mi? deniliyordu. Onun bu durumuna üzüliüyordu hepsi; ama fırsat düşünce de onun bu hamaratlığından yararlanmaktan geri kalmıyorlardı. Bir profesör Amerika'ya giderken derslerini ona bıraktı ve aynı durum bu profesör için söz konusu olunca, Mustafa İnan'ı kirbarca atlatmasını bildi. Ne yapalım? diye düşündü hocalar; Mustafa ders vermekten, konuşmaktan, anlatmaktan zevk duyuyor, kendini tatmin etmek için bu kadar derse birden giriyor. "Sonra da Teknik Üniversite deyince önce Mustafa Hoca'nın ismi akla geliyor diye içerler hocalarımız," diyor eski bir öğrencisi, "Neden en esaslı asistanların Teknik Mekanik kürsüsünde toplanmış olduğuna bir türlü akıl erdiremezler." Üstelik iynin de iyisini seçiyordu Mustafa Hoca. Gene de yüzü yumuşak olduğu için, aradan sızanlar oluyordu. Onlar da

bir süre sonra nedense barınamazlardı Mustafa Hoca'nın yanında. Mustafa İnan'ın kimseye git dediği yoktu tabii. Onlara da doktora verirdi, işin içinden çıkamadıklarını görünce de yardım ederdi. Sonunda doktora öğrencisi vaziyeti kurtarmış olurdu, ama bu arada kendi durumunu da anladığı için, daha fazla kalamazdı Hocanın yanında. Mustafa Bey doktora imtihanında bile, öteki hocalar üzerindeki otoritesini kullanarak bir mesele çıkmasını önlerdi çoğu zaman. Bir kere sinde Mustafa Hoca'yı çekemeyenler -böyleleri de vardı- bir doktorayı günlerce incelemişler ve birkaç küçük hata bulmuşlardı sonunda. Olayı da hemen herkese yaydılar... Mustafa İnan'ı, hayatında en çok üzen olaylardan biriydi bu. "Ne yapayım?" demişti yakınlarına, "Böyle biri kürsüden ne kadar süratle uzaklaşsa o kadar iyi değil mi?" Başkalarının yerini haksız olarak işgal edenlere karşı bu yolu bulmuştu Mustafa Hoca.

"Mustafa tartışmayı sevmezdi. İnsanlara bir şeyler öğretmek istiyordu, insanları karşısına alıp onlarla tek taraflı olarak konuşmak istiyordu yani; monologdan yanaydı. Bu yüzden, derste gürültü edilmesine, başka işlerle uğraşılmasına kızırıyordu; çünkü o zaman monolog bozuluyordu. Seminerlerde, konuyu hazırlayana bir soru sorduğu zaman da aslında, meselenin iyi anlatılmadığı, açıklığa kavuşturulmadığı düşüncesiyle hareket ederdi ve genellikle sorularına gene kendisi cevap verir ve semineri hazırlayana, 'Herhalde şunu anlatmak istiyorsunuz,' diyerek durumu aydınlığa kavuştururdu."

Artık zor yıllar geride kalmaya başlamıştı ve Mustafa Hoca'nın yüzü yorgun görünüyordu. Öğrencileri de bu durumu anlamış gibi ona, 'soluk yüzlü hoca' diyorlardı aralarında. Eski öğrencisi profesör Murat Dikmen, "Mustafa Hoca akşamları çok içiyor galiba, diye bir sözün dolaştığını hatırlıyor. Belki de bu kadar şeyi birden aklında tutmak hocayı

yoruyor diye düşünüyordlardı öğrencileri; çünkü, Murat Dikmen, bütün öğrenciliği sırasında Hocanın yalnız bir kere cebinden bir kâğıt çıkararak 'halkaların burkulması' formülüne baktığını görmüş o kadar. Belki de geçim yükü hocayı yoruyor diye düşünüyordlardı asistanları; çünkü dışardan iş almayı sevmeyen Mustafa İnan, bilirkişilik yapmaya başlamıştı. Mahkemelere, hem de Sarıyer'deki gibi uzak olanlarına koşup duruyordu. Üniversitedeki arkadaşları da, "Bu kadar ders vermesin, diyorlardı. Bir de geceleri evde okuyor, çalışıyor. Bir de sohbetlere katılıp, kimsenin adını bile aklında tutamadığı uzun şiirleri ezbere okuyor. Daha Mühendis Mektebi'ni bitireli yedi yıl oldu, profesörlüğe yükseldi; bu kadar çabuk yükselmek onu yormuştur. Jale Hanım da, kocası çok sigara içiyor, durmadan öksürüyor diye endişeleniyordu. Mustafa İnan da endişelenmeye başlamıştı: İnsan kırk yaşında bu kadar bitkin hisseder mi kendini?

Yorgun Adam

"Mustafa Hoca hasta olmaktan çok korkardı, diye anlatıyor eski asistanı profesör Sacit Bey, "Çok küçük bir hastalığı büyütür, hemen morali bozulurdu. Üstelik kendisini çok sağlıklı göstermek istermiş Hoca: "Bak Sacit, dişlerim nasıl sağlam ve beyaz." Jale Hanım da onun çabuk yorulduğunu kısa bir süre sonra anlamış: "Bazı akşamlar eve dönünce bir koltuğa çöker, çok hastayım, ölüyorum diyerek beni telâşlandırır. Ben, hasta olduğum zamanlarda bile kendimi böylesine kötü hissetmediğim için hemen endişelenir, ne yapacağımı şaşırırdım." Üniversiteden bir heyetle birlikte doğu illerinde yapılan bir inceleme gezisi sırasında da böyle olmuş: "Mustafa geziye daha yeni gitmişti. Birdenbire, bir akşam, beklemediğim halde Mustafa çıkageldi. Rengi sapsarı filan. 'Ben ölüyorum, hastayım,' dedi. Ve hemen acele soyundu, yatağa yattı. Küçüklüğünde, harçlığını çıkarmak için eczacı yanında çalıştığı için biliyor, 'Ben anjin oldum, boğaz oldum, böbreklerim ağrıyor, sen bana şu ilâcı al,' dedi. Akşam olmuş, hava kararmış. Biz de o zaman Pangaltı'da oturuyoruz, ucuz olsun diye pazara çarşıya uzak bir ev tutmuşuz. Caddeye varınca-

ya kadar git git bitmiyor. Ben hemen evden fırladım, başladım koşmaya. Baktığım her eczane kapalı, vakit geç olmuş. Derken bir bahriyeli takıldı peşime: Ben hızlanıyorum, o hızlanıyor; ben yavaşlıyorum, o yavaşlıyor. Sokaklar da pek aydınlık değil. Böylece Osmanbey'e kadar geldik. Profesör Mustafa İnan'ın eşi arkeolog Jale Hanım gerçekten güç durumdaymış. "Neyse ben ilâcı buldum, perişan bir vaziyette. Şimdi düşünüyorum: o karanlık yola girdiğim vakit adam peşimi bırakmazsa ne olacak? Ne yaparım o zaman? Neyse bir sokağa saptım ve bir apartmanın içine girerek saklandım. Bir hayli bekledim. Baktım adam geçmedi. Hemen çıktım saklandığım yerden ve bir koşu eve geldim. Koşarken hiç arkama bakmadım korkudan. Eve vardım sonunda, ama soluk soluğa bitmiş bir vaziyetteyim. Mustafa yatakta. Al ilâcını dedim. 'Lüzum kalmadı,' dedi Mustafa, 'Karnımın ağrısı geçti,'" Jale Hanım gülüyor; "Almadı ilâcı, geçti dedi. Ben işte önceleri onun bu durumunu böyle ciddiye alırdım. Paniğe kapılırdım. Mustafa, böyle koca bir adam, iriyarı, ölüyorum diye yatağa yatınca doğrusu ne yapacağımı bilemezdim." Biraz kuruntuluymuş Mustafa İnan.

"Nazlıydı. Ailedekiler, onu şımartıyorsun derlerdi bana. Açık söylemek gerekirse, onun bana nazlanması, kendine böyle baktırması hoşuma giderdi. Benim asıl korkum onun sigara içmesiydi. Ben doğum sırasında, onun da hastaneye gelmesinden faydalanarak Mustafa'yı tepeden tırnağa muayene ettirdim. 'Aman Mustafa Bey,' dediler. 'Çok feci durumdasın, sigarayı bırakacaksın, bütün bronşların tıkalı. Böyle devam edemezsin, sıhhatinle oynuyorsun.' Ben de Mustafa'ya o sıralarda, 'Erkek çocuk doğurursam senden bir hediye istiyorum, dedim. Ben anlamamışım, Mustafa'nın aslında kız çocuğuna düşkünlüğü fazlaydı. Ben zannediyordum ki, her Anadolu erkeği gibi Mustafa da oğlan çocuğu ister. Biz de tabii o zamanlar meteliğe kurşun atıyoruz. Mustafa şaşır-

dı, acaba ne isteyeceğim diye. Dedim ki, "Benim istediğim hediye öyle paraya pula dayanmıyor, bilâkis.' Tekrar şaşırdı, 'Ne istiyorsun?' dedi. 'Söz veriyor musun?' 'Veriyorum.' 'Sigarayayı bırakacaksın,' dedim. Durdu, 'Peki,' dedi. Ben oğlan doğurdum. Gözüümü açar açmaz, 'Sigarayayı bırakacaksın,' değil mi?, dedim; 'Evet,' dedi."

Durumları çok sıkıştıktı. Hastane parası bile borç alınarak ödenmişti. Mustafa İnan çok sıkılıyordu. Kimseye de derdini açamıyordu. "Annem bu durumu görünce, sıkıntısının sigarayayı bırakmaktan olduğunu sanmış. 'Oğlum,' demiş. 'Bu kadar da sıkma canını, gel bir tane iç.' Mustafa da içmiş. Annemden cesaret almış. Bir müddet benden gizli içti. Ben de, 'Mustafa,' dedim, 'Mesele senin sigara içmemen. İttikten sonra benden gizli olmasının ne yararı var?' Benden de izin koparınca başladı içmeye. 'Kızmaz mısın bana?' dedi. 'Yok,' dedim, 'Şimdi gerçekten durumumuz öyle sıkıntılı ki'." Sonra birkaç kere nikotin zehirlenmesi geçirmiş. "Bir kere gene hastalanmıştı, soğuk algınlığı. Zaten böyle hastalanınca sigarayayı içmezdi. Bir hafta sigara içmedi. Ateşi de düşmedi. 'Bak,' diyordum ona, 'Bir gün geçti içmedin, iki gün geçti içmedin; sen bu sigarayayı bırakabilirsin.' Bir pazar günü, 'Ben iyileştim,' dedi. 'Bu akşam sizi dışarda yemeğe götüreyim.' Hüseyin de bizimle ilk defa yemeğe çıkacağı için sevinçliydi. Ben yolda giderken, 'İçmeyeceksin değil mi?' diye soruyordum durmadan. Sesini çıkarmıyordu. Hissediyordum ki o gece başlarsa bir daha bırakamaz. Lokantaya geldik, Mustafa paltosunu çıkarırken baktım koca bir sigara, ceke-tinin üst cebinden yukarıya bakıyor. Zaten son zamanlarda çeşitli şeyler deniyordu kendini avutmak için. Bir süre pipo içti, sonra puro dedi, sigara dedi, sonra gene pipo içti, yok sigarillos dedi. Ben sigara görünce şaşırdım. 'Bu gecenin şerefine canım,' dedi, 'Şöyle bir tellendiririm.' Ben yalvarmaya, acıklı şeyler söylemeye başladım. Hüseyin de sesimin acıklı

oluşuna kapılıp ağlamaya başladı, ben de ağlıyordum. Garson gelmiş bekliyor, biz böyle aile faciası gibi bir durumun içinde, adam şaşkın bakıyor bize. Bu durum epey sürdü. Biz yalvarıyoruz, 'Söz ver,' diyoruz. Hüseyin, 'Ne olursun babacığım, ne olursun babacığım,' diye bağırıyor. Mustafa baktı olacak gibi değil, 'Peki söz veriyorum, söz veriyorum,' dedi ve ondan sonra gerçekten bir daha sigara içmedi. Hüseyin dokuz yaşındaydı.

Sağlığına çok dikkat ediyordu, düzenli yaşıyordu. "Fakat geceleri bazen, oturduğu yerde uyuklardı. 'Mustafa', diydum ona, 'Neden böyle çabuk yoruluyorsun? Evdeki işlerle de uğraşmadığın halde, neden böyle bitkinsin?' Gerçekten Mustafa'yı bu işlerle yormazdım; taşınma, boya, badana, tamir gibi işleri ona sezdirmeden yapardım. Böyle işler için, onun geziye gittiği zamanları kollardım.

Acaba çok çeşitli konularla uğraştığı için mi yoruluyordu? "Gece ne kadar geç yatarsa yatsın, sabahları erken kalkardı. Üniversiteye de çoğu zaman yürüyerek giderdi. Yolda sevdiği şiirleri ezberlermiş. Ne sabah, ne de akşam, evdeki iş telaşını ona hissettirmezdik. Akşam eve dönmeden tanıdıklarından birine uğrardı. Kapıdan girince de, yemek hazır mı diye sorardı hemen; evet demek gerekirdi ona. Sonra çalışma masasına oturur ve okumaya daldı. Aradan bazen bir saat geçerdi ve yemek ne oldu diye sormak aklına gelmezdi.

Mustafa İnan, koşuşmak kadar düşünmek de yorucu bir iştir, diye düşünüyordu. Düşünmek ve özellikle sağlıklı düşünmek konusunda çok düşünüyordu. Bu konuda verdiği bir konferansta şöyle diyordu:

"Düşünmek, ilmî araştırmalar sonunda sabit olmuştur ki, en çok enerji (kalori) sarfedilmesi icap eden fizikî bir olaydır. Bu enerjiyi bulamadığı için veya sarf etmek külfetine doğuştan istekli olmayan insan yavrusu ise, böyle bir işe karşı daima tembellik içindedir. Her fırsatta ondan kaçmak yolu-

nu bulur. Onun için, düşünme sporu ile bu işe alıştırılması ve düşünme sanatını öğrenmesi gereklidir."

Mustafa İnan bu sporu çok yapmış ve bütün çevresine yaptırmaya çalışmıştı. "İnsanları kendi hallerine bırakmaya hiç gelmez," diye düşünüyordu. "1944'te kürsünün başına geldiğime göre, aşağı yukarı on yıldır bir şeyler öğretmeye, bilimin ve araştırmanın ne olduğunu anlatmaya çabalıyorum. Şimdi bile üniversitedekileri kendi hallerine bıraksam, çoğu eskisi gibi çarpma bölmeye dönecekler. Mühendisliğin bu işlemler ötesinde bir şey olduğunu ve bilimin, beş katlı apartman yerine on katlı apartman yapmak olmadığını acaba onlara anlatabildim mi? Bunca yorgunluğuma değdi mi? Bunca seminerime, konferansıma, dersime gelenler acaba bilimin şimdiye kadar zannettiklerinden başka bir şey olduğunu, içinde biraz matematik bulunduğunu anladılar mı?" Sonra öğrencilerini düşündü: "Benden daha iyi şartlar altında yetişiyorlar: bir kere, on sekiz yaşında üniversiteye giriyorlar." Hayalindeki öğrencileri karşısına aldı, onlara biraz başka dersler vermek istedi: "Bakın beyler," dedi onlara, "Ben yirmi yaşında üniversiteye girebildim, yani sizin dördüncü sınıfa geçtiğiniz yaşta yüksek tahsile başladım. Yani sizin neredeyse mektebi bitireceğiniz sırada daha ben işin başındaydım. Yirmi altı yaşındaydım mezun olduğum zaman. Bugün bile aranızda konuşurken şivemle alay ediyorsunuz, yani köyde yetiştim. Dört yaşında damdan düştüm. On sekiz yaşındaydım babamı kaybettiğim zaman. Zavallı babam kangren olmuştu ve damdan düşen oğlunun adam olamayacağına inanmıştı ve adam olduğunu göremeden ölmüştü. Ben hep böyle yorgundum, geceleri erkenden uyuyakalırdım bugünkü gibi. Benzim hep sarıydı. Yazları beni 'tebdil hava'ya gönderirlerdi ve ben bir türlü düzelemezdim. Hep böyle ağrılar çektim, bitkin hissettim kendimi, diye düşündü. "Evet beyler," diye devam etti sözlerine, "Çok ağrı çektim, çok pa-

rasızlık çektim ve hiç hâlimden şikâyetçi olmadım. Güçsüzlüğüm yüzünden hiç spor yapamadım ve kendimi bildim bileli para sıkıntısı çektiğim için ve kendimi bildim bileli onun bunun derdine koşmakla, onu bunu çalıştırmakla uğraştığım için, belki de bilimle gönlümce uğraşamadım. Size kalırsa çok büyük işler yaptım. Bana kalırsa memleketim için daha neler yapabilirdim. Hiç unutmam bir keresinde Amerika'ya gittiğim günlerde, bu büyük ülkeyi gezerken, bir üniversitenin duvarında yüz bilim adamı için yer ayrılmış olduğunu gördüm, henüz elli bilim adamının adı yazılmıştı bu duvara, elli yer boştu yani. İstedim ki boş kalan yerlere bizim insanların da adları yazılsın; bunu herkese söyledim, aman dedim, ne olur bu duvara adınızı yazdırmaya bakın, biraz da bunu düşüncün, hep kendinizi düşünmeyin, biraz da şu cennet vatanın uğruna feda olun.

1954 yılı Haziranında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi Dekanlığı'na seçildiği zaman kırk üç yaşındaydı. Gündüzler resmî toplantılarda, geceler resmî davetlerde geçiyordu. Sevimli kişiliği her toplantıda aranıyordu. Tatlı sohbeti, her toplantının vazgeçilmez üyesi yapmıştı Mustafa İnan'ı. Özellikle üstün hafızası hayranlık uyandırıyor. Yahya Kemal, düzenlediği her toplantıdan önce, "Aman Mustafa'ya da haber verilsin, diyor. Kimse Yahya Kemal'in şiirlerini Mustafa Hoca gibi ezberleyemiyordu, kimse Yahya Kemal'in şiirlerini Mustafa Hoca gibi duyarak okuyamıyordu. Kimse Fuzulî'den, Baki'den, Nedim'den ve daha birçoklarından Mustafa Hoca gibi yerinde örnekler veremiyordu. Tasavvuftan da söz ediyordu Mustafa Hoca, İslâm'dan da söz ediyordu. Behçet Kemal, kendi yaptığı 'şeci' Kur'an çevirisini okurken, onun bir tercüme yanlışını Mustafa İnan düzeltmemiş miydi? Mustafa Hoca Arapça da mı biliyordu? O her şeyi biliyordu canım: Tarih biliyordu, edebiyat biliyordu, dil üzerinde yetkiyle konuşuyordu, kelimelerin

kökleri hakkında kimsenin aklına gelmeyen tezler ileri sürüyordu. Osmanlı sanatından anlıyordu, felsefe bile biliyordu, hatta matematik bile biliyordu. Hem de vallah bu işlerin profesörleri bile hayrandı hocaya.

"Bence Mustafa, en çok bu toplantılarda dinleniyordu," diye görüşünü belirtti. "Liseden beri edebiyatla, sanatla, felsefeyle istediği kadar uğraşmadığı halde, Mustafa'nın 'müktesebat'ı sohbetlere yetip artıyordu bile."

Küçük Bebek'te Bayram'ın gazinosunda, İstinye'de Koço, Kalamış'ta İstavro, Tepebaşı'nda Şanzelize, Beyoğlu'nda Degüstasyon gibi meyhanelerde sohbet ediliyordu. Yahya Kemal, toplantıların 'nezih' geçmesi için aşırılıklara izin vermezdi; öyle pek tartışma filan olmuyordu. Zaten Üstad, kimseye pek konuşma fırsatı vermediği için böyle bir şey sözkonusu değildi. Bir gün, toplantının kurallarını iyi bilmeyen bir 'müptedi', Üstada bir şey soracak olmuş ve Üstad da yüzünü buruşturarak yanındakine dönmüş ve "Kim bu?" diye sormuştur. Aşırılık olmasın diye fazla içki de içilmiyordu. Üstad saat onda yatağında olabilsin diye geç vakitlere kadar da kalınmıyordu. Her şey sağlığa uygundu. Mustafa İnan bu toplantılarda dinleniyordu.

Toplantılara devamlı olarak katılan bir profesörün anlattığına göre, 'mazinin ve tarihimizin iyi ve güzel taraflarını sevmek ve mazi ile tarihi mümkün olduğu kadar devam ettirmek' istiyorlardı. Doğu ile Batı'yı, kendilerine göre 'meczetzemek' istiyorlardı. Musiki ve mimariyi tam olarak muhafaza etmek ve Batı'nın -onlar Garp diyorlardı- metodlarını alarak bunları memleket meselelerine tatbik etmek' istiyorlardı. Buna 'mektepten memlekete dönüş' adını vermişlerdi. Mustafa Hoca genellikle söze karışmazmış, daha çok dinlemeyi tercih edermiş. Hiç mi konuşmazmış? Hayır. Üstad, Hocaya şiirlerini okuturken, onun yumuşak ve güzel sesini dinlermiş sohbetçiler. Hele 'Selimname'yi okurken Üstad bile

kendinden geçmiş ve "Öf öldüm, demiş. Bir söylentiye göre de, "Biraz da İsmet Paşa dinlesin bu şiirlerimi," demiş; Üstadın o günlerde İsmet Paşa ile arası pek iyi değilmiş. Peki, sohbetlere katılanlar Mustafa İnan'ı nasıl buluyorlarmış? "Çok alaycı ve tenkitçi bir zekâsı vardı," diyorlar. Bazen Mustafa Hoca iğneleyici fıkralar anlatırmış ve durmadan nükte yaparmış. Nükte ve mizahta da aşırılığa kaçılmazmış: "Üstad bir aşırılık gördü mü, hemen toplantıya son verirdi." Sohbetlere 'devrin ekâbiri' katılıyormuş: Kerim Erim, Mustafa Şekip Tunç, Kâzım İsmail Gürkan, Sadi Irmak, Behçet Kemal Çağlar, Nihad Sami Banarlı, Orhan Şaik Gökyay, Cahit Tanyol ve daha birçokları... Kâzım İsmail Bey de evinde buna benzer sohbet toplantıları düzenlemiş ve Mustafa Hoca bu toplantılara da katılırmış.

Sonra Esat Fuat Bey'in (Tugay) düzenlediği toplantılar vardı. Buraya da eski asillerle, eski siyasetçiler geliyordu.

"Bu toplantılarda 'siyasetçilik' oynanırdı, dedi profesör ve genç adamın gülümsediğini görünce, "Gerçekten öyle, diyerek hemen bir örnek verdi: "Meselâ, haftada iki kere yapılan toplantıların birincisine 'Avam Kamarası', ikincisine de 'Lordlar Kamarası' denilirdi. O zamanlar daha çift meclis sistemi ülkemizde uygulanmadığı için Türkçe karşılıklar bulamamışlardı herhalde. Prensler ve eski elçiler Lordlar Kamarası'nda yer alıyordu. Osmanlı Meclisi Mebusanı'na benziyordu bu topluluk. Her şey Osmanlı usulünde yürütülüyordu, meclislere kadınlar kabul edilmiyordu. Mustafa İnan, bu eski köylü çocuğu, bu meclislere de hemen kendini sevdirmişti: Asil olmadığı halde onu iki kamaraya da almışlardı. Sohbetlerde genellikle mazi yaşılanıyordu, eski saltanat günleri ve Avrupa'da geçirilen tatlı yaşantılar anılıyordu. Bu insanlar genellikle antika kitapları biriktirirler ve bir köşesinde yaşadıkları büyük konaklarını antika eşyalarla doldururlardı. Esat Fuat Bey, yirmiden fazla odada tek başına yaşı-

yordu. Mustafa İnan, bu sakin toplantıların büyük salonlarında dinleniyordu. Zarif nükteler yapıyordu. Anlatıldığına göre, bu toplantılarda da 'bir yıldız gibi parlıyordu.' Bu arada 'tenkitçi ve kusurları gören zekâsı' ile, ihtiyarların nasıl bir millet olduğunu inceliyordu. Toplantılara katılanların belirttiğine göre, 'kırıcı olmadığı için, kibar olduğu için, hep nikbinliğe müteveccih olduğu için' kimsenin de huzurunu kaçırmıyordu."

"Ne var ki," diye sözlerine devam etti profesör, "Mustafa'nın bu insanlardan, siyasetçisiyle, edebiyatçisiyle, felsefecisiyle, şairiyle, prensiyle kendi yolunda ilerlemek bakımından edineceği fazla bir şey yoktu. Bunların çoğu mazide kalmış kimselerdi. Mustafa Hoca bilimde ileriye yönelmişti: Teknik deyimleri bile öğrencilerin anlayacağı kelimelerle ifade ediyordu. Eski hocaları gibi 'Tagyiri şekil' demiyordu, 'şekil değiştirme' diyordu; 'muvazene' demiyordu, 'denge' diyordu; 'mütesaviyen münteşir' demiyordu, 'düzgün yayılı' diyordu. Şurâ-yi Osmanî, Hocaya yeni ufuklar açamazdı. Ancak Mustafa Hoca'nın hafızasında tortulaşan 'müktesebat'ı alkışlamakla yetinirlerdi. Bilim dünyasının dışında da Mustafa Hoca gibi, ülkeye yeni bir hava getirmek isteyenler, yeni bir şeyler yapmaya çabalayanlar yok muydu? Mustafa İnan onlarla da ilgilenemez miydi? Fakat ne yazık ki bunlar birer 'Mustafa İnan' değildi genellikle. Mustafa İnan da yorgun adamdı artık; yoksa, Kafka'yı okuyan bir Mustafa İnan, Behçet Kemal'in şiirlerine dayanabilir miydi, Ümit Yaşar'ın şiirlerini defterine geçirebilir miydi?"

Yıllar sonra, Mustafa İnan da kendi evinde toplantılar düzenlemeye başladı. Bu toplantılara Teknik Üniversite çevresinden kimseleri çağırıyordu. Her şeyden önce de kendi yakın çevresinden "Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet Kürsüsü"nde olanları seçiyordu. Çalışma arkadaşları arasında arkadaşlıklar kurulması, onların birbirleriyle üniversite di-

şında da ilişki kurmaları Mustafa Hoca için önemliydi. Hoca, genç yardımcılarını hayata, toplum hayatına alıştırmak istiyordu. Teknik Üniversite öğrencileri kapalı bir yaşantı içinde yetişiyorlardı; okul bitirdikten sonra onları çevreye yabancılaşmaktan kurtarmak gerekiyordu. Eski öğrencileri, Hocanın kendilerini yemeğe çağırmasından ve yemekten sonra da onlarla sohbet etmesinden gurur duyuyorlardı. Bu toplantılarda genellikle Hoca konuşurdu ve kürsü arkadaşlarına hemen her şeyden; dilin matematik temellerinden, müziğin dayandığı matematik kurallardan, takvimlerin hesaplanmasından, 'Tarih ve Fizik'ten sözederdi. Mühendislere, yetişme disiplinlerine uygun metodlarla açıklardı konuları. Her konu sistematik biçimde ele alınabilirdi: Amerika Birleşik Devletleri'nde bugün Kızılderililerin durumu bile inceleyebilirdi. Arada bir şiir bile okunabilirdi. İnsanın her şeyle ilgili olması güzel değil miydi? Bir mühendis, bir bilim adamı, çevresinde olup bitenlerin esasını merak etmez miydi? İşte kelimelerin nereden geldiği de böyle bir meseledir. Sizce kelime gruplarının ortak özellikleri nelerdir? Kelimeler nasıl türetiliyor dersiniz? Biliyorsanız Türkçede kök kelimeler tek hecelidir. Acaba çok heceli kelimelerin her hecesi hangi anlamda kullanılıyor? Birbirlerine benzeyen heceler acaba ortak bir anlam mı belirtiyor? Tekin Özbek dikkatle dinliyordu. Hoca ona birden soruyor: "Tekin, sence 'yum-yom' hecesinin böyle bir anlamı var mı?" Soruyu gene kendisi cevaplandırdı: "Çocuklar, bence 'yum-yom' yuvarlaklık belirtiyor. Yum-ruk, yumurta, yum-uk, yummak, yum-ru, yum-ak gibi." Onlardan da böyle yeni heceler bulmalarını, ya da yeni örnekler düşünmelerini istiyordu. Toplantılar büyük bir ciddiyet içinde geçiyordu. Mukavemet doçenti Tekin Özbek, "Hocanın katıldığı toplantıların bazılarına ben de giderdim, diyor. Kâzım İsmail'in toplantılarına katılmışım Tekin Bey: "Hocanın kendi evinde düzenlediği toplantılar çok farklıydı,

çok ciddi idi." Mustafa Hoca'nın toplantıları, meslek adamlarının, yani mühendislerin toplantıları gibi kuru geçmezmiş. Hoca birden Andon'a dönerek soruyor; "Acaba 'kaldırım' kelimesi, kali-güzel ve dromos-iyi meydan, yol kelimelerinin birleşmesinden mi meydana geliyor? Ne dersin?"

Mustafa Hoca, sonra gene konuyu değiştiriyor, bir şiir okuyor. Sonra Oppenheimer olayını tartışıyorlar: Bütün sorumluluk fizik bilgininde miydi? Ben bu görüşe katılmıyorum, diyor Mustafa İnan: "Tatbikattan ilim adamı sorumlu değildir. Teknik buluşlar, iki yönlü, insanlık hayrına veya zararına kullanılabilir. İlim adamı güdümlü bir araştırma yapamaz. İlmin gayesi gerçeği aramaktır. Oppenheimer olayında görüldüğü gibi, başta politikacılar olmak üzere bütün toplumun mesuliyeti üzerine alması gerekir." Sonra başka konulara geçiliyor: Hoca, yazıhanesinin çekmecesinden küçük bir defter çıkarıyor: "Bu deftere, yanyana kullanılan ikili kelimeleri yazdım: Bet beniz, akıl fikir, abuk sabuk, yalan yanlış, apar topar, açık seçik... Sizin de hatırladıklarınız varsa, söyleyin yazalım." Jale Hanım da gece yatakta bile, kocasının bu çeşit kelimeleri türetmeye uğraştığını söylüyor: "Bana da sorardı ve onun aklına gelmeyen bir kelime bulursam, 'Bravo!' diye bağırır, beni korkuturdu. Böyle dinleniyordu Mustafa İnan.

Para kazanmak daha yorucu değil miydi? Birkaç yıl önce (1947) profesör bir arkadaşıyla proje bürosu açmaya kalkmıştı Mustafa Hoca. Arkadaşı büyük bir proje işine ortak etmişti onu ve iş büyük olduğu için adam çalıştırmak gerekmişti, bir yer tutmak zorunda kalmışlardı. Ankara Üniversitesi ile ilgili bir betonarme hesabıydı. Hoca ayrıca, Paris'te yapılacak Mekanik Kongresi'ne de hazırlanıyordu. 'Elastisite ve Kayma Teorisi' üzerine bir şeyler hazırlıyordu. Jale Hanım'ın kardeşi Mengü Ogan da proje bürosunda çalışıyordu: "Ben daha öğrenciydim, mimar olacaktım. Beni de yanına al-

mıştı çizim işleri için. Hocadan çekiniyordum. Bir gün Clapeiron denklemlerini sormuştum, kulağıma yapışarak öğretmişti bana. Sonunda denklemleri ben kurdum ve neticeyi (kulağımla birlikte) aldım. Büroda işler iyi gitmiyordu, proje durmadan değiştiriliyordu. Kontrollük bürosu tam yedi kere proje üzerinde değişiklik yapmıştı. Mustafa Moca durumu bildiği için bizi tedirgin etmemeye çalışır, büroya gelince bize görünmezdi. Bir gün, Mekanik Kongresi'ni kastederek, 'Konuşacak mısınız?' diye sordum. 'Bakalım,' dedi. Ama ben asistanlarından duymuştum: 'Kayma teorisi hakkında bir tebliğimiz varmış.' Başını hafifçe yana eğerek, 'Nerden işittin?' dedi. Büronun son zamanlarında, ayda bir uğramaya başlamıştı. Ay başlarında mütebessim bir çehre ile görünür ve büro şefini yan odaya çağırırdı. Maaşlarımızı alacağımızı belirtirdi bu hareket." İşin kötü gittiğini Hoca evde de konuşmazdı. Bu konuda ne karısına yakındı, ne Ankara'ya gitti, ne de bürodakilere biraz daha hızlı çalışın dedi. Bir yıl sonra büroyu kapattı.

Evet, teori ile pratik her zaman uyuşmuyor, yalnız betonarme hesabı yapmakla para kazanılmıyor. Zaten mektepte okurken de sevmezdim böyle işleri: Proje çizmeyi de sevmezdim. İnsan bir işin esasını bildi mi, oturup problemi çözer. Ama olmuyor. Araba kullanması bile zamanla öğreniliyor. İnsan, motoru, gazı, freni ve debriyajı bildikten sonra, 'Araba kullanma' problemini hemen çözebilmeli. Günlerce talim yapmak da ne oluyor? Mustafa İnan, araba kullanmasını öğrenmedi.

13

Teori ve Pratik

Hüseyin İnan büyüyordu. Babasının aldığı oyuncaklarla kendine göre makinalar yapıyordu. Vidalarla eklenen delikli çubuklardan vinçler, kamyonlar yapmaya çalışıyordu. Mustafa İnan oğlunu eleştiriyor: "Neden bütün vidalar dışarı bakıyor?" Hüseyin kendi bildiği gibi çalışmayı seviyor: "Babamla aramızda pratik işlerde bir anlayış farkı vardı. Babam vinçleri resimlere uygun yapmamı istiyordu. Ben yeni şeyler yapmak istiyordum. Ayrıca bu işlere babamdan daha yatkındım. Bu bakımdan herhalde anne tarafına çekmişim. Dedem resim yapardı, anneannem de eline aldığı her sazı çalabilirdi. Dayım makinelerle uğraşırdı. Babam makinelerle uğraştığımı görünce beni eleştirirken, aslında matematikle filan uğraşmamı; ortaokulda okurken kendisi gibi lise son sınıf matematiği ile ilgilenmemi istiyordu." Mustafa İnan da âletlere meraklıymış; yalnız inceliği olan, yani yapılışında ince bir düşünce olan âletleri severmiş: "Avrupa'daki gezilerinde böyle 'elegant' yani bir hoşluğu olan şeyleri satan mağazalara uğramadan edemezdi. Bu âletlerde muhakkak ince bir buluş, bir 'esprî' olmalıydı. Ne bileyim, bir tarafıyla meselâ limon

sıkıyordur da öteki tarafıyla da ayakkabı çivisi çakıyordur. Bunların bazılarında çok güzel ve zekice buluşlar vardı gerçekten. Bunlardan bavul dolusu getirirdi eve. Yani bir marifeti olacaktı bunların. Bunlar, işportalarda satılan şeylere benzememeliydi. Meselâ fiziksel bir kurala dayanacaktı. Bir tirbuşon vardı, hava pompası şeklinde: Pompalıyorsunuz, şişenin içindeki basınç artıyor ve mantarı çıkarıyor. Bu güzel bir şey'di. Ağırlık prensibiyle veya bileşik kapların dolması boşalması esasına göre çalışan ve içkileri ölçeklendirmede kullanılan şişeleri severdi. Meselâ, bal kaşığı yapmışlar, bala batmıyor. Genellikle insan, özellikle babam, bundan şikâyet eder: Balın içinde kaybolur kaşık. Kahvaltı sofrasındaki titizliğine bu kaşık çok uygundu. Ya da yumurtanın akıyla sarısını ayıran, viskoziteye göre yapılmış bir kap: Ortada bir delik var, sanki yumurta akının biçimini hatırlıyor, hafızalı âletler gibi."

Bu araçlarda matematik vardı ve matematik, bir bakıma tembelliğin en üstün sanatıydı. "Babama göre uzun çözümler yerine, kısa ve 'şık' çözümlerin başka bir güzelliği vardı." Kendi eli yatmasa da, pratik bulguları seviyordu babası. Ayrıca kendi konusunda, bütün mühendislik ve matematik konularında teknik adamın pratikliği vardı Mustafa İnan'da. "Babam, bir meseleyi her durumda çözebilmek lâzım, derdi: 'Çağırırsın adamı, bir şey sorarsın; sana binbir dereden su getirir: Kalem yok, kâğıt yok, hesap cetveli yok, kitap yok.' Oysa babam, hasta yatağında bile hemşireye, serumun yetmeyeceğini açıklarken bunlardan hiç yararlanmamıştı. Eczacı çıraklığından yararlanmıştı. Babam isterdi ki mühendis küçük bahanelerle çözümünden kaçmasın, hiç olmazsa sonucun büyüklüğü hakkında bir kavram sahibi olsun. Mustafa Hoca'nın kürsü arkadaşları da çoğunlukla bu bakımdan aynı durumdaydı: Bir giriş hesabı, onlar için külfetli bir işti. Mustafa Hoca, hesap yapma konusundaki tembellikleri yüzün-

den öğrencilerine de kızılıyordu: "Arkadaşlarınız kaymakam oldu, siz hâlâ iki kere ikinin dört ettiğini bulmak için 'Beton Kalender'e bakıyorsunuz," demişti sınıfta bir gün. Mühendis, her an, yaptığı işin farkında olan adamdır canım. Mühendis, tabloları cetvellere bakarak bazı sayıları oralardan alan ve bu sayıları hemen çarpıp bölmeye koyulan bir otomat değildir. Düşünme tembelliği de ne kadar yaygınlaştı son günlerde: "Herkes hafızasından, hafızasının zayıf olduğundan kolaylıkla şikâyet eder, fakat asla zekâsından yakınmaz. Bilmez ki hafıza, zekânın bir unsurudur." Hoca, düşünmek sanatı üzerinde düşünürken bunları söylüyordu. Tahsil görmek, mektepleri bitirmek de yetmiyordu bu işte:

"Yahya Kemal, 'Cehalet mükteseptir, yani tahsil ile olur,' derdi. Bazılarımız da yalnız akla güvenir, salim bir kafa ile her şey hakkında fikir yürütüleceğini zanneder.

"Düşünmek sanatı da 'mükteseptir', yani sonradan öğrenilir. Çocuklarımıza durmadan tekrarlıyoruz: Muhakkak yabancı dil öğren! 'Düşünmeyi öğren!' dersiniz bir hakaret oluyor. Düşünmeyi öğrenmek de, herhalde yalnız düşünmenin kanunlarını bilmek değildir. Belirli problemleri çözebilmek için elbette belirli bilgileri öğrenmek gereklidir; fakat bence önemli olan, asıl güçlük, problemleri kurmaktır. Çoğumuz, problemleri yanlış kurduğumuz için, daha baştan çözümsüzlükle karşılaşırız."

Düşünmek Mustafa Hoca'ya göre, 'derunî bir konuşma' idi. Bu konuşma sessiz olduğu gibi dilsizdi de: "Burada kelimeler yerlerini kavramlara bırakır, fakat bu kavramlar da kelimelerden meydana gelir."

Profesör, genç adama baktı: "İşte bunun için Mustafa iyi bir hocaydı. Uygun kelimeleri seçtiği için derdini iyi anlatabiliyordu; bunun dışında bir düşünce olayının varlığını kabul edemiyordu. 'Biliyorum, ama anlatamıyorum,' mazeretine inanmıyordu. Henri Poincaré, 'Kelimelerin ve uygun deyim-

lerin fiziğe çok şey kazandırdığı ve kaybettirdiği muhakkaktır,' der. Mustafa, bu sözü her zaman tekrarlardı. İşte 'Düşünme sanatı üzerinde düşünceler'inde şöyle diyor:

"Matematik, düşünme sanatını sembolleştirir. Bugün mantık da matematik esaslara göre düzenleniyor. Boole cebri buna örnektir. Matematik, düşünmede ekonomi sağlar. İlim tarihi bize göstermiştir ki, basit ve sarîh fikir, daima muğlak ve karışık fikre galip gelmiştir: Ptoleme, Kâinat sisteminde arzı sabit tutuyordu; her şey arzın çevresinde dönüyordu. Halbuki, güneşi sabit kabul eden Kopernik sistemi çok daha basittir. Basit çözümler aynı zamanda güzeldir, 'elegant'dır."

Mustafa İnan, dil konusunda da ayrı bir önem veriyor, çünkü dilin bir matematik olduğunu biliyor:

"Matematik analiz metodlarının dilbilgisine tatbiki, teorik olduğu kadar pratik sonuçlar vermektedir."

"Şunu önceden belirtmek yerinde olur ki, bahis konusu araştırmalar, dilin yalnız 'form'u ile ilgili, nispeten basit bir cephesinde yapılmaktadır. Dilin asıl çetin tarafı olan 'mânâ' cephesi, şimdilik bu incelemelerden uzak tutulmaktadır."

"Yalnız, bu iki önemli unsur birbirinden bağımsız değildir. Küçük de olsa birbirlerine tesir yaparlar."

'Dil ve Matematik' konusunu incelerken, dilin meydana getirilişinin rasyonel mi olduğunu soruyor Mustafa İnan. Teorik olarak, meselâ 30.000 kelimelik bir dil kurmak için 173 hece yeterli. Oysa, meselâ Latince'de 1750 hece var. Al-mancada 4650 hece kullanılıyor. Diller gereksiz hecelerle mi doldurulmuş yoksa? "Bu basit araştırmaya dayanarak, tabii dillerin kelime teşkilinde 'rasyonel' davranmadıklarına hükmetmek pek acele bir karar olur."

"Kelimeler her şeyden önce kulağa hitap eder. Eğer hece çeşidi az olursa, mecburen mevcut heceler, tekrar tekrar kullanılacak ve kelimeler ses yönünden birbirlerine çok benze-

yeceklerdir. Bu ise dilin rahatça anlaşılması gibi bir mahzur doğuracaktır."

Mukavemet profesörü Mustafa İnan, bununla da yetinmiyor, bir dildeki kelimelerin hece sayısını da inceliyor: "Meselâ Türkçede 1000 kelimelik bir metinde ortalama olarak 188 kelime tek heceli, 378 kelime iki heceli, 121 kelime dört heceli, 38 kelime beş heceli, 6 kelime de altı heceli olmakta ve altı heceden fazla kelimelerin oranı ancak binde bir oranında bulunmaktadır.

"Yukarıdaki dağılımdan, bir kelimedeki ortalama hece sayısı hesap edilirse, Türkçe için 2,45 değeri bulunur."

"Yahya Kemal'in 'Süleymaniye'de Bayram Sabahı' adlı eserinde geçen kelimelerin ortalama hece sayısı 2,43 eder ki, yukarıdaki değere çok yakındır.

"Türkçe metinlerdeki bu ortalama değer, dünya dilleri arasında benzer ortalamaların üst seviyesini göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir."

"Buna mukabil İngilizce dilinde kelimedeki ortalama hece sayısı 1,35 olup, en alt seviyeyi gösterir."

Yalnız Mustafa Hoca, bu konuda iyimser olmak için acele etmemeyi tavsiye ediyor: "Türkçe metinlerde görülen en çok heceli kelime kullanma özelliğinin Türkçenin 'Agglutinatif karakterinde arama icap eder; çünkü bütün ekler kelimeye yapışarak kelimelerin ortalama uzunluğunu artırmaktadır. Metinde çok heceli kelime kullanmak bakımından Latince, Türkçeye en yakın dildir. Dilleri kelimedeki ortalama hece sayısı yönünden, küçükten büyüğe doğru sıralarsak İngilizce, Almanca, Arapça, Yunanca, Japonca, Rusça, Lâtincede Türkçe dillerini buluruz."

Mustafa İnan, düşünmek yalnız 'aklı selim'le olmaz, demek istiyor yani. Bilgi diye bir şey de var. Bilgi de çok yönlüdür. Meselâ dil üzerinde düşünebilmek için, Boole cebirini, kibernetik teorisini, mantık kurallarını ve daha birçok şeyi

bilmek gerekir. Bu arada yabancı ve hazır fikirleri tekrarlamak tehlikesi de vardır. Bunlar, özellikle bizim insanımızı bekleyen tehlikelerdir: "Kalıp sözler, moda sözler, hazır nükteler, hep düşünce zorluğuna dayanır. Henry Ford'un dediği gibi, 'Düşünmeye mecbur kalmak bir kimse için en büyük cezadır.' Güçlük de tembellik ve üşenme doğurur. Yeni fikir imal edememek, 'Müktesep Cehalet'i doğurur:

"Kisbsiz ta o kadar cehl olamaz"

Cehlin ol mertebesi sehl olamaz" ¹

Evet, karmaşık cahillikler de vardı. Düşünmek genellikle uzun ve yorucu bir 'vetire' idi; insan da bu uzun zinciri bir yerinden koparınca spekülasyona sapar ve dogmatik prensiplere sığınır: "Maalesef münevver sınıfta buna çok rastlıyoruz. Zorluk ve sebatsızlık yüzünden muhakeme duruyor ve saçma sonuçlara farkına varılmadan gidiliyor. Goebbels de bundan yararlanıyordu: 'İnsanlarda bu düşünme tembelliği oldukça, bizim meslek daima geçerli olacaktır.' Bugün birçok insan dinin dogmalarına kapılmamakla öğünür. Halbuki batıl inançlar dinin dogmalarından farklıdır. Meselâ böyle biri rahatlıkla gazetelerdeki, dergilerdeki yıldız falına inanır; ileriye düşünme tembelliği onu böyle gülünç bir duruma düşürür. Propagandaya kapılmak, Goebbels'in dediği gibi, kendi yerine düşüncecek, meseleleri halledecek birini bulmanın rahatlığından ileri gelir.

"Halbuki siyasî tarih bize harpler, cinayetler, sefalet gibi yıkıntıları gösteriyor. Davranışlarda daima aklın hâkim olmadığını gösteriyor ve davranışlar daima rasyonel olmuyor. İlmi tarih daima zafer ve saadettir. Daima ileri hamlelerle

İnsan öğrenmeden bu kadar cahil olamaz. Cahilliğin bu derecesi pek basit olmaz.

doludur. Düşünmenin ve aklın tarihi olan bu ikinci tarihte geriye dönüşler, yıkıntılar yeralmaz. İki eşit davranışın aynı hatadan çıkması şaşırtıcı oluyor. Pozitif düşünenler için daima bu husus hayal kırıklığı oluyor."

Mustafa Hoca, hayal kırıklığına uğramamak için insanlara doğru düşünmenin öğretilmesini istiyor. Ve önüne çıkan herkese bunu anlatmak için çırpınıyor: Side'deki köylüye iyi yoğurt nasıl yapılır, onu tarif ediyor; ona sabit ısıнын bu problemde önemli bir etken olduğunu söylüyor. Okullarda matematik, fizik, kimya uygulamalarının yanısıra 'düşünme egzersizleri'nin de yaptırılmasını öğütlüyor. Mustafa Hoca'ya göre her şey öğretilibilirdi insanlara, icatlar bile öğretilibilirdi. İcat kursları açılır ve icadın prensipleri ve metodları anlatılabilirdi. Amex F. Osorn 'Applied Imagination'dan yani 'Uygulamalı Hayalgücü'nden sözediyordu. 'Bir makalesinde Mustafa İnan soruyor: 'Akıl hareketlerimizin tek rehberi olabilir mi?'

"İnsanların zihnî faaliyetleri geliştiği nisbette içgüdüleri bir daralmaya uğramış, daha doğrusu geri itilmiştir. İnsanların ilk devrelerine ait içgüdülerinin çoğu bugün iz olarak mevcuttur."

"İçgüdülerin geciktirilmesi ve aklın gelişmesi, ilim ve tekniğin doğmasına sebep olmuş, hayat mücadelesinde insan, eksik beden kabiliyeti ve silâhını akli sayesinde temin ederek bugünkü seviyeye ulaşmıştır... İnsan önce etrafını ve bilhassa cansız âlemi inceleyerek ilimleri geliştirmiştir. Cansız âlemdeki bu gelişme yalnız aklın bir zaferi olmuştur. Ne yazık ki benzer gelişme manevi bilgiler alanında beklenildiği kadar olmamıştır. Bugün, biyoloji bile fizik kadar gelişmiş bir durumda değildir. Psikoloji ve sosyolojiye ait gelişmeler, diğer pozitif bilimler yanında çok geri durumdadır. İktisadî hayatla ilgili kanunlardan ancak pek azı bilinmektedir. Diğer sahalarda büyük zaferler kazanan insan zekâsı, bu saha-

da büyük yenilgiye uğramış ve zaafını kapatmak için çeşitli spekülasyonlara sapmak zorunda kalmıştır. İlim yoluyla çözümediği olaylar hakkında birtakım 'doktrin', 'prensipl' ve kaideler koymaya kalkmıştır. Buna sebep aklın kendine has olan tembellik ve kolaya sapma temayülüdür. Zor gördüğü bilgi alanlarında yorulan aklın kurtuluşu ve ümidi basit olan prensiplerdir." Peki çözüm nedir?

"Aklın yanında hikmet dediğimiz yüksek bilgi kabiliyeti-ne de yer vermek lâzımdır. Hikmet, bu âlemin olaylarına, onun üstüne çıkarak mütevazi bir şekilde bakmak, aralarındaki iç ahengi sezme, aşk ile realitenin derinliğine nüfuz etmektir.

"Bu anlamda bir şair, bir hakim, bir mutasavvıf ve veli, âlimden çok derin olarak realiteye ulaşabilir. Kim iddia edebilir ki bugün Einstein, Mevlâna'dan daha çok tabiat sırlarına erişmiştir?"

İnsanlara çok şey öğretmek gerekiyor. Bir Mustafa İnan herkese yetiştirir mi? İşte Hüseyin de büyüyor. Oysa onu ilk gördüğüm gün, "Sen büyüyeceksin de biz de görecez," demiştim. İşte büyüyor ve babasını bile dinlemiyor artık: İnşaat mühendisi olmayacakmış, makinelerden hoşlanıyor. Evdeki bütün âletleri kurcalıyor.

"Bu işlere babamdan çok elim yatıyordu. Babam sadece bütün işlerin nasıl yapılacağını anlatırdı, bütün teorik esasları izah ederdi. İş pratiğe dökülünce yalnız bize emir verirdi ve bu emirlerin uygulanmasında küçük bir aksaklık olunca da sinirlenirdi. Onun aklından geçenleri sezemediğimiz için boyuna azar işitirdik. Evet eşya ve insan emir dinlemiyor çoğu zaman. Mustafa Hoca bu yüzden eşyaya da kızırıyordu bazen. Bu söz dinlemeyen zararsız şeyleri, kendi deyimiyle 'kaldırıp atmak' gerekiyordu: "Bir gün babam beni çağırdı ve pencereyi işaret ederek, 'Şu vasistası görüyor musun?' dedi, 'Biliyorsun vasistasta, alttaki menteşelerin hareketini sınır-

layan iki makas demiri vardır. Bunlar teorik olarak pencerenin yükünü eşit miktarda alır; fakat pratikte hiçbir zaman bu yükler eşit olarak dağılmaz. Demirler, çerçeveye eşit hizada tutturulmamıştır, ikisi de çoğu zaman zaten eşit boyda değildir, marangoz birini çarpık monte etmiştir filân. Öyle değil mi?’ ‘Evet baba, öyledir.’ ‘Sonra, pencerenin çerçevesi zamanla çalışmıştır ve çarpılmıştır. Bu yüzden demirlere farklı kuvvetler tatbik eder, öyle mi?’ ‘Evet baba, olabilir.’ ‘Olabilir, değil, öyledir.’ ‘Öyledir baba.’ ‘O halde bu demirlerden biri faydasızdır.’ ‘Faydasızdır baba.’ Birden sinirlendi babam: ‘Ne duruyorsun o halde? Git bir merdiven bul ve o demiri hemen çıkar yerinden.’ ‘Nasıl olur baba?’ ‘Bir de karşılık veriyor, hemen kopar onu şimdi.’ Gülümsedim: ‘Kopardıktan sonra da kaldırıp atayım mı baba?’ Evet, işte böyleydi babam. Atmak yetmezdi, bir de kaldırmak, yani bir şeyin üstünden geçirdikten sonra fırlatıp atmak gerekirdi onu kızdıran eşyayı. Çünkü bu eşya teorik olarak bir işe yaramıyordu, ondan şiddetle kurtulmak gerekiyordu.

Babası evdekileri azarlarken, Adana yıllarından kalma deyimleri de çok kullanırmış. Burnu havada gezenlere ‘ekin iti’ gibi dolaşmayın dermiş. Efendim, köpek ekin arasında dolaşırken burnuna tahıl tozları kaçarmış, onun için tarlada başını yukarı kaldırarak dolaşmış. Bir de her işte burnunun dikine gidenlere de ‘Gerdan misali’ dermiş. Adana yakınındaki Gerdan köyünde yaşayanlar, bir yerden bir yere gidecekleri zaman, bu iki yer arasında bir çizgi üzerinde yolculuk ederlermiş. Bu doğrultudan hiç sapmazlarmış. Karşılarına bağ, bahçe, duvar, ırmak... ne çıkarsa çıksın doğrultudan şaşmazlarmış. Gerdan misali çok insan var bu ülkede. Onlara nasıl yardım edebilirdi Mustafa Hoca? İnsanlar, kendilerine bir kere bir doğrultu seçtikten sonra düz duvarlara tırmanıyorlar, elbiseleriyle derelere giriyorlardı. Evet, akıl, hareketlerimize rehber olamıyor. Peki beyler, bu akıl denen şey-

den biraz olsun da yararlanamaz mısınız? Yoksa hepinizi 'kaldırıp atmalı' mı? Yoksa rahat etmek için aklı mı kaldırıp atmalı? Doğrusu ikisini de atmaya gönlüm razı olmuyor. Yıllar önce bir kabiliyet olarak yurdu terketmemeye ve sizlere faydalı olmaya karar vermiştim. Bu sebeple sizlere bir şeyler öğretmek için çırpınıyorum yıllardır. Gene de herkese yetişemiyorum. Şu aklınızdan, hani her işte pek kullanmadığınız aklınızdan birazını verseydiniz bana, size kalan kısmının nasıl kullanılacağını gösterebilirdim belki. Çünkü insan tek başına ne yapabilir ki. Belki bu kadar akıl bir insanda birleşince memleket daha ileriye götürülebilirdi. Bana sorarsanız cumhuriyetten beri bizde iki şey ilerledi: biri narenciye ziraati, biri de tiyatro. Güllüyorsunuz, çünkü hepiniz kendi sahanızda ileri olduğunuzu ve başka sahalarda geri kaldığınızı sanıyorsunuz. Halbuki beyler, bir memleketin muhtelif müesseseleri bileşik kaplar gibidir. Biri çok ileri, öteki çok geri olamaz. Askerlik şubeleriyle üniversitelerin seviyeleri arasında kıl payı fark vardır. Ben de bileşik kaplar kanununa bağlıyım. Bir Mustafa İnan, bilim için yetmez; onun çevresindekiler de yetmez. Hep birlikte terakki etmek mecburiyetindeyiz; onun için her sahayı düşünmek mecburiyetindeyiz. Bilhassa pozitif bilimi ve teknik bilgiyi geniş halk tabakalarına yaymak ve bu sahada ilgi toplamak mecburiyetindeyiz. Bu ilgiyi toplamak için de bir Mustafa İnan yetmez; futbolu duyuran spor yazarları gibi, bilim yazarları yetiştirmek lâzımdır. Anlaşılmaz gibi görünen ilmî, daha doğrusu varolduğu bile bilinmeyen ilmî çalışmalarımızı tanıtmak lâzımdır. Bu konuyu meslek edinmemiş olanların, bazı hevesli kimselerin arasına yazacakları birkaç yazı ile istenileni yerine getirmek kabil değildir. Çok defa üniversite ve yüksek okullarda çalışan öğretim elemanları tarafından hazırlanan bilimsel yazılar da beklenen vasıfta değildir. Konular, ya günlük gazete okurunun ortalama seviyesinin çok üstünde

tutulmakta veya yazı birçok bilimsel teknik terimi ihtiva etmesi bakımından anlaşılmaz bir durumda olmaktadır. Geniş halk kitlelerine hitap etmek, kısaca popüler olmaktan korkmamak lazımdır. Her şeyle uğraşır görünmekten korkmamalıdır. Her şeyle uğraşmak, herkese her şeyi öğretmek kolay değildir beyler.

Her Şeyle Uğraşan Adam

Profesör, "Mustafa, önce yakın çevresinden başlayarak herkese her şeyi anlatmaya, herkesi aydınlatmaya başladı, diyerek yeni bir konuyla uğraşacaklarını haber verdi genç adama. Önünde notlar, yazılar, makaleler vardı. "Bakalım Mustafa daha neler düşünmüş, nelerle uğraşmış?" dedi. "Merak ettiği sonsuz konuda sürekli notlar almış. Hepsini anlamak kolay değil. Kendi anlayacağı şekilde yazmış çoğu zaman. Bazen bir cümle, hatta bir kelime, okuduklarını hatırlaması için yeterli olmuş. Bunların çoğu, bir bakıma esrarlı notlar olarak kaldı bizlere. Bazı bilinmeyenleri hafızasında götüreerek çözümsüz bıraktı. Bunların bir kısmı yarım kalmışlığın güzelliğini taşıyor:

"Hindistan notları: Tezatlar diyarı Hindistan zenginlik fakirlik - cehalet - hikmet - tolerans - taassup - tabiatta... te-zad - arazi - nebat - hayvan.

- İslâmiyet - Hindu rekabeti mücadele
- Üniversiteler, Kalküta'da hayat, açlık
- Moğol imparatorluğu bakiyeleri
- Sokakta ölü

- Agra, Taj Mahal, sanat ve sefalet
- Çok dil, çok din, Kıta Memleket

"Hindistan gezisinde Arya-Dharma-Hindu ile ilgili çok belge toplamış. Bu din, herhalde evrensel özellikleri yüzünden ilgisini çekmiş Mustafa'nın. Bu dini, 'Bütün dünyadaki dinî düşüncelerin en iyilerinin seçilip toplanması' olarak görüyor. Bu konuda yazdığı makalede toleransa büyük ölçüde yer veren Arya Dharma görüşünü benimser gibi. Tabiatla tolerans var, bilimde tolerans var. Bak ne diyor Mustafa:

"Mesleğimizin esaslı umdelerinden biri olan 'tolerans' üzerinde bütün cepheleriyle geniş bir araştırmaya girmek istemiyorum... Manevi âlem için önemli olan bu dünya görüşünün canlı olmayan âlem için de benzer şekilde düşünülebileceğini göstermek ve bu suretle de toleransın evrensel bir anlayış tarzı olduğu sonucuna varmak istiyoruz. Mustafa İnan, 'Tolerans ve Tabiat' adlı incelemesinde bunları yazıyordu. Bundan sonra, 19. yüzyıla kadar pozitif bilimlerde olayların 'belirli' ve 'kesin' kanunlara bağlı olduğunu düşünen insanların 'belirlilik ve süreklilik" ilkelerine bağlandıklarını yazıyor Mustafa İnan:

"Son zamanlarda ilimdeki terakki bizi bu klasik görüş tarzında bir revizyon yapmaya zorlamıştır." Son araştırmalar ve çalışmalar tabiat kanunlardaki belirli ve kesin olma niteliğinden kuşkuya düşürmüştü bizleri. Her şeyi bilmek mümkün değildi, ölçü tekniği ne kadar ileri olursa olsun, her büyüklüğü istenilen duyarlılıkta ölçmek mümkün değildir. "Sonuçlarda ister istemez bir 'tolerans' tanımak bir tabiat kanunudur." Mikrokozmos fiziğini inceleyen Mustafa İnan, haddimizi bilmemiz gerektiğini düşünüyordu: "1921 senelerinde Alman fizikçi Heisenberg'in koyduğu prensibe (Belirsizlik Prensibi) göre meselâ bir elektronun hızını ne kadar kesin tayin etmek istersek, yerinin belirtilmesi de o kadar çok yaklaşık olur; kısa bir deyimle, elektronun hem hızı,

hem de yeri aynı kesinlikle tayin edilemez, buna tabiat müsaade etmez.

"Şu noktayı önemle belirtmek yerinde olur ki, olaylarda görülen 'kesinlikten sapma'nın belirli bir sınırı mevcuttur. Hadiselerde kesinlik yok demek, bir nizamsızlık -bir kaos- demek değildir.

"Canlı, cansız bütün âlemdeki olaylar sınırlı bir toleransla ele alınmalıdır. Tolerans evrensel bir düşünce tarzıdır."

Dinde tolerans, insanda tolerans, cansız âlemde tolerans... Mustafa Hoca herkese ve her şeye karşı tolerans istiyor. Dünyanın her yerinde bütün insanlara tolerans gösterilmesinden yana; Amerika Kızılderililerine bile bu gözle bakıyor:

"1958 sonu Amerika'da yaptığım inceleme gezisinde bir eğitimci olarak Kızılderililerle ilgilendim. Belki de o sıralarda gördüğüm, daha önce de Türkiye'de ilgimi çeken birçok 'Wild West' filminin tesiri vardı bende, merak vardı. Kızılderililer geniş bir kitle olmadıkları için henüz 'problem' ortada değildi; meselâ durum, bir zenci meselesi gibi çözülmez bir mesele değildi.

"Nedense, hakkı yenmiş, elinden memleketi alınmış ve yokedilmiş bir kitle olarak Kızılderililer bende daha büyük bir acıma duygusu uyandırdı.

"Haksızlık bunlara verilen isimde başlıyordu: Biz Kızılderili diyorduk, halbuki derileri sarı-siyah renkteydi. Amerikalılar da Indian (Hintli) diyorlardı. Bu da yanlıştı, Kristof Kolomb'un hatasıydı.

Mustafa Hoca, Kızılderililere tolerans göstermeyen, haksızlık eden Dünya'ya kızılıyordu:

"Halbuki Dünya Kızılderililere şunları medyundur: Mısır, kauçuk, tütün, su tulumbası, terazi, döküm, arı besleme, şekil yazısı, astronomi.

"Her yerde damgaları var, inkâr edilemez: Arizona, Ar-

kansas, Kansas, Ohio, Oklohama, Texas gibi 23 eyaletin adı onların dilinden geliyor."

Dil konusu gelince Mustafa Hoca'nın ilgisi hemen artıyor. Bu meseleyle az uğraşmamış, defterler doldurmuş. İşte küçük bir deftere Türkçedeki beş yüze yakın kelimenin nereden geldiğini yazmış:

Diploma; Yunancada iki kere katlanmış anlamına geliyor, defter de aynı dilde 'diphtheria' yani yüzülmüş hayvan derisinin değişik bir biçimi, difteri hastalığı da derinin iltihabıymış.

Poplin: Papaya mahsus takkelik bir kumaş ismi, 'papalino' İtalyanca.

Sandviç'in tarihi de ilginçti; 18. yüzyılda yaşayan İngiliz lordu Earl of Sandwich, kumarbazın biriydi. Kumara öylesine düşküncü ki, yemek yemeğe oturacak vakit bulamıyordu. Bir yandan kumar oynuyor, bir yandan da ekmek dilimlerinin arasına koydurduğu sığış etleri yiyordu.

'Piyango' da İstanbul'da yaşayan bir İtalyandı: Beyoğlu'nda talih oyunlarının imtiyazını 'Bianco' adlı bir dükkân sahibi almıştı.

Mustafa İnan böyle çözümlere ulaştıkça çocuk gibi seviyordu. Fakat bu 'serbest' de ne demekti? Ser-best, başıbağlı demekti. Öyle şey olur muydu canım? Olurdu. 'Tedbir' gibi, akıllı uslu bir kelime, hiç de hoş olmayan 'dübür' yani 'arka' sözünden türemişti, arkasını düşünmek demekti. 'Çocuk' kelimesinin de aslında domuz yavrusu anlamına gelmesi pek mi hoştu sanki.

Müezzin: (kökü) kulak; tümen: bunun karşılığı basit, Özbekçe 10.000 demekmiş. Fransız dokumacı Baptiste de Türkiye'ye gelinceye kadar 'patiska' olmuş. İlk boykot, İrlandalı arazi sahibi Mister Boycott'a karşı 1880'de yapılmış. Mösyö Nicot da tütününü Fransa'ya getirerek 'nikotin' denilen zehiri başımıza belâ etmiş, İranlılar 'şeftali'yi 'şeftalû' yani semiz

erik sanıyorlarmış. ‘Kapuska’ da aslında bir yemek adı filân değil, Rusçada lahana demek sadece.

Deyimler de ne kadar değişmiş: Şimdi ‘elinin körü’ diyoruz; aslı, ‘ölünün körü’, yani ‘ölünün mezarı’ demek. Kadayıfın ‘ketaif’, yani tüylü kumaşlar anlamına geldiğini bilseydiniz, bu tatlıyı yiyebilir miydiniz? Elbette ‘bahşiş’, Farsça ‘bahşi-vermek’ten gelecek.

Mustafa İnan düşünüyordu: İnsanlar ne kadar bilirse, ‘tolerans’a da o kadar fazla yer verecekler. Kelimelerin köklerini öğrenmek bile bir sürü boş inancı, yanlış anlamayı ortadan kaldırabilir. Bütün Batılılara ‘gâvur’ diyoruz; halbuki Farsçadan aldığımız bu kelime ‘ateşe tapan’ demektir. Şu Avrupalılara, haklı da olsa, ne kadar kızılırsa kızılınsın, onların ateşe taptıklarını ileri sürebilir miyiz? Museviceden, Ermeniceden, Yunancadan ne kadar çok kelime aldığımızı bilsek, azınlıklara bu kadar kızabilir miydik? Otelci Gabi Vartanyan, "Mustafa Hoca bana Ermeni hikâyeleri anlatırdı, diyor. "Gabi, bak Ermenice öğreniyorum, dedi bir gün. "Ben, 'Ne yapacaksın Ermeniceyi?' deyince, 'Öyle deme,' dedi, 'Sizin büyük maziniz vardır.' Benden birçok Ermenice kelime öğrendi. Bir gün de, 'Gabi, sen bir Türkten daha Türksün,' dedi; ben de ona, 'Nasıl demek istiyorsun?' deyince, 'Bir Ermeninin bizim hakkımızda düşünmesi gerektiği şekilde düşünüyorsun,' dedi. Bu konularda bir dretnot (İngilizce, dread nought: korkusuz) gibi korkusuzdu Hoca.

İnsan öğrendikçe, bildikçe evrenselleşir. ‘Efendi’nin Yunancadan geldiğini (aftendis) bildikten sonra insan başka türlü düşünür. Kilit (kleidi), harita (kharta), fener (fenarion), cins (genos) ve hatta ‘temel’ (themelion) de aynı dilin kelimeleridir aslında. Bizim ‘boş’ da İngilizceye (bosh) geçmiş. Kimin kimden hesap soracak hâli var?

Oturduğumuz şehirler de binlerce yıllık tarihin ürünü: Edirne (Hadriana-polis), Konya (İkonion) -bu şehirde oturan

mutaassıp vatandaşlar buna üzülür mü acaba?- Küitahya (Kotiaaeion), Trabzon (Trapezus), Ereğli (Herakleia).

Arapça 'hudut' kelimesini beğenmemişiz, sınır demişiz, diyor Mustafa Hoca; halbuki 'sinoros', hudut taşı demek Yunanca. İklim'in 'klima'dan geldiğini hiç düşündünüz mü? Düşünmedinizse de zarar yok, ben sizin yerinize düşünüyorum; belki bir gün siz de düşünürsünüz. Peki 'omuz' da mı yabancı? Evet, 'omos' aynı anlama geliyor. Kambur da öyle (kambura). Irgat da öyle (ergatis). İnanmayacaksınız ama 'demet' de öyle (demation). Hoca, artık bu kadarı da safsata. Efendim, 'safsata', 'sofisteia'dan gelir; özentili ve aldatıcı buluş, demektir.

Deyimleri inceleyince de olmadık durumlarla karşılaşılıyor insan: 'Sıfırı tüketmek' derken, aslında sıfırla filân ilgili bir şey söylemiyorsunuz: 'Zafır'ı (soluğu) tüketmişsiniz. 'Ana gibi yar, Bağdat gibi diyar olmaz.' Burada 'Ana' bildiğiniz 'anne' değil, bir yerin adı. 'Atlı karınca'da aslında 'atlı kara'ca' olacak. Her şey zamanla değişiyor: 'Beş aşağı, beş yukarı' ne demek? Olmaz öyle şey. 'Beş aşağı baş yukarı' dolaşır insan. 'Darısı başıma' mı? Hayır. 'Darısı (ilâcı) başıma'. Saçı dökülenler için söylenmiş olacak. İşler 'eni konu' karıştı. Hayır, işlerin 'önü sonu' karıştı; değil mi beyler?

Aynı defterde Mustafa İnan'ın Farsça, Musevice, Yunanca, Arapça kelimeler üzerinde çalışmaları var: Bir de, 'beraber kullanılan kelimeler'i yazmış: "Esas gaye tenazur, tenasüp ve takrir olup, kafiyeli yani müsecca olması makbuldur," diyor bu sözler için; yani dedi-kodu, hak-hukuk, hayat-memat, kap-kacak, top-tüfek, kelle-kulak, zehir-zembelek, çelik-çomak, can-ciğer, sıkı-fıkı olacak.

'Dil ve matematik' adlı makalesinde Mustafa Hoca, dilin asıl çetin tarafı olan anlam sorununda matematik metodların henüz kullanılmadığını açıklamıştı; fakat 'stil analizi' üzerinde durulduğunu da belirtiyordu. Hocaya göre 'uslup',

özellikle her konuda insanlara bir şeyler öğretmek isteyenler için çok önemli bir problemdi. Matematik kurallara göre meydana getirilen yapma bir dil, yaşayan dillere göre çok az heceliydi; ama bu 'uslup' meselesi yüzünden, bu hece çokluğu bir israf değildi:

"Bu ilgi çekici noktayı bir misalle canlandırmak kabildir: Deniz teknelerine 'safra' adı verilen yükler konulur. İlk bakışta bunlar lüzumsuz taşınan ağırlıklar gibi gelirse de, rolleri teknenin devrilme emniyetini attırmaktadır. Dilde de fazla hece malzemesi tıpkı teknede safranın oynadığı hizmeti görür, kelimenin rahat bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, haberleşme tekniğinde, eğer sinyal sistemi kulak yerine göre hitap ederse, safrayı azaltarak bir kanaldan daha kısa zamanda daha çok haber göndermek kabil olur."

Bütün derslerinde, bütün konferanslarında, Mustafa İnan bu safrayı azaltmaya çalıştı; ama bu safrayı sıfıra indirerek anlatılan konuyu kuru ve cansız duruma düşürmekten de kaçındı. Bir bilim sorunu sözkonusu olduğu zaman bile insan belki bir tiyatro oyuncusu gibi her şeyi ile, jestleri, mimikleri, sesinin tonu ve fizik görünüşüyle ve seyirci psikolojisini bilerek sahneye çıkıyordu: "Meselâ 'ahenk' gibi estetik bir faktörün mutlaka önemli bir rol oynaması icap eder." "Kelimeler her şeyden önce kulağa hitap eder." Eski öğrencilerinden hidrolik doçenti Eren Omay, üniversitede okurken, 'Mustafa İnan Efsanesinin' etkisiyle Hoca'nın bir konferansına gitmişti. O zamanlar henüz Mustafa Hoca'nın derslerini dinlememiş olduğu için, Alman Kültür Merkezi'nde 'Düşünme Sanatı' diye bir konferans vereceğini duyunca da bu fırsatı kaçırmak istememiş; o zamanlar, birçok vatandaşımız gibi Eren Omay da düşünmenin bir sanat olduğunu bilmiyor-muş. "Üniversitedeki arkadaşlarım gibi ben de düşünme sanatına pek aldırmıyordum. Bu yüzden Hoca'nın anlattıkları-

nı pek hatırlamıyorum. Oysa hafızam kuvvetlidir. Belki de konudan çok, sahneye çıkan Mustafa İnan'ın etkisinde kalmıştım. Hoca tam anlamıyla bir artistti. Özellikle sesinin tonu ve jestleri beni çok etkilemişti. Adana şivesiyle konuştuğu güzel Türkçenin de bunda payı vardı. Bütününü güzel bir adam seyrediyorduk. Yanımda oturan iki kadın birbirine durmadan Hocanın güzelliğinden sözediyorlardı. Mustafa İnan'ın çocukluğunu ve ilk gençliğini bilenler çoğunlukla, onun güzel bir adam olmadığını söylerler. Bu sözü edilen güzellik Hocaya elli yaşlarında gelmişti. Bu 'hikmet'in getirdiği bir güzellikti belki, olgunluğun getirdiği bir güzellikti. Eren Omay'ın aklında Hocanın verdiği bir öğüt kalmış, mühendisleri ilgilendirdiği için aklında tutmuş herhalde: "Mühendisler henüz cemiyete tam yaklaşmamışlardır. Doktorları düşünün: bir toplantıda, bir mecliste bulunanlar doktora hemen dertlerinden, hastalıklarından bahsederler. Aynı toplantıda bir mühendis de bulunsa, kimsenin aklına evinin duvarındaki çatlaktan yahut zemindeki rutubetten bahsetmek gelmez; kimse, bu dertlerin de bir mühendise danışılacağını düşünmez.

Eren Omay, Mustafa Hoca ile ilk defa, profesör doktor Mustafa İnan'ın rektörlüğü sırasında tanışmış, 'Düşünme Sanatı' konferansını belki unutmuştu bu karşılaşmada; fakat Mustafa İnan, düşünmek için problemi doğru kurmak gerektiğini, bu ilkenin çok önemli olduğunu, bu vesileyle Eren'e gösterme fırsatını bulmuş: "Bir meselemizi rektörle konuşacaktık. Birden kendimi Mustafa Bey'in karşısında buldum." O yıllarda bile (1958), hocalar üniversitede henüz yarı tanrı biçiminde dolaşıyorlardı. Bu Dalai Lama'lara yaklaşmak kolay değildi. 'Kapalı sistem' içinde yetişen öğrenciler de efsaneyi büyütme için ellerinden geleni yapıyorlardı. "Yüksek matematikten, birçok öğrenci üçüncü hakkında da kalmıştı. Bir dördüncü hak isteniyordu. Rektörlük odasının kapısında toplandık, oldukça da gürültü ediyoruz. Sekreter

bizi içeri sokmuyordu, randevu alınmadan olmaz diyordu. Gürültümüzü duyan Mustafa İnan sekreterini çağırttı. Birden kapıda göründü sekreter ve girin bakalım dedi; Hoca sizinle konuşacak. Nasrettin Hoca'nın fil hikâyesi misali, kalabalık bir anda dağıldı. Bizler, birkaç arkadaş, herhalde en önde olduğumuz için, kaçamadık. Geri çekilenler de, hiç olmazsa bir iki kişi içeri girsin diye, bizim kaçış yollarımızı kesmişlerdi. Sonunda kendimi açık kapının önünde buldum ve biri arkadan beni kuvvetle itti, odaya daldım istemeden, Mustafa İnan tam karşımda oturuyordu, gülerek bana bakıyordu. Beyaz dişlerini göstererek gülümsüyordu. Allah Allah dedim, kendi kendime: bir hoca, bir rektör de güler mi? Yarıtanrılar genellikle asık suratlı olurdu; hele o tanrılar mekanik, matematik gibi çok zor şeyleri de bilirlerse. "Rektör güler mi, diye düşünüyordum. Dekan bile gülmezdi. Değil kürsü başkanları, doçentler bile gülmezdi. Eren Omay haklıydı; belki asistanlar, ilk acemilik yıllarında biraz gülümserlerdi. Gülmek, doktorayı verdikten sonra unutulmuş bir eylemdi. Belki eylemsiz doçentler, kadro buluncaya kadar biraz dişlerini gösteriyorlardı (gülümsemek için). Canım, belki de herkesin dişleri Mustafa İnan'ınki kadar güzel değildi. "Otur bakalım dedi rektör bana. Nedir mesele?" Eren Omay daha kendine gelememişti. Şaşkınlığını örtmek için birden saldırıya geçti: "Efendim bu matematikçi çok zor soruyor, çaktırmak için böyle yapıyor. Öğrenmediğimiz yerlerden soruyor." Hoca birden ciddileşmiş göründü: "Güzel. Bütün bunları bir dilekçeyle bana bildirin, hemen tahkikat açtırayım bu hoca hakkında. Buyrun bakalım, şimdi ne yapacaklardı? Birden bütün öğrenciler hep bir ağızdan konuşmaya başladı: Hayır öyle değildi, onu demek istememişlerdi, mesele hocadan şikâyet değildi, onların durumu ne olacaktı? Hepsi ayağa kalkmıştı heyecandan. "Oturun, dedi Mustafa İnan, "Önce sakinleşin, meselenizin ne olduğunu düşünün. Sonra anlatın

ne istediğinizi. Yok canım, hocanın cezalandırılmasını filân istemiyorlardı, böyle bir şey akıllarından bile geçmemişti. (Tanrılara ceza vermek kulların haddi miydi?) "Peki ne istiyorsunuz?" dedi rektör Mustafa İnan. Evet, problemi yanlış kurmuşlardı; çünkü düşünme sanatından haberleri yoktu. "Dördüncü hak istiyoruz, dedik. "Tamam, dedi Mustafa İnan. 'Şimdi anladım.' Biz de yeni anlamıştık ne istediğimizi. Odaya girdiğimizden beri esas meseleyi unuttuğumuzu da anlamıştır. 'Peki hallederim,' dedi. Biz rektöre inanmamıştık; idareci değil mi, idare ediyor işte, atlatıyor bizi diye düşünmüştük. Ama kısa bir süre sonra hepimize dördüncü hak verildi."

Mustafa İnan ne isterse yapabilir diye düşünüyorlardı öğrenciler artık. Çok tanrılı profesörler sisteminde Mustafa İnan'ı Zeus yapmışlardı; onun yapamayacağı şey yoktu. Mustafa Hoca'yı, daha yüzünü görmeden efsaneleştiriyorlardı. Ne yapalım, tanrıları görmek kolay mı? Oysa görünüşü insana benziyordu. Bir gün Mustafa İnan, Boğaz'da bir gazinoya gitmişti arkadaşlarıyla birlikte; gazinodan çıkarken, Teknik Üniversite'den iki öğrenci Hoca'yı gördü; "Bak, dedi biri, arkadaşına, "Gazinodan çıkan şu adam bizim rektöre ne kadar benziyor, değil mi?"

Mustafa İnan her şeyi bilirdi, her şeyle uğraşırdı. Eğitim, onun konularından sadece biridir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra geri kalmış ülke, ya da az gelişmiş ülke diye bir söz çıkmıştı. Bununla da uğraşmıştı Mustafa Hoca; fakat az gelişmiş sözünü pek sevmiyordu herhalde; durumu bir kalkınma problemi olarak ele alıyordu:

"Bu arada, II. Dünya Savaşı'nda sırf askerî gayeler uğruna ele alınan yeni bilim dallarının, sonraları ekonomik ve sosyal problemlere de başarılı bir şekilde uygulanabileceği görüldü. Pozitif bilimlerin metodlarıyla çalışan bu bilim dallarından 'Harekât araştırması', 'Strateji ve oyunlar teorisi',

‘Yöneltiliş sistemleri’, ‘Kontrol teorisi’, ‘Ekonomik plancılık’ ve ‘Enformasyon teorisi’ gibi birkaç tanesini sayabiliriz. Bunlar arasında özellikle ‘Harekât araştırması’ veya ‘Teşebbüs ve karar araştırması’ adıyla anılan bilim dalının çok geniş bir uygulama alanı vardır. Bu, hemen her çeşit ekonomik ve sosyal problemde başarılı sonuçlar veriyordu. Yalnız şu noktayı gözden uzak tutmamak gerekir: Ekonomik ve sosyal problemler, çok karışık ve girift durumlar arzeder; eğer matematik bir terimle ifade etmek istersek, bu problemler çok parametrelidir. Olayı etkileyen çok sayıda faktörün arasındaki bağıntılar çok defa karışık ve bazen belirsizdir. Ayrıca, tesadüfe bağlı dış etkilerin rolü de önemlidir. Problem bu kadar karışık olunca çözümü için mutlaka bir ‘ekip çalışması’ gerekecek ve uzun hesaplar için de zamandan kazanmak için behemehal elektronik makinaların kullanılması icap edecektir.

"Kalkınmadan ne anlıyoruz? Bugün çok yaygın olmakla beraber, pek de açık olmayan bir tanım da şudur: ‘Bir ülkenin bütün doğal, sosyal ve malî gücünü etkili bir biçimde harekete geçirerek, yurdu ve toplumu daha ileri seviyeye getirmektir."

Mustafa İnan ‘yuvarlak tanımları’ pek sevmezdi. Onları hemen açıklığa kavuşturmak isterdi:

"O halde burada iki noktanın tesbiti gerekiyor: a) ‘İleri seviye’ olarak vasıflandırdığımız ve ‘hedef’ olarak alınacak bu husus nasıl ölçülecektir? Klasik olarak bugün hedeften ‘millî gelirin artma hızı’ anlaşılmaktadır. Millî gelir kavramı ortalama bir değerdir. Bunun çeşitli toplumlarda dağılış tarzının ayarlanması, kalkınma probleminin ‘politik yönü’nü teşkil eder. Kalkınma gibi çok kompleks olan bir işi yalnız objektif esaslara dayandırmak kabil değildir. İşin daima bir politik yönü vardır ve kalacaktır.

"b) Kalkınma için diğer önemli bir nokta da yurdun ‘doğal’, ‘sosyal’ ve ‘malî’ kaynaklarını tanımaktır. Bir sistem be-

lirli bir hedefe yöneltilmek isteniyorsa, 'başlangıç değerleri' bilinmelidir. Geniş gözlem ve araştırmaya dayanan bu husus tesbit edilmeden etkili bir kalkınma beklemek doğru olmaz. Ayrıca, sistemin belirli bir an için değil, bir zaman süresi boyunca durumunun izlenmesi, diğer bir deyimle istatistiğin dinamik bir karakter taşıması çok önemlidir."

Mustafa İnan, 'her şeyle uğraşan bir adam'dı; her şeyle ve bu arada Mekanikle de uğraşıyordu tabii. 1953 yılında İstanbul'da toplanan 'Sekizinci Teorik ve Tatbiki Mekanik Kongresi'ne sunduğu tebliğde, yeni bir konuyu, 'Basit eğilmeye maruz şeritlerin vurgu stabilitesi'ni inceliyordu. İncelemenin adı biraz karışık görünmekle birlikte, başlangıcı günlük bir gözleme dayanır: Bir çelik şerit, yuvasından çıkarıldıktan belirli bir uzunluk sonra birdenberi katlanır. İşte bununla ilgilenmişti Hoca: "Eğriliği çok az olan silindirik şeritler, eğilmeye maruz kaldıkları zaman moment, belirli bir değerden küçük kaldıkça, elastik denge kararlı olur; fakat dış moment belirli bir kritik değere erişince denge kararsız olur ve şerit anı olarak katlanır. Bu stabilite hadisesi burada diferansiyel denklem yoluyla incelenmiş ve kritik eğilme momenti için kapalı bir formül verilmiştir."

"Efendim?" dedi genç adam. Profesör güldü: "Ne yapalım? Her mesleğin dili başka. Gene de sanırım Hukuk dili kadar anlaşılmaz değil. Yani Mustafa diyor ki, çelik metre gibi şeritler, bir kuvvetin etkisiyle eğildikleri zaman, şeritin yuvasından çıkan kısmı küçük olduğu zaman şerit bir süre bükülmez, sonra birden katlanır. Hoca bu problemi, yani şeritin neresinden katlandığını matematik bir yolla incelemiş."

Bu inceleme kongrede başarı kazanmış ve efsaneye göre, Hoca tebliği okuduktan sonra kürsüden inerken ünlü mekanikçi Timoshenko onu sarılarak tebrik etmiş. Aynı kongreyi düzenleyenlerden Cahit Arf bu olayı hatırlamıyor; ama şunu çok iyi hatırlıyor: "Bu kongre bize gösterdi ki, belki biz dün-

yanın önde gelen mekanikçilerinden ileri değiliz; fakat hiç de onlardan geri değiliz. Onlar da tebliğler verdiler, onlar da konuşular. Gördük ki, biz de onlar gibi, onlar kadar bir şeyler yapmışız." Evet, Türk mekanikçileri görmüşlerdi ki, yabancı mekanikçiler uzaydan gelen üstün yaratıklar değildir, onlar da bizim gibi insanlardır. Az gelişmiş, geri kalmış her neyse biz de araştırmalar yapmışız, makaleler yazmışız, bazı çözümlere ulaşmışız. Bizde de adam bulunurmuş.

İlk makalesini (Kayma Merkezi), 1943'te yazan Mustafa İnan, Türk okurlarına sürekli olarak yeni kavramlar tanıttı. Hocanın, 1953'ten 1959'a kadar bir makalesine rastlanmıyor; çünkü 1954 - 1957 yılları arasında İnşaat Fakültesi dekanıydı. 1957 - 1959 yılları arasında da İstanbul Teknik Üniversitesi rektörlüğü yapıyordu. Makalelerinin çoğunu rektörlükten ayrıldıktan sonra yazmış; 1964 yılına kadar, beş yıl içinde on bir makale yayımlamış. Tabii bunlar 'bilimsel makaleler.' Kızılderililer ve Arya Dharma gibi konulardaki çalışmaları bunların dışında. On bir makalelik dizi, 'Sunî peyklerin yörünge hesaplarına dair bazı sonuçlar' ile başlıyor. Uza ya yapma uydular, yani Hocanın sunî peykler dediği şeyler fırlatıldığı sıralarda yazılmış. Günlük bu konu herkes gibi Hocanın da ilgisini çekmiş ve herkesi bu konuda aydınlatmayı bir görev bilmiş. İki yıl sonra, 1961'de mekanikçilerimize yeni bir konuyu tanıtmayı Mustafa İnan gene kendisine görev saydı: 'Taşıma matrisi' (Carryover matrix). Bu yeni kavramı 'Elastomekanikte intikal matrisi' adlı makalesiyle tanımlıyor. Bu, Hocanın üzerinde çalıştığı en ilginç konulardan biriydi. Sonra bu konuyu geliştirdi ve taşıma matrisi probleminde dünyada ilk çalışma yapan bilginlerden biri oldu. İnşaat Fakültesi'nde öğrencilerine dersler verdi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde konuyu konferanslarla tanıttı. 1964 yılında 'Elastomekanikte başlangıç değerleri metodu ve taşıma matrisi' adlı kitabını yayımlayan Mustafa İnan, çözüm

metodlarına yeni bir katkıda bulunuyordu. Bu katkısı da, 'elegant' bir çözümdü tabii.

"Bütün bu makalelerin bilim dünyasını sarsacak nitelikte olduğu ileri sürülemez," dedi orta yaşlı profesör, "Bunların hepsi Türkiye'de yayımlandı ve çoğu Türkçe yazılmıştı. Mustafa, bu makalelerini yabancı dergilere göndermeyi düşünmüyordu. Ülkesinde etkili olmayı ve geniş bir çevreye yayılmayı düşünüyordu. Ülkede derinlikten önce yaygınlığın önemli olduğunu düşünüyordu ve geniş bir alana yayılan suyun derinliği azalır diye düşünüyordu."

Çevresindeki insanları harekete getirmek diye bir meselesi vardı her zaman. Mekanik Kongresi'ne sunduğu incelemeinden ilk olarak asistanı Sacit Tameroğlu yararlandı. İnsanlarımızı çalışmaya sevkedecek işler görmek lâzım diye düşünüyordu Mustafa Hoca. İnsanlarımızı önce düşünmeye, doğru düşünmeye sevk etmek lazım. Konuştukları dili düşünsünler, kullandıkları kelimeleri düşünsünler ve her şeyden önce de bir bilimsel araştırma yaparken ne yaptıklarını, ne yapmak istediklerini, nereye varmak istediklerini düşünsünler. Zannediyorlar ki, kendilerine lâzım olan şey, karşılarna çıkan matematik denklemleri çözmek, eğrileri çizmek ve buldukları sonuçları hemen Almancaya, İngilizceye çevirerek yabancı dergilere göndermek ve başkalarının kitaplarında bu makalelerden bahsedilmesini temin etmek. Peki bütün bunları neden yapıyorsunuz? Efendim, bilim uğruna yapıyoruz. Peki şimdi bir an için bütün şu yüksek denklemleri ve uzun sonuçları bırak da bana söyle. Bilim nedir? Efendim? Bilim nedir? dedim. Bilim mi nedir? Evet. Efendim bilim, uğraştığımız şeydir. Bilim, her şeyden önce, üniversiteyi bitirdikten sonra 'bilim yoklaması' ve 'yabancı dil sınavı' gibi engelleri aşarak doktora öğrencisi olmaya hak kazanabilmek için gerekli bir şeydir. Sonra, bir süre kürsüye gelen yabancı kitapları ve dergileri izleyerek bakalım ne var ne yok diye

durumu izlemektir; sonra durumu kollamak ve çok küçük bir mesele seçmek ve bu küçük şeyi büyüterek onu bir doktora hâline getirmektir ve bu doktorayı yapmaktır. Sonra doktora sınavından başarı göstermektir ve bu başarıyı gösterdikten sonra gülümsemeyi unutmaktır. Bilimin, birinci ve en zor şartı budur. Sonra karşınıza doçentlik sınırı gelir. Bu sınırı aşmak ilk bakışta zor gibi görünürse de asıl zorluk doçent olmak değil, eylemli doçent olmaktır; yani bir kadro ayarlamaktır. Bunun için, daha bilimin başında, yani kürsü seçerken boş kadrolu birine kapılanmak ve gereğinde profesörler kurulunda sizin hakkınızı arayabilecek dışli bir kürsü başkanı bulmaktır. Sonra profesörlük bilimi gelir. Bu bilime akıl erdirmek biraz zordur; onun için en iyisi sabırla beş yılı beklemesini bilmektir; bu arada bilime oy verecek profesörleri gücendirmemesini bilmektir. Çünkü, beş yıl sonra bilim seni içine almak için gerekli sayıda parmağı kaldırmaz. Milli Eğitim Bakanının onayı da bilimde önemli bir yer tutar. Bakarsın kendin bile anlamadan biraz ilerici olmuşsundur: evrakın aylarca Bakanlıkta beklemiştir, bilim için ne acılar çekmişsindir. Onun için demişlerdir ki: "Gençliğine doyamadan profesör oldu. Çünkü bir insan olsa olsa ne olur? En çok profesör olur. Daha sonra ne olur? Hiç. İşte öyleyse profesörlükten sonrası bir hiçtir. Fakat çoğu zaman bilim burada kalmaz: Bir de bakarsın yıllar geçmiş, kürsü başkanı olmak için sıran gelmiştir: fakat bir kürsüde birden fazla bilim olabilir ve gene Kurullarda parmak sayısı hesabı birden önem kazanır. Fakat ne de olsa, artık profesörsün; kürsü başkanı olamasan da artık senin için karada ölüm yoktur. 'Profesörlük takdim tezi'ni yazalı yıllar geçmiş, artık ne doktora, ne tez, ne de kitap yazma engeli var önünde; bundan sonra olsa olsa öğrencilere ders kitabı yazabilirsin, maddi durumunu düzeltirsin ve profesörler yapı kooperatifine girerek yıllardır yorulan kafanı dinleyebilirsin; tabii dekanlık, rektörlük gibi yeni bilim-

sel aşamalar seni beklemiyorsa. Görülüyor ki arkadaşlar, bilim uzun ve çetin bir yoldur.

Bunu nasıl değiştirmeli? diye düşündü Mustafa İnan. Bu zihniyeti nasıl ortadan kaldırmalı? diye düşündü Mustafa İnan. Ne yapalım Mustafa İnan? Böyle aşamaları herkes senin gibi kolaylıkla aşamıyor, dünyanın düzeni Mustafa İnan gibilere göre yapılamaz Mustafa İnan. Bu dünyanın düzeni bizim gibi olanlara göre ayarlanır. Biz de zamanında profesörün çantasını taşımıştık, paltosunu tutmuştuk, kitaplarını, makalelerini temize çekmiştik. Şimdi yorulduk artık: Paltomuzu tutacak, çantamızı taşıyacak genç asistanlara ihtiyacımız var. Yok, dedi Mustafa İnan. Var, dediler onlar, her şeyin bir hikmeti var: Böyle gelmiş böyle gider Mustafa İnan. Bizimle başa çıkmak kolay değil Mustafa İnan.

Ben de sizinle başa çıktığımı belli etmem, dedi Mustafa İnan; başka şeylerle uğraşıyormuş gibi görünürüm. 'Müzik ve Matematik'le uğraşırım. Alaturkacılara matematikten bahsederim, bizim Jale'nin arkeolojisinde yeni bir metod bulmuşlar: Karbon On Dört. Onunla uğraşırım. Fakat ne yaparsanız yapın, bir de bakarsınız ki sabah olmuş. Müsaadenizle ben şimdi 'Fizik ve Kronoloji' adlı konferansımı vermeye gidiyorum:

"Tabiat kıskançtır. Bu yüzden Heisenberg'in belirsizlik ilkesi fizikte bilginin sınırlı olduğunu düşündürür bize, bir limitle yetinmelidir insan. İşte onun için taşları söyletmek gerekiyor. Çünkü kalan belgeler az. Eşya, para, heykel, vs. her şeyi konuşturmalı. 'Şair de her şeyi konuşturmak istiyor; geçmişin kaybolmasına gönlü razı değil:

Düşülür bir hayale, zevk alınır

Belki hâlâ o besteler çalınır

Gemiler geçmeyen bir ummanda

(Yahya Kemal)

"Fizik metodlar maziyi, gaip maziyi diriltmiştir. Bu metodlara tarihlendirme diyoruz. Karbon On Dört de 1946'dan sonra geliştirilen bir methoddur. Buna göre arzın yaşı 2-3 milyar sene, Kâinatın yaşı da 500 milyar sene... Kim derdi ki bir gün gelip samit gibi görünen başlar konuşacak ve evveliyatını açıklayacak. İlim ve insanoğlunun zekâsı geçmiş ve kaybolmuş gibi gözüken olayları tekrar yaşatmaktadır. Belki bir gün Yahya Kemal'in arzusu hakikat olur ve gemiler geçmeyen ummandaki besteleri duymak inşallah hepimize nasip olur... İnşallah atom fiziği böyle barışçı gayelerde kullanılır... artık taşları konuşturuyor; olsa olsa âhir zaman alâmeti, yani dünyanın sonu geldi. Hepimize uzun ömürler."

"Mustafa, konferansları için çok az not tutmuş, diye yakındı profesör: "Karbon On Dört için hazırlık bilgileri olarak sadece şunları yazmış: Elektron, proton, nötron, izotop, radyo aktif ve ısınma gibi bilgiler gerekli, anlatılacak. Notları karıştırdı: "Hesap kitapla ilgili şeylere eğilimi fazla tabii, bak bir şiir için ne yazmış:

1	2	3	4
<i>I Sanma sakın</i>	<i>herkesi sen</i>	<i>sadıkane</i>	<i>yar olur</i>
<i>II Herkesi sen</i>	<i>dost mu sandın</i>	<i>belki ol</i>	<i>ağyar olur</i>
<i>III Sadıkane</i>	<i>belki ol</i>	<i>âlemde bir</i>	<i>serdar olur</i>
<i>IV Yar olur</i>	<i>ağyar olur</i>	<i>serdar olur</i>	<i>didar olur</i>
<i>1 = I</i>	<i>2 = II</i>	<i>3 = III</i>	<i>4 = IV</i>

"Mustafa her şeyde matematik düzeni seviyor. Anlattıklarına göre Yahya Kemal'in 'Salimname'sini baştan aşağı ezberlemiş olmakla yetinmemiş; bir de aşağıdan başa ezberleyelim bakalım demiş: Son mısradan başlayarak yukarı doğru okumaya başlamış aynı şiiri.

Mustafa Hoca yalnız bunlarla mı uğraşıyordu? Üniversi-

tedekilerle başa çıkamayacağını düşünerek kendini oyunlara mı vermişti? Yok canım bu oyunlarla sadece dinleniyordu. Üniversitede öyle kolay değildi onunla başa çıkmak; dekan olunca herkesi öyle bir çalıştırmaya başlamıştı ki, özellikle memurların canı çıkıyordu. Peki memurlar, Hoca dekanlıktan ayrılırken ne yaptılar? Derin bir oh mu çektiler? Hayır, Mustafa Hoca'ya gümüş bir tabak hediye ederek ona şükranlarını belirttiler. Bir de öğrencilerin dertleri için koşuşmak vardı, onlarla tek tek ilgilenmek vardı. Öğrenci de dekanın kapısını vurup giriyordu içeri: Bir gün de bir son sınıf öğrencisi (Oğuz Atay) girdi odaya. Mustafa Hoca'dan başka kimseye başvurmaya cesaret edememişti. Aslında Mustafa Hoca'dan çekiniyordu: bu hocaların eşraf saatine güven olmaz. Üstelik ikinci sınıfta Mustafa Hoca beni azarlamıştı imtihandan. Yazın ders çalışırken sakal bırakmıştım. Hoca da imtihandan fırsatı kaçırmadı tabii "Ne o hacca mı gidiyorsun?" Biz de fırsatı kaçırmadık tabii: "Yok hocam, şu imtihanı bir vereyim, doğru berbere gideceğim. Hoca espriyi beğenmedi galiba; ne yapalım, o zamanlar daha bu işin acemisiydik. Acaba Hoca kızmış mıydı? İster misin şimdi hatırlasın: Hafızası çok kuvvetli deniliyor da. Neyse gülümsedi. Ne istiyorsun? Efendim bir "hocamız hakkında biraz konuşacaktım. Söyle bakalım. Bu fırsat kaçırılmaz, içimdekileri dökmeliyim: Efendim durmadan adamı vizesiz bırakıyor, tabloları cetvelleri ezberletiyor, sonra da imtihan kâğıdına bakıp diyor ki: sen bu kadar şeyi ezberleyemezsin, kopya çekmişsindir, sıfır verdim; yirmi dakikada on soruya cevap istiyor, bir saatte köprü projesi yaptırıyor imtihandan, nasıl vize verdiği belli değil, çeşitli söylentiler dolaşıyor, kürsünün üst katına çıkıyormuş, oradan kâğıtları bırakıyormuş, ilk düşen kâğıtlar sınıfta kalıyormuş, hayır ilk düşenler geçiyormuş. Mustafa İnan gülüyordu. Espri yapmasını öğrendik galiba. Efendim, dışardan aldığı işleri talebeye diploma projesi olarak

yaptırıyor, imtihana girmeden geçen öğrenciler olduğu söyleniyor, masası emlak komisyoncularının kartlarıyla dolu, tüccarın biri efendim bu hocamız, dersinden geçmek için evinin kapısında nöbet beklemek lâzım diyorlar. "Dur bakalım" dedi Mustafa Hoca, "Senin derdin nedir? Üniversiteyi düzeltin mi demek istiyorsun bana?" Hayır, tam böyle değil niyetim. Tabii düzelse iyi olur, ama biz de bu arada durmadan vizesiz mi kalacağız? "Dur bakalım, dedi gene Mustafa İnan, "Sen batıla istinat ediyorsun, yani istiyorsun ki sen de bu haksızlıklar içinde hak etmeden vize alabilesin. Biraz düşündü: "Ne yapalım şimdi?" diye sordu öğrenciye. Hemen bu adamla dekan olarak konuşun hocam. Mustafa İnan, "Peki, dedi ve hemen telefona sarıldı. Bir süre konuştu, sonra hiç konuşmadan dinledi ve birden kıpkırmızı kesildi, telefonu kapadı. "Gördün mü başıma geleni?" diyerek azarladı heyecanlı öğrencisini, "Beni de tersledi işte. Başka hocanın işine hiç karışılır mı? Telâşın yüzünden beni de şaşırttın." "Siz bu hocanın durumunu benden mi öğrendiniz efendim?" "Hayır, ben de biliyorum; ama bak Oğuz, sen de ötekiler gibi bu 'badire'yi kolayca atlatsaydın, bu haksızlığın acısını çekmeseydin, bu mektepte olup bitenleri unutup gidecektin. Artık bu haksızlıklar bir daha aklından çıkmaz. Bunlar hafızana öyle bir yerleşir ki, günün birinde haksızlıklar: ortadan kaldırmak için belki harekete bile geçersin." Öğrencinin hafızası -Mustafa İnan'ınki kadar olmasa da- kuvvetliydi ve unutmadı.

Mustafa İnan hoca arkadaşlarıyla tartışmayı sevmiyordu. Genellikle tartışmayı sevmiyordu: çünkü bilmediği konularda konuşmayı sevmezdi; bildiği konularda tartışmayı istemiyordu; çünkü onları kesin olarak biliyordu, neden tartışsın? En basit bir konuyu bile, tartışmak için fırsat bilenlerden de hoşlanmazdı. Heyecanlı öğrencisiyle biraz sohbet etti dekan Mustafa İnan, ona memleketin hâlinen bahsetti ve öğrenci de üzüntüsünü biraz unuttur gibi oldu, bir dekan ken-

disiyle sohbet ediyor diye de gururlandı. Bir de fıkra anlattı Mustafa Hoca: Profesör arkadaşlarıyla bir Avrupa gezisine çıkmışlar, trenle giderlerken yol üzerindeki bir şehir adı üzerinde tartışılmış; Mustafa İnan da bir isim söylemiş. Profesör Abdullah Türkmen itiraz etmiş. Sonra heyecanlanarak, "İddiaya var mısınız? demiş Mustafa Hoca'ya. Mustafa İnan gülümsemiş: "Olmaz, iddiaya filan girmem, çünkü bu ahlâksızlık olur; seni aldatmış olurum iddiaya girersem. "Neden?" "Çünkü söylediğim ismin doğru olduğunu kesinlikle biliyorum.

Mustafa İnan'ın kızdığını ve olur olmaz tartışmalara kattıldığını kimse pek hatırlamıyor; yalnız, bir keresinde dayanamamış, ölmüş kayınpederi Aziz Ogan hakkında ileri geri konuşan bir ressama yazılı cevap göndermiş:

"Yaptığınız bir konuşmada merhum kayınpederim Aziz Ogan hakkında yersiz sözler sarfettiğinizi duydum. Merhum ile olan münasebetlerinizi ve bunun teferruatını bilmediğim gibi ayrıca öğrenmek de istemem. Yalnız, bir ilim çatısı altında ve nezih bir topluluk huzurunda bu yakışıksız davranışınız dolayısıyla bilmeniz gereken bazı hususları açıklamak isterim:

"Kendisi hakkında söylenenlere cevap veremeyecek bir durumda olan, bhusus fani âlemden göçmüş bir kimse için böyle bir kutlama merasiminde ileri geri konuşmak nezaket kaidelerine aykırıdır... 'öleni hayır ile anınız' sözünü herhalde duymuş olacaksınız. 'Ben her öleni hayır ile anmak mecburiyetinde değilim,' derse-niz, sükûta da mı ihtiyar edemezsiniz?

"Başkalarını zemmederek kendini guya yükseltmeye çalışmanın hiçbir zaman muteber olmayan sakim ve ucuz bir 'şark' âdeti olduğunu belirtmek isterim. Ayrıca herkesçe malûm olması gereken bu noktaları,

sizin gibi çok yaş yaşamış bir zata hatırlatma mecburiyetinde kaldığım için eza duyduğumu ilâve ederim.

Selâm tabiidir.

Mustafa İnan, birçok bilim adamı (özellikle matematikçilerin çoğu) gibi özel yaşantısında muhafazakârdı; ülkesinin geleneklerine bağlıydı: Ölümlerin hayır ile anılmasını istiyordu, tabiatla -kendi deyimiyle- bir 'Sanii Azamı Kâinat' (Evrenin Büyük Yaratıcısı) olduğuna inanıyordu:

"Hadiseleri hep birbirine bağlamak, bir sebep-netice dizisi tesis etmek, yani illiyet zinciri kurmak gayretinden, kimse kurtulamaz.

"İllyet zinciri adını verdiğimiz bu düşünce tarzı bizi mecburen bir başlangıç ve bir son üzerinde düşünmeye zorlar... hadiselerde yalnız bir illiyet sıralanışı yoktur, bir de bunlar arasında ahenk ve istikamete yönelmiş bir program ve bir maksat sezilebilir. Aşikârdır ki bu programlı ve maksatlı gi-dişin 'kevnî fesa'd' (Olduran ve öldüren) bir saniini (yaratıcısını) ve bir nâzımını (düzenleyicisini) tasavvur etmek isteriz, zira bu da hayatta diğer misalleriyle bol bol alıştığımız bir düşünce tarzıdır.

"Pozitif ilim anlayışına göre sanii azamı kâinata böyle bir yoldan yaklaşmak kabildir, fakat bu yüksek varlığa muhakkak bu tarzda erişmek de şart değildir.

"Şu muhakkaktır ki erişmenin muayyen bir yolu yoktur, eskilerin dediklerine göre o yüksek 'mefkûre'ye erişmenin yolu dünyada mevcut insanların sayısı kadar olmak icabeder, herkes kendi kudreti ve ihatası nisbetinde kavrar veya yakınında hisseder, bazıları ilim yolunu seçtikleri halde, bazıları da aşk yolunu tercih ederler; hatta büyük şairimiz Fuzulî, bu yollar arasında bir tercih yapmak cesaretini bile göstermiştir:

*"İlim kesbiyle payei rifat
Aşk imiş her ne var âlemde
Arzuyu muhal imiş ancak
İlim bir kıylükal imiş ancak" ¹*

Mustafa İnan, bilimin geliştikçe kesinliğe varacak yerde, Heisenberg'in belirsizlik ilkesine uygun bir yöne doğru gittiğini görüyordu. Mikrokozmosta, yani en küçükler âleminde uzay ve zaman fikri değerini kaybediyor diye düşünüyordu Hoca. Bilimin çevresi genişledikçe ve kendine has metoduyla açıkladığı olaylar arttıkça, bunu kuşatan bilinmeyenler evreni de büyüyor galiba. Şairin dediği gibi, "Deme insana malûm olmadık mânâ mı kalmıştır / Eğer meçhul arasan her işin encamı kalmıştır." Evet, her işin encamı, yani sonu bir türlü çözülüyor. Olayların nedenini değil, nasıl olduğunu anlayabiliyoruz ancak. Evet beyler, (Hoca, düşünürken çoğu zaman karşısında onu dinleyen bir öğrenci kalabalığı olduğunu hayal ederdi) olayları kavramak için onları ayırmak, yarmak, bozmak yani analiz etmek gerekir. Bu şekilde bozulan tabiattan esasa geçmek prensip olarak kabil değildir. Öyleyse inceleme her zaman bir tahriple ortaklık halinde olduğundan esasa erişmek bir sınırı geçemez.

Tekrar ediyorum: Yani tabiat kendi sırlarına ermemize izin vermez. Peki ne yapmalı? Bazı çeşit gerçekleri bilim metodları dışında aramalı bence. Ben evrene daima, Newton'un duyduğu hayranlıkla bakmışımdır. Din ve ilim başka alanlarda çalışır diye düşünmüşümdür. Ne var ki insanların çoğu, olayları açıklayamadıkları oranda, bu üstün kudrete hay-

¹ Bilim elde ederek yükselere çıkmak
Saçma bir istekmiş ancak
Dünyada ne varsa hep aşkmiş
Bilim boş bir konuşmamış ancak

ranlık besleyecekleri yerde korku duymuşlardır. Korku da sınırlı bir değerler sistemine dayanır. Bilim adamının yolu başkadır: Bilim adamı olaylara bakarken nasıl kendine özgü bir yol izliyorsa, bilimsel ilkelerle açıklayamadığı olgulara da kendine özgü bir biçimde bakar. Bilim adamının dini, hatta bütün kültürlü insanların dini, belirli bir çerçeve ile sınırlı inançlar olamaz, bilim adamının dini korkuya dayanmaz, kendine özgü bir dindir onun dini. Mevcut dinler birbiri üstünde 'sulta' kurmaya kalkıyor; bilim adamı böyle baskı kuvvetlerine boyun eğemez. Peki bunların dışında bir şey yok mu?

Sonunda Mustafa Hoca, Masonluk üzerinde düşünmeye başladı: "Masonluk, bir dine salık, yani kendini adayan kimseye kıymet verir; zira takdir eder ki doğruluk ve iyiliğin kaynağına ancak bu imanlı kimseler erişebilir. Aynı zamanda Masonluk, dinler arasında bir tercih yapmaz ve yine takdir eder ki yalnız ilim metodları ile bir dini diğerine tercih etmek kabil değildir. Çünkü ilmin metodları bu alanlarda ilgilenmez."

"Hürbaniler'in Tarihi diye notlar tutmuş Mustafa," diye elindeki kâğıtları gösterdi profesör; "Kendisi de, bu notlarda 'gizli derneğin dünyayı saran ağı' olarak belirttiği bu topluluğa katıldı. Yalnız Mustafa bu işin de ucunu bırakmadı. İşte bu notlarda onların durumunu inceliyor. Bir dergide Londra Locası'na giren bir masonun anlattıklarını okumuş; meseleyi biraz yadırgadığı anlaşılıyor:

"1956 Aralık ayı, Londra'da M... locasının beyaz mermer merdivenleri farklı bir kimse tarafından çıkılmaktadır, yanında iki karşılayıcı; her üçü uzun bir salona giriyor. Bu salona bir perdeden geçilmekte, duvarlarda hazretlerin (Hazreti Windsor, Hazreti Connaught) mason önlüğüyle resimleri, önlerinde mumlar yakılmış, yağlı boya tablolar parlıyor; bundan başka başvekiller, nazırlar, lordlar, müsteşarlar, va-

liler ve generallerin tabloları... ağır bir kapı önünde üçü de duruyor, rehberlerden biri kapıyı üç defa vuruyor ve adamı karanlık hücreye sokuyor; duvarda tabut, iskelet, titrek mum ışığı... adama mırıldanıyorlar: Nuru ziya seni aydınlat-sın, gayret et... çıkıp gidiyorlar, adam yalnız, rehber tekrar geliyor: için aydınlandı mı? Adam sonra üstad tarafından kabul ediliyor, onun karşısında bir tabureye oturuyor ve frak cebinden çıkardığı bir çeki imzalıyor: bir yıllık aidattır bu, bundan başka elini cebine sokuyor ve avuç dolusu altın çıkarıp masanın üstüne bırakıyor (ne kadar vereceği daha önce kendisine bildirilmiştir). Bu masa üzerinde metal eşyanın konulması evvelce silâhın terkedildiğini gösteren sembolik hareket... üstad onu kaldırmıyor, boynuna kıymetli madenden bir zincir takıyor, bunun da anlamı var: Birader, sen daha geçici dünyanın içgüdüleriyle yüklüsün, biz sana yardım edeceğiz, biz sana ışık ve hakikatı bulduracağız, seni bu zincirden kurtaracağız: harici ayağa kalkar, rehberler geliyor ve onun gözlerini mavi ipek bir bezle bağlıyorlar, onu Mabet'e götürüyorlar: Burada çeşitli semboller, tabut, pergel, gönye, çekiç, kılıç, kama, altı köşeli yıldız, güneş tasviri. Doğu ve Batı'yı belirten sütunlar, ne ararsan var; ortada bir halı, adamın gözlerini açıyorlar, çevresi 'biraderler'le dolu, bir orkestra müziği duyulur, üstadın sesi: nuru ziya arayan! ümit ederiz ki şu dakikaların ciddiyetini kavramış olmalısınız (herhalde), rehberler tekrar gelir: bunlar 'akıl' ve 'vicdan'mış. Üçü birlikte halının çevresinde üç yolculuk yapıyorlar, adımların hepsi hesaplı: Kuzeyin karanlıklarından kurtulmak isteyen gezgin Güneyin kuvvet ve ümitle dolu semtine ilerler, sonunda gene üstadın olduğu yere gelirler, üstadlardan biri gönye ile adamın dizine, pergelle de sol göğsüne dokunur; asıl üstad Kutsal Kitap üstüne gizlilik yemini ettiriyor, üstadı kucaklar öper, önüne önlük bağlanır, yeminler, kafaya göze çekiçe (hafif) darbeler, bir çift beyaz eldiven hediye eder-

ler ve sonunda esaslı bir yemek...

Aynı notlarda Mustafa İnan kendi kendine soruyor: 1956 yılında bu adam acaba kendini neden böyle bir tiyatro törenine bırakıyor? Her zaman olduğu gibi sorusuna gene kendisi karşılık veriyor: Bu adam Londra'da bir avukatlık firmasının şefidir ve iki yıldan beri M... (mason) olmak istemektedir; zira firmanın meşhur müşterileri (endüstri ve denizcilik) firmaya karşı çekingen davranmaktadır...

"Mustafa masonluğu da merak etmiş demek ki. "Onun da başına çekiçle vurdular mı?" diye sordu genç adam. "Herhalde vurmuşlardır. Amerika gezisinde Mustafa'yı, oradaki biraderler gizli işaretleriyle 'yoklamışlar' Bana, 'Pek aldırmadım,' demişti. Kendini 'üstad' olarak tanıtmaktan utanmış olacak. Biraderlerin çoğu 'Sanii Azamı Kâinat' meselesine, böyle törenler yaparak önem verdiklerini gösteriyorlar anlaşılan. Aslında çoğunun neye önem verdiği, Londra'lı avukatın durumundan anlaşıyor. Mustafa'nın düşüncesi, herhalde insanların evrensel birliği gibi bir kavramla ilgiliydi; çünkü onun Londra'lı avukat gibi bir firması yoktu. Senin anlayacağın Mustafa hayatı boyunca taşralı safiyetini ve çocuksu heyecanını kaybetmedi. Çevresindeki her şeye ciddi bir merakla eğildi ve belki de bu yüzden biraz dağıldı. Belki de hayran olduğu Oppenheimer gibi evrensel bir aydın olmak istiyordu. Ne yazık ki kendi ülkesinde bu bakımdan örnek alabileceği böyle bir kimse yoktu.

Profesör elinden kâğıtları bıraktı: "Bir iki dostunun dışında onun geniş meraklarını anlayabilecek kimse yoktu. Bizim ülkede Mustafa'nın anladığı biçimde yayılmak, her şeyi kapsamaya çalışmak zordur. Bu bir çevre meselesidir ve diyebiliriz ki bir 'hayat ekolü' meselesidir. Mustafa gibi samimi insanların meselesidir. Bilir misin Mustafa bir adama çok kızdığı zaman ne dermiş? Jale Hanım anlatırdı: "Yahu Jale, düşünebiliyor musun: adam samimi değil," dermiş. Mustafa

için bundan büyük suç olamazdı. Haklıydı: Samimi olmayanlara düşünme sanatından, dil ve matematikten, Büyük Arya-Dharma'dan, Kızılderililerin uğradığı haksızlıklardan, din ve ilimden, idare ve matematikten, fizik ve kronolojiden, nefis kontrolundan, yurdu terkeden kabiliyetlerden, müzik ve matematikten, tolerans ve tabiattan, soyadı alınırken takibedilen yollardan, akıl hareketlerimizin tek rehberi olabilir mi'den, insan ve otomattan, mühendis nasıl nasıl yetiştirilir'den ve kibernetikten sözedebilir miydi? Kibernetik de neydi efendim? Belki elektronik beyin gibi, ilk bakışta çekici görünen bir deyim kullanılsa bir dinleyen bulunur. Oysa Mustafa olsaydı, hayır efendim elektronik hesap makinası demelisiniz, bu makinanın beyinle bir ilgisi yoktur diye itiraz ederdi. Olmaz, elektronik hesap makinası ruhsuz bir deyim. Ama Mustafa işin esasıyla ilgiliydi; Cahit Arf'ın dediği gibi uğraştığı problemlere 'Matematik bir elbise' giydirmek istiyordu. "Taşıma matrisleri" konusunu incelerken, 'Cahit, neden bu matrisler birbiriyle çatışıyor?' diye soruyordu. Mustafa İnan, ciddi meselelerini konuşmak için ararmış Cahit Arf'ı: onu diğerlerinden ayrı tutarmış: 'Beni başka arkadaşlarıyla, başka çevrelerle tanıştırmazdı; ama başka meclislerde ne yaptığını tatlı tatlı anlatırdı... Bu meclislerde kibernetikten filân sözaçmak pek uygun düşmüyordu. Bir de, meselâ fotoelastisiteyi anlatmaya kalksaydı, acaba ne yaparlardı?"

15

Fotoelastisite

"Şimdi sana da fotoelastisiteyi anlatmaya kalkarsam, belki bir bahane uydurur kaçarsın," dedi profesör, "Hocanın hayatından tatlı tatlı bahsederken, fıkralar anlatıp Fuzulî'den fîlân şiirler okurken bu anlaşılmaz kelimenin ne yeri var, değil mi?" Masasının gözünden notlar çıkardı, biraz karıştırdı: "Olsun, bir deneme yapalım: İnsanların sabrını ölçelim; sen de deney tavşanımız olarak bilime ilk hizmetini yapmış olursun böylece.

Foto kelimesinin resim çekmekle ilgili olduğunu hemen herkes bilir. Peki ama elastisite nedir? Bunu da biraz düşünersek, 'lastik' sözüyle ilgili olduğu ortaya çıkar. Biz 'elastik bir cisim'den sözederiz genellikle; yani üzerine bir kuvvet tatbik edildiği zaman şekil değiştiren ve bu kuvvet üzerinden kalktığı zaman eski şekline dönen cisim demek istiyoruz, işte lastik elastiktir: çekersen uzar, bırakırsan eski durumuna döner. Yani bir cisme bir kuvvet tatbik ediyoruz, sonra da bu kuvveti kaldırıyoruz. Peki ama kuvvet nedir?" "Bana mı sordunuz?" dedi delikanlı. "Yok, sormadım; çünkü öyle kolay bir karşılık bulmak mümkün değil bu soruya. Bir

şeyin aslını bilmek mümkün mü? Belki 'Sanii Azamı Kâinat' bütün meselelerin aslını biliyordur. Kesin cevaplar galiba 'Evrenin Büyük Yaratıcısı' tarafından titizlikle korunuyor. Biz kulların fizik dünyasında, şaire bak vermek gerekiyor: 'Eğer meçhul ararsan her işin encamı kalmıştır.' Kuvvet nedir? diye sorunca bilim adamları bile hemen başka kavramlara başvuruyorlar." Raftan bir kitap çekti profesör: "İşte fiziğin temelleri hakkında oldukça esaslı bir kitap; ama yüz sayfa kadar gayet dikkatli davranarak kuvveti tarif etmekten çekiniyor, başka şeyler anlatıyor. Sonunda şu açıklamayı yaparak ortaya yeni sorular çıkarıyor: bir cismin hızının birim zamanda değişmesi 'ivme' (a) olduğuna göre, cismin kütlesi de (m) harfi ile gösterilirse kuvvet (F)

$$F = m a \text{ olur.}$$

Yani kuvvet, kütle kere ivmedir. Ne kadar kolaylaştı mesele değil mi?"

Genç adam sordu: "Peki kütle nedir?" Profesör güldü: "Bence akıllı bir öğrenci, temel kavramların tanımlanması bitinceye kadar derste hocaya bir şey sormamalıdır. Bununla birlikte 'Kuvvet, bir cismin hareketini sağlayan etkidir' diye bir tanım da verebiliriz; ama hemen itiraz ederler: Yani, hareket olmayınca kuvvet yok mudur? Çünkü denge diye bir durum var ki kuvvetler olduğu halde hareketten söz etmek zor.

"Bunları sana neden anlatıyorum? Çünkü Mustafa İnan'ın hayat hikâyesini merak ettin. Mustafa da Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet Kürsüsü'nde yirmi üç yıl başkanlık etmişti, 1944 yılından ölümüne kadar bu kürsünün başındaydı. Bütün hayatı boyunca Mekanik ile, yani 'dış kuvvetlerin etkisiyle hareket eden cisimlerin' başına gelenlerle uğraşmıştı. Mukavemet ile, yani 'şekil değiştiren hareketli cisimler mekaniği' ile uğraşmıştı. Elbette ben de şimdi

kuvvet nedir? diye sordum. Leonardo Da Vinci aynı soruyu beş yüz yıl önce sormuştu. Leonardo birçok şeyi birden merak eden evrensel bir dehaydı. Bu konuda, kuvvet bütün yaratıkları 'durum' ve 'şekil' değiştirmeye zorlar," diyor. Bu cümle ile Leonardo Mekanik (durum değiştirme, yani hareket) ile Mukavemet (Şekil değiştirme) konularını özetliyor.

"Kaç gündür tekrarlayıp duruyoruz: Mustafa İnan kendi konusuna matematik kavramlar getirmek isterdi, diyoruz; ülkede bunu yaymak için çaba gösterdi, diyoruz. Peki bunu nasıl yaptı? Evet 'Kuvvet' fiziksel bir deyimdi; ama aynı zamanda matematik bir anlamı da vardı: Kuvvet bir vektördü, yani kuvvetin bir doğrultusu, bir yönü ve bir şiddeti büyüklüğü- vardı. Mekanik derslerine Mustafa vektör cebri ile başlardı. Peki vektör neydi? Belirli bir doğrultusu, belirli bir yönü ve belirli bir şiddeti olan her şey vektördü: Hız bir vektördü, ivme bir vektördü.

"Ben de Mustafa gibi oldum, diye gülümsedi orta yaşlı profesör, "Herkes her şeyi öğretmek istiyorum. Galiba Mustafa'nın yaşantısının heyecanına kapıldım da onun gibi büyük bir öğretmen olmadığımı unutuverdim. Bir de şeyi unuttum; insanlarımızın henüz soyut kavramlardan hoşlanmadığını unuttum. Elle tutulur-gözle görülür şeylerden hoşlandığını unuttum. Hiç olmazsa 'Kuvvetli' bir adam görüyorlar da 'Kuvvet'i düşünebiliyorlar. Bu 'vektör' denilen ve ne yenilir ne içilir olmayan nesneyi ne yapsınlar?" İçini çekti: "Daha işin başında 'Kuvvet' ile arkadaşı 'Vektör'e yenildik. Bu işin sonunu nasıl bağlayacağız bilmem ki. Neyse biraz daha sabredelim:

"Efendim, elastik dediğimiz cisim, dış kuvvetlerin etkisiyle şekil değiştirirken bazı kanunlara bağlı kalır. İşte 'Elastisite' bu şekil değiştirme olayının teorisi ile uğraşır, bu kanunları bulmaya çalışır. Bir cisim dış kuvvetlerin etkisiyle şekil değiştirirken neler olur, onunla ilgilenir. Bu 'şekil de-

ğiştirme' sırasında cismin içinde de bir zorlanma olur, cismin parçaları birbirini etkiler. İşte bu iç olaylar da 'İç Kuvvet' ile meydana gelir. Bu 'İç Kuvvetler' cismin iç yüzeyine düzgün olarak yayılmıştır. Bunların belirli bir alana yayılan toplamına 'Gerilme' diyoruz. Yani 'Dış Kuvvetler' cismi zorluyor ve cisimde bir 'Gerilme' oluyor.

"İşte fotoelastisite, bu zorlanmaların, cismin içinde meydana gelen bu 'gerilme'lerin gözle görülmesini sağlıyor; dış kuvvetler altında cismin içinde olup bitenlerin fotoğrafını çekiyor. David Bewster 1816 yılında dış yükler altında bulunan bir cam levhaya 'polarize ışık' ile bakınca, renkli çizgiler görmüş; camın üzerindeki yük kaldırılınca bu çizgiler de kaybolmuş. 'Polarize Işık' nedir? Daha önce 'Işık nedir?' diye sormak gerekir. 'Işık' da 'Kuvvet' gibi, tanımlanması hiç de kolay olmayan bir kavramdır. Burada gene birtakım varsayımlar kabul edilir. Newton, ışığı bir mekanikçi gözüyle açıklamayı denemiştir. Newton'a göre ışık, doğrular boyunca ilerleyen cisimciklerden meydana geliyordu.

Profesör derin bir nefes aldı: "Görüyor musun? Mustafa için her şeyin aslını, esasını merak ediyordu derken beylik bir sözediyorduk sanki. İşin içine girince zorluğu anlıyorsun herhalde; ben de sana hiçbir şey öğretemiyorsam da bu zorluğu gösteriyorum galiba. Evet, ışık çoğu zaman bir cisim gibi hareket ediyordu; meselâ bir duvara atılan top nasıl geri gelirse, ışık da bir yüzeyden öyle geri gelir, yani yansır. Ama bu bazen böyle olmuyordu: bir cismin kenarı, perdede keskin bir gölge olarak belirmiyordu bazen. Tam karanlıktan tam aydınlığa birdenbire geçilmiyordu: Önce koyu gölge, sonra yarı aydınlık ve sonra da aydınlık oluyordu. Işık denilen cisimciklerin bittiği yerde aydınlık birdenbire bitmiyordu yani. Bunun üzerine Newton'un çağdaşı Huygens, 'Işık bir dalga mıdır?' diye sordu. Durgun suya atılan bir taşın meydana getirdiği dalganın yayılması gibi, ışık da bir 'titreşim' olayı

mıydı? Huygens'in bu varsayımı, fotoelastisite olayını açıklamaya yeterli oldu.

"Huygens'in varsayımına göre bir ışık kaynağından çıkan ışık her doğrultuda rastgele titreşim yapar, bu titreşimler düzenli bir duruma getirilebilirse, bu yeni düzenli ışığa 'polarize ışık' denir. Işık kaynağının önüne konulan süzgeç bir levha bu düzeni sağlar ve bu levhaya da 'polarizer' denir. 1930 yıllarında düzgün olarak polarize ışık verebilen büyük polaroid levhaların bulunuşu, fotoelastisitenin de gelişimini sağladı. Bir ışık kaynağının önüne birbirine dik iki polaroid levha konuluyordu; 'polarizer' ve 'analizer' denilen bu levhalarla ışık kaynağı, polariskop adı verilen ölçme âletini meydana getiriyordu. Polariskopla, üzerinde yük bulunan cam bir levhaya bakılınca renkli çizgiler görülür. Yüklü olmayan bir camı ışınlar aynı hızla geçerler; camın üstüne bir yük konulunca, camın içinde meydana gelen 'gerilmeler' yüzünden ışık her noktadan aynı hızla geçmez ve dolayısıyla çizgiler ortaya çıkar. Yani camdan geçen ışıkla gerilmeler arasında bir ilişki vardır.

"Camın dış kuvvetlerle yüklenmesi zor oluyordu; çünkü cam bu bakımdan çok duyarlı bir cisim değildi. Camdan daha duyarlı ve daha kolay işlenebilen 'sellüloid' bulununca işler biraz kolaylaştı. Fakat sellüloidin üstündeki yük kaldırılınca 'gerilme çizgileri' kayboluyordu. 1936'da Oppel, 'gerilme donması' metodunu buldu. Oppel, plastikten üç boyutlu bir model yaptı ve bunu yavaş yavaş 100 dereceye kadar ısıttı. Bundan sonra cisim dış kuvvetlerle yükledi. Oda sıcaklığına kadar soğutulan modelde 'şekil değiştirme' ve 'gerilme' çizgileri kaybolmadı. Artık bu modele istenildiği zaman polariskopla bakmak ve cismin hangi bölgeleri daha fazla zorlanıyor, her zaman görmek mümkündü. Model testere ile kesiliyor ve elde edilen dilimlerde, cismin her noktasındaki 'gerilme durumu' bulunabiliyordu.

Bir yıl sonra da (1937) Malatyalı Hacı Müminlerden 1327 (1911) doğumlu yüksek inşaat mühendisi Mustafa İnan, Zürich'in Eidgenössischen Technischen Honnschule'sinde bunları öğrenmeye başlamıştı. 1938 1939 yıllarında E.T.H.'nın Malzeme Deney Enstitüsü'nde yaptırdığı köprü modeline polariskopla bakıyordu: Acaba Belçika'daki köprünün çökmesine sebep olan iç gerilmeleri görebilecek miydi? Bir yandan enstitünün fotoelastisite laboratuvarında çalışırken, bir yandan da üniversitede 'bazı özel derslere' devam ediyordu. Belçika'daki köprüyü çökerten 'gerilmeler'in ilk resmini çektiği yıl, Yüksek Mühendis Mektebi'nin Teknik Üniversite olmasına daha yedi yıl vardı. Mustafa İnan plastik köprü modelinin üstüne madeni ağırlıkları koyarak ilk deneylerini yapmakla, üniversite anlayışına geçişin ilk hazırlıklarını yapıyordu.

Seefeld Strasse 60'ta oturan soluk benizli doktora öğrencisi çok düzenli yaşıyordu; İsviçre'nin şaşmaz düzeni için yaratılmıştı sanki. Şehirde yaşayan bazı Türk arkadaşları gibi kendini bırakmamıştı: Ay sonunu getirmeyen Türk öğrencilere borç para veriyordu ve annesine de her ay biraz para gönderiyordu. İnsan böyle güzel bir pansiyonun, böyle çalışma masası ve gece lambası bile olan güzel bir odasında yaşarken kendini nasıl bırakırdı. Eski leyli meccanî Mustafa Efendi'nin yumuşak bir koltuğu bile vardı. Posta seyyarı Hüseyin Avni Efendi'nin oğlu bu fırsatları iyi kullanmalıydı. İşte bazı fotoğrafları çerçeveleterek masasının üstüne bile koymuştu. İstanbul'daki 'doçent' Mustafa'dan çok daha rahattı. Yumuşak koltuğuna gömülerek Jale Hanım'ın Almanya'dan gönderdiği ve 'Sayın hocam,' diye başlayan mektubu okurken düşünüyordu: Bu fırsatı iyi kullanmalısın oğlum Mustafa: Madem ki dört yaşında damdan düşünce ölmedin, yaşamayı hakettiğini göstermelisin. 'Bon pour L'Orient' (Doğuda geçer) bir doktora çalışmasıyla yetinmemelisin. Türkiye'de yüksek mühendis yetiştiren bir mektep olduğunu duymamış olan şu

yabancılar takımını utandırmalıydın. Masanın üstünde köprü modelinin fotoğrafı duruyordu: Virendeel kirişi. Mühendis Mektebi'nde çocuklar bu ismi doğru dürüst söyleyemezlerdi bile. Nasıl hesap edildiğini de bilen yoktu. Aman Mustafa dediler, şu virendel kirişi mi neyse onu bize anlat. Durun çocuklar, daha pişirmedim. Meğer hoca bunu anlatırmış da kimseye sormazmış. Herhalde talebenin seviyesini biliyordu da ondan sormazdı. Mustafacığım dedi Remzi, şunu ne zaman anlatacaksın? Tamam çocuklar, gelin anlatayım. Mustafa'dan öyle öğrendik ki mevzu, inşallah hoca bunu sorar diye dua ediyoruz; fakat ne yazık ki boşuna çalışmış olduk, hoca imtihanda gene sormadı. Ama iyi oldu Remzi, bak İsviçre'de benim işime yarıyor. Sen zaten nasıl olsa öğrenirdin; imtihanda sorulmayacak soruyu talebe neden öğrensin? Herkes senin gibi ordinaryüs olacak değil ya. Bak Mustafa, ben kaç yıldır piyasada çalışıyorum, virendelsizliğin sıkıntısını hiç çekmedim doğrusu. Fotoelastisitesizliğin sıkıntısını da çekmezsiniz inşallah. Nasrettin Hoca'nın eşiği gibi, yavaş yavaş, onsuz bunsuz olmaya alışırsınız. Ben kendi hesabıma burada birçok şeyin sıkıntısını çektim önceleri; seminersizliğin bile sıkıntısını çektim. Şimdi işim kolaylaştı. Şu camın gerisinden virendel kirişine bir bakıyorum, işim de oldukça hafifledi: Boş zamanlarımda Fuzuli'nin Divanını ezberliyorum.

1938 yılında fotoelastisite, deney araçlarının yetersizliği bakımından, henüz başlangıç dönemindeydi; duyarlılığı yüksek olan plastik maddeler henüz bulunmamıştı. Mustafa İnan da sellüloid ve bakallit gibi maddelerle deney yapmak zorundaydı. Bununla birlikte doktorası, sonraki yıllarda bile başvurulmuş bir çalışma oldu. Yapı statiği konusunda önemli çalışmalarıyla tanınan Ernst Chwalla, 'Einführung in die Baustatik' (Yapı Statikine Giriş) adlı kitabında (1954), 'Rijit düğüm noktalarındaki gerilmelerin optik yöntemlerle ölçülmesi'ni incelerken, Mustafa İnan'ın doktora çalışmasını ve

1943 yılında aynı konuda yayımladığı raporu, sık sık referans olarak gösterir. 1940 yıllarında, bir Türk bilgin adayının bu başarısı, sabırlı ve titiz bir çalışmanın sonucudur. Bu yıllarda kullanılan deney malzemeleri duyarlı olmadığı gibi, ölçme araçları da bugünküne oranla oldukça ilkel. Mustafa İnan'ın bu araçlarla vardığı sonuçlar ve elde ettiği resimlere göre çizdiği gerilme eğrileri, Batı'nın adını bile duymadığı bir mühendis mektebinin öğrencisi tarafından meselenin nasıl ciddi bir şekilde incelendiğini gösteriyor. Peki bu bir rastlantı mıydı? Ya da binde bir görülen istisna mıydı? Genç doktor yüksek mühendis böyle düşünmüyordu. Bilimin bir gelenek meselesi olduğuna inanıyordu. Hayır ben bir rastlantı ürünü değilim diyordu. Benden önce birçok insan vardı elbette; bir kere, Kerim Erim vardı. 'Kamusu Riyazi' yazarı Salih Zeki vardı. Derler ki bu Salih Zeki Bey kendine çok güvenirmiş, biraz fazla beğenirmiş kendini. Üniversite reformu sözkonusu olunca, 'Hoca biz Batı'dan kimleri çağıralım matematikçi olarak? diye sorulunca, bilmem demiş, bize pek bir şeyler öğretecek birini tanımıyorum; belki Poincaré gelirse... Gülümsemi: Beni de 'Kamusu Riyaziye ile tartılsa seza'dır' diye yüceltmiyorlar mıydı? Neyse ben kendimi biliyorum. Üstelik memleketimde benden önce neler yapılmış olduğunu da bir kalemde kestirip atmak istemem doğrusu. Ben de gökten düşmedim herhalde. Bununla birlikte 19. yüzyılın başına kadar bizde 'riyaziye' denilince daha çok hesap, cebir ve geometri anlaşılırmış. Bunların her biri ayrı bir disiplin olarak ele alınıp öğretilirmiş. Bu konulardaki eserler tarifler ve tasvirlerle doludur; hepsi özel meselelerin koleksiyonu mahiyetindedir. Bir de Batı'ya bakalım: Gauss gibi, Lagrange ya da Laplace gibi insanlar yaşıyor Avrupa'da, matematiğin büyük ihtilalleri cereyan ediyor. Daha bunlara gelmeden Descartes var (1598 - 1650), Pascal var (1623 - 1662), Newton var elbette (1642 - 1727), Leibniz var (1646 - 1716). Bizde kim mi var?

Vallah bu yıllarda yaşamış kimseyi bilmiyorum. Galiba bu yıllarda memleketimizde bu matematikçilerin isimlerini bile duyan yokmuş; diferansiyel ve integral hesabın 'esamisi okunmuyor.' Peki Gauss, Cauchy, Euler gibi büyük matematikçiler döneminde bizde kimler var? Mühendishaneyi Berrii Hümayun baş hocalarından İshak Efendi var: 'İlk olarak Mühendishane baş hocalarından İshak Efendi tarafından tefazulî ve tamamî hesabın mektep programları çerçevesine alınmasını zikretmek icap eder (1834). Matematik tarihimizde çok önemli bir yer tutan bu zat, tefazulî ve tamamî hesaba ait telifatı ve buna ait terimlerin konulması işiyle meşgul olmuştur.' Batı'daki gelişmeleri ilk farkedenden matematikçimiz oluyor İshak Efendi: 'Onu, garp anlamında riyaziyenin memleketimizde ilk müjdecisi olarak telakki etmek icap eder.' Başka hocalar da çıkmış Mühendishaneden; ilim böyle gelişir, yavaş yavaş. Tabii bu öncülerin durumu 'Memleketin ilmî durumuna göre bir hayli ileri, fakat garp anlayışına nazaran çok mütevazî' imiş.

"Görüyorsun Mustafa, ülkesinin insanlarını nasıl seviyor?" dedi profesör. Genç adam anlamadı: "Neden?" "Görmüyor musun canım, ilk önemli matematikçilerimizin durumunu 'geri' ya da 'ilkel' gibi can sıkıcı bir sıfatla anmıyor; 'mütevazî' diyor. Bu kelimedeki sevgi ve anlayışı bilmem nasıl anlatsam sana?" Profesör düşündü: "Şimdi anlıyorum, neden Mustafa 'geri kalmış', 'az gelişmiş' gibi sözleri hiç kullanmazdı? Öyle ya neden kullansın? Bir kere kendisi hiç öyle değildi ve öyle olmayan birçok insanı ve kurumu tanıyordu. Gelenek diye bir şeyin varlığına gerçekten inanmıştı. Geleneğe inanmıyorsan, o zaman bakarsın Batılılar ne yapıyor, şöyle bir gözgezdendirsin; sonra da işin ucundan, küçük bir ucundan tutarsın ve başlarsın denklemleri yazmaya. Yalnız yabancı dilden yazmalısın ki yabancı bir dergide yayımlansın çalışman, emeklerin boşa gitmesin. Allahtan artık bizde de Mustafa gi-

bi düşünenler çıkıyor: İşi başından alıyorlar, kendilerine göre metodlar bulup geliştiriyorlar; kendilerine göre bir gelecek kurmak istiyorlar. Bilerek ya da bilmeyerek Mustafa'nın yolundan yürüyorlar. Eski öğrencileriyle birlikte toplu çalışmalar yapıyorlar; aman öğrencilerimiz bizi geçmesin diye bir korkuya kapılmıyorlar. Bunlardan biri, statik profesörü Adnan Çakıroğlu bana anlatmıştı: Artık makalelerini Türkçe yazıyorlarmış, değerli bulunursa bırakalım yabancılar kendi dillerine çevirsinler çalışmalarımızı diye düşünüyor; ben demiyor, biz diyor, birlikte geliştiriyoruz diyor. Ne var ki, denildiğine göre Türkçe yayınlara, bazı bilim adamlarımız iltifat etmiyorlarmış; bilimi yabancı dilden öğrendikleri için olacak. Ben sana, kendi bilimini kendin yap, dersem güler misin?"

Mustafa İnan yabancılardan çok, bizim insanlarımızın ne yaptıklarıyla ilgiliydi: "Vidinli Tefvîk Paşa ile Salih Zeki ve Mehmet Emin Beylerin gayretiyle memlekette uyanan yeni matematik atmosferden bahsetmek lâzımdır." Bu dönemde özellikle Fransızcadan çeşitli eserler dilimize çevrilmişti. Matematiğin yeni konuları tanıtılmış ve özellikle teorik fizik üzerine geniş yayın yapılmıştı: "Riyaziye sahasında bu periyotta birçok kıymetli eleman yetişmiştir. İkinci devre adını verdiğimiz bu zamanın en karakteristik tarafı, Garptan 'İlim nakilciliği' ve bunun yayımıdır." Sonra, her birikim sonucunda görüldüğü gibi, bir sıçrama yapılmış: "Son period olarak, içinde bulunduğumuz asrın ilk yarısında başlayan ve merhum Kerim Erim tarafından memleketimize getirilen Modern Matematik ruhundan bahsetmek isterim.

"Garpta matematik sahasındaki gelişme, 18. asırdan sonra birden istikamet değiştirmiştir. Kurulan muazzam matematik yapıda bazı üzücü çatlakların müşahedesi riyaziyecileri korkutmuş, yapıyı daha fazla yükseltmeden temeli ıslah etmek lüzumu hasıl olmuştu. Temel ve esaslara geri dönmek için henüz izah ederken Henri Poincaré şöyle der:

'Bu asrın riyaziyecileri katettikleri şahrâhı (anayol) hem geriden seyretmek ve hem de esaslardaki pürüzleri temizlemek için geriye döndüler.'

"Bu alanda büyük gayretler sarfeden matematikçiler arasında bilhassa şunların isimlerini saymak icap eder: Gauss, Weierstrass, Dedekind, Hilbert."

Mustafa İnan, matematiğin kaderiyle çok yakından ilgiliniyordu. Kerim Erim öldüğü zaman hazırladığı inceleme yazısında modern matematiğin durumunu gözden geçiriyor:

"Sihhatli ve sağlam bir analiz için, âdet mefhumunun presize edilmesine ihtiyaç vardı. O tarihlere kadar büyük başarılar gösteren intüitif (sezgisel) metodun şaşırtıcı ve yanlış neticeler vermesi yüzünden terkedilmesi icap ediyordu. Diğer taraftan matematik ilimler için en salim kuruluş esasının aksiyomatik yol olduğu neticesine varılmıştı. Bütün bunlardan başka matematiğe bir sürü yeni kollar katılmıştı.

"İşte bu yeni fikir ve konuları memleketimize ilk getiren merhum Kerim Erim olmuştur. O, bu hususta çeşitli eserleriyle ve yorulmak bilmez tedrisatıyla modern matematik ruhunu aşılama ve yaymaya çalışmıştır."

Profesör içini çekti: "Bugün bile geriye dönmek, bakkal hesabının mutlu günlerini yeniden yaşamak isteyenler o kadar çok ki Mustafacığım. Modern matematik öğretilmeye başladı diye, günlük gazeteler bile feryat ediyorlar."

Mustafa İnan şöyle düşünüyordu: Ben Kerim Erim'in eseriyle büyük bir iş yaptığına inanıyorum. Kerim Hoca sağlam bir matematik kültürü için muhakkak esasların kuvvetli olması gerektiğine inanmıştı. Matematikte, kendi deyimiyle 'rigueur' (kesinlik) ve 'exactitude' (şaşmazlık) kavramlarını daima önde tutmuştur. Derslerinde ve eserlerinde, konuya girişi her zaman önde tutmuş ve uygulamaya daha az önem vermiştir. Kendisi daima esası kavramadan bir sürü denklemler yazmayı ve formüller çıkarmayı 'matematik gürültü-

sü' olarak nitelemiştir. Bunun için de öğrenci onu çok teorik bulurdu. Fakat Kerim Erim, 'nakilci' değildi; onun önemi ülkemize kendi alanında araştırmacılık ruhu getiren bir matematikçi olmasıdır. Onun için bende araştırmacılık ruhu uyanmıştır, onun için gelenek önemlidir. Mekanik konusunda matematik çalışmalar gerektiğini onun eserlerini inceleyerek anladım. Kerim Erim, ünlü eserlerin çoğunda karşımıza çıkan ispatları kesin bir biçimde açıklardı, kolay ve açık yollar gösterirdi bize. Hocaların 'ufkumuza daima yeni pencereler açması' gerektiğini de Kerim Hoca'dan öğrendim. Bütün meselelere üstten görüşle toplu bakış yeteneğinin insanı felsefeye götürdüğünü Kerim Erim'de gördüm. İnsan bu duruma gelince her küçük mesele artık küçük olmaktan çıkar ve gerçek mahiyetini kazanır. Sonunda insan bütün prensiplerin aksiyomlara dayandığını görür ve bu aksiyomlar üzerinde düşünmeye başlar. Meselâ, kuvvet nedir? Kütle nedir? Bugün yaptığımız gibi bu kavramları açıklarken sadece sezgilerimize mi dayanalım? Yoksa, artık sezgilerin bizi yanılttığını söylemek cesaretini gösterelim mi? Modern felsefenin ne olduğunu mu merak edelim yani? Modern matematiğe uyarak daha kesin düşünce yolları mı arayalım? Yoksa Leonardo Da Vinci'nin sorduğu sorulara Galile ve Newton'un verdiği karşılıklarla mı yetinelim.

"Bence Mustafa matematikçi olmalıydı, dedi profesör, "Millete mekanikten önce, matematik öğretmeliydi." Delikanlı, "Bir matematikçi gibi görünüyor Mustafa Hoca, dedi. "Elbette. Herkes matematikçidir. Kendisi bilsin bilmesin bu böyledir." Mustafa da bunu göstermeye çalışıyordu. Bütün yazarlar matematikçidir; çünkü dil bir matematiktir. Bütün idareciler matematikçidir; çünkü, hele şu elektronik beyin denilen araç çıktıktan sonra idare bir matematik olmuştur. Matematik bilmeyen bir felsefeci, ruhun ölmezliği üzerinde düşünürken bile, Afrika yerlilerinin vardığı sonuçlara ulaş-

bilir. Bugün iktisatçılar için matematik vazgeçilmez bir bilimdir: çünkü planlamak için, yani ileriye görebilmek için, 'İhtimaller Hesabı'nı yani matematiği bilmek gerekir. İktisadî hayatın her etkeni, başka bir ya da birçok etkenin fonksiyonudur. İşadamlarının yazıhaneleri grafiklerle doludur. Düşünen ve yeni bir şeyler ortaya koymak isteyen her insan matematikçidir. 'Çevremizdeki Evren'i inceleyen Sir James Jeans'ın dediğine göre, 'Tanrı bize bir matematikçi olarak görünüyor.' İşte Mustafa'yı etkileyen Kerim de bir matematikçidir:

"Kerim Erim'i, kesin görüş ve hadsî (sezgisel) yoldan ayrılma bakımından Weierstrass Mektebi'ne mensup addettiğimiz gibi, modern matematik dallarının kuruluşunun ancak aksiyomatik yolla mümkün olacağını kabul etmesi, dolayısıyla da Hilbert ekolünün Türkiye'deki öncüsü olarak görmekteyiz."

"Peki elastisite, yani fotoelastisite ne oldu?" diye sordu delikanlı; "Onu bu arada unuttuk galiba. "Galiba onu herkes unuttu.

"Mustafa İnan, 1941 yılında doktorasını bitirerek Türkiye'ye dönünce, fotoelastisiteyi de yanında getirmişti. 1943-1944 yıllarında Teknik Üniversite Dergisi'nde, Mustafa Hoca'nın hocası Fikri Santur, bu alanda bir seri yazı yayımladı. Sonra İlhan Kayan'ın da çabasıyla bir fotoelastisite laboratuvarı kuruldu. Sonra herkes (Mustafa İnan'ın dışında) bu konuyu unuttu. Mustafa Hoca, öğrencilerine, arada bir fotoelastisite konusunda çalışmalar yaptırıyordu. Amerikalılar (Amerikan Hava Kuvvetleri), Türkiye'deki çalışmalarıyla ilgili bir proje için fotoelastik deneyler yaptırmışlardı Teknik Üniversite'de. Bu amaçla Amerika'dan bir polariskop getirttiler. Deneyler bitince de aracı Mustafa İnan'a hediye ettiler. Böylece Teknik Üniversite ilk polariskopa kavuştu. Oysa 1940'larda ne kadar uğraşılmıştı şu aracı ithal etmek için. Ne var ki araç ithali, bilim ithali kadar kolay değildi, parasız

olmuyordu. Mustafa Hoca polariskopu bir odaya koydu. Laboratuvar da çalışır bir duruma gelmişti, ama fotoelastisitenin ne olduğunu pek bilen yoktu. 1960'larda Yalçın Aköz, Mustafa İnan'ın asistanı olunca Hoca, Yalçın'a sordu: "Laboratuvarda çalışır mısınız?" "Çok şaşırdım, bizim kürsüde laboratuvar mı vardı? Hoca beni polariskopun durduğu odaya götürdü ve ben de doktoramı bu konuda yaptım." Mustafa Hoca, yurda döndükten yirmi beş yıl sonra fotoelastisiteyi merak eden birini bulmuştu.

Meşhur Mukavemetçi

İnşaat Mühendisleri Odası'nın dergisi, "Türkiye Mühendislik Haberleri", Mustafa İnan'ın ölümü dolayısıyla yayımladığı uzun yazıya şöyle başlamıştı: "Türk mühendislik âlemi, zaman geçtikçe efsane haline gelecek aziz bir varlığını kaybet-ti." Bir efsane, ancak kahramanının başardığı işleri kavraya-bilecekler için bir anlam taşır. Ancak, birtakım girişimlerde bulunarak işlerin güçlüğünü kavrayan bir insan, efsane kah-ramanının eşsiz gücünü değerlendirebilir. Aynı yazıda soru-luyor: "Mustafa İnan kimdir? Hayatının en verimli çağının başlangıcına kadar neler yapmıştır? İdealleri nelerdir? Bu soruların cevabı uzun yıllar Türk mühendislik ve bilim adamları tarafından aranacaktır." Efsane bir geleneğe daya-nır ve efsane bir bütündür. Efsaneyi yaratmak da bir araştır-ma işidir. Oysa insanlarımız henüz, hüznü anma törenleri-ne ve sadece göz yaşlarına dayanan bir dönemi yaşamakta-dırlar. Herkesin, özellikle "Türk Mühendislik ve Bilim Âle-mi'nin işi gücü vardır; kimsenin, yabancı bir dergide yayım-lanması mümkün bir 'araştırma' için kaybedecek zamanı yoktur. Biz, vakit kaybetmemek için, efsaneleşen kişileri

‘minnetle’ anarız, onun ‘mümtaz’ kişiliği önünde ‘hürmetle’ eğiliriz. Bu kahraman muhakkak ‘yeri doldurulamayacak bir kayıp’tır ve bu nedenle, yani yerini dolduramayacağımızı bildiğimizden, onunla ilgili bir araştırma yapmak bizim gibi ciddi kimseler için söz konusu olamaz. Bu arada onun ‘üstün gayretlerini’, ‘hasletlerini’ anarız; ‘senin yerine ben gitseydim’ diyerek, hiçbir zaman niyetli olmadığımız davranışlardan söz ederiz.

Sonuç olarak Mustafa İnan’ın yerine kimse gitmedi; herkes yerinde kaldı. Ve büyük çoğunluk için geriye kalan, ‘Kalplerde aynı ateşle yaşamakla’ birlikte, hoş sohbet ve fıkralarıyla ünlü ve görünüşü etkili ve hafızası yaman bir hayaldi. Başka söylenecek bir şey yoktu; o kadar yoktu ki, Mustafa İnan’ın hayatı hakkında bilgi toplandığını duyan ve Mustafa İnan’ı tanıyan bir hoca, "Olur mu öyle şey?" dedi, "Şimdi bu adam bana gelerek bir şeyler sorarsa ne diyeceğim? Bir mecliste birlikte oturuyorduk ve merhum bir halk türküsünün çalınması üzerine kalkıp oynadı mı diyeceğim? Bu zat bana Mustafa’yı sormaya gelseydi, hemen kovardım kendisini." Herkes efsane kahramanlarını, kendi yapamadığı ve yapmaya cesaret edemediği işlerin adamı olarak görür. Herhalde bu hoca da, o kadar istediği halde toplantılarda kalkıp bir türkü oynamaya cesaret edememişti.

"Bak," dedi orta yaşlı profesör, "Vakitsiz ölümüyle ‘tam verimli çağında aramızdan ayrılan’ Mustafa İnan için neler söylüyorlar. Meraklı biri, bazı bilgiler toplamış. Bunlardan öğrendiğimize göre, merhum çok güzel içli köfte yaparmış. Çok güzel taklit yaparmış. Bunları bize anlatan, bu taklitlerin nasıl olduğunu pek hatırlamıyor, ama galiba bir gün saraylı bir hanımın ağzından çok güzel konuşmuş. Hocanın özelliklerini de çok açık olarak belirtiyor aynı zat: Mustafa İnan, pırıl pırıl bir zekâya ve engin bir hafızaya malikmiş. Fazla söyleyemiyor: Ölümünü izleyen ilk günlerde herkes gi-

bi ağlamaktan başka bir tepki gösterecek durumda değilmiş. Peki zaman geçince ne olmuş? Şimdi de ne yazık ki -bir şairin dediği gibi- 'İzlenimler tozlu bir zaman perdesi arkasında kaybolmuş gibi...' imiş. Ve ne yazık ki aradaki zaman boşuna geçmiş. Herkeste Mustafa'nın engin hafızası yok ki... Peki neden zekâsı pırl pırlmış? Çünkü 'en karışık meseleleri, en güç problemleri kolayca anlarmış ve herkesin anlayacağı şekilde anlatırmış.' Bu yüzden konferanslarını dinleyenler birçok şeyler öğrenerek yanından ayrılırlarmış. Ne kadar açık anlatıyor merhumu, değil mi? Peki toplantılarda neden seviirmiş? 'Çünkü şiirler okur, fıkralar anlatırdı, bildiği konulardan ilgi çekici örnekler verirdi.' Bu sözler bir felsefe profesörümüzün." "Eyvah, dedi orta yaşlı profesör, "Seninle ben de böyle mi anlıyoruz acaba Mustafa'yı?" "Yorum yok," dedi genç adam, "Sonra işin sonunu getiremeyiz." Profesör tekrar önündeki kâğıtlara eğildi:

"İşte Mustafa bu 'hasletleri' yüzünden her meselenin derinine girmiş. Bilim adamlarımız da ona hayran, çünkü 'kurullarda yerinde müdahaleleri ve olgun fikirleriyle çalışmalarında etkili oluyordu.' Peki nasıl etkili oluyordu? Çünkü, bir sınıf arkadaşına göre, 'beyninin biyolojik teşekkülünde muhakkak bir üstünlük vardı.' Üstün meziyetlerinin biyolojik olduğunu da böylece öğrenmiş oluyoruz. Hatırlarsın, Mustafa İnan efsanelerinden birine göre de, 'Hoca, Mustafa'yı tah-taya kaldırıncı güneş birden açmış.' (Daha önce bulutların arkasındaymış da.) Şair olduğu anlaşılan bir arkadaş da, 'Sana bir destan yazsam bana darılır mısın / Mütevazi ruhunla yoksa kırılır mısın?' dedikten sonra tam otuz kıta yazmış. Bu bozuk vezni görünce Mustafa, herhalde çok kırıldı bu arkadaşına. Fakat şairimizin niyeti iyi: 'Hiçbir maksat gütmeyen, her şey içten gelirdi / Bu yüzden gönüllerde daima yükselirdi.' Bu duygulu arkadaş sonunda, bir 'Mustafa İnan Enstitüsü kurulmasını ve oradan toplananların 'onun

büyük adını' durmadan anmasını teklif ediyor."

Profesör gözlüklerini çıkardı, "Dur yâhu, dedi, "Sahiden Mustafa için Teknik Üniversite'de neler neler yapılacaktı. Ama sanıyorum daha bir dershaneye bile 'Mustafa İnan' adını vermediler. Oysa ilk günlerde, törenlerde ne kadar ağlamışlardı, ne tekliflerde bulunmuşlardı. Gözlerini boşluğa dikti, "Ah insanlarımız, dedi, "Ah insanlarımız. Ah küçük hesaplarımız. Ah dün akşam ne yediğini unutanlarımız." Önündeki şiire baktı: "Zarar yok şair arkadaşım, zarar yok. Vezin ve ifade bozuk da olsa galiba sen haklısın":

*Seni tasvir elzendir, bir parça dahi olsa
İçimiz çok yansa da, gözlerimiz de dolsa
Biraz metin olarak, seni anlatacağız
O çok büyük ruhundan ruhlara katacağız*

"Neyse," dedi profesör, "Biz işimize bakalım. Evet bu şair arkadaş, Mustafa Hoca'nın unutulmaması için böylece pratik bir 'anma enstitüsü' metodu bulmuş; neyse, ciddi bir enstitü de kurulabilirdi tabii. Geçelim. İşte başka bir arkadaş da Mustafa'yı unutmama yollarından biri olarak kendi davranışını örnek gösteriyor: 'Merhumu kesretle rüyalarımda görürüm, rüyanın hemen akabinde bir fatihai şerif okuyup ruhuna hediye ederim.' Bu rüyalarını bize anlatmıyor, hatıralarından da sözetmiyor; çünkü bunların öyle etkisinde kahyormuş ki, anlatmaya gücü yetmiyormuş.

Mustafa Hoca'nın tanıdıkları arasında ona ait belgelere sahip olanlar da var:

"Rahmetlinin bende evinin temizlenmesi ve hazırlanması için bir mektubu vardır." Rahmetlinin ortaokuldan beri arkadaşları olan başka biri de galiba onu pek iyi tanıyamamış: "Mustafa gayet güzel voleybol oynardı." Aynı arkadaş, Mustafa İnan'ı son görüşünü şöyle anlatıyor: "Beyoğlu'nda bir

pastanede bana pasta ikram etti. O tarihten sonra kendisini görmedim. Zekâsı ve hafızası, karakteriyle nadir şahsiyetlerdendi, memleket için büyük bir kayıptır." Evet, artık kimseye pasta ikram edemeyecektir. Bir senatör de Mustafa Hoca'nın sevdiği Karadenizli fıkrasını uzun uzun anlatıyor, onun hakkında yazdığı bir mektupta; fıkra, yazının yarısından fazla yer tutmuş. Merhum bir şair de 'edebiyattan hoşlanmayan ve çoğu zaman edebiyatı anlamayan riyaziyeciler' arasında Mustafa İnan gibi 'gerçek ve derin bir aydın' olmasına seviniyor. Herhalde riyaziyeciler bu merhum şairin yazdığı şiirleri gördükten sonra edebiyattan hoşlanmamaya karar vermişlerdir. Mühendis Mektebi'nden bir arkadaşı da Mustafa İnan hakkında gönderilen yazıları sanki okumuş gibi, bunların çoğunun ortak özelliğini dile getiriyor: "Bu yazdıklarımın hiçbir şey ifade etmeyeceğini çok iyi bildiğim halde, kendisine beslediğim saygıyı tekrarlamak ve örnek insan Mustafa'nın aziz hatırasını bir daha anmak için bu satırları yazmış bulunuyorum. Bu yazıları okumak zahmetinde bıraktığım için sizden tekrar özür dilerim." Samimî bir arkadaşmış. Mustafa'nın yabancı ülkelere yerleşen arkadaşları, değil Mustafa'yı, Türkiye'yi bile hayal meyal hatırlıyorlar: onlar için koca Türkiye bile uzak bir hayal olmuş; yalnız, Amerika'ya yerleşen Şenol Utku, bir arkadaşıyla birlikte yaptığı bir çalışmasında 'merhum profesör Mustafa İnan'ın' kendisine bilimsel araştırma ruhunu aşıladığını belirtiyor.

Profesör başını kaldırarak gülümsedi: "Bak bu ilginç." Önündeki kâğıda baktı: "Bu zat da, çoğu insanımızın kendisine biri hakkında bilgi vermesi istenildiği zamanki davranışıyla karşımıza çıkıyor: Önce kendisiyle ilgili bir sürü şey anlatıyor. Bir şantiyede Mustafa ile birlikte çalışmışlar. Bu şantiyenin şefi çok iyi bir insanmış, işine sabahları çok erken gelirmiş, çünkü akşamları erken yatarmış. Ama bak ne diyor bu arada: 'Hatırladığıma göre İtalyan hükümeti kendisine

bir nişan tevcih etmişti. Bu nişanın kendisine verilmesi töreninde yaptığı konuşmayı şöyle anlatmıştı: Nişan takıldıktan sonra bir cevap vermek icap ediyordu. İyi İtalyanca bilen bir bayandan cevabın metnini ve şivesini ezberlemiştim. Sıra bana gelince konuşmaya başladım. Benim bu kadar İtalyanca bildiğimi görenler şaşırmıştır herhalde. Sefaret mensupları da konuşmam bitince yanıma yaklaşıp bir şeyler söylemeye, benimle konuşmaya başlamışlardı. Anlaşılan rolümü lüzumundan fazla iyi oynamışım. Fakat İtalyanlar sözlerine benden bir tek karşılık bile alamadılar tabii."

"Her şeyi incelemeli insan, dedi profesör, "İşte bir arkadaş da, Mustafa sayesinde virendeel kirişlerinin nasıl hesaplanacağını öğrendik ve mektebi bitirirken imtihanda bu soru çıktı karşımıza, diyor; su gibi yapmışlar soruyu tabii. Yalnız, aklımda kaldığına göre bir başkası da tam tersini söylemişti, değil mi?" Delikanlı kâğıtlarını karıştırdı, "Evet, dedi, "Bir başka sınıf arkadaşı da imtihanda bu soru çıkmadı diye üzölmüş. Öyle yazmışız." "Anlaşılan hafızalar biraz zayıf; ama Mustafa'nın hafızası öyle değilmiş: 'Bir kompüter gibi hassas hafızasına hayrandım.' Mustafa'yı elektronik hesap makinasıyla karıştırmış. Hocayı daha duyarlı benzetmelerle ananlar da var: 'Yeşil bir vadi gibi huzur verirdi.'"

Profesör elindeki kâğıtları bıraktı: "Biz, yani seninle ben, belki de Hoca'nın neler yaptığını, nasıl hissettiğini, ne gibi düşünceleri olduğunu başkalarından iyi biliyoruz artık. Ne dersin?" Genç adam, "Onu tanıyanlar bize daha çok şeyler söylesin isterdim," dedi. "Ne yapalım? İyi hocaların kendileri gibi çok esash öğrencileri olmalı ki, Mustafa Hoca efsaneleri hiç unutulmasın. Biliyorsun Sokrates de ancak Platon gibi bir öğrencisi olduğu için ölmezler arasında yeraldı. Bize gelince... henüz yazılı belgelerle Mustafa'nın değerini ölçebilecek kaynaklardan yoksunuz. Çünkü, çok hayran da olsak, çevremizdeki insanlar hakkında düşünmeye ve en

önemlisi düşündüklerimizi yazmaya başlamadık. Belki bizim bu mütevazı uğraşımız bir işe yarar. Kendilerini 'az gelişmiş' saymayan insanların gelişmesine küçük bir ışıkla katkıda bulunabiliriz. Kitaplığından broşürler, kitaplar, dergiler çıkardı:

"İşte Mustafa'nın mekanik bilimine katkıları." Düşündü: "Yalnız bir tehlike var, biliyor musun: Biz asıl Mustafa İnan'ı, bütünüyle ve her yönüyle Mustafa Hoca'yı anlatamazsak, herkes de Hocayı bu yazılı 'müktesebat' ile değerlendirmeye kalkarsa yandık. Mustafa on tane mi makale yazmış, sen yirmi tane döktürürsün ve iki kere Mustafa İnan oldum sanırsın. Bunun dışında kalan Mustafa İnan'ı efsane diye bir yana bırakırsın." Genç adama parmağını salladı: "Biz efsaneyi yeni baştan kurmak istiyoruz, anladın mı? Bunun için bize gülünç bile gelse, en küçük bir belgeyi bile 'kaldırıp atamıyoruz.' Belki bizden akıllılarına bunların bile yararı dokunur. Bu yüzden, Mustafa'yı tanıyan herkese sordum, bana onun her şeyini anlatın, hiçbir şey atlamayın, belki sizin önemsiz gördüğünüz bir hususun bana yararı dokunur. Canım, diyorlardı bana, bu kadar bilip de ne yapacaksın? Canım, diyorlardı onlara, belki ben de bir Mustafa İnan olmak istiyorum da, onun için Hocanın sırlarını merak ediyorum. Gülüyorsun, canım hoca senin de yaşın geçmiş diyorsun. Ne yapayım? Gençlerin başka işleri var, Mustafa'ya özenmek de bana düşüyor. İşte bu nedenle bu konuda her şeyi okuyorum:

"Rahmetli çok hoş sohbet idi, gerek hikâye ve gerekse bir iş alanında yaptığı konuşmalar bir cazibe varmış gibi dinleyenleri hayran eder, sözleri ruh sıkıntısı vermez ve mütemadiyen sözleri büyük bir ilgi ile dinlenirdi."

"Ben," dedi profesör, 'Her şeyi okuyorum sana. Her sözden bir anlam çıkaran bulunur. Mustafa da aynı fikirde."

"Faydasız ve lüzumsuz bilgilerle kafayı yükleme korkusu yersizdir. Birçoklarımız yalnız salim bir kafayla her şey hak-

kında fikir yürütülebileceğini zanneder. Halbuki bilgi eksikliği ekseriya yanlış sonuçlar verebilir. Evet, akıllı selim lâzım, fakat barut gibi de bilmek gerekli."

"Biz de Mustafa'yı barut gibi bilmeliyiz. İşte merhumun eserleri."

"Cisimlerin Mukavemeti adıyla yayınlanan bu eser İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 25 yılı aşan bir süre içinde vermiş olduğum derslerin not ve tecrübelerine dayanır." Mustafa İnan, 'Mukavemet' kitabının önsözünde böyle diyor. Gerçekten de bu kitap üzerinde yirmi yıldan fazla çalışmıştı. İşte 1944-1945 tarihini taşıyan teksir edilmiş Mukavemet Notları, Dr. Müh. Mustafa İnan imzasını taşıyor. Bu notlar, düzgün bir el yazısıyla yazılmış ve teksir edilmiş. 1944 yılının şartlarına göre, değil ders notu, ileri bir kitap niteliğini taşıyor. 1967 yılında basılan kitabın esasları böylece yirmi üç yıl önce belirlenmişti. Mukavemet konularının planı, Mustafa İnan'ın matematik anlayışına uygun bir biçimde tasarlanmış. Bu plana göre önce mukavemet biliminin temel kavram ve ilkeleri veriliyor, yani kitap temel aksiyomlardan yola çıkıyordu. Mukavemetin matematik temellerinin belirlenmesine verilen önem, kitabın her bölümünde göze çarpar. Bundan sonra konular, aralarındaki organik bağ her an gözönünde tutularak yavaş yavaş geliştirilir. Önce, öğrencinin mukavemetteki temel aksiyomları tanıması istenir; önce, mukavemet biliminin atlı aksiyoma dayandığı bilinmelidir. Bu kavramlar verilirken, mukavemetin, şekil değiştirmeyen cisimler mekaniğinden ayrı olduğu belirtilir. Sonra 'Kuvvet' gelir tabii; şu tanımlanması insanı oldukça üzen kuvvet gelir. Sonra da kuvvetin cisimde meydana getirdiği zorlamalar, yani 'Gerilme'. Gerilme, cismin şekil değiştirmesine sebep olur. Böylece mukavemet adı verilen bilim dalı, gerilme ve şekil değiştirme denilen kavramlar arasındaki ilişkiler incelenerek geliştirilir, bir bütünlük kazanır. Mustafa İnan'ın de-

diği gibi, orijinal bir kitap yazmak da ancak böyle olur:

"Cisimlerin Mukavemeti gibi çok sayıda eserin bulunduğu klasik bir konuda yeni görüşler ileriye sürmek kolay olmasa gerektir. Gerçi kitapta bazı formül ve çözümlerle birlikte birkaç iş teoreminin ispatındaki genellik yeni sayılabilir. Fakat eserin bu alana getirmek istediği yeniliği biz daha çok onun tümünde görüyoruz; çünkü kitap telif edilirken konunun bir 'bütün' olarak sistematik tarzda işlenmesi esas amacımızı teşkil etmiştir. Birçok eserde rastlandığından farklı olarak burada 'Mukavemet', aralarında hiçbir bağıntı bulunmayan, çeşitli problemlerin bir koleksiyonu olmaktan kurtarılmaya çalışılmıştır."

Kitap, Mustafa İnan'ın 'ilim nakilciliği' ya da 'ithal malı ilim' yerine 'telif ilim' getirme çabasının elle tutulur bir örneğiydi. Mekanik profesörü Sacit Tameroğlu'na göre, son çıkan mukavemet kitapları da yavaş yavaş Mustafa İnan'ın sistematüğini uygulamaya başlamışlar. Mustafa Hoca bu sisteme birçok yazardan en az beş yıl önce ulaşmış. Profesör İlhan Kaya da, "Cisimlerin Mukavemeti, dünyadaki benzerlerinin en iyilerinden biri," diyor ve hemen ekliyor: "Bana göre en iyisi. Burkulmanın bir stabilite meselesi olarak bir mukavemet kitabında böyle anlatılması, ender rastlanan bir olay." Profesör Hasan Özoklav'a göre de, Hoca'nın kitabı özellikle Türkiye'de birden ün kazanan Timoshenko'nun kitabından çok daha açık ve seçikmiş. Profesör Murat Dikmen de aynı görüşte: "Timoshenko, Mustafa Hoca'nın mukavemeti sevdirmeye çalıştığı sıralarda, konuyu popülerize etmişti. Fakat bana kalırsa Timoshenko'nun bilimsel sınıflaması zayıftır. Mustafa Hoca, Timoshenko'nun iyi yönlerini, geniş öğrenci kütlesine konuyu nasıl sevdirebileceğini hemen gördü ve onun etkisinde kalmadığı halde, hemen kitabın çevrilmesine önayak olarak arkadaşı Fahri Sönmez ile birlikte bu işi başardı, Timoshenko'yu tanıttı."

Mustafa İnan'a kalsa, 'Cisimlerin Mukavemeti'ni yayımlama konusunda düşünmeye ve beklemeye devam edecekti; fakat öğrenci, bu eserin değerini herkesten önce sezmişti. 1965 yılında kitabın ilk şekli ofsette basılarak öğrenci notları şeklinde ortaya çıkınca, 500 tane basılan ve 16 liraya satılan kitap üç günde tükendi ve hemen karaborsaya düşerek, öğrenciler arasında 55 liraya satılmaya başladı. Bunun üzerine Mustafa İnan, kitaba hemen son biçiminin verilmesini gerekli gördü: "Bir yayın denemesi mahiyetinde olan bu ilk baskı (ofset notları) üzerinde yaptığım düzeltme ve yeni katmalardan sonra gördüğünüz eser ortaya çıktı. Bununla beraber eksiklerin olmadığı da iddia edilemez; fakat düzeltme ve düzenleme işi üzerinde daha fazla durmak istemedim. Çünkü 'Ders notları'nın çok kısa bir zamanda tükenmesi ve bütün bahisleri içine alan derli toplu bir 'Mukavemet' kitabına duyulan ihtiyaç, beni bir an önce eserin yayınlanmasına sevketti." Mustafa Hoca acele etmekte haklıydı: Önsöz 12 Mayıs 1967 tarihini taşıyordu. Mustafa İnan hastaydı ve ancak üç ay daha yaşayacaktı. Bu yüzden önsözdeki bir dileği de gerçekleştiremedi: "İleride kitabın yeni baskıları yapılabilirse, metni tekrar gözden geçirmek ve gerekli değişiklikleri yapmak kabil olur, diye düşündüm." Kitap da kısa zamanda tükendi ve üç baskı yaparak 10.000 kadar sattı. Mustafa İnan, öldükten sonra bilimsel bir best-seller yazarı olmuştu.

Yetkili bilim adamlarına göre, "Teorik esaslara büyük önem ve yer verdiği halde, uzun yıllar mukavemet öğretiminin kazandırdığı tecrübe, Prof. Mustafa İnan'a kitabını kolaylıkla okunup anlaşılabilen bir tarzda yazabilme olanağını kazandırmıştır." Öğrencilere teoriyi doğru dürüst öğretmeden, sadece problem çözme kolaylığı sağlayan bilgiler vermekle yetinenlerin bundan alacağı dersler vardı: "Bir konuyu sevdirmek demek, onu muhakkak basit konulara indirgemek değildir. Basit ve açık anlatmak başka şeydir." Mustafa İnan, Mu-

kavemet'in teorik temelleriyle ilgilenen 'Elastisite'yi ülkeye tanıtarak, inşaat Fakültesi'nde anlatmaya başladığı zaman yaptığı gibi, konuyu önce seminerlerle bilimsel kadroya öğretmişti. Mustafa Hoca, Mukavemet kitabının dışında yazdığı üç eserinde teorik konulara eğildi. "Elasto-mekanikte başlangıç değerleri metodu ve taşıma matrisi" Hocanın 'ilim nakilciliği' taşımayan başka bir eseriydi. "Düzlemde Elastisite Teorisi" adlı kitabı da konuyu öğrencilere, açık ve seçik bir biçimde yansıtıyordu. "Elastik çubukların genel teorisi" de Mukavemet kitabı gibi, genel denklemlere ulaşarak, konuyu 'çeşitli problemlerin koleksiyonu' olmaktan kurtarıyordu.

Mustafa İnan bütün bu kitapları, uzun olmayan ömrünün son üç yılında (1964-1967) hazırladı. Yıllar boyunca durmadan okumuş, notlar çıkarmış, büyük enerji isteyen düşünme işiyle uğraşmıştı. 'Din ve İlim'den 'Takvimlerin Temeli'ne kadar, 'Müzik ve Matematik'ten 'Nefis Kontrolü'na kadar çeşitli konularda insanları aydınlatmaya ve etki alanını genişletmeye çalışmıştı. Kürsü başkanı, dekan, rektör olmuştu; Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun ortaya çıkmasında etkili olmuş, bu kurumun yönetim kurulunda çalışmış ve ölmeden dört ay önce Başkanlığına da getirilmişse de, artık bu son görevi yapacak gücü kalmamıştı. Sayısız bilimsel derneklerin, komisyonların yürütücüsü olarak koşuşup durmuştu. "Çok yoruldum artık Murat," demişti bir gün Murat Dikmen'e, "Şu hastalığım bir geçerse Amerika'ya gideceğim, şu kitabı (Mukavemet) orada da bastıracağım. Çok istiyorum bunu. Yayım yapmak önemli bir işmiş aslında. Herkesi dış ülkelere gönderdik, herkesin yerine biz ders verdik. Artık yazacağım, dışarda olup bitenleri daha yakından takip edebilmek için geziler yapacağım. Japonya'ya kadar gideceğim. Cebinden bir kart çıkardı: "Bak Amerika'dan geliyor. Bizim bir arkadaş çocuklarının fotoğrafları. Çocukların adlarını görüyor musun? Yarıları Türkçe, yarıları İngilizce. Ona

bir mektup yazdım ve dedim ki: Amerika'ya gittin, her şeyde hazırda kondun oğlum; dul bir kadınla evlenmiş oldun yani, işin bizimki kadar zor değil. Bizim gibi her şeye başından başlamak zorunda kalmadın oğlum. Robert Julius Oppenheimer gibi evrensel dehalarn bilim yolunu açtığı bir ülkenin nimetlerine kondun. Ben de Oppenheimer gibi her alanda dal budak salmak isterdim. Biliyorsun başlangıç şartları meselesi. Gene de ben inançlıyım. Geçenlerde bir eski öğrencim uğradı: Amerika'ya gidecekmiş, benden 'iyi durum belgesi' istedi. Biraz kulağını büktüm; gidip de sakın oralarda kalıverme ha, dedim. İstedığın kâğıdı da sen doldur, benim vaktim yok: Bir şeyler yazıver işte: Talebem şöyle çalışkandır, böyle ciddidir filân dersin, olur mu? Ben imzalarım. Ertesi gün yazmış, getirdi. Şöyle bir okudum, güldüm: Yahu sen de ama methetmişsin kendini. Biraz bozuldu. Yok canım şaka yaptım Atila, dedim: Az bile yazmışsın. Bir Teknik Üniversite mezunundan daha iyisini mi bulacaklar?

Evet başlangıç şartları önemlidir. İşte Oppenheimer 1904'te New York'ta doğmuş, Adana'da değil. Babası da çok zenginmiş. Annesi de ince ruhlu sanatçı bir kadınmış. Oppenheimer'in her şey olması bekleniyormuş: mimar, ressam, şair, müzisyen... ama büyükbabadan bir maden miras kalıyor ve Oppenheimer on bir yaşında New York Mineraloji Kulübü'ne üye yazılıyor. Sonra geniş bir kültür ediniyor. Eflâtun, Sofokles, Homeros okuyor. Fransızca şiir yazıyor. (Ben de yazmak isterdim.) Ne garip adam: Harvard'da okurken, hem matematikle, hem de Dante ile ilgileniyor. Bir yandan felsefe öğreniyor, bir yandan Çince. Bu adam bizde yaşayan birine benziyor, ama kime? Durmadan yabancı dil öğreniyor: Almanca, İtalyanca, Eski Yunanca, Latince. Bu Alaman Yahudi göçmeninin oğlu, ırkının evrensel özelliklerini sezmiş olmalı. Bunlar yetmiyormuş gibi, Sanskritçe, Çince ve Felemenk dilini de biliyor.

Mustafa İnan, okumakta olduğu kitaptan başını kaldırdı, önündeki kâğıda bilmece gibi kısa notlarını yazmaya başladı: Büyük bir fizikçi (bu yetmez) şöhreti ve onu popüler yapan olaylar: atom bombasının babası, soruşturma, Kennedy mükâfatı, Oppenheimer olayının tiyatrodan oynanması. Kitaba eğildi yeniden: derken asıl konusunu seçmiş. Uygulamalı bilimlerden mineralojiden filân hoşlanmadığı için teorik dallara merak salmış. Yazalım: Hayatın garip cilvesi, kendini şöhretli yapan uygulamalı atom ilmi. Birden hüznünlendi: yetişme imkânı var ama adamın, Göttingen’de, Zürih’te, Leyden’de okumuş: Rutherford, de Broglie, Max Born, Dirac gibi bilginlerle tanışıp mektuplaşmış. Ne biçim bir adam bu: İhtisas alanı varken Hint felsefesiyle, Bagavad Ghita ile uğraşmış. Yazalım: Evrensel bir deha.

1928’de Amerika’ya dönüyor: 24 yaşında bir bilgin. California Berkeley Üniversitesi’nde profesör. Öğretim hayatı: cazibeli bir hoca. Binlerce genci büyütüyor. Mustafa İnan gene not aldı: Evrensel bilgili birkaç kişi arasında. Bununla birlikte, sonradan yayımladığı eserlerde evrensel bilgi imkânsız sanıyor. Bütün evrenselliğine rağmen siyasete ve dünya olaylarına kapalı: 1929 ekonomik krizini farkedememiş. Sonunda politika, ilme el atıyor: Hitler, Musolini, Franko sistemleri, Nazizm, Faşizm, Frankoizm. Birden uyanıyor Oppenheimer. Hak yoluna hizmet için fırsat kolluyor. Sonra Los Alamos projesi, 150.000 işçi, 7.000 teknisyen, 300 bilim adamı. Durmadan çalışıyor. Nagazaki, Hiroşima, soruşturma, Princeton, Ferri mükâfatı. Karakterindeki iki yönlülük her olayda dikkati çekiyor.

Sonra soruşturmayı dikkatle okudu Mustafa İnan: Kendisine gene saygı gösteriyorlar, fakat güvenmiyorlar. Bununla birlikte karar vermek zor. Güç bir durum! Nitekim sonradan madalya veriyorlar. Amerika’da bu mesele açıkça tartışılıyor ama. Durdu, ‘tartışılıyor’ sözünün altını çizdi iki kere.

Ne büyük saadet! Bizde olsa böyle bir durumu nasıl karşılarlar? Yazdı: Adama selâm vermezler. Kitabı bıraktı. Burada Oppenheimer bile olsan insanlarımıza yaranamazsın. "Arkadaşlar! Zaferi kazandık ama, soğuk harbi önleyemedik; bu bakımdan Birleşmiş Milletler fikri büyük bir başarıdır," desem, üniversitedekiler bu adama da ne oluyor? diye yüzüme bakarlar. Bilim adamı olmanın sorumluluğunu bilmeliyiz arkadaşlar! Bırak Mustafa Allahını seversen, uğraşacak başka iş mi kalmadı? Doğru. Gerçekten karşılarında Oppenheimer olsaydı, ona da böyle mi cevap verirlerdi? Hiç şüphelen olmasın. 'Herkesin işi gücü var' sözü boşuna söylenmemiş oğlum Mustafa. Peki Oppenheimer'in bir zamanlar Fransızca şiir yazdığını bilselerdi gene aldırılmazlar mıydı, Mustafa sen hiç büyüymeyeceksin. Ben de öğrencilerime anlatırım bunları, hemen bir konferans veririm onlara. Kime kızarsam bir konferansla çıkarım karşısına. Oppenheimer büyük bir fizik bilginiydi çocuklar. Evrensel bir aydıındı. Niels Bohr'u da tanıyordu, Einstein'ı da. Kendisi New York'ta doğmuştu. Siz de insanın kendini geliştirmesi diye bir meselenin farkına varırsanız, ister New York'a gidin, ister benim gibi burada kalın; ama giderseniz sakın oralarda kalmayın olur mu; bir ayağınız hep burada olsun. Buraları unutmayın, bir gün ben ölürsem, başka amcalar gibi konuşmayın, 'Bize güzel güzel konferanslar veriyordu, ama ne anlatıyordu?' demeyin olur mu?

Bilim uzun ve çetin bir yoldur çocuklar. Bilimi yarı yolda bırakmayın, olur mu çocuklar? Oppenheimer gibi hissediyorsanız, bırakın yüksek binaları başkaları yapsın, büyük barajlarda başkaları çalışsın. Bazılarına, çok uzaklardan bile görünen yüksek yapılar kurmak çekici gelecektir. Bırakınız bu işleri öyleleri yapsın. Bazıları da insanları çalıştırmak, büyük teşebbüsleri idare etmek ihtirasıyla yanarak kuvvetli olmak isteyeceklerdir. Bırakınız parayla da onlar uğraşsın. Sizin 'kuvvetli' olmak gibi bir derdiniz yoksa, siz de Leonardo

Da Vinci gibi ‘Kuvvet nedir?’ diye merak ediyorsanız buyrun, sizleri Mekanik kürsüsüne beklerim. Çünkü bazılarına göre ‘Kuvvet’ para ile organizasyonun çarpımına eşittir; bize göre de kuvvet ivme ve kütleyi ilgilendiren bir büyüklüktür. Bu iki formülü birbirine karıştırmayın, kürsü ile ticarethaneyi birbirine karıştırmayın olur mu çocuklar?

Ne yapalım herkes para bakımından Oppenheimer kadar talihli olmaz; meselâ ben olmadım. Sonraları benim de elime bazı imkânlar geçti; ama fırsatlardan yararlanma alışkanlığını bir türlü edinemediğim için, olduğum gibi kaldım. Dürüst oluşumu da gözümde büyütmedim; bu bir bünye meselesidir: Bazı bünyelere doğru yoldan ayrılmak dokunur. Zaten bilimle uğraşırsanız, bu konularla fazla uğraşacak vaktiniz kalmaz. Başka bilginleri kıskanacak kadar bile vakti yoktur insanın. Ve başkalarından ne kadar üstünüm demeye hiç vaktiniz kalmaz. Başkalarının yetersizliğini görüp de sırf bu yüzden kendinizi beğenecek vaktiniz de kalmaz. Bununla birlikte, birçok şey için vakit vardır. Bilimi sevimli göstermek için ne yapmalı? Bunun için de çok vaktiniz vardır. Öğrencinin kafasının içine nüfuz nasıl edilir için de vaktiniz vardır. Hele sizin gibi bilim adamı olmak isteyenlere yol göstermek için sonsuz vaktiniz vardır. Dünyada neler olup bitiyor, insanlık nereye gidiyor demeye çok vaktiniz vardır. Peki bütün bunlar için neden vaktiniz vardır? Çünkü ‘salıfızzikir’, yani ‘yukarıda belirtilen’ ve insanın boşuna vaktini almaktan başka işe yaramayan işlere hiç vaktiniz yoktur da ondan. Tabii bu arada -isterseniz- dinlenmeye, yaşamaya, insan gibi gezip eğlenmeye de vaktiniz vardır; günün birinde aklınızı kullanamayacak kadar yorulmak istemiyorsanız; bunlara da vaktiniz vardır. Yani sözün kısası kendi istediğiniz bir şeyi yapmaya, insanlara örnek olmaya çok vaktiniz vardır. Söylemeyi zait addediyorum, ama esaslı düşünmeye çok vaktiniz vardır, her şeyden çok bunu yapmaya gücünüz vardır.

"Mustafa'yı örnek alan oldu mu? diye bir soru gelmiştir belki aklına," dedi profesör. "Geldi, geldi, dedi genç adam utanarak, "Ama sormak gelmedi aklıma." "Çok kişiden, Mustafa'yı kendine örnek aldığını duydum. Yalnız içlerinde beni çok etkileyen, gerçekten aklımda kalan sözler statik profesörü Günay Özmen'in: 'Bütün bilimsel çalışmalarımı kaleme alırken, bugün bile, Mustafa Hoca öleli bu kadar yıl olduğu halde, hep Mustafa İnan'a hitap ederim içimden. Gözümün önüne Hocayı getiririm ve meseleyi önce ona anlatırım. Bakalım ne diyecek diye düşünürüm. Çünkü bütün konuları herkesten önce onun anlayacağını bilirim. Sonra da onun yerine koyarım kendimi: Seminerlerde konuşan Mustafa İnan gibi davranmaya çalışırım. Yazarken de durmadan Mustafa Hoca ile konuşurum. Belki yeni bir şey yapan herkes, meselâ bir romancı da böyle yazar gibi geliyor bana. Mustafa Hoca ile yaptığım bu sohbet olumlu sonuç verirse rahatlarım; çünkü herkes bilir ki Hoca kül yutmaz. Anlattığım konuyu iyi karşılırsa mesele yoktur, artık onu herkese açabilirim'."

Mustafa İnan otuz üç yaşında profesör olmuştu. İlk doktora yaptırdıktan sonra, birçok asistan doktorları, konusunda ona danışmaya başlamıştı; başka kürsülerde doktora yapanlar da ona gelirlerdi 'müşküllerini halletmek için'. Mustafa Hoca yedi doktora ve üç yeterlik çalışması daha yaptırdı. Hocası Kerim Erim gibi, bilim alanında yeni yetişenleri elinden geldiği kadar dış ülkelerde tanıtmaya çalıştı. Herkes de onu tanıyordu: Evet Mustafa İnan gerçekten meşhur mukavemetçiydi ülkesinde.

"Peki insanlar meşhur bir mukavemetçinin ne işe yaradığını anlayabilir mi? Derler ki meşhur fizikçi Einstein, bir toplantıda Şarlo'ya 'Siz büyük bir adamsınız,' demiş, 'Herkes sizi anlıyor, herkes size hayran.' Şarlo, 'Siz daha büyüksünüz,' diye itiraz etmiş: 'Size herkes, hiç anlamadığı halde hayran.'

"Mustafa'nın da sağlığında bile meşhur olduğunu herkes anlatır. Bir gün taşra şehirlerinden birinde, bir gezide sanıyorum, şehrin ileri gelenleriyle yemek yeni yormuş. Sofrada oturanlardan biri yavaşça arkadaşına eğilmiş: 'Bak işte meşhur mukavemetçi Mustafa İnan,' demiş. Arkadaşı sormuş: 'Meşhur mukavemetçi mi? Kaç koşuyor?'"

İlim ve İdare

"Bence," dedi profesör, "Mustafa, önemli makalelerinden birini yazmaya fırsat bulamadı: 'İlim ve İdare'. Çünkü bütün hayatı bu iki alanda gösterdiği çabalarla doludur. İki alanda da, eleştiri ve alaycı zekâsına rağmen, insanları kırmaktan hoşlanmadığı için 'Tolerans' ilkesine uygun davranmıştır. Hoşgörü, bu alanlarda birçok gerçeği kesin olarak ortaya koymasına engel olmuştur. Çünkü tartışmayı sevmezdi, çünkü insanlara insan gibi davranmaktan yanaydı. Öğrencilerine bile bağırırken 'siz' diye hitap ederdi. Canının çok sıkıldığı anlarda bile rahatsızlığını gizlemeye çalışırdı. Eski bir öğrencisi (Oğuz Atay), 'Yoklama yapmazdı derslerinde,' diyor, 'İsterdi ki kendiliğimizden gelelim. Ama mukavemet dersinde ders yılının sonuna doğru sınıfı oldukça تنها görmüş olmalı ki, öğrencilerine, 'Gelecek derste vize notlarını okuyacağım,' dedi. Ertesi ders sınıf mahşer gibiydi. Salondan uğultular yükseliyordu. Bir süre gürültünün dinmesini bekledi. Sonra baktı olacak gibi değil, elini cebine soktu; bütün sınıfın sesi soluğu bir anda kesildi: Hoca notları okuyacaktı. Mustafa İnan elini ceketinin cebinden çıkarmadı, başını kal-

dırarak arka sıralara doğru baktı, gülümsedi, 'Çoktandır bu kadar müşteriye hasret kalmıştık,' dedi ve sanki bir gün önce söz veren kendisi değilmiş gibi ders anlatmaya başladı. İkinci dersin sonunda bekleme heyecanı son haddine varmıştı. Zil çalması yaklaşırken başını gene arka sıralara çevirdi. 'Beni bu yıl oldukça üzdünüz, biraz da siz üzülün bakalım,' dedi. Yılın son dersine kadar durum böyle devam etti; Hoca son derslerini dinletmenin yolunu bulmuştu. Son dersini de bitirdikten sonra, vize notlarının okunmasını bekleyen özlem dolu gözlere şöyle bir baktı: 'Merak etmeyin, asistan arkadaş biraz sonra gelecek.' Öyle ya, notları okumak koca Mustafa İnan'a mı kalmıştı? Biraz sonra asistan göründü ve ders yılında yapılan imtihanlara katılan bütün öğrenciler, vize almış olduklarını öğrendiler."

Herkesi de idare etmek zordu doğrusu. Hocanın çeşitli konulara merakı olduğu bilindiği için, durmadan kapısını aşındırıyorlardı. Bir gün de bir fizik doçenti müzikle ilgili çalışmasını 'üstad'a takdim etmişti. "Adam çıkınca kâğıtları hemen yırtıp çöp sepetine attı," diye anlatıyor Sacit Tameroglu: "Önce kendi konusunda bir şeyler yapsın," diye söylendi." Bir gün de öğrencinin biri, anlamadığı bir konuyu sormak için girmiş odaya; Hoca problemin üzerinde düşünüyor, yeni ve 'elegant' bir çözüm buluyor: "Çocuk sevindi ve Hoca'nın üzerinde problemi çözdüğü kâğıtları toplayıp gitti. Mustafa Bey çok kızdı, 'Görüyor musun Sacit?' dedi, 'Çözümlerimi bile bana bırakmıyorlar' " Bu aceleci öğrenciyi uarmaktan utanmıştı. Öğrenciler çoğu zaman 'ilim' için değil, 'idare' ile ilgili olarak hocaya başvuruyorlardı. Aman hocam diyorlardı, şu dersin hocasına söyleyin de idare etsin bizi, durmadan sınıfta bırakıyor. Mustafa İnan da bir gün dayanamadı, çünkü en iyi öğrencisi, bu dersten 20 üzerinden 9 alarak kalmıştı. Mustafa İnan eski hocasına durumu anlattı; hoca da sevdiği öğrencisi Mustafa İnan'ı gücendirmek iste-

medi; biraz söylendi, biraz homurdandı, ama sonunda bu öğrenciyi hem de 20 üzerinden 9 alan herkesi birden geçirdi. Eski hocalara dünyanın değişmekte olduğunu, öğrencinin başarısızlığından biraz da kendilerini sorumlu tutmak gerektiğini anlatabilmek kolay değildi. Onlara düzen değişikliğinden filân bahsetmek mümkün müydü? Mustafa İnan da kimseyi tedirgin etmek istemiyordu. Nitekim 1955 yılında İnşaat Fakültesi dekanlığına seçildiği gün, "Neler yapacaksınız?" diye soran bir gazeteciye, "Dekanın görevi kanun ve yönetmeliklerle belirlenmiştir; bunları tatbik edeceğim," diye karşılık vermişti.

Ne var ki kanunlar ve yönetmelikler işlerin düzene girmesine yetmiyordu artık; hocaları üniversiteye bağlamak, öğrencilerin dertlerine çare bulmak için değişiklikler gerekiyordu ve bu nedenle durmadan yeni yönetmelikler yayımlanıyor, sonra bunlar da değiştiriliyordu. Kurulların toplantılarında her kafadan bir ses çıkıyor ve her yeni sese göre bir yönetmelik hazırlanıyordu. Mustafa İnan kurullarda pek konuşmazdı, çünkü boş konuşmayı sevmezdi; ancak mesele, içinden çıkılmaz bir duruma gelince sözahırdı. Rektör olunca durumun daha da karışmakta olduğunu gördü. Üniversitelerde bozuk düzene karşı bir tepki başlamıştı; yüksek öğrenim kurumları, hocasıyla, öğrencisiyle huzursuzdu. Teknik Üniversite öğrencileri, üzerlerine çöken vize imtihanı - yoklama proje yıl sonu imtihanı çemberinin içinde havasız kaldıkları için, bu huzursuzluğun henüz farkında olmamışlardı. Öğrenciler sokaklara dökülürken, mühendis adayları henüz Taş Kışlıklarından çıkmayı akıl edemiyorlardı. 1960 Devrimi'nden sonra bu durum, Ankara'ya giden Mustafa İnan ve arkadaşları arasında sözkonusu olmuş. Remzi Buldan, "27 Mayıs Devrimi'nden sonraydı," diye bu sohbeti anlatıyor, "Ankara'da Yüksek Palas'ta konuştuk. İhtilâlden birkaç gün önce, zamanın başvekili, 'Bu, bütün üniversite genç-

lerine maledilecek bir hareket değildir; nitekim Teknik Üniversite'den böyle bir hareket sadır olmadı,' demiş. Ağzından, hiç de ağır kaçmayan bir söz savurdu Mustafa, 'Hay söylemez olaydı bu sözü,' dedi, 'Mektebi rezil etti' "

Mustafa İnan, ihtilâlden önce de durumu görüyordu: İsmet İnönü'nün Millet Meclisi'nde, "Sizi ben bile kurtaramam, sözünü duyunca arkadaşlarını uyarmıştı. "Gene de yumuşak bir şekilde ifade etti endişesini, diyor Murat Dikmen: "Bakın çocuklar," demiş, "Siyaset dünyasının ilk önemli esprisi.

Durumlar esprinin ötesinde geliyordu. Mustafa İnan rektörlük görevinin sona erdiğine seviniyordu (1959). Sıddık Sami Onar'ın hırpalandığı gün, kendisine geçmiş olsun demeye giden heyete katılırken, Mustafa Hoca daha birçok şeyin sona erdiğine inanıyordu. Sıddık Sami Onar'ı hırpalayan zihniyete karşı çıkan Mustafa İnan'ı üniversite öğrencileri omuzlarında taşıdılar. Sonra bir gün Teknik Üniversite Radyosu da susturuldu ve Mustafa Hoca bu olaydan birkaç hafta sonra Türkiye radyolarında millete seslenen subayların sesini duyunca bunca sıkıntısını ağlayarak gidermeye çalıştı.

2 Haziran 1980 günü, "Sayın Teknik Üniversite profesörü Mustafa İnan... Teknik Üniversite Radyosu'nun hürriyete kavuşması münasebetiyle" şu konuşmayı yaptı:

Sayın dinleyenlerim,

İstanbul Teknik Üniversite Radyosu, bir aydan fazla susturulmayı müteakip, bugün tekrar yayınlarına başlıyor. Teknik Üniversite olarak bizler ve bütün Türk gençliği buna ne kadar sevinse ve ne kadar iftihar etse azdır.

Çünkü bu kapatma periodu, alelâde bir radyonun herhangi bir sebeple çalışmasına ara vermesi gibi değildir. Bu, ilmin ve tekniğin sesinin kesilmesi ve gençliği susturma gayretinin bir maddi sembolü idi.

Her şeye el uzatan istibdatçı zihniyet, buna da el atmıştı. O, gençliğe ve aydına inanmıyor, haklı olarak ondan çekiniyor, korkuyordu.

Bilmiyordu ki insanların çeşitli faaliyetlerine türlü zulüm ve tedbirlerle bağ vurabilirler, yalnız düşünme kudretine ve hürriyet sevgisine asla.

Büyük şairimiz Namık Kemal "Ne mümkün zulm ile bidat ile imhayı hürriyet / Çalış idraki kaldır müktedir isen âdemiyetten" diye bundan yıllarca evvel bağırmamış mıydı?

Bugün eriştiğimiz ve hepimizin göğüslerini kabartan zaferin asıl mânâsı, aydınlığın zulme, akıl ve ilmin gerilik ve cehalete olan galebesidir.

Bu sebeptedir ki radyomuzun açılışından ayrı bir sevinç duymaktayız.

Burada bize bugünleri bağışlayan ve uğrunda aziz kanlarını akıtan Türk gençliğine ve asil kahraman ordumuza minnet ve şükranlarımızı sunmayı en başta gelen vazifemiz olarak biliyoruz.

Şimdi bütün aydınlara olduğu gibi biz Teknik Üniversitelilere düşen en mühim görev, bu necip hareketin vakarına yaşıyan sükûnet ve huzuru temine çalışmak, aklın ve ilmin rehberliğinden ayrılmamak ve ATATÜRK'e layık olmaya gayret etmektir.

Bu huzur ve sükun devresinden sonra gençliğimizden, aziz vatan için temennimiz, çalışmak ve yine çalışmak olacaktır.

İstikbalimizin ancak bu gayrette olduğuna inanıyorum.

VAR OLSUN İLMİN SESİ VE ONUN KORUYUCULARI

Hüseyin İnan o günleri çok iyi hatırlıyor; olaylar, sonunda Teknik Üniversite öğrencisini de heyecanlandırmış: "Bütün öğrenciler, artık hürriyet geldi, her şey halloldu, derse

girmeye, imtihana filân ne lüzum var? diye düşünmeye başlamıştı. Babam, radyoda yaptığı konuşmada ‘sükûnet ve huzuru temin etmek’ ve ‘aklın ve ilmin rehberliğinden ayrılmamak’ gibi sözleriyle talebelerine, işlerin yalnız heyecanla yoluna girmeyeceğini belirtmek istiyordu özellikle. Mustafa Hoca çok devirler görmüştü. Hürriyet ve aydınlıkla birlikte her türlü fırsatçılığın da ortaya çıkmasından korkuyordu. Herkesin eşit olduğu düşüncesinin hemen istismar edilmesinden korkuyordu. Mehmet Akif gibi, ‘bilenle bilmeyenin elbette bir olamayacağını’ düşünüyordu; eşitlik demek, bu demek değildi. Mustafa İnan tarih okumaya düşküncü: sokağa dökülen her insanın bu işlerin bilincinde olduğundan haklı olarak kuşku duyuyordu. Türk milleti Tanzimat’tan beri böyle nice heyecan yaşamıştı; kaç kere, işte hürriyet geldi diye sevinmişti. Evet, Mustafa İnan’ın konuşmasında da söylediği gibi, hürriyetle birlikte akıl da gelmeliydi, huzur da gelmeliydi, bilim de gelmeliydi; evet çalışma gelmeliydi, yeni ve aydınlık bir düzen gelmeliydi. Hürriyet neden durmadan gelmek zorunda kalıyordu? Bunun üzerinde düşünülmeliydi. Bu hürriyet neden ikide birde geliyordu? Bunun üzerinde düşünülmeliydi. Hürriyet, düşünmesini bilenlerle birlikte gelmeliydi.

27 Mayıs 1960’ta Mustafa İnan çeşitli görevlerde geçen uzun bir yöneticilik dönemini geride bırakmıştı. Bir yıl önce rektörlüğü sona ermiş. Daha kırk dokuz yaşındaydı; bu idarecilik denen meslek bilimsel çalışmalarını oldukça engellemişti. Onu çok yormuşlardı; kimseye hayır diyemediği için üniversitede onu çeşitli ek işlere koşturmuşlardı. Profesör olduğu yıl ek görev olarak Makina Fakültesi’nde mukavemet okutmaya başlamıştı. Sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Teknik Okulu’nda aynı dersler, dekanlık, rektörlük, üniversite senatörlüğü, bitmez tükenmez konferanslar, komisyonlar, Milli Savunma Bakanlığı Araştırma Geliştirme Kurulu üyeliği ve bu arada geçim derdi yüzünden bilirkişilik için

mahkeme kapılarında koşuşmak... hayatı boyunca başı sıkışan ona gelmişti ve hiçbirisi boş çevrilmemişti. Milli Birlik hükümeti kurulunca da hemen Milli Eğitim Bakanhğı'na çağrıldı. Teknik Öğretim müsteşarı olması teklif edildi. Mustafa Hoca artık yalnız bilimle uğraşmak istiyordu, teklifi kabul etmedi.

Kısa bir süre sonra da Mustafa İnan'ı Ankara'ya Cemal Gürsel çağırıldı: Bayındırlık bakanı olmasını teklif edecekti. Mustafa İnan düşünmeye başladı: Şimdi ne yapmalı? Yeni yönetimi hemen gücendirmek istemiyordu. Hürriyet geldi diye ben de sevinmedim mi? Şevket'e (Arat) gideyim, diye düşündü; yıllardır resmî dairelerde çalışıyor, bu işleri daha iyi bilir. "Ben yemeğe geldim," diyerek kapıdan girdi. "Mühim bir mesele var Şevket, dedi sonra, "Bana gelen bütün projeleri sana gönderiyorum; şimdi de senden bir proje için fikir sormaya geldim." Güflüştüler. "Benimle hep böyle rahat ve samimiydi," diyor Şevket Arat: "Gerçekten de ona gelen bütün proje tekliflerini hemen bana gönderirdi ve çoğu zaman geçim sıkıntısında olduğu halde hiç para almazdı. O gün biraz düşünceli görünüyordu. 'Bayındırlık bakanlığı teklif ediyor bana,' dedi, 'Şunu bir istişare edelim,' dedi. Ben Mustafa'yı otuz yıldır tanıyorum. Mustafa yalnız hoca olmak için yaratılmış bir arkadaştı. Siyasette onu harcarlardı. 'Sureti katiyede kabul etme,' dedim. 'Ben de öyle düşünüyorum,' dedi. Böyle konuştuğum için ferahlamıştı. Ankara'dan döndüğünde Mustafa ile tekrar buluştuk. 'İsrar ediyorlar,' dedi. 'Sen de ısrar et,' dedim. Heyecanlanmıştım ne de olsa: 'Nasıl oldu anlatsana?' 'Cemal Gürsel'e, ben siyasetten anlamam dedim. Gürsel güldü: Ben de anlamam Mustafa Bey dedi. Sizi kader zorlamış, çevrenize toplanmışlar bu sebepten dedim. Ben sizin gibi merkez değilim pašam dedim. Uzun uzun düşündü. Cemal Gürsel: Başkasını bulamazsam gene de seni bayındırlık bakanı yapacağım dedi'."

Üniversite yıllarında dört ayrılmaz arkadaşları onlar: Mustafa (İnan), Müeyyet (Berdan), Şevket (Arat) ve Namık (Sılay). Bir de Namık'la konuşayım diye düşünmüştü Mustafa İnan. Ankara'da bulunduğu sırada: "Ben Bayındırlık Bakanlığı'nda müsteşar olduğum için Mustafa'nın bakanlığı kabul etmesini çok istiyordum; çünkü işlerimiz iyice bozulmuştu, yolsuzluk söylentileri artmıştı. Mustafa, 'Cemal Gürsel bayındırlık bakanı olmamı istiyor, ne yapayım?' diye sorunca çok heyecanlandım. Muhakkak olmalıysın diye ısrar ettim. Onu hemen aldım, eski vekil Da iş Koper'e götürdüm. Birlikte yemek yedik ve Mustafa'yı kandırmaya çalıştık. Ama kandıramadık Mustafa'yı. Ankara'ya ikinci gelişinde kabul etmemiş teklifi. 'Ben mühendis yetiştiriyorum,' demiş, 'Bayındırlığa bu yönden hizmet ediyorum. Orada daha yararlı olurum.' Cemal Gürsel de, 'Şimdi daha mühim işler var burada Mustafa Bey,' demiş, 'Önce şu Bayındırlık Bakanlığı'nda bir temizlik yapmak icap ediyor.' 'Bunun üzerine bakan olmaktan büsbütün vazgeçtim Namık,' dedi Mustafa, 'Düşün bir kere: Ben adam temizleyeceğim'."

Bir de Müeyyet'e danışalım, diye düşündü Mustafa İnan: "Ben de Şevket gibi düşünüyordum. 'Ne yapmalıyım Müeyyet?' diye sordu: 'Bu işi üzerimden nasıl atabilirim?' Ben ona akıl verdim: 'Ben üniversitedeki işleri düzeltmek için çalışıyorum diyeceksin Mustafa, ayrılırsam orada durum çok bozulur diyeceksin.' Ankara'dan döndüğü zaman çok memnundu. 'İnandırdım galiba, diyordu.'" Bakan olmamak için çok uğraşmıştı Mustafa İnan ve başarmıştı.

Ankara'dan dönünce kürsüdeki arkadaşlarını topladı. Bakanlıktan kurtuluşunu onlara da anlattı: "Ben öğrencilerimden ayrılamam dedim Cemal Gürsel'e. Sonunda anlayış gösterdi ve beni bıraktı. Tam kapıdan çıkıyordum, bir de baktım bir sürü gazeteci toplanmış kapının önünde. 'Beyefendi, bayındırlık bakanlığı meselesi ne oldu, kabul ettiniz

mi?’ dediler. O sırada kapıdan çıkmakta olan başka birini, tanımadığım bir adamı işaret ettim onlara: ‘Bakanlık bana teklif edilmedi; aradığınız, şu gözlüklü zattır’ ”

Mustafa İnan idareci olmaktan bıkmıştı artık; artık sadece meşhur mukavemetçi olmak istiyordu. Fakat 27 Mayıs Devrimi birçok girişimi gerçekleştirmek istiyordu, bilim adamlarına da çok ihtiyaç vardı: 27 Mayıs’tan hemen sonra bilimsel bir araştırma örgütünü gerçekleştirmek için Milli Birlik Komitesi’nden Sami Küçük bir komisyon kurmuştu. Erdal İnönü, Cahit Arf, Hikmet Binark, Bahattin Baysal ve Atıf Şengün hemen çalışmalara başladılar. Hikmet Binark anlatıyor: "1961 seçimlerinden sonra da Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu’nun kanunu çıkarıldı. Ben de üniversite temsilcisi olarak Bilim Kurulu’na girdim. Üniversitelerin öteki temsilcileri olarak Cahit Arf, Erdal İnönü, Atıf Şengün ve Macit Çağatay vardı. Sonra kurula Mustafa İnan’ı da aldık. Ölünceye kadar da Mustafa Bey bilim kurultundan ayrılmadı." Mustafa İnan bu yüzden haftada bir kere Ankara’ya gidiyordu, orada birkaç gün kalıyordu. "Kurumun bütün kuruluş dönemini birlikte yaşadık. Kurum bugünkü durumuna gelinceye kadar bizim çabamızla gelişti. Mustafa Bey galiba artık çok yorulmuştu. Yıllar geçtikçe bu yorgunluğu arttı, biraz çekimser davranmaya başladı: ‘Aman çok hızlı gitmeyin, aman acele ederek bütün işleri bozmayın,’ demeye başladı." Sonra Bilim Kurulu’ndan Nimet Özdaş’ı da yanlarına alarak üç profesör Avrupa gezisine çıktılar birlikte; Mustafa Hoca’ya birçok ülkedeki Bilimsel Araştırma Kurumlarını gezdirdiler: Bazı üzülmeye dediler, hızlı gelişmeler de yürüyor. Mustafa İnan da biraz kendine gelmişti. Eski canlılığına kavuşmuştu. "Hayata onun kadar bağlı bir insan görmedim, diyor Hikmet Binark, "Bu gezide kötümserliği de oldukça geçmişti. Yemekten, içkiden, gezmekten hoşlanıyor; edebiyattan ve her şeyden sözletmeyi seviyordu. Ben topluluğa

Hollanda'da katılmıştım. Buluştuğumuz gün Mustafa İnan, 'Aman ben rakıyı çok özledim,' dedi. Bende, yanıma aldığım bir şişeden bir parça rakı kalmıştı, 'Bende var,' dedim; çok sevindi. Fakat şişenin dibinde iki parmak rakı kalmış olduğunu görünce fena halde azarladı beni: 'Bu kadar şey kime yeter?' diye çıktı bana. Çok kızdı." Sonra Norveç'te Kuzey Kutbu'nu ayıran çizgiyi aştılar. Onlara bu fetihleriyle ilgili bir belge verildi. Mustafa Hoca neşelenmişti: Şiirler okuyor, çok sevdiği dil konusundan sözaçlıyordu ikide bir: "Bak Hikmet: Lahmacun kelimesi nereden geliyor, biliyor musun?" "Şimdi ne zaman lahmacun görsem Mustafa Bey'i hatırlarım. Bu söz Arapçadır Hikmet, demişti: Aslı 'Lahim maal acim'dir. Lahim et demek maal da birlikte, acim'in hamur. Etle birlikte hamur oluyor bizim lahmacun. Kelimelerin başına neler geliyor.' Ondan birçok Arapça kelime öğrendim. Dillerin ortak özellikleri de Mustafa Bey'i çok ilgilendirdi: Bu 'kaynak' kelimesinin, yani su kaynağının 'göz' ile bir ilgisi var Hikmet; her dilde kaynak, 'göz' kelimesinden türüyor galiba: Çaşmçeşme gibi. Herhalde insanlar suyun yerden kaynadığını ilk gördükleri zaman, göze benzetmişler. Pınar kelimesi de gözle ilgilidir." Yemeği seviyordu, içkiyi seviyordu ve biraz içtikten sonra da konuşmayı, anlatmayı seviyordu: "Bir gün trenle Ankara'ya giderken, Mustafa Bey'le birlikte vagon restoranda oturuyorduk. Treni de bu yemekli vagonu olduğu için seviyordu galiba. Kendini vagon restoran keyfine hazırlamıştı önceden; istediği gibi yiyecek, istediği kadar içecek ve sonra istediği kadar anlatacaktı. Votkaya başladık. Ne yazık ki ben iki kadehte kaldım. Üstelik fena olduğumu hissettim. Mustafa Bey o sırada bütün rahatlığıyla beşinci kadehi içiyordu. Keyiflenmişti: Artık anlatmanın, şiir okumanın zamanı gelmişti, edebiyat vaktiydi artık. "Benim duracak hâlim kalmadı Mustafa Bey,' dedim, 'Ben gidip yatacağım.' Ne kadar kızdı bilemezsiniz. Bütün gecesinin gü-

zelliği kaçırmıştı. Hikmet Binark da Mustafa Hoca'nın tartışmayı sevmediğini söylüyor: "Bir gün kurulun hareketli bir oturumunda, bizleri takip ediyor, hiç söze karışmıyordu. Bir aralık önümden küçük bir kâğıt parçası çekti ve üzerine bir şeyler yazarak uzattı. Kâğıtta eski harflerle şu ibare vardı: 'Kul elhayrû ve illa feskût' (Ya hayırlı konuş ya da sus).

Mustafa İnan'ın artık tedavisi güç olan bir hastalığa yakalandığını kimse bilmiyordu; kendisi bile bilmiyordu. Fakat toplantılarda çok yorgun hissediyordu kendini, çoğu zaman yorgunluktan gözleri kapanıyordu, silkinerek zorlukla kendine gelebiliyordu; bu durumun hastalıkla ilgili olduğunu Hikmet Bey de anlayamamış: "Biz bir şeyin farkında değildik. Ölümünden bir ay önce onu dersten çıkarken gördüm; son aylarına kadar ders vermeyi bırakmamıştı, nerden bilelim?" "Çok yorgunum Hikmet" diye dert yanmış, "Artık bütün dersleri kürsüde arkadaşlara bırakacağım. İdareciliği bırakmıştı, hocalığı da bırakmak istiyordu. Ölümüne bir ay kala, "Artık kitaplarımla uğraşacağım," diyordu.

İdareciliği bırakmış olan Mustafa İnan'ı gene de idareciymiş gibi koşuştururlarmış. Hikmet Binark, bütün resmî heyetlere Mustafa Hoca'yı aldıklarını anlatıyor: "Sözü çok geçiyordu. Üstelik her meseleyi herkesin anlayacağı tarzda anlatmasını herkesten iyi biliyordu. Teknik Üniversite için yeni bir arazi temini maksadıyla İsmet Paşa'ya giden heyete de Mustafa Bey katılmıştı. Paşa, Mustafa İnan'ı çok sevmiş olmalı ki, ayrılırken, ona sordu: 'Sen hangi mevzuda ders veriyorsun?' Ne yapsın Mustafa Bey? Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet dese İsmet Paşa anlar mı? Paşa'nın kulağına eğildi ve, 'Mukavemeti Ecsam (Cisimlerin mukavemeti)' dedi."

"Mustafa Bey önceleri beni sevmezdi," diyor profesör Hikmet Binark, "Bir gün açıkça söyledi bana, 'Eskiden seni pek sevmiyordum,' dedi. Beni üniversitede 'eyyamcı' ve sözüne güvenilmez birinin adamı sanıyormuş. 'Şimdi anladım

onun adamı olmadığını,' dedi. Bu kadar açık sözlü bir adam iyi ki bakan olmadı. Zaten ilmî ve teknik sahada hizmet edebilecek kimselerin, ilmî başka işlerde kendilerine basamak yapmalarına çok kızardı. Erken emekli olarak unvanlarının yardımıyla piyasada kendilerine yer yapmak isteyenlere, sırf para kazanmak için genç yaşta emekliliklerini isteyerek şirketlere girenlere de içerlerdi.

"Bir gün de Bilim Kurulu'nun Ankara'daki toplantısından çıktıktan sonra, Karpiç Lokantası'nda Süleyman Demirel'e rastlamıştık. Demirel, Mustafa İnan'ın öğrencisiydi ve hocasına da çok saygısı vardı. Yanımızdaki masada kardeşi Şevket Demirel ile oturuyordu. Bizi çağırdılar, birlikte yemeğe başladık. O günlerde Demirel, Devlet Su İşleri'nden ayrılmıştı, müteahhitlik yapıyordu. Siyasete atılacağı söyleniyordu. Mustafa Bey birden eski öğrencisine sordu: 'Yahu Süleyman, duydum ki sen siyasete atılacakmışsın. Sakın ha. Ben seni akıllı bir adam bilirim.' Demirel gülümsedi: "Böyle bir şeyi benden umar mısınız hocam?"

Profesör Erdal İnönü, Mustafa İnan'ı Kurucu Meclis çalışmalarında bir öğle yemeğinde tanımış. Hocanın fıkralarını çok duymış: "Makina mühendisliğinde iki şey önemlidir: titreşim ve maaş, bu söz sizinmiş, dedim. Değil dedi. Anlaşılan, fıkralarıyla meşhur olmak istemiyordu. Birden sordu: 'Sizce 'yaşantı' kelimesi doğru mudur?' Sorusuna gene kendisi karşılık verdi: 'Değildir. Çünkü yaşantı müspet bir kavramdır. Halbuki 'ntı' son eki, küçültme anlamı taşır, olumsuz kelimeleri türetmekte kullanılır: bulantı, çöküntü, sıkıntı, kuruntu, üzüntü, kırıntı, serpinti gibi.' Sonra bize uzun uzun dil konusunda bahsetti. İsviçre'deyken, doktora öğrenciliği günlerinde küçük bir kaza geçirmiş ve hastaneye kaldırılmış. Yarı baygın yatıyormuş, kendine gelip gelmediğini anlayamamışlar doktorlar ve aralarında bir kelimenin anlamını tartışıyorlarmış, 'Ben dayanamadım,' diye anlat-

mişti Mustafa İnan, 'Onlara kelimenin doğru anlamını söyledim. Hemen, 'Tamam,' dediler, 'Bu adam kendine gelmiş'."

Erdal İnönü'ye göre Mustafa İnan'ın en ilginç tarafı, bir bilim adamı olarak sanatçı yönünün bulunmasıymış: "Özellikle araştırmacı olan bir üniversite hocası için sanatçı ruh gerekli bir şeydir. Araştırmaya değer problemler bulabilmek ve bu problemleri sonuca götüren çalışmalar yapmak ve yaptırmak için kuru bir bilim adamı olmak yetmez; bunun için yaratıcı olmak, yani bir bakıma sanatçı olmak gerekir. Mustafa İnan'ın insan yönü de kuvvetliydi; dil ile bu kadar ilgilenen, doğru ve güzel ifadeye önem veren başka bir insan da belki onun kadar iyi ders anlatabilirdi. Fakat onun gibi, birlikte çalıştığı kimselerin ilerlemesinden zevk duyan, başkalarıyla ilişki kurabilen, çevresini kıskanmayan bir bilim adamı 'ekol' kurabilir. Bence gerçek idarecilik budur. Başkalarıyla ilişki kurabilmek, yaptığınız çalışmalar başkalarının anlayabileceği biçimde 'ifade etmek'le mümkündür. Her bilgin, yaptığı araştırmalar sırasında, çalışmalarını başkalarının anlayacağı şekilde ifade edemez. Özellikle matematikçiler böyledir. Bilim adamı bu bakımdan dışa dönük olmalıdır, öğrencilerine her düşündüğünü söylemekten çekinmemelidir. Oysa birçok bilginin düşünce sistemine girmek zordur. Mustafa İnan, işte bu bakımdan 'düşünen' bir bilim adamıydı.

"İstanbul Teknik Üniversitesi'ne en iyi öğrencilerin girmesi de Mustafa Hoca'nın kurduğu ekolde kendisine çok yarar sağlamıştır. Biz de gençlerin mühendis olmaya duydukları hevesi gördüğümüz için matematik mühendisi, fizik mühendisi diyoruz yetiştirdiğimiz bazı öğrencilerimize, başkaları da bu mühendisliklere ilgi duyar diyoruz. Ekol kurabilmek için yabancı ülkelerin bilim hayatını incelemenin de gerekli olduğunu düşünüyor Erdal İnönü. Mustafa Hoca da dış gezilerini bu amaçla yaparmış. Mustafa İnan yabancı ülkelere 'bilgisini ve görgüsünü artırmak için' giderken, gerçekten

de bu işleri ve özellikle genel görgüsünü artırma işini gerçekleştirmeye çalışmış. "Fakat idarecilikten de usandığı görülyordu." Özellikle 'idarei maslahatçılık'tan usanmıştı Mustafa İnan. "Bilim Kurulu'nda birlikte çalıştığımız günlerde bir tartışma dolayısıyla gücenen birinin gönlünü alması için Mustafa Hoca'ya rica ettik. Böyle işleri içimizde en iyi Mustafa İnan yapabilirdi. Kabul etmedi: 'Bütün hayatım bununla, yani insanları uzlaştırmakla geçti, artık yeter,' dedi."

"Çok yorgundu ve birçok konuda eskisi kadar ümitli değildi," diyor. Cahit Arf: "Bilimsel araştırmanın örgütlenmesi meselesinde elinden geleni yapıyordu gene de. Gereksiz koşuşmalar yüzünden yorulduğunu söylüyordu; resmî makamlardan yakınıyordu. Her işe onu koşturuyorlarmış. Mustafa İnan, bilimsel üretiminin, yetenekleriyle ölçülemeyecek kadar az olduğunu biliyordu. Ne var ki onun dış görünüşüne aldananlar böyle dertleri olduğundan habersizdiler. Gururlu olduğu için ve bana kalırsa içe dönük olduğu için kimseye durumunu belli etmiyordu. Evet, bence içe dönük bir adamdı Mustafa; belirli bir seviyeyi aşan insanların içe dönük olduğuna inanıyorum ben. Fakat onların çoğu, Mustafa gibi, iç dünyalarını başkalarından tecrit etmek isterler, bu dünyalarını adeta başkalarından kıskanırlar. Bu sebeple, dışa dönük bir elbise giyerler. Mustafa'nın becerikli bir idareci olması, belki de bu korunması sayesinde gerçekleşebiliyordu. Mustafa'ya, gösterişli bir bilim adamı olduğu için, güzel konuştuğu, şiirler okuduğu için hayran olan kimseler onun bu özelliğini fark edemiyorlardı; bence Mustafa da onlara gerçek karakterini göstermiyordu. Bence onları idare ediyordu. Mustafa'nın aynı zamanda, mükemmel bir mantık yapısı vardı; bu özelliği yüzünden onlarla birlikte olurken rahatsız olmamayı başarıyordu. Bir de bizim gibi içe dönük arkadaşları vardı. İki çevreyi hiçbir zaman biraraya getirmezdi. Bir de birlikte içtiği, mektep hatıralarını andığı arkadaşları vardı. Hepimizle

ayrı ayrı konuşurdu, hepimizle başka türlü konuşurdu. Meselâ beni Yahya Kemal çevresine tanıtmak istemezdi. Bunu elbette ben de istemezdim; ama Mustafa da hiç böyle bir teşebbüste bulunmadı. Hatta ben, bunlar ne biçim adamlar, bir göreyim şunları dediğim zaman da buna hiç yanaşmadı. Fakat böyle bir durum meydana gelince de, bundan benim gibi rahatsız olmadı. Bu bakımdan da iyi bir idareciydi. Görünüşte hepimizi bir tutardı. Bunu da zekâsının akıcılığı sağlardı sanıyorum."

"Mustafa İnan, senin anlayacağın, uzlaşması mümkün olmayan birçok topluluğun birden adamı göründü, dedi orta yaşlı profesör. "Görünüşte hepsini birden idare etti. Mektep arkadaşlarına göre yemeyi içmeyi, güzel fıkralar anlatıp hoş konulardan sözetmeyi seven bir insandı. Aman unutmayalım: hafızası çok kuvvetliydi tabii. Bu, bütün toplulukların oybirliğiyle kabul ettikleri bir özelliği idi. Aile çevresinde düzenli, ilişkilerine bağlı bir insandı, Mustafa. Üniversite çevresinde iyi bir hoca, dürüst bir bilim adamı ve kimsenin hatırını kırmayan bir idareciydi. Edebiyat çevrelerinde güzel şiir okuyan, derin kültürü olduğu anlaşılan biriydi. Yani bütün bunların bileşkesi miydi Mustafa İnan? Yani bütün bunların hepsi miydi aslında? Yoksa hiçbiri mi değildi? Bence de bütün bunların hepsiydi ve hiçbiri değildi. Yani bir yerde, derinliklerinde yalnız bir insandı. Cahit Arf'ın dediği gibi, belirli bir seviyeyi aşan, hem de çok aşan bir insan olarak içe dönüktü. Herkesi uzlaştırmaya çalışırken, belki kendini herkesten uzak hissettiği için bunu başarıyordu. Ve sonunda, Erdal İnönü'ye dediği gibi, bundan usanmıştı; bu sözleriyle galiba kendisinin gerçeğe en yakın yorumunu yapıyordu.

"Mustafa, yalnız ve içe dönük bir adam da değildi sadece; bu kadar da değildi. İnsanları uzlaştırmak için bunu belki çok içten yapmıyordu, ama insanları birleştiren unsurlara da varmak istiyordu. Belki bu anlamda gerçek bir idareciydi.

İnsanları tanımak istiyordu. Bu nedenle insanların ilgi alanına giren her şeyi bilmek istiyordu. İnsanı merak ettiği için her şeyi merak ediyordu. Ve derinliği olan bir insan sıfatıyla da merak ettiği her şeyi gerçekten bilmek istiyordu, her şeyi gerçekten merak ediyordu. İnsanları birleştiren unsurları merak ettiği için, çeşitli konular arasında gerçek bağları da merak ediyordu. Aman diyordu, insanlarımız olaylar arasındaki aldatıcı ilişkilere kapılmasın. Meselâ elektronik hesap makinaları yurda girmeye başlayınca bir söylenti yayılmıştı: Teknik adamlar artık işsiz kalacak, makina onların işlerini de yapacak, kimseye yapacak iş kalmayacak. Öyle ya, bilim ve hele matematik insan tembelliğinin en üstün sanatı değil miydi? Fakat Mustafa İnan, daha önce bu işin Batı'daki uygulamalarını merak etmiş ve incelemişti. Meselenin esası neydi acaba? Korkmayın, dedi sonunda. Beklediğinizin tersi olacak. Korktuğunuz başınıza gelmeyecek. Ben İsviçre'deki bir optik firmasının durumunu inceledim. Bu firmanın fabrikalarına elektronik hesap makinaları girdikten sonra teknisyenlerin sayısı azalacağına artmış. Peki bu neden böyle oluyor? Çünkü şimdiye kadar her meseleyi çok ince eleyip sık dokuyamıyorduk; bir yerde hesaplar o kadar uzuyordu ki, bazı etkenlerin tesirlerini ihmal ederek, yok sayarak problemleri basitleştirmeye çalışıyorduk. Şimdi daha genel çözümlere gidebiliriz, elimizde makinalar var ya, her problemi daha enine boyuna inceleyebiliriz. Demek ki şimdi bizlere daha çok iş düşüyor. Herkes sanıyordu ki bu makinalar hesapları basitleştirecek. Hayır, şimdi daha çok hesap yapmalıyız, daha esaslı hesaplar yapmalıyız, yani daha çok çalışmalıyız. Bize şimdi her zamankinden daha çok ihtiyaç var. Bizde daha çok iş var, çocuklar.

Bir Profesörün Ölümü

Ömrünün son yıllarında Mustafa İnan bir kat sahibi olmak istedi. Elli yaşını geçmişti. Artık rahat çalışabileceği bir yerde kendi başına buyruk yaşamak istiyordu. Fakat borçlanmaktan ve para endişesine düşmekten korkuyordu. Para bulmak için üniversite dışında işler yapmak, birtakım kişilerle uğraşmak ona dayanılmaz geliyordu. Ne var ki Jale Hanım bu pratik dertleri unutturuyordu; Mustafa İnan da gene ona güvendi. Tanımadığı insanlarla işbirliği yaparak Ortaköy'de bir apartmanın yapımına katılmak zorunda kaldı sonunda. Kalfalar, ortaklar, ruhsat işleri gibi yorucu ve yabancı meseleler ortaya çıktı. Birçokları, Mustafa Hoca'nın itibarından, ona haber vermeden yararlanmaya çalışarak onu üzdüler. Ödemelerin bir türlü sonu gelmedi; yeni yeni borçlar çıkarıldı durmadan. Sonunda işi orta yerde bıraktı Mustafa İnan, her şey yarım kaldı. Evde Jale Hanım bu konuyu açmaktan artık çekiniyordu. Bu meselenin konuşulması bile Mustafa Hoca'yı tedirgin ediyordu. İnsanlarla didişmek, onlarla pazarlık etmek, kırk yıllık Hocanın ağırnaya gidiyordu. Oysa, Hikmet Binark'ın anlattığına göre, eğlenmek için pazarlık-

tan ne kadar hoşlanırdı: Bir gün Ankara'da, beğendiği bir gece lambasını antikacıdan alırken, bir saate yakın pazarlık etmişti; kaç kere vazgeçip dükkândan çıkar gibi yapmıştı.

Sonunda Jale Hanım ev işini ele aldı: "Ben herkesle uğraşırım, yeter ki sen razı ol," dedi. Mustafa İnan koltuğunda, gözleri kapalı düşünüyordu, bu işle ilgili olanların yüzlerini görür gibi oluyordu; bu hayaller onu rahatsız etti gene, yüzünü buruşturdu: "Sana güveniyorum Jale, sen yaparsın," dedi. "Yalnız beni bu adamlarla karşı karşıya getirme ne olur." Mustafa Hoca'ya kalsa hepsinden kaçardı. Haklı olmak başka şey, mücadeleci olmak başka. Jale Hanım kocasını üzmedi gerçekten: Kalfalar, ustalar çağrıldı, eksikler tamamlandı; eşyalar da Hoca'nın Ankara yolculuğu sırasında taşındı. Mustafa İnan döndüğü zaman eski kira evinde kimseyi bulamadı. Şimdi yeni bir ev vardı, zavallı karısı kimbilir nasıl çalışmış, nasıl yorulmuştu: "Sen bu gidişle hastalanacaksın, bir gün birdenbire çökeceksin, diye söyleniyordu Mustafa Hoca. Fakat yeni evde ilk hastalanan Mustafa İnan oldu.

Kış aylarında birden hastalandı Mustafa Hoca. Karlı bir günde, karısının ısrarlarına rağmen derse gitmiş ve vasıta bulamadığı için okula kadar yürümek zorunda kalmıştı. Onu yollamak istemeyen Jale Hanım'a, "Bu iş şakaya gelmez, demişti, "Bir mühendisi iyi yetiştirmezsek, sonra felâketlerle karşılaşırız; yapılar çöker, şakası yok bunun. Sonra hemen yatağa düştü. Önce, üşütmüşsün dedi doktorlar. Fakat ateş bir türlü düşmüyordu. Mustafa İnan, ben kalıbımın adamı değilim, bünyem de ne kadar zayıf diye üzülüyordu. Ben çocukluğumdan beri bir türlü düzelmedim doktor. Damdan düştükten sonra bir daha, dört yaşımdan beri tam olarak kendime gelemedim. Bugüne kadar bütün hayatım boyunca geçim sıkıntısı çektim sayılır. Borçtan çok korktuğum halde gün geldi asistanlarımdan bile borç aldım, bugün de borçluyum. İki kere dünya savaşı yaşadım, kara vagonlar içinde

düşmandan kaçtım. Vagonun içinde serilen halıya oturup bacaklarımı vagonun kapısından sarkıtarak bütün Anadolu'yu böyle gezdim gardaş. Sık sık hastalandım, leylî mekteplerin soğuk yatakhanelerinde gençliğimi yaşadım. Bu çocuk adam olmaz sözleriyle büyüdüm, gene de adam olayım diye en çok şekeri benim çayıma koydular, tebdil hava için İstanbullara gönderdiler beni. Umumiyetle kara ekmek devirlerini yaşadım, kaloriferli evi kırk yaşımdan sonra gördüm. Oysa bazı bitkiler için başka toprak gerekir. Ben de zannederim böyle bir toprakta yetişseydim kuyumcu çıraklığı, eczacı çıraklığı yapmazdım, soba kurumları arasında ilk evlilik yıllarımı geçirmezdim, üniversiteye yıllarca aynı palto ve elbiseyle gidip gelmezdim, her gün yemeğimi evden getirip gaz ocağında ısıtmak zorunda kalmazdım, yurt dışına yaptığım ilk yolculuklarda karımla birlikte güverte yolcusu gibi seyahat etmezdim. Ben gene kendimi kurtardım doktor; binlerce Mustafa İnan damdan düştükten sonra öldü, binlerce Mustafa İnan hâlâ kuyumcu yanında, eczacı yanında çalışıyor, birçok Mustafa İnan da soğuk evlerde, sefertasıyla ısıtılan yemeklerde istediği tadı bulamadığı için bilimden ayrıldı. Bir profesör arkadaşımız, treni ilk defa ortaokul leylî meccanî imtihanına giderken görmüş. Böyle bir imtihanın olduğunu duymasaymış babası gibi kundura tamircisi olacakmış. Yukarıdakilere kaç defa yazdım: asistan olmuyorlar, doçentlerim kaçıyor, şu geçim zorluğunu kaldırm dedim. Her yerde herkese söyledim: Düşünmek çok enerji isteyen bir iştir. Düşünmek çok zor bir spordur. Futbolcuların 'kondüsyon'u için bu kadar para harcanırken, bizleri neden kötü kondisyona mahkûm ediyorsunuz? Bizim de kulüpler kurup başımızın çaresine bakmamız mı gerekiyor? Evet bu kadar amatör çalışmamız yeter; biz de artık profesyonelliğimizi ilân etmeliyiz, biz de orta yerde boy göstermeliyiz. Ben aylardır hastayım, üniversitedekilerin bile vaziyetimden haberi yok. Oysa bir futbolcu-

nun bileği incinse gazetelere kocaman başlık oluyor bu haber. Anlaşılan, bizim 'fizik kondüsyon'a ihtiyacımız yok. Bizler bir çöl ya da kutup bitkisi gibi en zor şartlar altında bile yetişebiliyoruz anlaşılan. Her yerde boy verip yükseliyoruz. Oysa bizim de yalnız 'fizik kondüsyon'a değil, daha nelere ihtiyacımız var: Bizim de sahaya, antrenöre, yabancı temasa ihtiyacımız var. Belki gazetelerde bize de tam bir sayfa ayrılmalı, bizim için de durmadan neşriyat yapılmalı; beynelmilel temaslardaki başarısızlığımızın sebepleri araştırılmalı. Ayrıca belki bizler, yani sizlerin tanımadığı bilim takımı, arada bir Macarları 3-1, Rusları 2-0 yeniyoruz da kimsenin haberi bile olmuyordur. Taçtan gelen topun ofsayt olmadığını bilen kalabalıklar biraz böyle şeyleri de öğrenmeli. Türk güreşi durmadan gerilerken, Türk bilimi durmadan ilerliyor, bunu duyurmalıyız herkese; yabancı sahalarda aldığımız göğüs kabartıcı sonuçları herkese iftiharla ilân etmeliyiz. Yabancı takımlarda oynayan bilim adamlarımızın dış ülkelerde yüzümüzü güldürdüğünü, benim öğrencilerimin en birinci üniversitelerde birinci takımlarda oynadığını insanlarımız artık duymalıdır. Benim gibi mahalli ligde oynayanların da belli etmeden ülkenin görünüşünü müsbet istikamette değiştirdiğinden de haberdar olmalı halkımız. Belli olmaz, bu reklâmlar sayesinde biz de halktan bilime esaslı transferler yapabiliriz. Şimdilik takımımız amatör olduğu için astronomik transfer ücretleri ödememiz mümkün değildir tabii. Bizim takımda şimdilik yalnız renk aşkıyla oynayanlar tatmin olabilir. Ama hiç belli olmaz; ilerde bu sahaya da ilgi artabilir, belki bizim oyuncuların resimleri de yüz binlerce satan dergilerin orta sayfalarına dört renkli olarak basılabilir. Önce yabancı takımların resmi çıkar tabii: Mizah dergilerinde Gauss'un Newton'un fıkraları yayımlanır. Sonra da bize sıra gelmiş bakarsınız: Mustafa İnan'ın Maceraları tefrika ediliyor. Hiç belli olmaz.

Hastalık ilerliyordu. Mustafa İnan sık sık yatağa düşüyordu. Biraz iyileşir gibi olunca da hemen üniversiteye koşuyordu. Sonra gene hastalanıyordu. Hastanelere gitmek, tahliller yaptırmak gerekiyordu ve Mustafa Hoca sinirleniyordu: "Bak Jale, bugün gene kan aldılar. Gömleğimi, elbisemi leke içinde bıraktılar." Bu haberi duyan Jale Hanım endişe içinde hastaneye gitti ve ilk olarak durumun iyiye gitmediğini sezdi: "Doktorların suratı asılmıştı. 'Yoksa lösemi mi?' diye bağırdım heyecanla. Bu sözü sanki hiç ağızlarına almak istemiyorlardı. Yeniden kan alalım, belki yanıldık dediler. Belki de üşütme sırasında aldığı ilâçlar bozdu kan tablosunu. Yeniden yapılan tahlil de iyi çıkmadı, lökosit artmıştı. Mustafa'nın bezeleri devamlı olarak şişiyordu. Hocaya durumu sezdirmediler. Jale Hanım'a, durumunu belli etmeden yurt dışına gitmesi için kocanıza baskı yapın dedi doktorlar. Mustafa Hoca, bu baskıya karşı çıktı, olmaz dedi: burada da hastaneler var, doktorlar var. Benim gibi, ilimle uğraşan bir insan, ülkemizdeki başka ilim adamlarını nasıl hiçe sayar? Bizim doktorlarımız da onlarınkinden aşağı kalmaz. Yabancı teknisyenler bizim projelerimizi hazırlıyor diye, bizde hiç mühendis yok mu diye kıyamet koparmıyor muyuz? Ben prensiplerimi işime gelen yerde değiştiremem. Olmaz öyle şey. "Canım, diyorlardı arkadaşları. Bir hava değişimi olur; hem çoktandır esaslı bir dinlenmeye ihtiyacın var, bu havadan uzaklaş biraz." "Olmaz, mukavemet kitabımı yayımlayacağım bugünlerde. Kitabın ikinci cildini de bir an önce bitirmek istiyorum. Çocuklar da acele ediyor. Haziran imtihanlarından önce yetiştirmeliyim kitabı.

Sonra gene ateşi yükseldi. Bu arada Jale Hanım da üşütmüştü. Doktorlar Mustafa İnan'a kesin bir tedavi uygulamıyorlardı. Sonra Mustafa Hoca gene ayağa kalktı, gene kitap, dersler... Onu yurt dışına gitmesi için tekrar kandırmaya çalıştılar. Bu sefer de, biliyorsunuz gidecek param yok diye iti-

raz etti. Üstelik bu ev yüzünden, istemediğim halde, bir sürü borca girdim. Bu masrafı yapmaya hakkım yok, bu şımarıklık olur sonra. Jale bu kadar didinirken ben Avrupalara gidip keyif çatamam. Canım üniversite gönderir dediler. Bu kadarcık masrafa kırk yılda bir kere de devlet senin için katlanıversin. Olmaz, devlet bana gerekeni yapıyor. Canım ne olur, bir kere de sözünün eri olma, bir kere de sana iltimas yapılmasına gözünü yumamaz mısın? Hayır, yurt dışına bir türlü gitmiyordu. Oysa durumu kötüye gidiyordu. Mustafa İnan da sağlığı konusunda aslında çok iyimser değildi, kendini çok halsiz hissediyordu. Bununla birlikte akşamları gezerek kendini avutmaya çalışıyordu. Profesör Hasan Özoklav bir akşam tiyatrodan rastlamış Mustafa Hoca'ya: "Bitkindi, rengi sararmıştı. 'Bak Hasan,' dedi, 'Durmadan kan alıyorlar, bak ellerim delik deşik oldu.' Tiyatrodan dönerken birlikte yürüdük. İki adımda bir durup dinlenmek zorunda kalıyordu.

Bir gece toplantısında Teknik Üniversite Rektörü Bedri Karafakioğlu, Jale Hanım'la görüştü; Jale Hanım rektörden rica etti; Mustafa'yı tedirgin etmeden Avrupa'ya göndermek için bir yol bulun, dedi. Bu sırada Mustafa İnan yanlarına yaklaştı: "Muhakkak Jale benim Avrupa'ya nasıl gideceğim konusunda sizden akıl soruyordur." "Neden gitmiyorsun Mustafa?" dedi rektör. "Canım herkesin bir gitme sırası var üniversitede. Sen idarecisin, nasıl böyle konuşursun? Hem ben daha yeni gittim." "Benim sıram geldi," dedi rektör, "Benim yerime git o halde; zaten benim çok işim var, belki de gitmem gerçekten mümkün olmayacak. Sonunda Mustafa İnan'ı Avrupa'da tedavi olması için o gece kandırdılar.

Bu arada doktorlar çeşitli teşhisler koyuyorlardı. Prostatı var diyenler bile çıkıyordu. Mustafa İnan, ağır hasta olduğu sırada bile insanların gönlünü kıramıyordu: birbirine karşıt tedaviler uygulamaya çalışan doktor arkadaşlarının tavsiye-

lerine uygun hareket ediyordu, birbirine ters düşen ilâçları alıyordu. Bir akrabası da yeni bir doktor getirmişti. "Aman Jale," dedi Mustafa İnan, "Öteki doktor arkadaşlar sakın duymasın. Sonra bize güvenmiyor musun diye gücenirler." Fakat ne birbirine karşı olan doktorlar, ne de birleşip yaptıkları konsültasyonlar bir sonuç vermiyordu. Bununla birlikte lösemi teşhisi koyanlar artıyordu. Arkeolog Nezih Fıratlı, Mustafa Hoca'yı son olarak bir hastanede görmüş: "Gureba Hastanesi'ne gitmiştim. Mustafa İnan'ın yakın arkadaşı Sadi Berger'i görecektim. Odaya gireceğim sırada doktor Sadi Berger ile rahmetli Profesör Mustafa İnan konuşarak çıktılar. Beni görünce Mustafa İnan, her zamanki nezaketi ile 'Nasılsın Nezih?' diye elini uzattı; fakat başka bir şey söylemedi. Korkmuş, yılmış bir hâli var gibiydi. Bana, âdeta başka bir dünyada yaşıyor ve dünyamız ile alâkasını kesmiş gibi göründü.

Hazırlıklar bir iki günde tamamlandı ve Mustafa İnan, rektörle görüştüğü geceden dört gün sonra kendisini Almanya'nın Freiburg şehrinde buldu. Daha önce doktor Heilmayer'den randevu da alınmıştı. Jale Hanım'la birlikte hastaneye gittiler. Yanlarında Türkiye'den aldıkları raporlar vardı. Mustafa İnan'ın doktor arkadaşları raporlarında lösemi teşhisinden sözetmemişler, bunu Almanya'daki doktorlara Jale Hanım'ın söylemesini daha uygun görmüşlerdi. Jale Hanım, Mustafa İnan'a belli etmeden, doktorun sekreterinden rica etti: "Ne olur lösemi teşhisinden kocama sözetmeyin." Yeniden testler yapıldı, kanlar alındı, tahliller... ve Mustafa İnan'ın hastaneye yatırılmasına karar verildi. Ertesi gün hastaneye geldiler; ateş yoktu, halsizlik yoktu, durum sanki düzelmiş gibiydi. Sizi iki üç haftada iyileştiririz dediler. Merak etmeyin. Mustafa İnan hiçbir şeyin farkında değildi. Elinde bavulu, odasına girince hemşireye döndü, "Yani şimdi soyunup yatacak mıyım?" diye sordu. "Hasta olmadan, halsiz

olmadan insan hiç yatar mı?" Tahlilleri, testleri, daha kolay yapabilmek için dediler. Durumunuzu daha yakından izleyebilmek için, dediler. Sizi dikkatli bir kontrolden geçirelim; buralara kadar kalkıp gelmişsiniz, size iyice bir bakalım. Merak edecek bir şey yok. Mustafa Hoca, her zamanki çocuksu saflığıyla sevindi, "Ne iyi," dedi. "Öyle uzun boylu yatacak kadar hasta değilsiniz," dediler, "İstediğiniz zaman kalkar dolaşırsınız; hastane dışında bile gezintiler yapabilirsiniz."

Jale İnan da çok şevinmiş; "Gerçekten de ertesi gün şehirde dolaşmaya çıktık. Herhalde bir şey yok diye teselli ediyordum kendimi. Mustafa sabah kahvaltıdan sonra giyinip hastaneden çıkıyordu. Bir kahvede buluşuyorduk. 'Ne iyi oldu geldiğimiz değil mi Jale?' diyordu, 'Yıllardır böyle bir dinlenmeye ihtiyacımız vardı. Bundan sonra hayatın gürültüsüne kaptırmayalım kendimizi, olmaz mı? Ne kadar çok işimiz olursa olsun, arada bir çıkıp gelelim böyle yerlere; gezelim, dinlenelim.' Ben, iyileşse bile, Mustafa'yı tekrar kontrol için getirmek gerektiğini düşünerek onu teşvik ediyordum: "Bu dünyada artık endişe duyacak bir durumumuz kalmadı ki Mustafa: Bak Hüseyin'in okulu da bitiyor. Biraz üzüldük, ama bu yıl evimiz de oldu. Biraz da istediğimiz gibi yaşayalım. Neler geçirdik biliyorsun, artık bizim de kafamızı dinlemeye ihtiyacımız var."

Evet, 1967 yılına gelinceye kadar 'neler geçirmişlerdi'. Mustafa İnan'ın sağlığı için yirmi üç yıldır tedbir alınıyordu. Jale Hanım 1947 yılında kazı için giderken, Necat vapurunda yazdığı mektupta şöyle diyordu:

"Akşam seni çok merak ettim, hava serindi, üstün de pek ince. İnşallah kendini üşütmedin. Yahya Kemal ile içkide yarışırsın diye gece uykum kaçtı. Mustafacığım kendine iyi bak. Ona buna canını sıkma. Ne yap yap on on beş günlük dağa çık. Bu senin sıhhatin için elzem. Kışlık kömürümüzden daha elzem. Canım kocacığım, seni böyle maddi ve ma-

nevi yükler altında bıraktığım için çok üzülüyorum.

Dert her yerde eksik olmuyordu. Freiburg'da hastaneden avans olarak büyük bir para istemişlerdi. Batı'nın düzeni, ülkemizde alıştığımız yumuşaklıklara izin vermiyordu. Mustafa İnan da belki bu yüzden, Batı'nın düzenine, bilimine, tekniğine hayran olduğu halde, orada yaşamaya bir türlü razı olamamıştı. Toplumun sertliğini ve insanın yalnız bırakılışını bir türlü benimseyememişti. Hocanın 'tolerans' anlayışı onlarınkine bir türlü uymuyordu. Bizim sıcaklığımızı orada bulmak güçtü. Eski rektör profesör doktor Mustafa İnan'ın, hastane parasını ödemedi mi kaçacağını sanmıştı Almanlar? Neyse, yakın bir şehirde oturan bir Alman dostları Brommer'ler yetiştirdi ve üç bin mark ödendi.

Öğleye kadar hastanede, yatağında dinleniyordu, fakat bir şey yapmadan yatmak onu sıkıyordu. Bir sabah, "Jale, dedi, "Canım sıkılıyor sabahları; bana oyalanmak için kitaplar getir." Düşündü. "Kelimelerle uğraşmak istiyorum gene; kelimeyi düşünürken bir bakıma dinleniyorum. Bana Almanca özel isimlerle ilgili bir lugat bulur musun?" Jale İnan, onun istediği kitapları üniversitede buldu getirdi. Artık sabahları çok keyifliydi Hoca: "Bu insanların anlam bakımından ne ilgi çekici isimleri var," diye seviniyordu. Kendisini kontrol için gelen doktoru imtihan etti bir sabah: "Adınızın anlamını biliyor musunuz bakalım doktor., Schirrmeyer?" Doktor, "Tabii biliyorum, dedi biraz üzülerek: "Eskiden gemilerdeki mutfaklarda çalışan bir hizmetli; bulaşıkçıbaşı gibi bir görevlinin adı olacak sanıyorum." "Hayır," dedi Hoca, "Ben kitaba baktım: düello ustası veya hocası olmalı sizin atalarınız." Doktor sevindi ve Hocaya biraz takıldı: "Canım neredeyse kendi adınızı da bulacaksınız elinizdeki kitaptan. Söyleyin bakalım sizin adınız da var mı Almandada? Mustafa Hoca biraz mahzunlaştı, bu aklına gelmemiştir; ama ertesi sabah Doktor Düello Ustasına müjdeyi verdi: "Varmış var-

miş. Moustoff diye bir isim buldum. Türklerin Viyana önle-
rinde göründükleri zamanlarda Avusturya'ya yerleşen atala-
rımızdan kalmış bu isim. Bugün adı Moustoff olanların ata-
ları demek ki Türklermiş." Bir gün de hastanede kendisini
ziyaret eden Alman Devlet Arkeoloji Enstitüleri Başkanı
Kurt Bittel'i, "Hoşgeldiniz bay mübaşir!" diye selâmladı Mus-
tafa İnan. Herr Bittel de kendi adının anlamını bilmiyordu
ve Mustafa Hoca'nın yararlandığı kitaptan hemen bir tane
edinmeye karar verdi.

Freiburg'da Temmuz ayının sıcağını yaşıyorlardı. Düello
Hocası doktor onlara, çıkın biraz yakındaki köyleri gezin de-
di. Bir Alman arkadaşları da telefon ederek onları gezdirmek
istediğini söylemişti. Mustafa İnan, Fransa'ya geçmek, Kol-
mar ve dolaylarındaki Fransız köylerini gezmek istedi. Bir-
likte köyleri gezdiler, ağaçların altında dinlendiler. Bir kır
lokantasında yemek yediler. Mustafa İnan her zaman yaptı-
ğı gibi çok değişik ve ender yapılan bir yemek ısmarladı. Ye-
mek geç kalınca da her zaman yaptığı gibi sinirlendi. Her şey
eskisi gibiydi, durumda bir anormallik yoktu, belki her şey
eskisi gibi düzelecekti. "Mustafa da neşeli görünüyordu: Bize
bitkilerden, biyolojiden sözediyordu. Üniversitede hocalığı sı-
rasında sık sık İstanbul Üniversitesi'ne giderek bu konular-
da konferanslar dinlediğini biliyordum. Gene hocalığı tut-
muştu. Sonra birden durdu: 'Çok yoruldum,' dedi, 'Hemen
şehre dönelim.' Lokantada biraz oturalım, dinlenirsin dedik.
Hayır, hemen hastaneye dönmek istiyordu. Arabaya binince,
'Hemen hastaneye dönelim,' dedi yorgun bir sesle, 'Canım
hiçbir şey yapmak istemiyor artık.

Hastaneye döndüler ve Mustafa İnan hemen soyunup
yattı. Biraz sonra ateşi yükseldi ve Mustafa İnan'ın Fransız
köylerini dolaşması, bu dünyadaki son gezisi oldu: Bir daha
hastaneden çıkamadı.

Ertesi sabah Jale Hanım hastane odasına girince Musta-

fa İnan, 'Gördün mü?' diye söylendi, aksi bir sesle, "Gene ateşim çıktı. Dün yoruldum herhalde. Tam memlekete döneceğimiz sırada başımıza geleni görüyor musun?" Bir an önce yurda dönmek istiyordu. Yeni yazdığı kitabı (Mukavemet'in ikinci cildi) bitirmek istiyordu. Acaba yayımlanan kitabı ne olmuştu? Satıyor muydu? Matbaacılar cilt işini yetiştirebilmişler miydi? Kitap ilk çıktığı gün üç yüz tane satmıştı. Oysa günde yüz kitap ciltleyebiliyorlardı. "Bu hastane masrafları da çok oluyor Jale." "Üzülme," dedi Jale İnan, ağladığını kocasına göstermemeye çalıştı. "Her şey yoluna girer, üzülme." Jale Hanım'ın yüzüne baktı Mustafa İnan: "Sen de bittin Jale. Ben iyileşeceğim, ama sen kendini toparlayamayacaksın bir türlü. Ateşim var diye neden geceleri de yanımda kalıyorsun? Biraz gez, dolaş. Üniversiteye git, konferansları takip edersin. Biraz kendine gelirsin. Jale Hanım biraz sonra doktorun yanına gitti. "Kocanız çok hasta, dedi doktor. Kortizon yapıldığı halde ateş durmadan yükseliyordu, geceleri kırk derecenin üstüne çıkıyordu. Bir gün, "Yeni bir ilâç var," dediler doktorlar, "Ama çok pahalı. Kullanalım mı? Paradan başka bir şeyin sözü olmuyor diye düşündü Jale İnan. "Ödeyeceğiz elbette, gereken her şey yapılsın, dedi. Bu sırada onları ziyarete gelen Kurt Bittel, yabancı ülkede her zaman lâzım olur diye istediklerinden fazla borç verdi. Sonra Mustafa İnan'a kan verildi, serum verildi; hiçbir şey para etmiyordu. Mustafa İnan kımıldayamıyordu, kitaplara bakamıyordu, canı hiçbir şey yapmak istemiyordu. Sonra doktorlar, belki prostat var da ondan, dediler. "Biraz ferahladım. Artık ümit verici ne söyleseler inanıyordum. Sonra da hemen, beni aldatıyorlar diye kuşkuya kapılıyordum. Doktorların kapısından ayrılamıyordum. Ve ateş bir türlü düşmüyordu. Sonra bir apse gördüler. Gene ümitlendim; ateşi bu apse yapıyor diye sevindim. Ameliyat ettiler, apseyi aldılar. Ateş gene düşmedi.

Mustafa İnan canlılığını kaybetmemişti daha: Kan verilirken, serum verilirken damlaları hesaplıyordu. Riyaziyeci Mustafa, eczacı ıraklığınan kalma bir alışkanlıkla şişelerin ne kadar dayanacağını ölçüyordu gözüyle ve hemşireyi azarlıyordu. Sonra şiddetli bir sancı başladı, doktoru çağırđı. "Siz Doğulular da çok şikâyetçisiniz," dedi doktor hanım, "Bir yeriniz ağrıyınca hemen şikâyete başlıyorsunuz." Doğuluları hiç tanımıyordu doktor hanım. Bizim nelere katlandığımızı hiç bilmiyorsunuz doktor hanım. Doktor çıkınca karısına, "Utanmadan doktor hanımın yanında sancıdan bağıracaktım, dedi Mustafa İnan, "Çok ağrım var Jale."

"Öğleye doğru sakinleşiyordu. Ateşi çıktığı günden itibaren geceleri de hastanede yanında kalıyordum. Hüseyin de bizimle beraberdi. Öğle yemeğinden sonra biraz dinleneyim diye Mustafa beni zorla otele gönderiyordu. Mustafa'nın yanında kendimi tutuyordum. Otelde ağlıyordum. On gece hiç uyumadım. Ertesi gün yanına gidince Mustafa perişanlığını görüyordu; 'Doktor,' diyordu, 'Ben iyileşeceğim, ama karım bitti. Anlaşılan geceleri hiç uyumuyor. Bana verdiğiniz gibi ona da uyuşturucu bir şeyler verin.' Mustafa'ya, sancısını dindirmek için morfin yapıyorlardı. Geceleri ateşi kırka kadar çıkınca sayıklamaya başlıyordu. Sonra gene açılıyordu. Bir akşam bana gezdiği yerleri anlatıyordu. Amerika'ya gitmişti, bütün Avrupa'yı ve İngiltere'yi görmüştü. Mısır'ı, Orta Doğu'yu, Hindistan'ı gezmişti. Bir Japonya'ya gidemedim Jale, diyordu. Ben iyileşince oraya da gidelim, olur mu? Sonra dalgınlaştı. Bir süre sonra, 'Bak Jale,' dedi, 'Bu Japon odası güzel ama renkler ancak bir çocuk odasına yakışır' "

Bir süre sonra kendine geldi Mustafa İnan, "Ne ağlıyorsun orada?" dedi, "Gel seninle neşeli bir iş yapalım; bavulda bir şişe viski var, birlikte kafaları çekelim." Bardakları doldurdular, birer yudum aldılar. Bu sırada odaya giren hemşire, "Aman ne iyi, dedi, "Kaç gündür yemek yemiyordunuz,

belki iştihanız açılır." Kadın odadan çıkınca, "Jale, dedi Ho-
ca, "Anlamıyorlar, nazlanıyorum sanıyorlar. Oysa hiçbir şey
istemiyor iim. Masanın üstünde duran viskiye baktı, bir-
den bardağı itti; "Bunun da tadı kalmadı. Çok sevdiğı içkiyi
de bir daha iemedi Mustafa İnan.

Birkaç gün sonra doktorlar, "Zatürree başlangıcı, dedi-
ler. Rntgenini almaya götürdüler. Odasına döndüğü zaman
gene sinirlendiğini anlatmaya başladı: "Ben canımın derdin-
deyim Jale. Onlarsa, şöyle durun, böyle durun diye kumanda
veriyorlar bana. Çok hırpaladılar beni. Bir süre konuşma-
dan yattı. "Bu kadar karışıklığın altından nasıl kalkacağız?"
dedi sonra, "Adamlar da haklı, bıktılar bizden. Türkiye'yi
düşündü: "Biliyor musun Jale. İyi ki bu işler Freiburg'da
başımıza geldi de İstanbul'da gelmedi. Yoksa oradaki dost-
larımızdan olurduk." Jale İnan ağılıyordu gizlice; sonra ken-
dini toparladı: "Yemek yemeyecek misin Mustafa? Doktor-
lar, yemezse şeker komasına girer, diyorlar." Mustafa İnan
dalgınlaşmıştı, sanki dünyamızdan uzaklaşmıştı: "Sen gene
dediğimi yap, bu Japon odasının dekorunu değiştir," diye
mırıldandı.

Aynı gece ateşi durmadan yükseliyordu. Gece yarısına
doğru karısına, "Uyku ilcımı verin artık, dedi, "hemen uyu-
yacağım, çok halsizim." Uyku ilâcını verdiler ve hemen uyu-
du. Tarih 5 Ağustos 1967; vakit gece yarısını geçiyordu. Mus-
tafa İnan bir daha uyanmadı: Sabaha karşı saat dört buçuk-
ta lmştı.

Hayatı boyunca kendi ülkesinde yaşamak isterdi Musta-
fa İnan ve herhalde kendi ülkesinde ölmek isterdi. Bu iste-
ğinde herhalde haklıydı. Çünkü, çok sevdiğı Karacaoğlan'ın
dediğı gibi. 'İlleri var bizim ile benzemez' bir yerdi bu Fren-
gistan: Hastane idaresinden ertesi sabah 'bir zamanlar Mus-
tafa İnan olan' varlık daha yatağından alınıp götürülmeden,
Jale Hanım'ın kucağına faturalar yağmaya başlamıştı. Bir

doktor geldi, ölüyü buzhaneye kaldıracağız dedi. O zaman Jale Hanım'ın aklı başına geldi; hayır olmaz, geleneklerimize göre onu yıkayacağız. Stuttgart'dan bir hoca getirtmek mümkün değil mi? "Telefonla Konsoloshaneyi aradım; fakat hoca ile temas mümkün olmadı. Günlerden cumartesi olduğu için öğleye kadar her işi halletmek gerekiyordu. Ne yapacağımı şaşırmıştım. Sonunda Hüseyin İnan, "Babamı ben yıkarım, dedi. "Bu benim görevim." Ve hastanenin ameliyathanesinde Hüseyin İnan, babasının ölüsünü yıkadı. Bu arada Jale İnan çarşıdan kefen yerine geçecek bir bez satın aldı. Yalnız, paraları ödemedi bir yere gidemezlerdi. Mustafa İnan, öldükten sonra bile borçtan kurtulamamıştı. Jale Hanım, Türkiye'ye telefonlar etti. Koşuşup duruyordu; bu Frengistan'da insana acısıyla başbaşa kalma fırsatını bile vermiyorlardı, üzülecek vakit bile bırakmıyorlardı. Sonunda Türkiye'den, bir talimat verildi Türk Konsolosluğu'na ve para meselesi çözümlendi. Karacaoğlan haklıydı: 'Diyar bilip bu yerlerde kalınmaz'dı. Bu ülkelerde ölen hastaların faturaları, 'ölüm il mühaberi'nden önce çıkarılıyordu.

Mustafa İnan ölmüştü. Bu kara haberi duyunca Türkiye'de birçok insan üzülecekti: Side'nin emekli müze memuru Halim Cen üzülecekti. Türkiye başbakanı yüksek inşaat mühendisi Süleyman Demirel üzülecekti. Felsefe profesörü Vehbi Eralp üzülecekti. Manifaturacılar ve Kumaşçılar Çarşısı tüccarlarından Bahri Kınacı üzülecekti. Şair Behçet Kemal Çağlar üzülecekti. İsviçre'de doktora hocası Fritz Stüssi üzülecekti. Sınıf arkadaşı 227 Gandhi Hikmet (Temiziç) üzülecekti. Eski bakanlardan İhsan Topaloğlu üzülecekti. İstanbul beşinci noteri Vecdi Yarman üzülecekti. Liseden arkadaşı eczacı Kemal Pamukçu üzülecekti. Side'deki balıkçılar üzülecekti. Mühendis Mektebi'ndeki ayrılmaz dörtlünün geri kalan üç üyesi yani Namık (Sılay), Müeyyet (Berdan) ve Şevket (Arat) üzülecekti. Büyükkada'da otelci Gabi Vartanyan üzüle-

cekti. Arkeolog Nezih Fıratlı üzülecekti. Doktor Sadi Berger üzülecekti. Amerika'daki eski öğrencisi Şenol Utku üzülecekti. Fizik profesörü Salih Murat Uzdilek üzülecekti. Eski hari-ciyeci Esat Fuat Tugay üzülecekti. Yazar Burhan Felek üzü-lecekti. Öğrencileri üzülecekti. Hocaları üzülecekti. Belki de en çok, lisedeki matematik hocası Muhittin Erev üzülecekti: "Mustafa'yı doksan yıl yaşayacak sanıyordum. Ben kaldım o gitti. Başka bir şey söyleyemem.

1911 yılının Ağustos ayında doğan Mustafa İnan, gene bir Ağustos ayında elli altı yaşını doldurmadan ölmüştü. 'Ta-biat ve Tolerans' makalesinin yazarına tabiatın büyük bir to-lerans gösterdiği söylenemezdi. Freiburg im Breisgau Hastane-si'nin ilgilileri de tabiat gibi acımasız davranmışlardı: Mustafa İnan, öldükten sonra, yurduna kavuşabilmek için hastanede üç gün beklemek zorunda kaldı. Sonunda, mua-meleleri tamam, denildi; artık gidebilir. Uçak, sıcak bir Ağustos akşamı Yeşilköy'e vardı. Meydanda kalabalık bir karşılayıcı topluluğu birikmişti. Cenaze hemen Ortaköy'deki evine getirildi. Kitaplığına yerleştirilen bir masanın üstüne konuldu. 1967 yılının 8 Ağustos gecesi idi.

Bütün ülke Mustafa Hoca'nın ölümünü, Türkiye radyola-rının, "İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi profe-sörlerinden doktor Mustafa İnan, tedavi edilmekte olduğu Almanya'nın Freiburg şehrinde dün gece saat dörtte vefat et-miştir," haberiyle öğrendi. Sıcak bir yaz günüydü. Teknik Üniversite tatildaydı. Buna rağmen, İstanbul Teknik Üniver-sitesi'nin Taşkışla binasında yapılacak töreni haber alan koştı, büyük bir kalabalık toplandı; Mustafa Hoca'nın arka-daşları, öğrencileri, tanıdıkları törende biraraya geldiler; bunların arasında bayındırlık bakanı vardı, siyasî parti tem-silcileri vardı, belediye başkanı vardı, başbakan Demirel'in çelengi vardı, yüzden fazla çelenk daha vardı. Mustafa İnan, üniversiteden mezun olduktan otuz yıl sonra, bütün çalışma

hayatını geçirdiği yere son defa getirildi.

Sonra Mustafa Hoca için son konuşmalar yapıldı. Rektör vekili profesör İzzet Gönenç, "Mustafa İnan bir bilim ekolü yarattı, bir devir açtı," diye konuştu, "Ruhun şadolsun aziz Mustafa," dedi. Mustafa İnan'ın başardığı işler artık anlaşıl-maya başlamıştı galiba: Demek bir ekol yaratmıştı, çevresini böylesine etkilemişti. Oysa, bir çalışma arkadaşısı da, "Son yıllarda çevresine biraz güvenmişti," diyor, "Üniversitenin ilk kuruluş yıllarından beri bilimsel çalışma ve araştırmanın ne olduğunu göstermeye çalışan Mustafa İnan, gerektiği kadar etkili olmadığını düşünerek son yıllarda biraz ümitsizliğe kapılmıştı." Demek insanları gerçek ve doğru biçimde yorumlamak için onların ölmelerini beklemek gerekiyordu. Mustafa Hoca, 10 Ağustos 1967 günü Taşkışla'da kendisi için söylenenleri duyabilseydi, yani beş gün daha yaşasaydı, ümitsizliğe düşmekte acele ettiğini görecekti. Ama ölmeseydi bu sözleri.. bu işin içinden çıkılamazdı.

Genç adam gülümsedi. "Evet öyle," dedi profesör. "Bir çelişki gibi görünüyor, ama Mustafa ölmemeliydi bence; çünkü ölümü kavramak zor oluyor. Bence bütün bunlar bir oyun olsaydı; insanları sarsmak, harekete getirmek için sadece bir oyun düzenlemiş olsaydı Mustafa. Gene çelenkler olsaydı, konuşmalar yapılsaydı; fakat Mustafa ölmemiş olsaydı. Hiç de ölecek adama benzemiyordu gibi bir şeyler söylerler ya, işte Mustafa gerçekten öyleydi. Onun gülümsemesini tanıyanlar bana bu bakımdan hak vereceklerdir. Evet, bütün bunlar korkulu bir rüya olsaydı. Evet bütün bunlar Mustafa'nın yaptıklarını değerlendirmek, yorumlamak için bir vesile olsaydı. Bazı şeyler de hiç olmamış olsaydı. Mustafa bu kadar didinmemiş, hayatından bu kadar vermemiş olsaydı da böyle ölmek durumuna düşmeseydi: Yani her sabah yedide kalkıp sekizde derse koşmasaydı, rahat yaşamaya boş vermek zorunda kalmasaydı, bütün hayatınca paraya boş vermek zo-

runda kalmasaydı ve bazı şeylerin anlaşılmasını sağlamak için de sonunda ölmek zorunda kalmasaydı. 10 Ağustos 1967'de yapılan törenden sonra herkes gibi, herkesle birlikte salondan ayrılışaydı; çoktandır görmediği birçok tanıdığı, ahbabı görmek için böyle bir fırsat çıkmış olduğuna sevinseydi. Sonra da Jale Hanım'ın kullandığı arabasına binerek Ortaköy'deki evine yollansaydı, bunca üzüntü, sıkıntı ve hastalığa malolan kendi evinde ilk defa istediği gibi biraz dinlenebilseydi. Meselâ Cahit Arf da gelmiş olsaydı; çoğu insana anlatamadığı düşüncelerini, duygularını ona söyleseydi Mustafa Bey, ona dertlerinden yakınsaydı. Cahit Arf da, her zamanki gibi, sen de rahatına çok düşkünsün Mustafa deseydi. Mustafa İnan da kendini savunmaya çalışsaydı: Benim gibi sıkıntı içinde büyümediğin için bilmezsin Cahit, deseydi; artık yoruldum, kendimi çok zayıf hissediyorum, nedir bu başıma gelenler? Ölecek miyim nedir? Ve bunun üzerine Allah göstermesin Mustafa denilmeliydi ona, o ne biçim söz? Allah göstermesin."

Törende çok kişi konuştu, hepsi de uzun uzun konuştu. "Kendisi, rahmetli hocalarımızdan ve Yüksek Mühendis Mektebi'nin temel direklerinden biri olan merhum Fikri Santur Bey'den devir aldığı ağır emaneti, genç yaşına rağmen fevkalâde bir şekilde yürütmüş, Fakültemizde profesör olarak çalıştığı 22 yıl boyunca, Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet Kürsüsü'nün, yalnız Fakültemizin değil, Üniversitemizin en gelişmiş bir kürsüsü haline gelmesi için üstün gayretler sarfetmiştir." Böyle konuştu İnşaat Fakültesi Dekanı Profesör Cemil Ilgaz ve "Fakültemiz Mustafa İnan ile daima iftihar edecektir," dedi ve "Kendisi edebiyattan matematiğe kadar," dedi ve "Geniş bir sahaya yayılan genel kültürünü," dedi. "Genç yaşta aramızdan ani ayrılmış olmasına rağmen," dedi. "Kendisinden çok daha büyük ve önemli hizmetler ve eserler beklediğimiz sırada, dedi. Bunun üzerine,

başkalarından da bekleyin biraz diye düşündü Mustafa İnan; benden bu kadar, ben yoruldum artık diye düşündü Mustafa İnan. "Kürsünün kurulduğu 1945 yılında Mustafa İnan'ın asistanı olarak göreve başlayan" profesör İlhan Kayan da konuştu, fotoelastisiteden sözetti ve dedi ki: "Cisimlerin Mukavemeti adlı son eseri, konuları, aynı bir bütünün çeşitli bölümleri şeklinde, takdim ediş ve işleyiş bakımından bambaşka bir anlayışla kaleme alınmış bir eser olarak, kanımızca bütün dünyadaki benzerleri arasında hemen hemen birinci sıraya geçecek niteliktedir." Ve sözlerine devamla İlhan Kayan dedi ki: "Hocanın eski ve yeni öğrencileri bunun pek farkına varmayabilirler; zira Hoca bu dersi kitaptan çok evvel de aynı orijinallikte vermekte idi.

"O günden bu yana kaç yıl geçti," dedi orta yaşlı profesör, "Mustafa'nın bu eseri yabancı bir dile çevrildi ve bu yabancı dilde basılmayı bekliyor yabancı ülkelerde. Oralarda Hoca'nın birçok arkadaşı vardı, öğrencisi vardı. Tabii hemen bastırırız denildi. Siz merak etmeyin denildi. Yazıldı ve çizildi. Ne de olsa herkesin işi gücü vardı, yeni yayınları izlemek diye bir dert vardı her gün. Bilim dünyasının bu yıldırıcı temposuna yetişme telâşı içinde Mustafa Hoca ile ilgili birçok mesele gibi, bu mesele de unutuldu. Herkes Mustafa gibi, başkaları yabancı ülkelere gidince onların yerine ders verecek kadar hesapsız değildi."

Oysa, İlhan Kayan'ın da belirttiği gibi, "Mustafa İnan'ın kürsüsünde meşgul olduğu 'tatbiki mekanik' bilimi, bir ana mühendislik bilimi olduğu için, Hoca yalnız İnşaat Fakültesi öğrencilerine değil, fakat bu arada Makine, Elektrik ve Maden Fakülteleri öğrencilerine de ders vermiştir. Bu bilim dalında açtığı derslerle Teknik Üniversite, bu alanda çağdaş dünya üniversiteleriyle beraber gelişmiş ve dış ülkelerde başarı kazanan Teknik Üniversite öğrencilerinin pek çoğu bu bilim dalından olmuşlar ve üniversitemize çok haklı bir iti-

bar kazandırmışlardır." Belki de yanıliyordu İlhan Bey; belki bütün değerli kimselerin onun çevresinde toplanması bir rastlantıdan ibaretti; belki herkes kendi kendine gelişmişti, her şeyi kendi kendine bulmuştu. "Mustafa İnan kendi konusuna yakın komşu kürsülerde 1945'ten bu yana yetişen pek çok kimseye de yapıcı yardımlarda bulunmuştur," derken yanılıyor muydu İlhan Kayan? Hayır yanılmıyordu: "1948'lerde 'Tatbiki Mekanik Semineri' adı ile Teknik Üniversitede ilk semineri kurmuş ve bugüne kadar tekrarlanan bu seminer, bu konuda adeta bir okul olmuştur. İlk günler Hocanın etrafında genç asistanlar olarak bulunan bugünün pek çok profesörü, yine bugünün genç doçent ve asistanları ile birlikte Hocanın bu seminerdeki çalışmalarını minnetle hatırlamaktadırlar." İlhan Kayan da "edebiyattan tarihe, sanattan dilbilgisine kadar" Hocanın alanlarından sözetti; bayındırlık bakanlığını kabul etmeyen Hocanın mevki ihtirasıyla ilgisi olmadığını belirtti: "Mustafa İnan, hoca olarak memlekete daha fazla hizmeti dokunacağı, hem de profesörlerin mutlaka iyi birer bakan olmalarının gerekmediği şeklinde bir cevapla görevi kabul etmemiştir." Doğruydı, her profesör iyi bakan olamazdı. Belki Mustafa İnan için değil ama, örneklere bakılırsa birçok kimse için doğruydı bu yargı. İlhan Kayan, "Mustafa İnan'ın hoca olarak yaptığı görevi daha önemli bulmasında ne kadar haklı olduğunu, 1945'ten bu yana Teknik Üniversite'den mezun olan bütün nesillerin bulunduğu ceneze töreninde" bir kere daha anladığını belirtti son olarak.

Sonra Mustafa İnan'ın hocalarından Hamit Dilgan konuştu. Mustafa İnan gerçekten pek erken ölmüştü. Sınıf arkadaşları da, "Kime 1937 mezunuyum desem, Mustafa İnan'ın sınıf arkadaşısınız demek ki," cevabını aldıklarını söylediler. Sonra Mustafa İnan, eller üzerinde Taşkışla'dan çıkarıldı ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na götürüldü.

Sonra başsağlığı telgrafları geldi. Zürih'te Mustafa Bey'in

eski hocası Stüssi, Jale İnan'a sabırlar diledi. Amerika'nın tanınmış elastisitecilerinden William Prager "daima aziz meslektaşımı sadakatle anacağım, dedi. İsmet İnönü de şu telgrafi gönderdi:

"Uğradığınız büyük kaybın tamir olunmaz acısına ailece katılıyoruz. Memleketimizin bilim hayatı büyük bir varlığından yoksun kalmıştır. Hem ailenin, hem bilimin tesellisi siz olacaksınız. Saygılarla, size sabır niyaz ederim.

Sonra Hoca hakkında yazılar yazıldı. Eski öğrencisi profesör Sacit Tameroglu, onun "anlatma ve öğretme yeteneğinden," "İstanbul Yüksek Mühendis Okulu'nda 'öğrenci' olduğu sırada 'öğreten' 199 Mustafa'dan", "1944 yılında tek odadan ibaret olan Teknik Mekanik ve Mukavemet Kürsüsü'nden", "altı yıl sonra asistan olduğu zaman gene, daha büyük olmakla birlikte tek bir odada oturduklarından", "odadaki bir masa, iki çelik dolap, bir masa lambası, telefon ve tabure üzerine yerleştirilmiş bir elektrik ocağından" ve Hocanın evinden getirerek burada ısıttığı yemeğinden, Hocanın 137 lira maaş aldığından ve daha birçok özelliklerinden sözetti. Namık Sılay da çok eski arkadaşını Türkiye Mühendislik Dergisi için yazdığı bir yazıyla andı, 36 yıllık arkadaşlıklarını anlattı: Üniversitede, "Mustafa'dan okumuş bir mühendis, Mustafa'dan okumamış bir mühendisten daha iyi mühendis-tir," diye yazdı: "Anladık profesörsün, fakat sen ne iş yaparsın? diye Mustafa'ya takılırdık, dedi. Birlikte Fuzulî'yi, Baki'yi, Nedim'i, Naili Kadim'i, Şeyh Galip'i ve Yahya Kemal'i okuduklarını anlattı. "Bir Mustafa daha dünyaya gelir mi?" dedi sonunda: "Hiç sanmam."

"Sonra?" diye sordu genç adam. "Sonra mı? Sonra herkes işine gücüne döndü tabii."

"Başka bir şey yapılmadı mı?" "Yapıldı. Eski dostu doktor

operatör Sadi Belger, 'celi talik hat' ile Mustafa İnan'ın mezar taşı üzerine şunu yazdı:

Hüvel hal lakul Baki

Mustafa ma cae illâ rahmeten lil âlemin

"Bu söz Mevlânâ'nın Mesnevisinden bir mısra. Kur'an'dan geliyor; 've Ma erselnake illa rahmeten lil âlemin' ayetine dayanır. Mustafa'ya bu yazıyı Sadi Belger, yıllarca önce yazıp hediye etmek istemiş. Olmaz, demiş Mustafa; bu söz benim adımla başlıyor; evimin duvarına asarsam, öğünmüş gibi olurum. Önündeki kâğıtları karıştırdı orta yaşlı profesör: "Sonra sicil cüzdanına şöyle bir satır yazıldı Mustafa İnan'ın:

5.8.1967 vefat etmiştir.

"İlk sayfasına da şöyle yazılmıştı:

Memuriyeti: İstanbul Yüksek Mühendis Okulu

Mukavemet Muallim Muavini, "Namzet"

Aylığı: 35 lira

Başladığı tarih: 30.9.1941

İstanbul Teknik Üniversitesi sicil kaydına uygundur.

"Sonra?" dedi genç adam. "Sonra, gerekli makamlara şu yazı yazıldı:

İnşaat Fakültesi Teknik Mekanik ve Genel Mukavemet Kürsüsü Profesörü Dr. Mustafa İnan'ın 5.8.1967 günü saat 4.30'da Freiburg im Breisgau'da vefat ettiği Alman resmî makamlarınca tanzim edilen 7 Ağustos 1967 tarih ve 1518/1967 sayılı, fotokopisi ilişik ölüm ilmi haberinin tetkikinden anlaşılmıştır.

Bilgi edinilmesi.

"Sonra Millî Eğitim Bakanlığı'na yazıldı: Mustafa sonbaharda Amerika'ya gidecekti de:

1 Eylül 1967 tarihinde ABD, İsviçre ve Almanya'da bilimsel ve mesleki inceleme için 6 ay süreyle görevlendirilmiş bulunan İnşaat Fakültesi Teknik Makina ve Genel Mukavemet Kürsüsü Profesörü Dr. Mustafa İnan, Almanya'nın Freiburg im Bresgau şehrinde 5 Ağustos 1967 günü vefat etmiştir. Teklifimizin yürürlükten kaldırılmasını saygı ile rica ederim.

Genel Sekreter

"Hepsi bu kadar mı?" diye sordu genç adam. "Hayır. Emekli Sandığı da öğrendi bu acı haberi; sonra sicil defterine son kayıt düşüldü:

1.9.1967 tarihinden itibaren oğluna 931.50 lira aylık bağlandığı T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'nün 9.11.1967 tarih ve 20-III-691-09 sayılı yazısıyla bildirilmiştir."

"Demek Mustafa Hoca'nın da defteri dürüldü böylece, diye durumu özetledi genç adam, "Peki şimdi ne olacak?"

19

Sonuç

"Düşüneceğiz", dedi profesör, "Mustafa da böyle isterdi." Genç adam, orta yaşlı adama baktı: "Ne düşüneceğiz?" "Seninle ülkemizde hiç denenmemiş bir işe girişmiş bulunuyoruz. Bir bilim adamının hayatını inceliyoruz. Sanki işimiz gücümüz yokmuş gibi kaç gündür bununla uğraşıp duruyoruz." "Benim bir şey yaptığım yok," dedi delikanlı. "Olur mu öyle şey. Belki sen olmasaydın bu işe hiç girişilmezdi. Bu belgeler çoktandır duruyor bende. Sen olmasaydın ben de, ölüm günlerinde konuşanlar gibi, bu işi çoktan unutup gitmiştim. Yalnız bilmiyorum, nasıl bir iş yaptık? Birçok konuda olduğu gibi, bu uğraştığımız işte de bugüne kadar uyuyanlar, birdenbire uyanacaklar yaptıklarımızı duyarlarsa. Dur bakalım hele, diyecekler; daha biz uyanmadan sen orada gizli gizli neler karıştırıyorsun?" "Yani, bizi eleştirecekler mi?" Profesör içini çekti: "Ne iyi olurdu; ama bizde 'eleştiri', 'deneme' gibi türlerin geleneği olmadığı için, tozdan dumandan her şey sisli bir perde arkasında kaybolmuş gibi olacak. Yüzyıllardır şiirle uğraşmışız da, bir tane adam çıkmamış bu şairleri eleştirecek. Şimdi biraz Batı'ya özenip, 'Şurasını beğen-

medim, şurasını da sevmedim' diye eleştiri taklitleri yaptığımız oluyor. Ne var ki düşünce adamlarının, hele bilim adamlarının ne yaptıkları aklımıza gelmemiş. Şimdi biz seninle 'deneme'ye giriştik, bu işin acemisi olarak; sen bir de eleştirileri seyret." Gülümsedi: "Yalnız bunların çoğu sözlü olacağı için eleştirmen bile unutacak kısa bir süre sonra."

"Biz neden bu 'deneme' dediğimiz şeyin acemisiyiz?" diye sordu genç adam. "Biz biyografik bir iş yapmaya çalışıyoruz kendi özel durumumuzda; ama çok belge yok elimizde. Daha insanlarımız arkalarında belge bırakmaya alışmamışlar. 'Günlük' tutmak gibi bir alışkanlıkları da yok. Aklında ne kalmışsa onu söylüyor. Ölüp gidince bundan da yoksun kalıyoruz. Aklımıza gelen her şeyi bir yana yazmak ayıp olur diye düşünüyoruz herhalde; hele başkaları için düşüncelerimizi de dedikodu olur diye kâğıt üzerine geçirmekten çekiniyoruz. Kalıcı bir şey bırakmaktan korkar gibi bir hâlimiz var. Öyle ya, bu dünya da gelip geçici değil mi? İşte ülkemiz meydana: Öteki dünya ile ilgili yapılar dışında, kalıcı bir şey bırakmamaya dikkat etmişiz."

"Bizde edebiyatçı olarak ortaya çıkanlar, düşüncelerini günlüklerde filan yazıyor. Onlar da, genellikle özentisi içinde herkes beğensin diye onları süsleyerek okuyucu karşısına çıkarıyorlar. Öteki insanlarımız da, bu işi profesyonellerin tekelinde sanıyorlar galiba. İşte ben de amatör olduğumuz için korkuyorum: Acaba Mustafa'yı biraz olsun tanıtabildik mi?"

"Bilmem," dedi genç adam, "Yani Mustafa Hoca'yı tanıyanlar nasıl düşünür bilmem; ama benim gözümde bir şeyler belirdi sanki; böyle bir insanın yaşadığını hissediyorum biraz." "Aman ne iyi," diye sevindi profesör, "Zaten bütün mesele sensin." Delikanlı: "Neden bütün mesele ben oluyorum?" dedi. "Çünkü Hocayı tanıyanlar bugüne kadar ondan muhakkak yararlanmışlardır ya da yararlanmamışlarsa onlar için bir şey yapmak gelmez elimizden. Koca Mustafa İnan

bütün efsanesi ve gerçeğiyle onları etkileyememişse bizim birkaç satırın ne değeri olur? Ama sen başkasın: Mustafa'nın yardımını dokunabilir sana.

"Son günlerde durmadan konuşuyoruz, ama pek bir şey yazdığımız yok," diye yakındı genç adam. "Çoktandır kâğıdı kalemi bıraktık." Profesör içini çekti: "Bu huyumuzu da sevmiyorum desem yalan olmaz. İş yazıya gelince üşeniyoruz. Akıllı biri söylemiş galiba, biz daha sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçemedik gibi bir sözetmiş. İnsanlar ölünce sözler de kayboluyor. Ne acıklı değil mi? Ağızdan ağıza dolaşan efsaneler kalıyor. Ben, Mustafa İnan'ın bile sadece efsaneleşmesinden yana değilim. Görüntüler bozuluyor, birçok ayrıntı siliniyor; hatıralar ve insanlar tanınmaz biçimlere giriyorlar."

"Ben öğrendiklerimden memnunum, dedi genç adam. Profesör sordu: "Peki ayrıntılar ne olacak? Ah bu ayrıntıların önemini bir anlayabilsek. İnsanların iç dünyasına ancak ayrıntıları bilerek girebileceğimizi bir öğrenebilsek. Canım bu kadar şeyi de bilmeye ne gerek var? diyerek hemen yorulmasak. Acaba bir gün insanımızı tanıyabilecek miyiz? Ne dersin?" "Efendim" dedi delikanlı. "İnsanımız diyorum. Bizim insanımız. İthal malı insan değil, bizim insanımız; ithal malı bilim değil, bizim bilimimiz, ithal malı düşünce yerine bizim düşüncemiz. Biz daha çok bilim nakilciliğinden medet umduğumuz gibi, insan nakilciliğinden sonuç çıkarmaya çalışıyoruz. Şimdi Mustafa İnan'la uğraşacak yerde Newton'un hayatını okusaydık diye iç geçiriyoruz.

"Mustafa, insanımızı öğrenmek için çok çaba harcadı, vakit bulup düşüncelerini yazsaydı kimbilir ne ilginç olurdu. 'Herkesin dostu' olmaya çalışırken bir yandan da onları öğrenmek istiyordu. Mustafa İnan, eksiksiz bir öğretici olmak istediği için, öğrencilerini tanımak istiyordu. Biz de bilim adamı olmak istiyorsak, samimi olarak böyle bir niyetimiz varsa, Mustafa'nın 'samimi değil' damgasını yemek istemi-

yorsak, bilim adamlarını öğrenmek, onları tanımak zorundayız. Mustafa İnan'ı bilmek zorundayız. Onu bütün yönleriyle anlamaya çalışmak, neyi yapabildiğini ve neyi yapamadığını ortaya koymak zorundayız. Bilim adamını bekleyen tehlikeleri açıkça görmek zorundayız.

"Ne yapalım?" diye ellerini açtı genç adam, "Bir taşra kasabasından geliyoruz, her şeye korkarak yaklaşıyoruz. Mustafa İnan gibi örneklerden haberimiz olmuyor." Profesör devam etti: "Bir ülkümüz olsa bile önce karnımız doymalı arkadaş gibi bir ucuz felsefeye başvuruyoruz hemen.

Bu açlık korkusu iyi bir şey değil. Bir hastalık gibi, bir ruh hastalığı gibi insanın içini kemiren bir korku. Sonra bir şeyler yapıyor insan ve karnı doyuyor. Bilim adamlarının bile doyuyor. Onlar için bir şeyler yapmaya çalışıyoruz. Ama çoğunlukla eski günlerin, soğuk öğrencilik yıllarının hayali içimize yerleşip kalıyor. Erdal İnönü'nün dediği gibi, her şeyden önce sanatçı olması gereken bilim adamları eski korkuları yüzünden renksiz kokusuz bir kalabalık haline geliyorlar. Durmadan satın almaktan, yani elde etmekten, yani biriktirmekten ve satın alınabilecek şeylerden sözeden ruhsuz bir kalabalık sarıyor çevremizi. Nerde eski dalgın profesörler!" Genç adama parmağını salladı: "Ama sen böyle bir bilim adamı olmayacaksın değil mi?"

"Kim? Ben mi bilim adamı olacağım?" Profesör kızdı: "Kaç gündür boşuna mı nefes tüketiyoruz yani? Mustafa İnan gibi bir adamı sana boş yere mi tanıtmaya çalıştık? Hiç ondan utanmayacak mısınız? Bence sen de böyle bir romanın kahramanı olmaya özenmişsinizdir. Derler ki, insan roman yazmaya, başka romanları okuyarak özenirmiş; hayatı roman gibi olduğu için, sırf bunun için roman yazmış biri görülmemiş." "Ne romanı bu bahsettiğiniz?" dedi genç adam. "Bir bilim adamının romanı."

Profesörle birlikte yolda yürüyorlardı. Genç adam düşü-

nüyordu, Mustafa İnan'a soruyordu: Şimdi ben ne yapacağım hocam? Birçokları gibi ben de büyük şehirde kaybolup gidecek miyim? Doğrusunu isterseniz korkuyorum. Biliyorum dedi Mustafa İnan. Bu 'eyyamcı' kalabalığın seline kapılabilirsin. Önce kaç puan tutturduğunun peşinde gidersin günlerce. Durmadan listelerde adını ararsın, gece yarılarna kadar radyoların başından ayrılmazsın. Sonra başkalarına imrenirsin bir süre: Önce 'yabancı ülkelerin ülkemizdeki okulları' denilen garip yaratığın binbir özenle yetiştirdiği gençlere için gider, onlar bu kadar puanı nasıl tutturdu diye hüüzlenirsin. Sonra özel dersanelerin yetiştirdiği yarış atlarını izlersin, aman ne hızlı koşuyorlar diye üzülürsün. Dünya bir yarışır oğlum diyerek acele felsefeye başlarsın. Yarışa bir tur, iki tur, çok tur geriden başlayan yalınayak bir koşucunun telâşını yaşarsın. Antrenmansız bacaklarının yorgunluğunu duyarsın. Gerçi filmlerde, sonunda böyle koşucular kazanır yarışı, ama sen gene de bütün istikbalini filmlere bağlama. Düşün ki onlar daha küçük birer tay oldukları sırada, ilkokul pistinde koşarlarken terbiyecilere teslim edildiler. Anneler babalar, sıcak yaz günlerinde İngilizce, Almanca, İtalyanca, Fransızca ve Paraca eğitim yapan okulların bahçelerinde, kibar olduklarını bile unutarak birbirlerini çiğnediler, aman çocuğumuz yabancı seyislerin nezaretinde yetişsin dediler. Sen okula gitmek için belki kilometrelerce yol teperken, onlar taksi abonesi oldular ve iki adımlık okullarına sabahları evlerden toplanarak akrabalarla götürüldüler. Onların durumu da bir bakıma acıklıydı: Sabah karanlıkları kaldırılarak test cambazlıklarını öğrenmek zorunda kaldılar uyku sersemi. Giriş imtihanlarında her gün başka bir okul sırasında sıcakta ter döktüler. 'Sakın yaptıklarını kimselere gösterme' diyen hırslı annelerinin uyarılarını unutup, birbirlerine gülümsediler, birbirlerinin kâğıtlarına baktılar saflıkla. Onların durumunu endişeyle bahçeden izleyen büyükleri-

ne el salladılar kaygısız. Belki sen o günlerde ırmağın kıyısında kamış yontuyordun ya da arkadaşlarınla taş sektirme oynuyordun. Belki onlar, sana oranla daha karanlık bir çocukluk yaşadılar. Sen hiç olmazsa, bu ürkütücü yarışı yaşamadın bir süre. Durmadan başkalarını iterek öne geçme bilinci aşılanmadı sana. Sen de belki benim gibi davrandın: Arkadaşlarına yardım etmeyi düşündün sadece. Bak beni öldükten sonra bile övüyorlar bu yüzden. İnsan insanın kurdu olmadığı için övüyorlar. İnsanlar bu anlattığım kötü alışkanlıkları kazanmasın diye övüyorlar. Yoksa, bizim üniversitede bir hoca arkadaşın yaptığı gibi, insan, doçenti ders vermesin diye, ondan önce sınıfa girer ve kapıyı kilitler arkasından. Sonra da insana, öldükten sonra bile, biz hocanın sayesinde değil, bu hocaya rağmen bir şeyler yapabildik derler asistanları. Sana da, işte artık öldün derler: artık ne kapıları arkandan kilitleyebilirsin, ne de asistanlar senden bir şey öğrenmesinler diye sabah dokuzda ortadan kaybolup, akşam beşten sonra kürsüye gelebilirsin. Bugün artık kimse görmeden çalışamazsın, hiçbir şey yapamazsın. Bilimi kimseden saklayamazsın; bir gün sana rağmen öğrenirler. Bir gün öğrencilerin de senin kadar bilgi sahibi olur, seni geçerler bile. Oysa sen, kimseler anlamasın diye yıllarca duyulmaz bir sesle derste konuşmuşsun, görülmez bir yazıyla tahtaya yazmışsın; hepsi boşa gider. Öğrencilerim beni geçmesin, piyasadan aldığım işleri elimden kapmasın diye böyle ucuz oyunlar düzenlemek bile sonuç vermez. İşte delikanlı, ilkokul sıralarından başlayarak 'kendi bacağından asılan koyun' felsefesiyle yetiştirilenlere asla itibar etmeyeceksin. Onların arasından ülkeye yararlı birinin çıktığı görülmedi. Çıkarcıların sana hiçbir zaman engel olamayacağını bileceksin. İşte bu durumlar ve şartlar altında endişelere kapılmadan önce ne yapabileceğini düşüneceksin. Ve hiçbir zaman düzen bozukluğunu mazeret göstermeyeceksin. Başarısızlıklarını bozuk düzenin

sırtına yüklemen belki seni ferahlatır, fakat kurtarmaz. Bunu çok iyi bileceksin. Elbette dünyayı tanıyacaksın ve kendi ülkenin durumu üzerinde düşüneceksin. Bir aydından zaten başka türlü bir davranış beklenebilir mi? Elbette 27 Mayıs'tan önceki öğrencilerim gibi dünyadan habersiz yaşamayacaksın. Fakat 27 Mayıs'tan sonraki öğrencilerim gibi de olayları fırsat bilerek 'ilmin rehberliğinden ayrılmamak' ilkesini unutmayacaksın. Devrimci oldun diye, sana verilen bilgileri öğrenmeden yükselmek hakkına sahip olmadığını unutmayacaksın. Dürüst bir aydın olarak görevini yaptın diye, başarıdan böyle yağma payı almaktan utanacaksın. Bırak siyasette başkaları yükselsin. Sen de siyasette yükselmek istiyorsan bilimi kendine basamak yapmayacaksın. Yoksa yaptıklarını sonunda kendin bile beğenmezsin. Yaptıklarını beğenmeyen bir kimsenin başkalarına nasıl yararı dokunur?

Biliyorum birçok zorluk yaşayacaksın. Hepsini şimdiden görür gibi oluyorum. Talihli olarak küçük bir burs bulsan bile yurt köşelerinde sürünebilirsin. Binbir güçlükle soğuk bir banyoda yıkandıktan sonra, arkadaşlarından utanarak havlular içinde büzülerek, yurdun tek sıcak yeri olan okuma salonunda çalışan arkadaşlarının arasında kurumak zorunda kalabilirsin. Her sabah insanlarımızın balık istifi olduğu bir otobüste kendine ve resim tahtana bir yer bulabilmek için, sabah karanlığında yollara düşmek zorunda kalabilirsin. Hatta ısınmak için okul yerine kahveye gitmeyi bile isteyebilirsin. İşte bu durum ve şartlar altında bile her zaman amacının olduğunu gözden kaçırmamalısın. İnsanları etkilemek, insanlara söz geçirmek, sesini duyurmak istiyorsan, bütün bunları yapabilecek yetenekte olduğunu göstermelisin. Yoksa sonunda sıradan bir insan durumuna gelersen, kimse senin kötü şartlar altında bu duruma düştüğünü düşünmez, kimse sana gençliğinde iyi beslenmedin diye, sırf bu yüzden

itibar etmez. Bir gün gelir de kendini gösterebilirsen, sen bütün bu zorlukları yaşamış olduğun için, bu zorluklara çare bulmak için herkesten daha gerçekçi davranabilirsin. Yok, eğer sen de acı çekme sıramı savdım, artık öğrencilerim üzölsün, asistanlarım çanta taşıсын, doçentlerim olduğu yerde saysın diye hissedersen sana da, herkese de yazık olur. Hissedersen diyorum, böyle acıklı bir duruma 'düşünme' adını veremiyorum çünkü. İstersen elbette öğrencilerini korkutabilirsin. Bundan kolay ne var? Genç bir hoca arkadaş vardı. Ölen profesörünün yerine birdenbire ders vermek zorunda kalmıştı. Öğrencinin karşısına çıkmaktan korkuyordu, ders vermekten korkuyordu, başaramam diye korkuyordu. Çünkü profesörü, ona ders verme imkânını ancak ölümüyle tanımıştı. Genç arkadaşımız da korkusunu gizlemek için, hocasının yapmış olduğu gibi korkutmayı denedi. Çekingenliği örtmek için küstahlığı denedi. Yumuşaklığını örtmek için öfkeyi denedi: Ders anlatırken öfkesinden kekeleyordu. Beceriksizliğini örtmek için de öğrenciyi suçlu bulmayı denedi. Kendine güvensizliği örtmek için, derste olur olmaz zamanlarda, yerli yersiz kendini övmeyi, ne kadar bilgili olduğunu anlatmayı denedi. Öğrenciyi yıldırma için, kendi öğrenciliğini efsaneleştirmeyi denedi: Onlar gibi olmadığını, nasıl üstün bir öğrencilik dönemi geçirmiş olduğunu anlattı durdu. Fakat bu arkadaş daha öğrenciyi imtihan etmeden, öğrenci onun hakkında notunu verdi: Bu hocayı, hocalıktan sınıfta bıraktı. Öğrenci durumu sezmişti tabii: Çünkü öğrenci tek bir kişi değildir, yüzlerce gözdür, kulaktır, beyindir. Öğrenciyi, bu talihsiz arkadaşımız gibi, bir düşman olarak karşısına alanlar için öğrenci gerçekten ürkütücü bir devdir. Arkadaşımızın denemiş olduğu oyun, gerçekten tehlikeli bir oyundur. Sonunda belki öğrenciyi ürkütmeyi başarırırsın, ama öğretmeyi ve saygı uyandırmayı hiçbir zaman başaramazsın. Ben sana başka bir yol teklif ediyorum. Öğrenciliğinde hocalar seni

yanlarına bile yaklaştırmamış olabilirler; sen bütün öğrencilerinle arkadaş olmayı dene. Asistan olduğun zaman profesörün seni odasına bile yaklaştırmamış olabilir; sen bütün asistanlarını odana çağır, hatta evine çağır. Ve sana ne de olsa birilerinin bir zamanlar bir şeyler öğretmiş olduğunu düşünerek, herkese her şeyi öğretmeye çalış. Ve insanın ciddi olduğu zaman hiçbir şekilde gülünç olmadığını hiç unutma.

Senden Hazreti Eyüp sabrı istediğimi biliyorum. Ama unutma ki, sana boyun eğmeyi tavsiye etmedim hiçbir zaman. Gerekince öfkelenebilirsin, haksızlığa karşı çıkabilirsin. Ama bu öfke bir işe yaramalıdır. Öfkelenirken, içinden kimseye kızmamalısın. Doğru bildiğin şeyler adına öfkelendiğini bilmelisin. Kendi adına ve kendini tatmin etmek için ayağa kalkarsan, duyarlı bir insan olarak sonradan çok üzülürsün. Benim temkinli ve soğukkanlı olduğumu söylerler. Oysa ben de kızardım; ama insanlara değil, kavramlara, soyut şeylere öfkelenirdim: Öğrencilerime değil, tembelliğe ve ikiyüzlülüğe ve fırsatçılığa ve samimiyetsizliğe ve kopyacılığa kızardım. Biraz da gülelim istersen bu arada: Bir gün imtihanın birinde, bir öğrencimin elini aceleyle cebine soktuğunu ve bir şey çıkardığını gördüm. Yanına yaklaşarak, elinde ne var? dedim yavaşça. Avucunu büsbütün kapadı. Ben ısrar ettikçe yumruğunu daha büyük bir güçle sıkıyordu. Sonunda gevşedi, avucu sanki kendiliğinden açıldı: İçinde bir lira duruyordu, aceleden ancak onu çıkarabilmişti cebinden. Gülmekten başka çare yoktu; ikimiz de öyle yaptık.

İhtiyarlardan durmadan öğüt dinlemek de sıkıcı olabilir. Gerçekten ihtiyarlarımız bu haklarını çok istismar etmişlerdir, kullanmışlardır. İnsan onları dinledikten sonra çoğu zaman kendi aklını daha çok beğenmeye başlar. Bununla birlikte, ben bu bakımdan biraz imtiyazlı sayılmalıyım; çünkü benimle ilgilendin, hayat hikâyemi merak ettin. İstiyorum ki ondan yararlı bir şeyler çıkar. İstiyorum ki aslen Malatyalı

olup Adana'da Rabia'dan doğan Hüseyin Avni oğlu 1327 tevellütlü Mustafa İnan sana gerçekten bir şeyler öğretebilmiş olsun. Onun bilim dünyasındaki serüvenleri sana örnek olsun istiyorum. İstiyorum ki öğrencilerim yalnız kitaplarımdan, makalelerimden değil, pek uzun sayılmayan hayatımdan da bir şeyler öğrenebilsin. Artık onlarla yüzyüze gelmek imkânından mahrum bulunduğuma göre, istiyorum ki serüvenlerimi okusunlar ve bu maceralarım, öğrencilerimle ölümünden sonra bile konuşabilmemi sağlasın. Onlara yarar dokunacağını düşünseydim sağlığımda yazardım maceralarımı. Artık bu görev size düşüyor.

Beni, tanıyabildiğiniz kadarıyla, insanların gözünde öyle canlandırın ki, ölmezlik diye bir şey varsa, yani ölmezlik denilen şeyin yaşayanlara bir yararı varsa, bunu benim adıma siz başarın. Beni yaşatmayı denerseniz, size de karşı çıkacaklar. Ülkemizde bir şey yapmak isteyenlere karşı çıkanlar daima varolmuştur. Eski arkadaşlarımdan biri, bana Mustafa'yı sormaya gelirlerse kovarım onları, diyormuş; sizden duydum. Ona gitmeyin tabii. Bazı insanlara, yani öğrenmek istemeyenlere, bir yerden sonra yardım edilemez. Böylelerine karşı bazen ben bile çaresiz kalırdım, onları ben bile kurtaramazdım. Böyle bozuk seslilere karşı en iyi çare, onları sesleriyle başbaşa bırakmaktır. Bırakın kötü sesleri yalnız kendileri dinlesinler. Her karşı çıkanı da kötü niyetli bulmayın; çünkü büyük divan şairi Nabi ne diyor: "Sitem hep aşî-nâlardan gelir, bigânelerden gelmez" diyor. Seninle tanıştığım çok memnun oldum delikanlı. Bizim gibilerin birbirini tanıması gereklidir. "Ehl-i dil birbirini bilmemek insaf değil" Bu arada belki şu Divan şiiri tutkum da ilgini çekmiştir; olur ya belki sen de merak salarsın bu işe. Evet, öyle olur, biliyorum. Çünkü sen de benim gibi saf bir taşralısın: Güzele ve iyiye kapalı değilsin.

Kapalı olmamaya çalışacağım dedi genç adam Mustafa

İnan'a. 'Kapalı sistemler'in yararsızlığını sizinle konuşmamış mıydık? Buna çok sevindim dedi Mustafa Hoca; yani hem kapalı olmamak istediğine, hem de benim düşüncelerimle ilgilendiğine sevindim. İnanıyorum ki 'Düşünce Sanatı' gibi, benim biraz uğraştığım meseleleri siz daha açık olarak göreceksiniz. Zaten beni incelerken bile, bu konularla oldukça uğraştınız; her şeyi de böyle uğraşırken bulacaksınız. Bu sebeple size daha fazla nasihat vermek gereksiz. Bana müsaade.

Merak etmeyin hocam dedi delikanlı; galiba ne demek istediğinizi biraz anladık. Ne anladığımızı çok iyi ifade edemiyorsak da gene başkalarına anlatmaya çalışacağız. Kimseler böyle meseleleri henüz mesele etmediği için, bunları kendine dert etmediği için, bu ihtiyacı henüz duymadığı için, bunu yapmamız daha da gerekli oluyor. Ne yapalım? Sizin sırlarınızı çözmek kolay mı? Onun için acemiliğimizi bağışlamanızı istiyoruz. Yalnız sizin bize bağışlamanızı istiyoruz; yoksa, kapalı kapılar ardında bize karşı homurdanacak olanların 'tolerans'ına ihtiyacımız yok; bu 'sakim ve ucuz şark âdeti'ni ben de sevmiyorum efendim. Bize, neden bu kadar uğraştınız? Başka işiniz mi yok? diyeceklerdir. Ben de onlara derim ki: Siz Hocanın artık bilime hizmet etmesini istemiyorsunuz. Mustafa İnan'a, "İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1944'lerde başlayıp, 1967'deki vefatına kadar, tatbiki mekanik bilim dalındaki bilimsel çalışmaları, eşsiz hocalığı ve bilim adamı yetiştirmek suretiyle modern anlamda bir ekol kurmuş olması dikkate alınarak 1971 yılı HİZMET ÖDÜLÜ" verilmedi mi? Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun Bilim Kurulu, bu ödülün Mustafa Hoca'ya verilmesi gerektiği kararına hemen varmadı mı? Bunu yaparlarken eski başkanları Mustafa İnan'a yararlı olmayı mı düşündüler sanki? Mustafa Hoca öleli dört yıl olmuştu, bu ödülün ona bir yararı olur muydu? Peki kime yararı var bu ödülün? Ben de bunun üze-

rine derim ki: Bizim gibi gençlere, bilime hizmet diye bir meselenin olduğunu öğrenmesi gereken gençlere yararı vardı bu ödölün. Bu ödöl Mustafa İnan'a bizler için verildi. Çünkü Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu bilim adamı yetiştirmek istiyordu, bu adı taşıyan bir kuruluşu bile vardı. "Canım başka ülkelerdeki kuruluşlara benzesin diye yapılan bir gösteriştir bu, derlerse, ben de derim ki: Ben henüz dünyada bazı iyi niyetlerin olduğuna inanacak kadar gencim. Ve inanıyorum ki bu ödöl, bana kalırsa, bir bakıma bana da verildi. Ne var ki, bilime hizmet etmekten vazgeçersem geri alınmak üzere verildi. Ve bu ödöl Mustafa İnan'a, bir daha geri alınmamak üzere verildi. Çünkü biliniyordu ki, Mustafa İnan bu ödölü aldıktan sonra, bilime daha da yararlı olacaktır. Sen de çok safsın derlerse, ben de onlara derim ki: Bırakın da bazı sorunları da Mustafa İnan gibi saf olanlar kendi aralarında çözümlensinler. Biz bazı özelliklerimizi, Mustafa İnan'ın Adana şivesini korumak istemesi gibi, değiştirmekte kararlıyız. Size göre kusur sayılan bazı yanlarımızı korumak istiyoruz. Ayrıca neden endişeleniyorsunuz? Bu davranışımızda çıkarlarınıza dokunan bir şey yok ki. Bizim saflıkta direnmemizin size ne zararı olabilir? Meselâ biz, Mustafa İnan'ın yaşantısını öğrenenlerin onun gibi bilim adamı olmaya özeneceğini düşünecek kadar saflık gösteriyorsak, bundan size ne? Biz bu çeşit kusurlarımızı düzeltmek istemiyoruz. Hocanın hayatı bir roman olur diye düşünüyoruz meselâ. Bütün romanlar da, uyumadan önce okuduğunuz kitaplar gibi acıklı ya da dehşet verici olmaz ya; ama, sonunun hüznünlü olduğunu söyleyebileceğimiz bu roman da, onlar kadar sürükleyici olabilir. İşte bu yüzden...

"Kaşlarını çatmış neler düşünüyorsun orada?" dedi profesör. Genç adam güldü: "Kendimizi beğendiremediğimiz kimselere kızıyorum." "Aldırma," dedi profesör: "Ayrıca herkese kendini beğendirmek de pek makbul değildir." Kaşlarını çat-

tı: "Hem, gereksiz öfkelerin bir işe yaramadığını söylemedi mi Mustafa sana?" "Söyledi söyledi," dedi delikanlı, "Biraz önce söyledi." Orta yaşlı profesör, genç adamın kolundan çekti: "Bırak şimdi bunları. Hemen eve gidelim de bugün konuştuklarımızı, unutmadan bir tarafa yazalım.

Oğuz Atay, 1934'te İnebolu'da doğdu. Ankara Maarif Koleji'ni, İTÜ İnşaat Fakültesi'ni bitirdi. 1960'ta İDMMA İnşaat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. *Tutunamayanlar*'ın yayımlanmasının (1971-1972) ardından, önemli bir tartışmanın oda-

Bir Bilim Adamının Romanı

Türkiye'de pek benimsenmemiş bir dalda, biyografik roman türünde, Oğuz Atay'ın kendine özgü üslubu ve kurgusuyla, kendi hocası da olan Prof. Mustafa İnan'ı anlatışı. Atay'ın hedefi, bir halk çocuğunun uluslararası ün sahibi bir bilim adamı oluşunun zorlu macerasını sergilemek. Bunun yanı sıra, Oğuz Atay'ın toplumsal eleştiri kalıplarını zorlayışını da izliyoruz. Elinizdeki kitapta, Prof. Mustafa İnan'ın hayatından kesitler veren bir de fotoğraf albümü yeralıyor.

ğında yeraldı. TRT 1970 Roman Ödülü'nü kazanan *Tutunamayanlar*'ı kısa bir süre sonra, 1973 yılında *Tehlikeli Oyunlar* adlı ikinci romanı izledi. Hikâyelelerini *Korkuyu Beklerken* başlığı altında topladı. 1911-1967 arasında yaşamış hocası Prof. Mustafa İnan'ın hayatını romanlaştırarak

Bir Bilim Adamının Romanı'nı yazdı. *Oyunlarla Yaşayanlar* adlı tiyatro eseri Devlet Tiyatroları'nda sahnelendi. Atay 13 Aralık 1977'de, büyük projesi "Türkiye'nin Ruhu"nu yazamadan hayata gözlerini yumdu.

İLETİŞİM

52

OĞUZ ATAY
BÜTÜN ESERLERİ

t.me/kitabiyyat

ISBN 975-470-067-2

9 789754 700671